

D 3906

KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉS
I

Dr. Gáspárdy László

D 3906

KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉS
II

Dr. Gáspárdy László

A tilos szerződések

Írta:

DR. GÁSPÁRDY LÁSZLÓ

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

BUDAPEST

1968

Bevezetés

Előljáróban megjelöljük az ismeretszerzés forrásait. Célul a tilos szerződések visszaszorítására, leküzdésére irányuló erőfeszítésekbe való bekapcsolódást tüztük ki. A főbb - részben feldolgozatlan - kérdések kidolgozására törekedtünk. E kérdéseket az átgondolt társadalmi cselekvés általános sémájába, illetve a jogszabályok egymást követő elemeinek rendjébe igyekeztünk illeszteni.

I. fejezet. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának alapkérdései

1. A vagyoni viszonyok jogszociológiai kutatásának áttekintése

A polgári osztály hatalmát szellemileg előkészítő, illetve védelmező társadalomtudósok az egymással jogviszonyra lépő emberek döntéseit általában voluntarisztikusan, indeterminista alapon fogták fel. Az imperializmus jogi ideológiájában a figyelem a jogalkalmazás folyamatára irányul és azokra a tömegméretű jogsértésekre, amelyek mint válságjelenségek állnak a jogalkalmazói tevékenység háttérében. A magánjogilag tilos magatartások társadalmi kérdéseivel azonban alig foglalkoztak. A társadalmi valóság befolyásolásának lehetősége, szüksége és igénye a szocialista társadalomban jogi téren is fokozottan áll fenn. A polgári jog tu-

dománya kétféle vizsgálódással segítheti a jog társadalmi funkcióinak hatékonyabbá tételét. A diszpozitiv-engedő szabályok uralta társadalmi mezőben a cselekvési optimum kutatása (a termelés szocialista szektorában), a kogens és a tiltó-parancsoló szabályok uralta körben pedig a konfliktus-helyzetek és azok okainak feltárása, illetve a leküzdés jogi szekőzeinek kimunkálása lehet a polgári jog tudományának szociológiai természetű feladata.

2. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának elméleti kérdései

Vizsgálódásunkhoz a filozófia szolgáltatja a valószínűség fogalmát, amely a társadalmi folyamatok statisztikus jellegét is kifejezi, valamint a tendencia fogalmát, amely a társadalmi folyamatok törvényszerűségeinek egyik általános jellemzője. Filozófiai jellegű az oksági összefüggés problémája is. A jogtudományban az okkutatás kifejezést - különböző jellegű vizsgálatoknál - többféle értelemben is használják. Az ok fogalmának meghatározása körül főleg a kriminológiában alakult ki vita. Jogszociológiai természetű ok-fogalmunk szerint a tilos szerződéseknek oka mindaz, ami a tilos szerződések elleni jogi eszközök alkalmazásával sikeresen befolyásolható. A tilos szerződések számos oka azonban tulterjeszkedik a "jogszociológiai" okokon. Az ok-vizsgálat eredményeinek bemutatására táblázatot dolgoztunk ki, melyen az egyéni magatartásra ható tényezőket szemléltetjük. A társadalmi viszonyok egy-egy csoportjának rendjét megzavaró szerződések hasonló sajátosságai tették lehetővé a tipusalkotást. A tilos szerződések szociáltípusai általában nem illeszthetők be a tételesjogi keretekbe.

3. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának módszertani kérdései

A tilos szerződések adatainak megismerésében nehézséget okozott az a tételesjogi helyzet, amely szerint a tilos szerződések jelentékeny hányadának elbírálása többféle állami szerv hatáskörébe tartozik. Ezért különféle tudományágak tényanyagára is támaszkodtunk. Adatgyűjtés céljából az ország összes sajtótermékeiben a tilos szerződésekről szóló és 1965. január 1-től december 31-ig közzétett közlemények adatait kérdőíveken dolgoztuk fel. (A tilos szerződések egyes szociáltípusaira vonatkozó statisztikai táblákat függelékként csatoltuk az értekezéshez.) Véletlen mintavételünk statisztikailag nem kifogástalan. Több szempont azonban a sajtóanyagnak jogszociológiai szempontból való felhasználhatósága mellett szól.

II. fejezet. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálata

1. A tilos szerződések típusainak leírása, okai és ezek leküzdésének jogi eszközei

A/ A munkánélküli jövedelemszerzésre irányuló szerződések közös jellemvonása, hogy a jogosult szolgáltatása adási jellegű, a kötelezett szolgáltatásának értéke pedig a jogosult szolgáltatásának értékét lényegesen meghaladja. A hiteluzsora lehetőségét a gyors és tisztességes hitelkinálat hiánya és a sürgős hiteligeny teremti meg. Nagyobb méretű az ágy- és albérleti díjak jogszabályi mértékét túllépő reáluzsora, amely főleg a faluról városba került munkavállalók és nyugdíjas bérlők (tulajdonosok) között jön létre. Ebben szerepet játszhat a lakáshiány, a városhoz való alkalmazkodás nehézségei, illetve az öregkori erkölcsi hanyatlás is. A kétféle uzsora elleni védekezést a munkahelyre

lehetne összpontosítani a szakszervezet érdekvédelmi tevékenységének fokozása, illetve a KST szabályzatának módosítása útján.

B/ A tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatos szerződések az jellemzi, hogy a tilos szerződéshez valamelyik fél részéről bizonyos munka kifejtése szükséges. (Kontárkodás, üzérkedés, csempészárúval üzletelés.) A mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe beépült "tilos belső kollektiva" hatására e jogi személyek a relatív jogképességüket sértő szerződéseket kötöttek. Az említett jellegű szerződések hátterében az áruellátás, illetve a kisipari jellegű szolgáltató tevékenység működésében rejlő hiányosságok állnak, valamint a mezőgazdasági nagyüzemek jogképességének szűkre szabottsága. Ez utóbbit a gazdasági reform jogalkotása megszüntette, az említett többi probléma megoldása pedig gazdasági és gazdaságpolitikai intézkedésektől (pl. a kiskereskedelmi árak nemzetközileg egyeztetett szabályozása) várható.

C/ A földhasználati viszonyok rendjét sértő szerződések a termőföld szabálytalan átengedését biztosítják. Ezek részben a falusi munkaerő korábbi magas elvándorlásával is magyarázhatók, ugyanakkor azonban az értelmiség és mezőgazdasági szakemberek falun történő elhelyezkedésének a fokozását, illetve megszilárdítását is szolgálták. E hasznos törekvés erősítése végett helyesnek tartanánk, ha a mezőgazdasági termelőszövetkezetek a tagjain kívül is ingyenes földhasználatot engedhetnének közérdekű feladatokat ellátó személyek számára.

D/ A közéleti tisztaságot sértő szerződések az ügyfél és az ügyintéző kapcsolatát pénzzel befolyásolják. Az ügyintéző rendszerint kötelezettségének a megszegésére vállalkozik, tilos azonban a kötelezettség teljesítéséért is a vagyoni szolgáltatás kikötése, illetve elfogadása. Legtöbbször a hamis szakmunkásbizonyítvány kiállításával, az ingatlanforgalommal és az ujitási ügyintézővel voltak kapcsolatosak a vesztegető ügyletek. Egyéb eszközök alkalmazása mellett a tisztviselői pálya fokozottabb anyagi és erkölcsi elismerése is gátja lehetne a korrupciónak.

E/ Az elosztási viszonyok rendjét támadó szerződések legjellemzőbb esetei az idegen vagyon forgalmát elindító megállapodások. A társadalmi tulajdont kezelő szervtől jogellenesen kikerült ingóság gyakran kerül kisiparosokhoz. A kereslet és a kínálat zavarai mutatkoznak meg a tiltott lakásátruházások egy részénél, amelyeknek másik fajtája, a lelépési díj mellett kötött lakáscsere tartalmilag nem is mindig társadalomellenes. A kisipari anyag- és munkaeszközellátás, illetve a lakáshiány megoldása jogon kívüli feladat, a lakásjog új szabályainak megalkotása a közeljövőben várható. /F./ Az államigazgatási jogi elidegenítési stb. tilalmak megsértését jelentő tilos szerződéseket adatok hiányában nem tárgyaljuk./

G/ Az egyéni élet erkölcsét sértő tilos szerződésekrendszere szerint az üzletszerű kéjveléssel és a magzatelhajtással kapcsolatosak. Az előbbi okai széles társadalmi alapról indulnak el (faluról városba költözés, lakászsora, idegenforgalom), de szerepet játszhatnak kóros jellegű tudati okok is. A magzatelhajtásban való tilos megállapodások okainak és leküzdésének kérdései a szociálpolitika és az egészségügyi felvilágosítás hatókörébe tartoznak.

H/ A csalárd ügyletkötések közös jellemvonása, hogy az egyik fél a másiknak súlyos akaratihát okoz: megtéveszti vagy megfenyegeti. A megtévesztő fél kihasználja a másik fél szerződéskötési kötelezettségét, hiánycikk (lakás) iránti szükségletét, szánalomérzését, férjhezmenési szándékát, illetve babonás hiedelmét is. A megtévesztők gyakran iszákos személyek, illetve munkakerülők.

2. A tilos szerződések típusai, okai és leküzdésük (Összefoglalás)

A tilos szerződések társadalmunk máli állapotában a termelésből csaknem teljesen kiszorultak, alanyaik túlnyomórészt ma-

gánszemélyek. Örvendetes, hogy egyes területeken a tilos szerződések csökkenése figyelhető meg, fokozott veszélyességre vall azonban, hogy gyakran kötik halmozva a tilos szerződéseket. A jogsértők között a népességhez viszonyított számukhoz képest gyakrabban vannak olyanok, akik munkakerülő életmódot folytatnak és azok, akik az elosztási viszonyok lebonyolításában foglalkozásuknál fogva vesznek részt. A tilos szerződések okai között elsőbbség illeti meg az objektív valóság viszonyait, melyek nem a szocializmus elvont képletében, hanem egy adott gazdasági-társadalmi strukturában keresendők. A társadalmi viszonyokban rejlő okoknak csupán soktagu, bonyolult együttese, melyet konstellációnak nevezünk, vált ki hatást. A konstelláció leggyakrabban szereplő tagjai a tipikus okok, melyek tendenciaként érvényesülnek. A tilos szerződések objektív okai: a/ konfliktus-helyzetek: a termelt javak és a szükséglet közötti ellentmondás, melyek közül középponti jelentősége a lakáshiánynak van, b/ hasznos, vagy szükséges társadalmi folyamatok diszfunkciói (városba özönlés, turizmus, a szükségleti színvonal forradalma stb.), c/ helytelen jogi szabályozás (ezek egy részét a gazdasági reform jogalkotása már eddig hatálytalanította). A tilos szerződések szubjektív okairól kétféle értelemben beszélhetünk. Tudati indíték alakjában a tilos szerződéseknek szükségképpen van szubjektív okuk: ezek másodlagosak az objektív okokhoz képest. Szűk körben azonban a tudati ok elsődleges okként jelenik meg. (Pl. jómódu, családi környezetben élő nagyszülő uzsoráskodása.) A tilosan szerződő fél akaratát a szocializmus elveitől idegen indítékok - alapvetően tőkés szinezetű indítékok - mozgatják, mely utóbbiak emlékképekből, életmódból és környezeti hatásokból táplálkoznak. A tilos szerződések a konfliktus-helyzetekből származó okok és a burzsoá jellegű tudati okok révén történetileg, a diszfunkciós okok és a helytelen jogi szabályozás révén strukturális oldalról szükségszerűen következnek a társadalom adott állapotából. A helyes jogalkotás és jogalkalmazás a tilos szerződések jogszociológiai értelemben vett okai (elsősorban a helytelen jogi szabályozás, illetve a jogsértésre ösztönző tudati okok) ellen irányul.

III. fejezet. A tilos szerződések jogpolitikai és dogmatikai alapjai

1. A tilos szerződések társadalmi veszélyessége

A rendellenes keletkezésű szerződések problémáival eddig főként az érvénytelenségi szankció kapcsán foglalkoztak. Felmerül azonban a vonatkozó jogszabályi tényállások és diszpozíciók vizsgálatának szükségessége is. A polgári jog tudományában a kifogásolható magatartások és tények tartalmi jellemzésére a rendellenes, társadalomra veszélyes és az önhibás (csökkent védelmű) kifejezéseket, a magatartás szubjektív rendellenességének megjelölésére pedig a felróhatóság kifejezést használják. A rendellenesség a jogellenesség tartalmi megalapozására szolgál, míg az önhibás magatartás lehet jogellenes is, jogos is. Tilosnak a társadalomra veszélyes magatartás tekinthető. A társadalmilag veszélyes magatartás - melynek sajátosságai jogáganként részben eltérőek - hasznos érdekeket veszélyeztet, ill. sért. Az érdek kategóriája a szükségletből vezethető le. Ez utóbbi azt a viszonyt fejezi ki, amely egy szervezet adott helyzete és ebből fakadó létfenntartása, illetve fejlődése között áll fenn. Az érdek: a társadalmi alany oldaláról szemlélt szükséglet. A társadalom fenntartásához és fejlődéséhez fűződő érdekek ellen támadnak a tilos szerződések is. Ezek társadalmi veszélyességének sajátossága azonban, hogy általában a fogyasztási javakhoz való viszony rendjét zavarják meg, a polgári jogi viszony keletkezéséhez kapcsolódnak és szándékos emberi magatartás útján jönnek létre. A tilos szerződéskötési magatartás jellegzetessége az is, hogy a társadalmilag hasznos érdekeket csupán veszélyezteti: a tényleges érdeksérelem a teljesítéssel következik be. A tilos szerződés a polgári jog egyetlen intézményesedett szabályozású veszélyeztető magatartása; a tilos szerződés hozza létre a veszélyhelyzetet. Néhány szerződési tilalom megsértésével nem jön létre szükségképpen veszélyhelyzet. (Pl. bizományos önszerződése szabadpiaci ár mellett, ha mindkét fél magánszemély.) Megfontolandó ezeknek a tilalmaknak a korlátozása, illetve feloldása.

2. Az érdekstruktúra és a tilos szerződések

A magánjog elméletében az érvénytelenségi szankciót a magánérdek, illetve a közérdek védelmével magyarázták. A polgári jog tudományában a társadalmi érdeket közvetlenül, illetve közvetve (az egyéni érdeken keresztül) sértő érvénytelen szerződésekről beszélnek. Érdekviszonyaink szerkezetének azonban egyre lényegesebb eleme a csoportérdek is, amely kivételesen tilos szerződés kötése útján is érvényesíthető, illetve támadható. Az érdekstruktúra szerint tagolódnó társadalmi veszélyesség is jellemzi a tilos szerződéseket, ez azonban nem kizárólagos sajátjuk, illetve a jogkövetkezményeknek csupán szűkebb körében ad jogpolitikai magyarázatot. Az érdekek fogalmi körében lényegesebb ennél az a szempont, hogy a tilos szerződéssel veszélyeztetett érdekek a felek valamelyike-e a hordozója ("belső konfliktus"), vagy a veszélyeztetett érdek hordozója a tilos szerződésen kívül áll ("külső konfliktus"). Az első esetben gyakran érvényesül a jogviszonyfenntartás szempontja, s az érdekeiben megtámadott felet a jogszabály bizonyos előnyökben részesíti. (Szerződésmódosítás, részleges érvénytelenség, szankciós érvényesség, restitúció elengedése méltányosságból stb.) A "külső konfliktus" eseteiben a jogviszony felszámolása gyakoribb, s mindkét fél felelősséggel tartozhat. Az érdekstruktúra fokozatai szerinti felosztás, illetve az érdekveszélyeztetés "belső" vagy "külső" jellege mellett a tilos szerződések szabályozásának, illetve jogkövetkezményeinek vannak más jogpolitikai indítékai is.

3. A szerződési tilalmak szabályozásának módszerei

A szerződési tilalmak rendszerint konkrét tényállásokhoz fűződnek. A szocialista együttélés követelményeibe, illetve a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződésre vonatkozó tilalom átfogó jellege és mögöttes alkalmazhatósága folytán a konkrét tilalom alá nem vonható összes társadalomra veszélyes szerződésre al-

kalmazható. Jogunk van tehát a társadalomra veszélyes szerződések általános tilalmáról beszélni. Az említett átfogó tényállású és mögöttesen alkalmazható szerződési tilalmak több társadalmi renddel is megelőzték a károkozás általános tilalmát, amelyet csupán a szocialista társadalmi rend ismer. Míg azonban viszonyaink között a vagyoni károkozás általában a társadalmi érdekekkel ellentétes, a szerződések általában hasznosak. A károkozás általános tilalma tehát a főszabály, a társadalomra veszélyes szerződéskötés tilalma a kivétel szintjén helyezkedik el. Tételesjogi szempontból a szerződés tilossága annak jogszabályba ütközőségét jelenti. A jogszabályba ütköző szerződés ily módon jogellenes is, ám nem minden jogellenes szerződés tilos is egyszersmind. (Pl. az alaki hibás szerződések.) Az egzisztenciális feltételek valamelyikének hiánya miatt érvénytelen "szerződés" és a harmadik személy jóváhagyásának hiánya okából érvénytelen szerződés azonban nézetünk szerint nem tekinthető jogellenesnek, illetve tilosnak. Ez utóbbinak csak akkor, ha a harmadik személy beleegyező nyilatkozata a szerződéskötésnek előzetesen kötelező feltétele. A szerződési tilalmak személyi hatálya rendszerint abszolút. Ha azonban a felek között előzetesen bizonyos jogviszony áll fenn, egyes szerződési tilalmak hatálya relatív. (Pl. a pactum antichreticum tilalmának a kézizálogszerződés alanyai a címzettjei.) A tilos szerződések jogszabályba ütközőségéről lehet szűkebb és tágabb értelemben beszélni. Az előbbi esetben a szerződés tilossága közvetlenül alapszik a jogszabályon. (Pl. az uzorás szerződés esetében.) A jogszabályba ütközőség tágabb értelmét jelenti, ha a szerződés tilossága közvetlenül nem a jogszabályon, hanem valamely személy rendelkezésén alapszik. (Pl. a szerződéssel kikötött elidegenítési tilalomba ütköző adásvétel esete.) A szerződések jogszabályba ütközése terén a jogforrások rendszerének rendszerint a két végpontján merülnek fel jogalkalmazási kérdések. (Jogági alapelvek, illetve a belső normatívák jogi jelentősége.) Az államigazgatási határozatok is relevánsak lehetnek a szerződések tilossága szempontjából. A rendellenes keletkezési szerződések szabályozásának szokásos formája az a jogszabály-szerkesztési módszer, amely az érvénytelenségi okot - a tényállást - az arra vonatkozó diszpozíció megjelölése nélkül írja körül.

Ilymódon a szerződési tilalmak indiciumainak számbavétele indokolt. Ilyen pl., ha az engedő szabály szabatosan körülírt terjedelméből lehet következtetni az azt tullépő esetek tilosságára. (Pl. abból, hogy a szakember vagyoni hozzájárulás nélkül is részt vehet a polgári jogi társaságban, következik, hogy a nem szakembernek engedett ingyenesség: tilos.) A szerződés szankcionáltságából a szerződés tilalmazottsága nem feltétlenül következik: pusztá jogellenességhez is járulhat szankció, illetve tilos szerződés is maradhat szankció nélkül. Bár a szerződési tilalmak tényállásai általában objektív feltételeket tartalmaznak, gyakran az un. szubjektív jogellenességi feltételek is szerepet játszanak. Jelentőségük három irányu: a/ tilossá minősíthetnek valamely szerződést, amely a szubjektív elem hiányában nem lenne az, b/ átminősítő hatás, c/ befolyásolják az állam javára marasztalást.

4. A szerződési tilalmak realizálódása jogviszonyokban

Általában abszolút szerkezetű és negatív tartalmu jogviszonyok állnak fenn a jogalanyok, illetve az állam között a tilos szerződések megkötésétől való tartózkodásra nézve. Relatív szerkezetű a negatív kötelezettség, ha a felek között bizonyos jogviszony jött létre. (Pl. a fedezetelvonás tilalma az adóst terheli a hitelező javára.) Ha a tilos szerződéshez az érvénytelenség szankciója járul, teljesítési tilalom keletkezik, illetve az eredeti állapot helyreállításának a kötelezettsége. A szerződési tilalom megsértése nyomában létrejövő tilalom, illetve kötelezettség a megelőző tilos magatartások szankciós jogkövetkezménye. A szerződési tilalmak realizálódásától való tartózkodás olyan kötelezettség, amelynek megsértése alanyi jogsértéshez vezet. A tilos szerződések ritkán olymódon függnek össze a jogviszonyokkal, hogy a tilos szerződés egy mögöttes jogviszony tartalmát sérti. (Pl. az albirtokos tilos adásvétele.)

IV. fejezet. A kisegítő szerződési tilalmak

1. A kisegítő szerződési tilalmak szabályozásának története és módszerei

A címben megjelölt fogalom a dolgozó nép érdekeibe és a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződések tilalmára vonatkozik. E tilalmak mögöttes alkalmazhatósága és átfogó tartalma teszi lehetővé a szerződések valamennyi társadalomra veszélyes alakjának tilalmazottságát és szankcionálását. A római jog óta a magánjogi rendszerek általában ismerték a kisegítő szerződési tilalmakat. Létrejöttük feltétele az intenzív árucserre, mely a személyi viszonyok eldologiasítására ösztönözhet. Ezeknek számos esete nem éri el a törvényi általánosíthatóság szintjét: szabályozásukra szolgál az említett kerettilalom. Történetük során a kisegítő szerződési tilalmak fokozatosan kiterjesztették hatókörüket az egyéni élet erkölcséről a gazdasági életre is. Ez az állam gazdasági beavatkozását teremtette meg a maga részterületén. Fokozott a kisegítő tilalmak jelentősége ott, ahol a szerződési jog kodifikálatlan. A szocializmus építésének kezdeti időszakában a kisegítő szerződési tilalmak a régi jogszabályok ellenére a jogpolitikailag kielégítő ítélezést biztosították a társadalomra veszélyes szerződések elbírálásában. A szocialista jogrendszer kiépítése és a rendeltetésszerű joggyakorlás törvénybe iktatása több országban feleslegessé tették ezeket a tilalmakat. A társadalmi elemek (együttélés szabályai, dolgozó nép érdekei) közvetlen felhasználása a polgári jogi szabályozásban egyéb téren sem ismeretlen. Ezek egyrészt a társadalmi valóság tényei (pl. a forgalmi szokások), másrészt a társadalom értékítélete (pl. az eltemettetés illendősége, az eltartás megfelelősége). Mindezek csupán mögöttes, illetve részletszabály formáját öltik, olykor csupán a személyi és vagyoni viszonyok határterületein jelentősek.

2. A kisegítő szerződési tilalom viszonya a polgári jog néhány alapelvéhez

Az erkölcstelen ügyletre vonatkozó tilalom összefüggésben van a tőkés magánjog erkölcsi színezetű alapelvével: a jóhiszeműség és a tisztesség szabályával. Egy nézet szerint a joggal való visszaélés az erkölcsi rendbe ütköző joggyakorlást jelent. A szocialista polgári jogban a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségére vonatkozó és a kisegítő szerződési tilalmat kimondó szabály között vonható párhuzam. Mindkettő keretjellegű szabály: ez a polgári jog gazdasági-szervező funkciójából, illetve az ezeket tükröző diszpozitív-engedő szabályok tulsúlyából fakad. A szerződéskötési joggal él vissza, aki a kisegítő tilalmakba ütköző szerződést köt. (A konkrét tilalmakba ütköző szerződés közvetlenül ütközik jogszabályba.) A rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségének kimondása folytán dogmatikailag a kisegítő tilalmak "feleslegesekké" váltak, fennmaradásuknak történeti és jogpolitikai indokai vannak. Általános tényállású szabály a kerülő ügyletre vonatkozó tilalom is. Ennek a szabálynak mind a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségét, mind a kisegítő szerződési tilalmat kimondó szabályhoz viszonyított sajátossága a szubjektív elem. Kisegítő tilalomba ütköző szerződés egyébként a törvény megkerülése okából nem lehet tilos. A kisegítő szerződési tilalmak a magántulajdon felszámolása, az erkölcsi felfogás változásai és a jogalkotás módszereinek fejlődése folytán vesztek jelentőségükből. (A gazdasági reform által előidézett ezzel ellentétes tendenciát lásd alább.) Mai jelentőségük abban is áll, hogy a teljes semmisségnél enyhébb szankcióju tilos szerződések néhány esetében a mögöttes jellegüket elvesztve elsődleges szabályként alkalmazhatók.

3. A kisegítő tilalomba ütköző szerződések különféle csoportjai

Álláspontunk szerint a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződések törvényi tényállása speciális a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződésekhez képest: az előbbi közvetlenül védi a társadalmi érdeket. A szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződések gyakoribbak a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződésekénél. A kisegítő tilalomba ütköző szerződéseket - a társadalmi szabályok közvetlen átvételén alapuló szabályozási módszer miatt - osztályozták először a magánjogi irodalomban. A kérdéses szerződéseknek az értekezésben bemutatott csoportjai egymástól részben eltérő jogalkalmazói megítélést igényelnek. A kisegítő szerződési tilalmak joghasonlóság után a termelőszövetkezeti és a munkajogba is átvihetők. Az említett okból tilos szerződések szoros kapcsolatban állhatnak büntetőjogi tényállásokkal: pl. részlegesen valósítják meg azokat, vagy a bűntettet követik, mint a tettetést jutalmazó ajándékozások.

V. fejezet. Tilos szerződések a népgazdaság körében

1. A gazdasági reform hatása a szerződési tilalmak szabályozására

A gazdaság irányításának új rendszere jogi téren alapvetően a jogalkotásban jelentkezik, amelynek az is sajátossága, hogy jelentősen átalakítja a kötelmi jognak a szerződésekre vonatkozó szabályait. A gazdálkodó szervezetek megnövekedett önállósága az engedő és a diszpozitív szabályokat helyezi előtérbe. A joggyakorlat erőfeszítései, illetőleg a jogirodalom művelőinek javaslatai alapján is számos szerződési tilalom vált meghaladottá. A jogkövetkezményeket az új szabályozás kevésbé gyökeresen alakította át. A konkrét tényállású szerződési tilalmak hatálytalanságának megnevelése az átfogó tényállású szerződési tilalmak (ptk.

201. § /2/ bekezdés, kiegészítő tilalmak) jelentőségét. A gazdasági reform jogalkotásán alapuló szerződési tilalmakat az jellemzi, hogy tényállásuk gyakran keretjellegű, s általában az engedő, illetve a diszpozitív szabályok határaiból vonható következtetés a szerződési tilalomra. Míg ez a közvetett szabályozási módszer a gazdálkodó szervezetek nagyobb cselekvési szabadságának okszerű folyamánya, addig a keretjellegű tényállási feltételeket bizonyos esetekben törvényességi szempontból aggályosnak találjuk. Kihat a tilos szerződések létrejöttére a gazdálkodó jogi személyek relatív jogképességének újfajta szabályozása is. A tervutasításos rendszerben a tervkötelezett jogi személyek jogalanyiségének terjedelmét a terv konkretizálta. A gazdasági mechanizmus reformja a gazdálkodó szervezetek jogalanyiségát nem az egyedi, hanem a különös szintjén szabályozza: e táguló határok a relatív jogképességbe ütköző szerződések csökkenésének lehetőségét hordozzák magukban. A relatív jogképesség tartalmának keretjellegű, illetve szubjektív tényállási feltételekkel történt megállapítása olyan szerződéseket teremthet, amikor a jogi személy jognyilatkozata tilos, a szerződő partner jognyilatkozata pedig jóhiszemű. Az egyik fél relatív jogképességét tullepő szerződés tilosnak és semmisnek tekinthető. A másik szerződő fél tudomása a relatív jogképesség tullepéséről kétségtelenül a semmisséget igényli. A gazdasági forgalom biztonsága a vállalatok stb. jogállására vonatkozó dokumentációk nyilvánosságának biztosítását, illetve fokozását indokolná. A nagykereskedelem körében annak nem tudására nem lehetne hivatkozni a szerződés érvényessége érdekében.

A kiskereskedelmi ügyletek körében azonban - az ügyfelek széles köre, személyük ismeretlensége és a szolgáltatás rendszerinti irreverzibilitása miatt - a relatív jogképesség tullepése miatt tilos szerződést érvényesnek lehetne elismerni, egyéb joghátrányok alkalmazása mellett.

2. A gazdasági reform néhány új szerződési tilalmáról

A gazdasági reform kötelmi jogalkotása kivételesen közvetlen szabályozású szerződési tilalmakat is létrehozott. Ilyenek a versenykorlátozásra vonatkozó tilalmak. Ezek közös lényege, hogy a szerződő felek egyike, vagy a feleken kívül álló gazdálkodó szervezetek relatív jogképességének tényleges korlátozására irányul. Nézetünk szerint e kivételes jellegű körben - általánosítható gyakorlati tapasztalatok hiányában is - új tilalmak létrehozása nem indokolt, hanem a kiegészítő tilalmak alá vonhatók a verseny gazdasági vagy erkölcsi szabályait sértő szerződések.

3. Jogalkalmazási kérdések a gazdasági reform tükrében

A gazdasági reform bizonyos értelemben a meglévő tétel-jogi szabályozás tartalmát is megváltoztatja.

A már korábban is hatályos szerződési tilalmak egy részének hatóköre, alkalmazási területe, "jogalkalmazási környezete" megváltozik. Pl. a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságát tartalmazó szerződések jelentékeny hányada - ahol a piaci ár az irányadó - a ptk. 366. § /2/ bekezdése alól a ptk. 201. § /2/ bekezdésének hatálya alá kerül. A gazdasági reform nemcsak egyes jogszabályok alkalmazása, hanem értelmezése terén is változást eredményezhet. A tilos tervszerződések körében pl. a népgazdasági érdek kategóriája általában a szerződés fenntartásának jogi eszköze. A jogviszonyfenntartás és a gazdasági döntőbizottság beavatkozása a vállalatok önállósága és viszonylag kötetlen gazdasági kapcsolatai révén nem feltétlenül irányadó szempont. A tervellenességnek mint a szerződés tilossága okának megszűnése számos jogi következmény mozgatója. Többek között annak is, hogy megnőtt egyes olyan szerződési tilalmak, illetve érvénytelenségi okok jelentősége, amelyeket eddig a tervszerződések körében nem alkalmaztak. (Pl. tévedés, megtévesztés, lehetetlenség.) A tilos szerződések szabályaiban bekövetke-

zett változásokat a jogkövetkezmények terén is célszerű lenne keresztülvinni.

VI. fejezet. A tilos szerződések érvénytelensége

1. Szerződési tilalom - szerződési szankció

A monopolkapitalista, illetve a szocialista jogban a tilos szerződések jogát viszonylag állandósult szankció-állomány, ugyanakkor viszonylag változékony tényállás-készlet jellemzi. A jogszabályi tényállások végső soron a szakadatlanul változó valóság lenyomatai. A valóságelemek jogi tényé minősítésében és megítélésében (tilalom, illetve engedély) jut kifejezésre az uralkodó osztály jogpolitikai tudata, illetve akarata. Minthogy az egyes jogágazatok rendszerint a többi jogág tárgyától eltérő társadalmi viszonyokat szabályoznak, a jogellenesség is rendszerint ágazati hatályu. A tilos szerződések egy része azonban átnyulik a polgári jogon kívüli jogágazatok által szabályozott társadalmi viszonyokra is. Ezek több jogágban is relevánsak. A szerződési szankciók viszonylagos állandósága egyrészt azon alapszik, hogy a szankciók szolgálati szerepüket a változó tényállásokhoz fűződve is be tudják tölteni, másrészt törvényességi-jogbiztonsági okokkal magyarázható. A szerződési szankciók viszonylagos állandóságát azonban az is magyarázza, hogy az állami visszacsapás említett eszközeinek hatásmechanizmusáról van a legkevesebb ismeretünk.

2. Az érvénytelenségi szankció

A szerződési fogyatékoságok mennyiségi hiányként vagy minőségi hibaként jelentkezhetnek. Az első esetcsoportban is rendszerinti jogkövetkezmény az érvénytelenség. Az ilyen meny-

nyiségileg hiányos szerződés csupán akkor tilos, ha az alakszerűség kötelező, illetőleg a harmadik személy beleegyezése a szerződésnek előzetesen kötelező feltétele. Minőségi (tartalmi) a szerződés hibája pl. az akarathibás szerződések esetében: ezeknek csak egy része tilos szerződés. A szerződést részben teszi tilossá - tartalmi okból - némely, a szerződést biztosító mellékkötelezettség tulzott mértékű kikötése. E kivételes körben nem érvénytelenséghez, hanem bírói szerződésmódosításhoz vezethet a tilosság. A tilos szerződések szokásos jogkövetkezménye az érvénytelenség. Annak folytán, hogy az érvénytelenség különféle jellegű tényállásokat, illetve diszpozíciókat tartalmazó jogszabályok zárótétele is lehet, az említett szankció csupán dogmatikai szempontból egységes, jogpolitikai funkciói azonban a tényállások, illetve a diszpozíciók típusai szerint tagolódnak. Az érvénytelenség jogpolitikailag vett két alapesete: a tevéleges magatartásra ösztönző, illetve a tartózkodásra ösztönző, vagyis védekező érvénytelenség. Ez utóbbi járul rendszerint a tilos szerződésekhez. Az érvénytelenség utóhatásai is részben eltérően alakulnak akkor, ha az említett szankció a tilos szerződéshez járul. A tilos szerződés alapján felajánlott teljesítés elfogadása ilyenkor általában tilos, míg akkor, ha az érvénytelen szerződést a teljesítés orvosolja, a szolgáltatás elfogadása általában kötelező. A restitúcióról való lemondás tilossága is főként a tilos szerződések körében áll fent. Különbségek fedezhetők fel a tilos szerződések és az egyéb okból kifogásolható érvénytelen szerződések orvoslása, továbbá az eredeti állapot helyreállításának kölcsönössége terén is. A tilos szerződések bizonyos mértékben a tőkés magánjogban is sajátos jogkövetkezményűek. A szocialista polgári jogban a tilos szerződések sajátos szankciója az állam javára marasztalás.

3. Marasztalás az állam javára

a/ Tilosság és csalárdság. Az állam javára marasztalást ismerő jogrendszerekben annak feltételei között egyedül a szerző-

dés érvénytelensége közös tételesjogi ismérv, míg az érvénytelenségnek azokat az okait, amelyek állam javára marasztaláshoz vezethetnek, a kódexek egymástól részben eltérően jelölik meg. Ez annak is következménye, hogy a törvénybe (jogszabályba) ütköző, azaz a tilos szerződések fogalmát a jogalkotók szűken értelmezik. Álláspontunk szerint azonban a tilos szerződés fogalma túlterjed a törvényi fogalomhasználat határain, s ilymódon az állam javára marasztalás valamennyi esetében - az objektív oldalon - a szerződés tilossága is feltétel. A tárgyalt szankció másik általános feltétele a felrőhatóság. A magyar jog szerint azonban annak szűkebb, sajátos válfaja az állam javára marasztalás szubjektív feltétele: a csalárdság, mely a magatartás célzatosságát meghaladó felrőhatóságot jelent.

b/ Az állam javára marasztalás tételesjogi korlátai. A tilos szerződések egy részénél a csalárdság hiánya, más esetekben az érvénytelenség hiánya zárja ki az állam javára marasztalás lehetőségét. A szerződés orvoslása vagy a szolgáltatás irreverzibilitása viszont a tilos, csalárd és érvénytelen szerződés jogkövetkezményei közül is kizárja a szolgáltatás elvonásának jogalapját. Nincs állam javára marasztalás, ha a visszajáró szolgáltatás mást illet (idegen vagyon forgalma), vagy akkor, ha a tilos szerződésben a szolgáltatás negatív magatartásra vonatkozott. (Pl. beleegyezés a büntettel való károkozásba.) Az állam javára marasztalás utólagos korlátja az elévülés, ami az állam oldaláról voltaképpen jogvesztés. Az állam joga az állam javára marasztalásra - melyet az ügyész érvényesít - nem illeszthető be a restitúcióra jogosult fél visszakövetelési igényének érvényesítésére nyitvaálló határidőkbe (öt év, illetve határidő nélkül), mert az államot megillető elvonási jog nem tekinthető különös jogutódlásnak. Mint kötelmi igény, általában öt évig érvényesíthető. Véleményünk szerint a visszakövetelésre jogosult halála is kizárja az állam javára marasztalást felrőhatóság hiányában. Jogpolitikai okokból vezethet a szolgáltatás elvonásának mellőzésére a tilosan szerződő felet más jogágazatok szabályai szerint ért joghátrány. A büntetőbíróóság által alkalmazott elkobzás is kizárja az állam javára marasztalást. Vitatható az a jogmagyarázat, amely "hal-

mozott uzsora" esetén csak a legmagasabb összegű kölcsönszerződés alapján engedi meg a kölcsöntőke elvonását.

c/ Az állam javára marasztalás mértéke. Tétélesjogi kérdés, hogy mikor lehetséges a szolgáltatás elvonása, az viszont jogpolitikai kérdés, hogy mikor szükséges az említett szankció alkalmazása. Ez utóbbi "a szocialista jog és erkölcs szabályai alkalmazása. Ez utóbbi "a szocialista jog és erkölcs szabályai szerint súlyos megítélés alá eső magatartás" tanusítása az uzsorás szerződés esetét kivéve - azok a tényezők, amelyeknek jelentőségük van az állam javára marasztalás szükséges mértékének megállapításánál. E tényezők köre épp úgy változik, mint ahogy a tényezők némelyikének értékelésében kifejezésre jutó jogi meggyőződés is. Egyes tényezők pedig súlyosítanak is, enyhítenek is (családos állapot). Keresztezi ezt a csoportosítást az a felosztás, amely egyéni és társadalmi, illetve szubjektív és objektív tényezők között tesz különbséget. A represszió kirovására a legnagyobb szerepet a jogsértő vétkességével összefüggő körülményeknek célszerű biztosítani.

VII. fejezet. A tilos szerződések egyéb jogkövetkezményei

1. Tilos szerződések érvénytelenségi szankció nélkül

A tilos szerződésekhez kivételesen nem járul érvénytelenségi szankció: ebben a körben a jogkövetkezményeket összefoglalóan - pozitív oldalról - nem lehet megjelölni. Egyik részük szankció, másik részük joghatás jellegű. A tilos, de nem érvénytelen szerződések terén kiemelkedő jelentősége van az általános szankcionáló szabálynak (ptk. 200. § /2/ bekezdése), amelynek kivételes rendelkezése utal a semmisségen kívüli jogkövetkezményekre. A törvényben irt "más jogkövetkezményeken" a polgári jogi következményeket kell értenünk. Ami a ptk. 200. § /2/ be-

kezdésében kimondott szabály diszpozícióelemét illeti, ennek jelentősége a polgári jogban rögzített tilos szerződési tényállások tekintetében az, hogy a jogkövetkezmények konkrét megjelölésének hiányában a csonka jogszabályt a semmisség szankciójával egészíti ki. A polgári jogon kivül rögzített tilos szerződési tényállásokra ez a szankcionáló szabály nézetünk szerint minden megszorítás nélkül vonatkozik. A tilos, de nem érvénytelen szerződések csoportjai: a/ a mögöttes jogviszonyt sértő szerződés néhány esete (relatív hatálytalanság, tulajdonszerzés nemtulajdonostól stb.), b/ a szankciós jellegű érvényesség esetei (malitia supplet aetatem, relativ érvényesség), c/ a gazdasági jelentőségük miatt érvényesnek elismert tilos szerződések (szóbeli tervszerződés, egyes külföldi jogokban a relativ jogképességet túllépő szerződés), d/ ha a restitúcióra irányuló más jogi eszköz is rendelkezésre áll (pl. a szerződés megtámadása helyett a szerződés felbontásának igénylése az állatszavatosság körében). A tilos, de nem érvénytelen szerződések esetében egyéb jogintézmények (kártérítés, szerződésszegési igény stb.) segítségével szankcionálható a tilosan eljáró fél magatartása. Ezek bekapcsolására azért van szükség, mert az érvénytelenség mellőzésének gyakran az az indoka, hogy csupán az egyik fél járt el tilosan, illetve felróhatóan: a másik felet ilyenkor méltánytalanul sújtaná a szerződési szankció.

2. A szerződési tilalmak relevanciája a szerződési jogon kívül

A szerződési tilalmak jogi jelentőségre tehetnek szert egyrészt a polgári jogban és a polgári jogon kívül, másrészt ez a jelentőség alapulhat a jogszabályok kifejezett rendelkezésén (pl. uzsora büntette), kivételesen azonban joghasonlóságon is (pl. házastársak közötti tilos ajándékozás esetén a polgári jog alkalmazása). Szorosán összefonódik a tilos szerződés és a jogellenes károkozás az önkárosításba beleegyezés, a nemtulajdonostól való tulajdonszerzés, valamint az érvénytelen szerződéssel való károkozás esetén. Egy sajátos szerződési tilalom megsértése - mely

a kiskorúak mozilátogatására vonatkozik - a gondozói felrőhatóság körében értékelhető. A szovjet polgári jog néhány esetben a tilos szerződéshez állagelvonást is kapcsol. A pénzügyi jogban az ártullépéssel kötött szerződések a tilos nyereség elvonásához vezetnek. Tilos szerződések szankciója is lehet a gazdasági birság. A büntetőjog számos szerződési tilalom megsértését bünteti (zugírászat, orgazdaság, zsarolás stb.). A szocialista munkajog a tilos szerződések dogmatikáját többféle módon is felhasználja. Néhány tilos szerződésre vonatkozó szabály a kollektívák jogágazataiban a felelősségre vonás konkrét jogcímét alapozza meg.

VIII. fejezet. Szerződési tilalmak halmozódása

1. Normák találkozásá

A tilalmak halmozódásának kérdéseit a büntetőjogban dolgozták ki először, a polgári jogi kárfelelősség körében később foglalkoztak vele. A magánjogban az érvénytelenségi okok halmozódásának néhány esetét tárgyalták. A jogirodalom és a bírői gyakorlat a lehetséges variánsok gazdagságára mutat példákat. Hasonlít a szerződési tilalmak halmozódásához az az eset, amikor valamely szerződési tényállásra - látszólag - tilalom és más norma is vonatkozik. (Pl. konverzió.) A színlelt és a palástolt szerződés közös tényállási elemeire korlátozottan ugyancsak többes jogi megítélés áll fenn. Tilalom és engedély ütközhetnek a nemzetközi magánjogi szerződések eseteiben is. Valamely szerződés kapcsán a normák találkozásának másik esetét az jellemzi, hogy azok egymást követően hatályosulnak. A normák "őrségváltására" példaként idézik, ha a társadalmi felfogás megváltozása folytán a megengedett szerződés utóbb tilossá válik. Fontosabb ennél az orvoslás esete, valamint a nováció.

2. Halmazódó tilalmak a szerződő felek közötti konfliktusban

A "belső konfliktus" által jellemzett szerződések körében a tilalmak halmazódása vonatkozhat csupán az egyik fél magatartására, vagy mindkét félre is. Látszólagos az egyirányu tilalom halmazódása pl. a ptk. 201. § /2/ bekezdése és az uzsora esetében. A túlzott mértékű kamatot tartalmazó szerződés, ha a kiegészítő tilalomba is ütközik, ugyancsak egyirányu tilalmak látszólagos halmazát idézi elő. Az első esetben a halmazódás látszólagossága a tényállások egybevetése folytán állott elő, az utóbbi példában a társadalmi veszélyesség egybevetése miatt. A jogkövetkezmények terén közömbös az egyirányu tilalmak látszólagos halmazata, ha ez szükségszerű. Ha azonban a halmazat nem a törvényszerkesztésre, hanem a jogsértő fél magatartására vezethető vissza, a jogsértő fél terhére hátrányfokozó, az érdekeiben veszélyeztetett (megsértett) fél javára előnyfokozó módon indokolt alkalmazni a jogszabályokat. Kivételesen a jogsértő fél magatartása valósággal is megsérthet több szerződési tilalmat (pl. jogellenes fenyegetés hatására köt ingyenes szerződést a cselekvőképtelen). A látszólagos tilalomhalmazok fölénye a valódi tilalomhalmazokhoz képest azon alapszik, hogy a polgári jogi szabályok több, átfogó tényállásu rendelkezés fókuszából indulnak ki, s ezek, valamint a részletszabályok egymással számos közös elemet tartalmaznak. Előfordulhat, hogy a szerződő felek egymás terhére sértenek meg tilalmakat. (Pl. az egyik jogellenesen fenyeget, a másik megtéveszt.)

3. Halmazódó tilalmak a "külső konfliktusban"

Az idevágó esetek sajátossága, hogy a tilalmak halmazódása csupán mindkét félre nézve valósulhat meg. A kétoldaluan megsértett tilalmak halmazódása lehet látszólagos (pl. a szóban kötött tervszerződés, ha a felek jogképességét megsérti) és valódi (pl. deviza ellenében fegyvert adnak el). Ez utóbbi esetben a

fokozott társadalmi veszélyesség mindkét féllel szemben a jogkövetkezmények szigorubb alkalmazását igényli. Nem kizárt, hogy ugyanabban a szerződésben a felek kétirányu tilalmakat is megsértenek, ugyanakkor az egyik fél a másik fél szempontjából is tilalmazottan jár el. (Vegyes tilalomhalmaz.)

4. Szerződési tilalmak különidejű halmozódása

Ha egymást követően ugyanaz a személy sért meg több szerződési tilalmat, ez esetleg kihat a szerződés minősítésére (pl. kártyabarlang egyszeri kibérlése: turpis szerződés, rendszeres bérlete: büntett okából tilos), hátrányosabb helyzetbe hozza a jogsértőt, bizonyos feltételek mellett pedig az érdekeiben megtámadott fél javára szolgálhat.

5. Összefoglalás

A szerződési, a károkozásra vonatkozó, illetve a büntetőjogi tilalmak halmozódásának közös sajátja, hogy az lehet valódi és látszólagos. A látszólagosan halmozódó tilalmak belső viszonyai is azonosak. Eltérő azonban a halmazati esetek elbírálásának sémája a szerződési tilalmak halmozódása esetén. A büntetőjog és a tilos szerződések terén közös, hogy a halmazat vizsgálatának célja nem a felelős személy kiválasztása, hanem a felelőség módjának és mértékének megállapítása. Tárgykörünkben ezt a célt "polgári jogias" felelősség-elosztó dogmatikai eszközök alkalmazásával lehetett elérni.

Az értekezést a felhasznált Irodalom és Jogszabályok jegyzéke, valamint Tartalomjegyzék egészíti ki.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MTA KESZ Sokszorosító

Összefoglalás

A tilos szerződések jogviszonya a szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent. Az ilyen szerződések jogviszonya a szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent.

A TILOS SZERZŐDÉSEK

A szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent. Az ilyen szerződések jogviszonya a szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent.

Kandidátusi értekezés

A szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent. Az ilyen szerződések jogviszonya a szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent.

Irtai:

Dr. Gáspárdy László

A szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent. Az ilyen szerződések jogviszonya a szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent.

A szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent. Az ilyen szerződések jogviszonya a szerzői jog törvényében szabályozott jogviszonyokhoz képest eltérő jogviszonyt jelent.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Budapest, 1968.

Bevezetés

A tilos szerződések monografikus feldolgozására elő-
isben történik kísérlet. Az effajta vállalkozás egy-
aránt magában foglalja az új nézőpontok, kismunkálat-
lan problémák felfedezésének lehetőségét éppúgy, mint
a feltérképezetlen területeken való eltévedés esélye-
it. A civilizáltika azonban bizonyos fokig mindkettő-
nek határt szab azsal a sajátosságával, hogy tekintő-
lyes dogmatikai hagyományokkal rendelkezik és bőséges
irodalmi apparátust képes a kutató rendelkezésére bo-
csátani. Ezek az elméleti hátrédek egyidejűleg korlá-
tok mind az újat mondás, mind az újben való tévedés
számára.

Feldolgozásunkban az új elemre a társadalmi fejlődés
adott állapota és az ebből származó célkitűzések, va-
lamint a társadalomtudományok szemléleti-módszertani
eredményei adtak módot. Társadalmi fejlődésünk adott
állapota, melyet az ipari társadalommal együttjáró
jelenségeknek szocialista viszonyok között történő le-
folyása, a tervutasításos rendszerről az új gazdasági
mechanizmusra való áttérés és ezzel összefüggésben a
jogrendszer csaknem egészének átalakítása jellemez
talán leginkább, erősen vonzották figyelmünket az i-
dősezerű kérdések felé. Ugyanakkor a társadalomtudomá-

nyek művelése újabban egyre nagyobb produkciófelületek irányul a társadalmi gyakorlat problémáinak feltárására és leküzdésére. Ennek az irányzatnak követése magában rejtette az "újban való tévedés" veszélyét is. Meg kell vallani, hogy az aktuális társadalmi horizontot kímélő tekintet figyelmeztet olykor elkerüli a történeti háttér. A szociológiai szemlélet a történetietlenség coabitálásának könnyen engedhet. "A szerződés érvénytelensége a polgári jogban" című kandidátusi értekezés szerzője azonban bőséges összehasonlító - történeti anyagot halmozott fel és értékelt magas színvonalon, alapjában a tilos szerződések szabályozása köréből. /1/ Ezáltal felmentve érezhettük magunkat a történeti kérdések részletes tárgyalásának kötelezettsége alól. A tilos szerződések egyes szociáltípusainak leírásában azonban a lehetőséghez képest törekedtünk mind arra, hogy bemutatassuk a kérdéses típus kapitalista mintáit, mind pedig arra, hogy az olvasó képet nyerhessen a tilos szerződéseknek történetileg determinált jelenlegi okairól és formáiról.

A szerző figyelmének jelen-központuságát az a törekvése alakította ki, hogy képességeihez mérten a társadalmi feladatok optimális megoldásában a kutatás eszközével szolgálja a közérdeket. A szocialista jog-

nak objektív oka van arra, hogy becsvágyóbb legyen Rousseaunál, aki az embereket olyanoknak tekintette, amilyenek, a jogszabályokat pedig olyanoknak, amilyenek lehetnének. /2/ Jogunk feladata az is, hogy a változó jogszabályokkal embereket változtasson meg; a jogirodalom művelői végső soron ennek a feladatnak a megvalósulásán fáradoznak.

Az említett törekvésből fakadt az a kíváncsi is, hogy információinkat "többcsatornás rendszeren" keresztül kapjuk. Egyik információs csatornánk a sajtó volt. Ennek köszönhető annak a 274 tilos szerződési ügynek a szociográfiája, mely több, mint 4000 adat összegzésére épült. Információkészletünket totó módon gyarapították a különféle szaktudományok területén megjelent közlemények, tanulmányok is. Ez az adatforrás a tények sokoldalú látásmódját segítette elő. Figyelmiink jelentékeny mértékben irányult a külföldi polgári jogalkotás - döntően a szocialista jogalkotás - eredményeire is. A nemzetközi kitekintéssel cselekvési modellek után kutattunk, a külföldi jog több szabályát pedig nemzetközi méretekben érvényes dogmatikai megoldások illusztrálására használtuk fel.

Információs csatornáink sorában - éppen nem fontossági okból - utoljára említjük a jogi szakirodalmat.

Ennek a tilos szerződésekkel foglalkozó anyaga megismerésében teljességre törekedtünk, mégis azsal a korlátozással, hogy itt is döntően a hatályos rendelkezések elméleti-jogi irodalmát kívántuk megismerni. A jogtörténeti tárgyú forrásokunk mellőzésének vádja alól az említett kandidátusi értekezés - reméljük - e téren is felment. A civilisztika szakirodalmi készlete bizonyos tartalmi-szerkeszeti dilemma elé állította a szerzőt. Választania kellett a tárgykörbe vágó, gyakran részletkérdéseket elemző publikációk egybefoglalása, mondhatnánk kompilációja és a tilos szerződések főbb kérdéseinek - részben feldolgozatlan - ki-munkálása között.

Egyik választás sem mutatkozott a kockázattól mentesnek. Az első megoldás hátránya, hogy a tanulmány formáját a szakirodalom és a szerző közötti dialógussá alakítja, logikai szintjét pedig a konkrét - tételes-jogi szintre helyezi. E megoldás előnye viszont, hogy az értekezés szervezesebben illeszkedhet bele a jogirodalom kontinuum menetébe, az eddigi viták csomópontjaihoz kapcsolódhat, a szerző számára pedig arra ad lehetőséget, hogy minduntalan szakirodalmi ismereteire hivatkozhasson. A másik, részben feltáratlan főkérdésekre összpontosító megoldás hátránya lényegében szerkeszeti jellegű. A feltáratlan kérdések szeszélyes

elhelyezkedése ugyanis szinte elkerülhetetlenné teszi az egyes fejezetek közötti logikai-tárgyi ceszurát, s nagy a veszély, hogy cikkek sorozata helyett esszék sora kerekedik ki. Kockázatai ellenére végülis az utóbbi megoldást választottuk, mert a szerkezeti nehézségek ellenére azsal a tartalmi előnnyel járt, hogy módot adott nagyobb összefüggések bemutatására, átfogóbb jellegű koncepciók kialakítására, s biztosítható talán mindezeknek viszonylagos újszerűségét is.

Az értekezés szerkezeti tagolását két szempotnak igyekeztünk alárendelni, melyek összeütközésbe csak ritkán kerültek egymással. Elsődleges szempontként az vezérelt, hogy a munka egyes részeinek sorrendje az átgondolt társadalmi tevékenység általános sémájához igazodjék. /3/ Először tehát a tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatát végeztük el, hogy megismerjük a vonatkozó társadalmi gyakorlatot és annak okait. Ezt követte a tilos szerződések okaiból adódó tapasztalatok követelménnyé fogalmazása, a tilos szerződések elleni néhány védekezési eszköz kidolgozása a tilos szerződések egyes szociáltípusainak kapcsán. Az értekezés következő fejezetei a leküzdés szorosán vett egyik jogi-dogmatikai eszközét, a szerződési tilalmat tárgyalják. A jogi dogmatika relativ önállóságának jegyében egy szorosán vett jogdogmatikai kérdéscsoport-

tal is foglalkozunk: a kisegítő szerződési tilalmakkal. A tilos szerződések szabályozásának alakulását vizsgálja a gazdálkodó szervezetek kapcsolataiban a következő fejezet, mely a "Tilos szerződések a népgazdaság körében" címet viseli. Ezt a fejezetet - adatok hiányában - nem előzi meg a vonatkozó társadalmi gyakorlat elemzése. Így vizsgálódásaink tételesjogi keretek között mozognak. A tilos szerződések leküzdését szolgálják a hozzájuk fűződő különféle joghátrányok. E joghátrányoknak a jogrendszer számos ágazatában megtalálható fajtáit dolgoztuk fel a disszertáció két további fejezetében. A jöggkövetkezmények sajátos alakulását mutatja be az értekezés zárófejezete a szerződési tilalmak halmozódása kapcsán.

Az átgondolt társadalmi cselekvés általános sémájához igazodáson kívül arra is törekedtünk, hogy munkánk belső logikai rendjét lehetőleg a jogszabályok egyes elemeinek sorrendje határozza meg. A két szempont jobbára összeegyeztethető egymással, minthogy a társadalmi gyakorlatra, a tényekre a jogszabály hipotézis-eleme, a leküzdés jogi eszközeire a jogszabályi tilalom, a megsértett tilalom folytán igénybe veendő joghátrányokra pedig a jogszabály jogkövetkezmény-eleme vonatkoztatható.

Ismerteink és nézeteink disszertációvá szerveződését több, a tilos szerződésekkel foglalkozó tanulmány előzte meg, melyek magyar, lengyel és eszperantó nyelvű folyóiratokban jelentek, illetve jelennek meg. Ezek jelentős hányada bár átdolgozott formában épült be jelen értekezésünkbe, az előtanulmányokat hasznosaknak tartjuk.

Mindazoknak, akik első terjedelmesebb tanulmányához értékes tanácsaikkal adtak segítséget, ezúton mond hálás köszönetet

Budapest, 1968. június

a Szerző

Jegyzetek a Bevezetéshez

1. Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Kandidátusi értekezés. Budapest 1965. I-III. kötet. Kézirat. /A továbbiakban: Weiss: Érvénytelenség/
2. Rousseau, Jean-Jacques: A társadalmi szerződés vagy az államjog alapelvei. Budapest 1889. 10. p.
3. Hörri Gyula: A jogpolitikai elvek és a jogászai tevékenység elvi kérdései. Jogtudományi Közlöny 1964. 269-276. p. /A továbbiakban: Hörri: Jogpolitikai elvek/

- 2 -

I. fejezet A tilos szerződések jogszociológiai
vizsgálatának alapkérdései

1. A vagyoni viszonyok jogszociológiai kutatásának Át-
tekintése

A jog keletkezésének és hatályosulásának folyamatát, mint a társadalmi felépítmény jelenségeit általában a marxizmus klasszikusai abból a gazdasági strukturából vezették le és magyarázták, amelyre a társadalmi viszonyok részeként a jogi viszonyok is felépülnek. Ugyanakkor a jog keletkezését és hatályosulását nemcsak a gazdasági alap viszonylag távoli és közvetett hatásaként értelmezték, hanem a jogot, mint az adott társadalom osztályszerkezetének közvetlen függvényét irták le. Ily módon a marxizmus klasszikusainak a jogra vonatkozó legáltalánosabb tanításaira is érvényes lenniek az a megállapítása, hogy a marxizmus az "igazi szociológia". A 19. század második felében azonban nem a marxizmus volt az uralkodó ideológia, így a jogra és annak gazdasági-társadalmi komponenseire vonatkozó elméletek sorában is a burzsoá ideológia töltötte be, illetve a polgári államokban ma is betölti az irányító szerepet.

A polgárság kiemelkedő teoretikusainak a jogra vonat-

kosó elméleteit a kapitalizmus előkészítő és klasszikus korszakában véleményünk szerint két olyan sajátosság is jellemezte, amely szűkebb tárgyunk szempontjából bennünket különösebben érdekelhet.

Az egyik sajátosság a jogalkotásra koncentráltság és ezzel összefüggésben a közjogi szemlélet /Montesquieu, Rousseau, Bentham/, amely egy feltörekvő és a társadalmat központilag szervező osztály érdekeit hűen fejezi ki. Az imperializmus előtti burzsoá jogszemlélet másik, tárgyunkat érintő jellemvonása a társadalomban tevékenykedő emberek jogi relevanciájú döntéseinek szélsőségesen indeterminista szemlélete, amit pl. a büntetőjogban azok a nézetek fejeznek ki, amelyek szerint a büntetés a szabad akaratból "vétköző" ember tettének megtorlása. /Hegel/ A jogalkotásra koncentráltság és a jogviszonyok alakulásának voluntarisztikus felfogása lényegében a klasszikus kapitalizmus jogalanyát körülvevő valóságos társadalmi erőforrás képét vetíti elénk, a központilag standardizált magatartásminták között látszólag szabadon cselekvő embert és környezetét ábrázolja. A klasszikus kapitalizmus jogi ideológiájában a jogilag tilos magatartásokra vonatkozó egyes elméletek nem váltak a társadalom és jog összefüggéseit tárgyaló általános elméletek részeivé. Ezt asszál is magyarázhatjuk, hogy a

jogalanyok eszelekvéseit elszigetelten vizsgálják, a
egyáltalán nem, vagy csak részben ismerték fel a jog-
alkotás társadalmi meghatározóit, illetve feladatait
is.

Az imperialista szakaszába lépő kapitalizmus jogi ide-
ológiájában lényeges szemléleti átalakulások figyelhe-
tők meg. Ismét csak tárgyunk szemességéből tekintve át
ezt az irányváltást, a jogalkotásra koncentráltság he-
lyébe lépő jogalkalmazásra koncentrálttság figyelhető
meg. /Interessenjurisprudenz, szabadjogi iskola, rea-
lista megalom./ A jogi elmélet figyelme egyre inkább
a jogvitákat előidéző deviáns magatartások, vagy a-
sok felé is fordul, és pedig nem, mint a szabad akarat-
tal való visszaélések, hanem mint tömegjelenségek fe-
lé, amelyeknek háttérében a tényezők ilyen vagy olyan
csoportjait véli felfedezni. /Lombroso, pszichológiai
iskolák, kriminálétiológia./ A jogalkalmazásra koncent-
ráltság közvetlenül a burzsoá törvényesség lazulásá-
ból, közvetve pedig azokból a kiéleződő ellentmondá-
sokból táplálkozik, amelyek a gazdasági válságok és az
osztályharc erőviszonyainak a munkásosztályra kedvező
változásai nyomán a tőkés társadalmat áthatják. Talán
senki sem fogalmazta meg őszintebben és a felszint il-
letben találébban sem a jogszociológia létrejöttének
körülményeit, mint Timasheff, amikor azt írta, "hogy

a jogszociológia a jog iránti ellenséges beállítottságban született".^{/1/} Ezek az ellentmondások, illetve a burzsoá törvényesség lazulása a deviáns, a jogilag tilos magatartások tömegnéretűvé f. közödésével ugy-
szólván egyjelentésűek. A gazdasági gyökerű társadalmi ellentmondások két távoli okozata: a jogi ideológia jogalkalmazásra koncentrálttsága és a tömeges jogi deviáció "oknyomozása" /Miller-Erbach/ egymással szorosan összefügg, egymást táplálja: a hatósági eljárások tömege mögött rendszerint tömeges tilos magatartások állnak.

A jogilag tilos magatartások burzsoá kutatásában azonban a kriminalitás oknyomozásának szinte egyeduralkodó szerepe van. Ez a jelenség annak tulajdonítható, hogy a jogi deviációk körében mind tömegszerűsége, mind az uralkodó osztály érdekeinek védelme, mind pedig ijesztő emelkedése miatt a bűnözés "magnagyarázásának" és lokúdzésének kiemelkedő jelentősége van a tőkés osztály, illetve részben az egész társadalom szempontjából is. Más lapra tartozik, hogy a kriminál-
otológia imperialista elméletei mennyiben igazak, vagy hamisak, mennyiben apologetikus jellegűek. Ugyanakkor - mint Párisi /2/ rámutat - a tőkés gazdaság eredendően anarchikus mivolta, valamint a civilizáltika tekintélyes fogalomelmozdító hagyományai egyáltalán nem

kedveztek a magánjog mellé valamiféle szociológiai természetű segédtudomány kialakulásának. Végül a magánjogi deviációk feldolgozatlanóságának okát ebben is látjuk, hogy itt döntően olyan háttérű magatartásokról van szó, amelyek a gazdasági alappal a legszorosabban összefüggnek /3/, s amelyeknek alanyai jórészt a burzsoázia tagjainak köréből kerülnek ki.

Tulzás nélkül állíthatjuk, hogy a vagyoni viszonyok körében előforduló tilos magatartások szociológiai jellegű kutatásának a nyugati polgári társadalmakban sem előzményei, sem jelenlegi teljesítményei nincsenek. Csak a helyzet illusztrálására emlitjük, hogy pl. a sokeszer oldalas Handbuch für Sozialkunde, noha terjedelmének megfelelően részletesen leírja a szociológia csaknem minden tárgykörét, a magánjogi deviációkról egyetlen szóval sem tesz említést. /4/

A vagyoni viszonyok körébe vágnak ugyan, nem irányulnak azonban magánjogilag tilos magatartások kutatására azok a jogszociológiai vizsgálatok, amelyeket Magyarországon jórészt a 40-es években végeztek a "népi jogélet", a "hasai jogszokások" kutatói. /Tagányi, Mattyasovszky, Pap/5/ Kivételként említhető Marton Géza, aki a "laikus jogérzet kipuhatólására" tett kísérleteket a tárgyi felelősség kérdésében. /6/

A magánjogi deviációk kutatásának kezdetlegessége nem jelenti azt, mintha a polgári jogszociológia különféle vizsgálódásai - akár negatív - tanulsággal is nem járhatnának annak a számára, aki a tilos szerződések társadalmi kérdéseit tanulmányozni kívánja. Elméleti téren ugyan a polgári jogszociológia figyelemre méltó tételei gyakran a marxizmus klasszikusainak tanítását ismétlik vagy transzformálják. Így Miller-Erzbach kijelenti, hogy a jog érdekek függvénye és mint ilyen, maga is okozat /7/; Duguit óta sok szó esik a magánjogban is a jogrend társadalmi funkciójáról /Simitis/ /8/; Oliverona /9/ rámutat, hogy a jog működése a legfontosabb környezeti tényező, amely jellemünket, erkölcsi elveinket alakítja. Ez utóbbi nézet kissé vulgarisan tülozza el azt a nézetet, melyet Engels Blochhoz /1890. szeptember 21./ és Mehringhez /1893. július 14./ intézett híres leveleiben a felépítmény aktív szerepéről fejtett ki. Az óvatosan kezelendő elméleti megállapításokkal ellentétben sokkal gyümölcsözőbb a burzsoá jogszociológia módszertani eredményeinek figyelembe vétele. A szociológiai - és közöttük a jogszociológiai - vizsgálatok megindulásával azonban a szocialista társadalomtudományok döntően már hasznosították ezeket, így a módszertani kérdésekkel a későbbiekben mint nem-történeti kérdésekkel fogunk foglalkozni.

A szocialista polgári jog tudománya eddig nem mindig jelentőségének megfelelően kezelte a tárgya által szabályozott társadalmi viszonyok szociológiai jellegű vizsgálatát. Korábban a szociológiával szembeni előítélet és az adminisztratív eszközök hatékonyságába vetett túlzó elképzelések akadályozták a társadalmi gyakorlat mélyreható megismerését. A gátló tényezők hiányában a szocialista társadalomban elvileg adott a polgári jogi viszonyok szociológiai módszerű és szemléletű kutatásának minden feltétele és igénye is: megoldatlan konfliktushelyzetek, kimunkálatlan cselekvési optimumok a gazdasági forgalomban, tömegnéretű deviációk /pl. jogellenes károkozás/, illetve a progresszióra képes és kész államhatalom. Nem állítjuk, hogy a társadalom e meglehetősen szerteágazó gondjainak elosztására, illetve feladatainak teljesítésére kizárólag a jogszociológia hivatott. Még kevésbé állítjuk, hogy a polgári jog tudományának ezeket önállóan kellene megoldania. Vannak azonban - mint erre Börsi /10/ rámutatott - a polgári jog által "saját vállalkozásban" megoldható vizsgálatok, más kutatások más tudományágak képviselőivel közösen végezhetők el. A polgári jog teljes vagy részleges hatáskörébe véleményünk szerint alapvetően kétféle szociológiai jellegű vizsgálódás tartozhat, és pedig a polgári jogi szabályok diszpozícióinak fajtái szerint tagozódva.

A diszpozitív és permisszív szabályok uralta társadalmi mezőben a cselekvési optimum kutatása, a gazdasági életnek a tudományos informálódás általi informálása, mely nézetünk szerint a termelés szocialista szektorának árukapcsolataiban válhat döntő jelentőségűvé. /Pl. az adott helyzetben leginkább megfelelő szerződéstípus kiválasztása, a szerződéskötés mechanizmusának egyszerűsítése, megfelelő üzleti feltételek kidolgozása stb./

A kogens és tiltó-parancsoló szabályok uralta körben pedig a konfliktushelyzetek és azok okainak feltérképezése, az előforduló magatartások típusokká integrálása és a leküzdésükhöz szükséges jogi és esetleg nem-jogi eszközök kimunkálása lehet a polgári jog szociológiai természetű feladata. Ebben a körben tulnyomórészt egyéni vagy csoportérdekek egymással vagy társadalmi érdekekkel ütköznek, ami egyuttal azt is jelenti, hogy a kutatás ezen a téren - bár más formában és módon, mint az "optimum-kutatás" terén - semmivel sem egyszerűbb. A konfliktushelyzetek középpontjában jogsértőként vagy áldozatként álló egyes emberek révén a kutatás pszichológiai, mikroszociális és részben történeti irányban is folyik.

A továbbiakban majd a "konfliktus-kutatás" tárgykörébe vágó vizsgálatot és annak eredményeit fogjuk ismertetni. Ezt megelőzően még a tantörténeti kérdések so-

rában kell megemlítenünk, hogy az említett tárgykörben nemcsak a burzsoá jogszociológia, hanem a szocialista jogszociológia is csupán a kezdő lépéseket tette meg. Jogtudat-vizsgálatot végzett Körsi a polgári jogi felelősség alapjairól fennálló közfelfogás megismerésére 1960-ban. Nagyjelentőségű vizsgálatot végzett az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete az állampolgárok jogismeretére vonatkozóan. Az eredményeket Kulcsár ismertette a szaksajtóban. /11/ Polgári jogi jogsértéshez kapcsolódott szerzőnek az a kérdőíves vizsgálata is, amelynek célja a vétőképes életkor megállapítása volt. /12/ A polgári jog külföldi irodalmában - mint arról Zawadzki /13/ közleménye beszámol - a jogszociológiai vizsgálatokról nem történik említés, a szorosan vett szociológiai irodalomból sincs adatunk arra, hogy polgári jogilag jelentős kérdéseket empirikus módszerekkel vizsgáltak volna. /14/ Elméleti módszerekkel történt már kísérlet polgári jogi kérdések szociológiai vonatkozásainak marxista igényű feldolgozására. Kietz és Mühlmann /15/ 1966-ban védtek meg közösen írt disszertációjukat "A polgári jogi és családi jogi viták okai és a bíróságok feladatai azok feltárásánál és leküzdésénél" címmel. Elméleti módszerrel vizsgálta a házasságok felbomlásának okait Ansorg /16/ is. Ebben a kérdésben magyar kutatók reprezentatív adatfelvételt végeztek, melynek újszerűségét maguk is han-

gostatják. /17/

2. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának elméleti kérdései

A polgári jog által szabályozott társadalmi viszonyok, e társadalmi viszonyok ellentmondásai empirikus vizsgálatának hiánya különösen is indokolja, hogy kimunkáljuk azt az elméleti-fogalmi apparátust, amelynek segítségével eligazodhatunk a tények bonyolult világában. Az elméleti alapvetés egyfelől mindenfajta empirikus vizsgálat és koncepció-alkotás feltétele, másfelől éppen a polgári jogi konfliktuskutatás kialakulatlanlansága miatt a tudományos elemzés elméleti-fogalmi apparátusának minimuma sem jött létre. Nyilvánvaló, hogy ennek kimunkálásánál főként három tényezőre támaszkodhatunk: a filozófia általános kategóriáira és az empirikus hagyományokkal rendelkező kriminológia és szociológia eredményeire. A kriminológia idevágó tapasztalatai azért is figyelemre méltóak, mert részben a tilos szerződések társadalmi alapjaitól eltérő, más konfliktusterületeket világítanak meg: ez az átfogó szemlélet kialakításának lehet eszköze. A kriminológiai kutatások részben a tilos szerződésekkel azonos tárgykörre vonatkoznak. /Pl. csalás, uzsora, vesztetgetés./

A jogsértések, illetve az ebből adódó jogviták okainak kutatása bármely területen folyjék is, lényegi egyenlőséget mutat az elvont tárgy /társadalmi jelenség/ és a feladat vonatkozásában. Ansorg írja a bontóokok és a bűnözés okainak vizsgálatáról: "A feladat, hogy társadalmi jelenséget kutatunk, azsal a - nagyon általánosan kifejezett - céllal, hogy az emberek egymás közötti kapcsolatait alakítsuk, az új kapcsolatokat állandósítsuk és megerősítsük, a kriminalitás területén éppugy, mint a házassági konfliktusok területén, az okkutatáshoz kapcsolódik". /18/

A filozófiának a polgári jogi konfliktuskutatásban, így a tilos szerződések szociológiai módszerű vizsgálatában is, a társadalmi törvények jellegére vonatkozó tételei különösen relevánsak. A filozófiai irodalomban általánosan elterjedt vélemény szerint a természet, a társadalom és gondolkodás törvényei vagy dinamikus, vagy pedig statisztikus törvények. Az előbbieket főként a klasszikus fizika eszközeivel leírható jelenségekre érvényesek, míg a statisztikus törvények működésében a valószínűség szerepe lényeges, szerephez jut a véletlen is, s ami a statisztikus törvények szempontjából még fontos, hogy azokat mindig nagyszámu elemből álló rendszerre alkalmazzák. A legújabb marxista filozófiai irodalomban azonban a törvényeknek ezt a felosztását egyre inkább kétségessé tesszik annak

hangsúlyozásával, hogy a törvények egyszerre dinamikusak és statisztikusok, és a törvénynek ezek az oldalai a körülményektől függően dominálnak. Ezzel szemben az összefüggések egyetemes típusa a valószínűség, mely az anyagi világ minden területén megtalálható. /19/ A társadalmi törvények, minthogy azok mindig "nagy számú elemből álló rendszerben" fejtik ki hatásukat, rendszerint statisztikus jellegükkel tűnnek ki. A társadalmi törvények statisztikus jellegét fejti ki a tendencia fogalma, amely Esalai szerint a társadalmi folyamatok törvényszerűségeinek a típusa. /20/ Mindes a tilos szerződések társadalmi kérdései szempontjából azért lényeges, hogy azokat a statisztikusan érvényesülő tendenciákat tárjuk fel, amelyek a tilos szerződések háttérében állnak.

A filozófia másik, tárgyunk szempontjából lényeges tétele az oki összefüggések egyetemenességére vonatkozik. A valóság jelenségeinek kauzális összefüggései azonban nemcsak a filozófia, hanem a kriminológia és általában a szociológiai nézőpontú jogi kutatásoknak is tárgyai, ilyen módon az oki kérdés a jogtudományban rendszerint a különös sikján merül fel, mint bizonyos magatartástípusok /pl. bűnösök, jogellenes károkozások/ okainak problémája. Ezért a kauzalitás kérdéseit nem a filozófia, hanem a jogtudomány és segédtudományai nézőpontjából elemezzük. A jogszociológiai visz-

gálatok - így a tilos szerződések jogszociológiai vizsgálata is - elsősorban, bár nem kizárólag, valamely jogilag jelentős - rendszerint jogellenes - magatartás-fajta /tilos szerződések/ okainak feltárására irányul, hogy megállapítsa: melyek azok a tényezők, amelyek mozgatják, kiváltják, meghatározzák a jogilag jelentős tényeket. A jogszociológiai vizsgálatok egyik tanulsága a tilos szerződések tanulmányozását illetően az említett törekvésben rejlik, az empirikus jellegű leíráson tulmutató etiológiában. Míg a tendencia fogalma a társadalmi jelenségeket mozgató erők dinamikáját fejezi ki, addig az ok-fogalom azoknak a tényezőknek az egységes megjelölése, amelyek mint tendenciák lendülnek mozgásba.

A jogi okkutatás sokértelmű kifejezés. Legáltalánosabb értelemben a jognak mint totalitásnak alapvető gazdasági-társadalmi meghatározói feltárására irányul. Okkutatást végeznek a bíróságok és más jogalkalmazó hatóságok is a jogsértést kiváltó és lehetővé tevő körülmények felderítésével, melynek eredményeként a hatóság szignalizációval /jelzéssel/ fordul az intézkedésre hivatott szervhez. A jelzés mögött konkrét jogsértés konkrét okának vagy okainak feltárása áll, és pedig olyan okoké, amelyek a jogilag releváns tényálláson kivül helyezkednek el. Okkutatásról beszélhetünk akkor is,

ha a jogilag jelentős tényállás egyes részei közötti belső okozatosság feltárása a jogalkalmazás vagy a tudomány célja: pl. a tettes bosszúvágya és az emberölés közötti kauzalitás; a hibás gyógyszer és a fellépő szövődéssel okozott kár közötti összefüggés megállapítása stb. /21/

As itt következő fejtegetések, melyek a jogtudomány mai képviselőinek nézeteit ismertetik, vegyes természetű oktatásra utalnak. A jogszociológiai okvizsgálatok tárgyát ugyanis két sajátosság jellemzi: egyrészt a speciális szintjén elhelyezkedő tárgyak /pl. tilos szerződések, bűnözés stb./, másrészt az is, hogy a jogilag értékelte magatartás okai az esetek nagyobb hányadában a törvényi tényálláson kivül, más esetekben - legalábbis részben - a törvényi tényálláson belül helyezkednek el. Az alkoholizmus pl. mint a jogi deviációkban közzerehető tényező metajurisztikus elem, ha pl. az itatkozás a csalót fondorlatos pénzszerezésre csábítja. /A csalással létrejött és általunk megvizsgált 35 szerződésben pl. 16 esetben az itatkozás mint motívum vagy célzat szerepelt./ A csalóképtelenség okából semmi szerződésnek néhány esetben viszont az itatkozás oka is lehet a szerződésnek, tényállási eleme is /belátási képesség hiánya/.

Érthető, hogy a legutóbb említett okozatosság kérdéseivel eddig döntően a konfliktus-területeken foglalkoztak: a bűnözés, a házassági konfliktusok és a polgári jogi felelősség körében. A bűnözésre ható jelenségeket a kriminológiában az ok, a feltétel, az alkalom, a körülmény és a tényező terminusaival fejezik ki. A viták középpontjában az ok és a feltétel fogalma áll. Távolról sincs azonban egyetértés az egyes szerzők között az említett fogalmak értelmezését illetően. Lucács pl. az okot a feltétel egyik esetének tekinti, amely nélkül az eredmény nem jött volna létre, míg a feltételeken szerinte "a környező jelenségek összességét" kell érteni. /22/ Veverka szerint az ok és a feltétel különféle fogalmak, melyek együtt adják az eredmény tényezőit. /23/ Vigh ezzel szemben az okok és feltételek együttesét nem tényezőknak, hanem körülményeknek nevezi. /24/ Végül Szabó András a feltételek összességét tekinti oknak. /25/

A terminológiai zűrzavar ellenére azonban határozottan felismerhető az a hasznos tendencia, amely valamilyen módon az eredmény - a bűnözés, mint okozat - mögött álló tényezőknél az okozat szempontjából releváns kiválasztására, megkülönböztetésére, elszigetelésére irányul. Az okkiválasztás módszere általában az okozatot eredményező tényezőknél az okfolyamatban betöltött szerepére épül. Így okká minősül az a tényező, amely

az eredmény tartalmát, feltételnek minősül az a tényező, amely az eredmény formáját határozza meg /26/; vagy: ok az, ami kiváltja a hatást, feltétel az, ami az ok működését lehetővé teszi. /27/ Érdekes Ansorg álláspontja is, aki szerint a házassági konfliktusok okai azok a tényezők, amelyek szükségszerűen vezetnek a házasság felbomlásához, feltételei pedig azok, amelyek véletlenszerűen vezetnek a házasság széteséséhez. /28/ A kriminológiai és családi jogi irodalom okutatósainak sajátossága még az is, hogy a tényezők egyes csoportjait /ok, feltétel stb./ felosztja objektív és szubjektív jelenségekre. /29/ A szubjektív tényezők határait azonban kissé szélesen vonják meg: az egyén személyében rejlő összes adottságok ide tartoznának /pl. a meddség, mint szubjektív természetű bontóok/. Egy másik felosztás endogén és exogén tényezők között tesz különbséget, az előbbin kizárólag a pszichikai tényezőket értve. /30/

Az okkiválasztás sajátos módszerét fejtette ki Mörri a polgári jogi felelősséggel kapcsolatban. Felfogásában nem a szükségszerű-véletlen, illetve a funkcionális különbségek játszanak szerepet, hanem a tilos magatartás tanúsítójának felelősségi szankcióval való befolyásolhatósága. Az okkiválasztás ilyen módon retrospektív és prospektív szemléletű egyszerre: azt tekin-

ti oknak, amelynek káros eredményét a jövőben kiküszöbölni kívánja, ezek pedig - a jogi felelősség körében - a felróható magatartások. /31/ Eörsi álláspontját elsősorban elméleti-módszertani szempontból vehetjük figyelembe, minthogy vizsgálódása "belső okkutató" jellegű, amely nem a felróhatóan károkozó magatartások mögött álló okokra irányult.

A fentiek előrebocsátása után határozhatjuk meg, hogy mit értünk a tilos szerződések okain. Kiinduló pontként Engelsnek azt a megállapítását alkalmazzuk, melyet "A természet dialektikája" című művében /1952, 241-242. p./ fejtett ki: "Hogy az egyes jelenségeket megértsük, ki kell ragadnunk őket az általános összefüggésből, és elszigetelten kell szemügyre vennünk őket, akkor a változó mozgások közül az egyik okként, a másik okozatként fog megjelenni." Lenin is azt hangsúlyozza a Filozófiai füzetekben /136. p./, hogy az okozatosság kérdéseinek vizsgálata mindig egyszerűsítést jelent: az oki kapcsolat egyoldalúan, töredékesen tükrözi a valóság mindenoldalú összefüggését. A tilos szerződésekre alkalmazva a fenti tételket, - figyelembe véve Eörsi álláspontját is - azt kell mondanunk, hogy a tilos szerződések jogszociológiai okai azok a tényezők, amelyek a tilos szerződések elleni jogi eszközök alkalmazásával sikeresen befolyásolha-

tók. Jogi eszközökön mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás rendelkezésére álló cselekvési módokat értjük, okfogalmuk tehát tágabb, mint a jogi felelősség szempontjából kimunkált ok fogalma. A tilos szerződések visszaszerítésének mind a szubjektumra ható, nevelő, büntető eszközeit, mind az objektív valóságra ható szervező eszközeit is számításba vesszük.

A jogi eszközöknek ez a kétféle funkciója: a nevelő-büntető, illetve a szervező funkció tükröződik véleményünk szerint a kriminológia és a házassági konfliktusok okainak kutatásával kapcsolatos elméletekben is. A fenti tárgykörbe vágó nézetek ismertetése során kitűnt, hogy a kérdéses jogi deviációkat előidéző tényezők között van egy kiemelkedő jelentőségű /ezt nevezik többnyire oknak/, és egy alárendelt jelentőségű csoport /ezt nevezik rendszerint feltételnek/. A kiemelkedő jelentőségű s rendszerint oknak nevezett tényező megfogalmazása arra enged következtetni, hogy azon valamiféle szubjektív jellegű tényest, a feltételnek nevezett, alárendelt jelentőségű tényezőn pedig objektív színezetű faktort kell érteni. A kétféle szembeállítás különösen éles az igazságügyi gyakorlatban, mely okokon a büntett szubjektív okait, a feltételeken a büntett objektív okait /"a büntettet lehetővé tevő körülmények"/ érti, esél-

tal is megerősítve az elméletben alkalmazott különválasztás merevségét. Figyelman kívül hagyva most a két-féle tényező közötti valóságos erőviszonyokat, azt a megállapítást tehetjük, hogy a kriminológia, illetve a családi jog sajátos nézőpontjából az okok és feltételek szembeállítása, valamint a szubjektív tényezők hangsúlyozott kiemelése teljesen létjogosult: a büntetőbiróság és a családi jogi ügyekben ítélkező bíróság ugyanis általában nem a külvilágra, az objektív valóság viszonyaira hat közvetlenül a rendelkezésére álló eszközökkel, hanem intézkedéseinek egyik célpontja az ügyfelek szubjektuma. A szocialista jogpolitikából adódik viszont, hogy a lehetőségek szerint a büntetőnevelő intézkedéseket alkalmazó hatóságok is - jelzések formájában - a "valóság megváltoztatására" irányuló ténykedést is kifejtjenek. Ez idő szerint azonban ez a módszer az említett szervek munkájában alárendelt jelentőségű. Az okok és feltételek szembeállítása, valamint súlyozása tehát a döntően szubjektív nézőpontu oktatás jellemzője. Nem lehet véletlen, hogy Eőrsi koncepciójában, aki kizárólag a nevelhetőség, a szubjektum befolyásolhatósága szempontjából elemezte a jogellenes károkozások okait, a "feltétel" fogalmának semmiféle szerepe nincs.

Hinthyogy vizsgálódásainkban a tilos szerződéseknek

mind szubjektív, mind pedig objektív háttérét fel szeretnénk deríteni, a tényezőknek a büntető és a családi jogban létjogosult, de a valóság dinamikáját saját céljaihoz "idomító" módszereit nem szükséges követnünk. Okfogalmunk tehát szintétikus jellegű: a jogi védekezés komplex tervére figyelemmel mind az objektív, mind a szubjektív tényezőket egyaránt okoknak tekintjük, amennyiben azok a jog eszközeivel sikeresen befolyásolhatók. A jogszociológiai okok azonban maguk is részei a gazdasági, társadalmi viszonyok bonyolult együtteseinek. Ezért a tilos szerződések jogszociológiai okait kutatva rá fogunk mutatni olyan körülményekre is, amelyek a jogi eszközökkel nem, vagy alig befolyásolhatók.

A tilos szerződések okait differenciáltabb keretben szeretnénk bemutatni, mint azt a jogi oktatásokban eddig tették. Ezt a célt szolgálja az a paradigma, amelyet az "egyéni magatartás faktor-hálójának" nevezünk el, s amelynek kidolgozásánál a regresszív tényezőknek hangsúlyozott szerepet adtunk, az alábbiak szerint:

AZ EGYÉNI MAGATARTÁS FAKTOR-HÁLÓJA

Strukturális viszonyok		Történeti háttér	
	Gazdaság	Társadalom	
Általános szint	Termelési mód	Korábbi termelési mód "nyelvi jegyek"	Társadalom
Objektív viszonyok	Elosztási viszonyok	Munka szerinti elosztás megosztás	Letűnt társadalmi osztályok
	Működés szint		Hegyenyelemek Inerciája
Szubjektív viszonyok	Valóság tudati tükröképe / típusok → /magatartás/		Öröklött tulajdonságok

Az eddigi fejtegetésekből kitűnt, hogy a tilos szerződések létrejöttében közreható azokat a tendenciákat kell feltárnunk, amelyek a jogalkotás és a jogalkalmazás eszközeivel eredményesen küzdhetők le, mert ezek a jogilag befolyásolható tendenciák a tilos szerződések jogszociológiai értelemben vett okai. Az oktatás azonban a tilos szerződések leíró jellegű vizsgálatát is igényli. A tilos szerződések morfológiáját viszont a tipusalkotás keretében kell elvégezni. A jogi eszközök - különösen a jogalkotás eszközei - ugyanis nem mindig irányíthatók a tilos szerződések ellen általában, illetve konkrét tilos szerződések ellen. A társadalmi szintű cselekvési terv a tilos szerződések típusai ellen is kell, hogy irányuljon.

Az egyes jogi deviációk társadalmi típusainak megalkotásához viszont a jogszociológia legfeljebb a kezdeti lépéseket tette meg. Ami a tilos szerződéseket illeti, már a burzsoá magánjogban bizonyos nyomai fedezhetők fel a társadalmi szemszögből elvégzett tipizálásnak. Először az erkölcsstelen ügyleteket csoportosították. Lotzner, aki első ízben csoportosította, "tipizálta" az erkölcsstelen ügyleteket /Der unmoralische Vertrag, 1896./, teljesen formális ismerveket alkalmazott. /32/ A magyar magánjogi irodalom érdek-

lődését a fenti okon tulmenőleg nyilván az is felkelt-
hette, hogy a szerződési tilalmak jelentős része irat-
lan, szokásjogi kútfőkön alapult, melynek következté-
ben a tilos szerződések számottevő hányada volt szoro-
san vett erkölcstelen ügylet. Trócsányi /33/ csoport-
sitása is formális, széles körképet rajzol azonban a
számadforduló erkölcstelen szerződéseinek egyes vál-
fajairól. Lotnar és Trócsányi eljárásával szemben in-
kább épített társadalmi mozzanatokra, a gyakoriságra
és az ügylet tárgyára, jellegére az a tipusalkotás,
melyet Szaláits /34/ végzett el, ugyancsak az erkölcs-
telen ügyletekre vonatkozóan. Tipizálását azonban hát-
rányosan érinti, hogy a jogi és a "szociológiai" szem-
pontok keverednek benne, s az is, hogy a turpis ügyle-
tek utolsó csoportja kiegészítő jellegű: az előző csoport-
takba nem sorolható összes többi esetet idevonta.

A szocialista polgári jog tudományának művelői olykor
a tilos szerződések elég részletes morfológiáját nyujt-
ják /pl. Rajher, Vaszilov/, a tipizálás munkáját azon-
ban elhárítják magukról. Novickij /35/ szerint a ti-
los ügyletek "annyira változatosak, amennyire változa-
tos maga az élet, és ezért az ilyen ügyletek felsor-
lása lehetetlen". Weiss a tipusalkotás szándéka nél-
kül mutatja be viszont azokat a "kérdéseket", amelyek
körül a törvénybe ütköző szerződések "néme kicsúcs-

sodik": a meg nem engedett haszonra irányuló ügyleteket, a kontárok szerződéseit és a lakásbérlet körébe tartozó tiltott megállapodásokat. /36/

Nem tartozik ugyan szorosan tárgyunkhoz, elméleti jelentőségére tekintettel azonban szeretnénk rámutatni arra, hogy a polgári jogilag tilos magatartások, különösen a tilos szerződések, a birtokháborítás és a személyiségi jogok megsértése eseteinek szociológiai szemléletű osztályozása, tipizálása sajátosan problematikus feladat. A polgári jogi szabályozás módszere ugyanis úgy alakult, - ennek okait most nem vizsgáljuk - hogy a legtöbb, polgári jogilag tilos magatartás átfogó törvényi tényállást alkot, az ehhez fűződő szankció, vagy szankciók pedig intézményesedtek. Ilyen a "személyiségi jogok megsértése", a "birtokháborítás", a "jogszabályba ütköző szerződés", a "szerződésszegés", valamint a "jogellenes károkozás" kategóriája, illetve az eredeti állapot helyreállítása, az érvénytelenség és a kártérítés, mint szankciók. A keretjellegű törvényi diszpozíciók konkrét társadalmi tartalmát, az aktuális magatartás formákat és azok típusait a polgári jogi kódex eltakarja, a szankciókban pedig a konkrét tilos magatartás jellegzetességei rendszerint egyoldaluan tükröződnek. /Pl. a kártérítésben az okozott kár nagysága./ Ez a törvényszerkesztési módszer éppen

nem kedvez a "jogi" és a "szociológiai" szempont szinopszisának: a polgári jog tudományába tehát a szociológiai szempontot gyakran "kívülről" kell bevinni.

Ebből a megállapításból kiindulva egy jogágazati összehasonlító észrevételt tehetünk, és pedig a büntetőjog irányában. A büntetőjog a polgári joghoz képest lényegesen kevesebb áttétellel közvetíti a társadalmi elemet, legkevésbé a Különös Rész diszpozícióiban: ezek mintegy a társadalmilag leginkább veszélyes magatartások katalógusát adják. Figyelemre méltó, hogy ott, ahol a polgári jog szabályai a társadalmi valóságból közvetlenül merítenek: a materiális értelemben vett tulajdoni viszonyok esetében, ott a jogi típusok egyben gazdasági-társadalmi típusok is.

A tilos szerződések esetében azonban a jogi és a szociológiai elem között szintén nincs merev válaszfal. Ennek egyik oka, hogy a tilos szerződések számos tényállása a büntető jogszabályban található meg. Ugyanakkor a tilos szerződések sajátos szankciója, az állam javára marasztalás alkalmazhatósága, vagy mellőzése, illetve mértéke szempontjából "az eset összes körülményei" szerepet játszanak.

A tilos szerződések típusainak megjelölésében a következő szempontok érvényesítésére törekedtünk.

a./ Az indukció szempontja. A típusalkotás nem törté-
hetett deduktív alapon, nehogy a típust alkotó egyes
esetek pusztán a típus illusztrációi legyenek. A tí-
pusoknak továbbá nélkülözniük kellett a "sub specie
aeternitatis" jellegét. A tilos szerződések típusainak
megalkotását tehát megelőzte a tilos szerződések meg-
közelítően teljes áttekintése, hogy a konkrét tények-
ből kiindulva jussunk el "az egyéninek és az általá-
nosnak reális szintéziséhez". /37/ Típusaink tehát a
ténykutatás időpontjának /1965 / állapotát tükrözik.

b./ A teljesség szempontja. A tilos szerződések vala-
mennyi variánsára kiterjedő típusok megalkotására tö-
rekedtünk. Ez a törekvés alakította ki az alábbi két
szempontot.

c./ A jogi keretek átlépésének szempontja. A konkrét
tilos szerződések elemzése azzal a tanulsággal járt,
hogy azok társadalmi jellemzői, társadalmi háttere
stb. nem igazodott pontosan a kérdéses tilos szerző-
dések jogi minősítéséhez. Más szavakkal: a tilos szer-
ződéseknek társadalmi jellemzőik alapján történő fel-
osztása nem mohat végbe a jogi értelemben vett szer-
ződéstípus /pl. megbízás, kölcsön stb./ segítségével,
még kevésbé a tilos szerződésekre vonatkozó törvény-
helyek szerint. A tilos szerződések szorosán vett tár-

sadalmi és jogi sajátosságai között azonban vizsgálataink bizonyos korrelációt mutattak ki. Pl. a munkanélküli jövedelemszerzés eseteinek fele kölcsönszerződésben realizálódott, a tilos gazdasági tevékenység 85 %-a adásvétel formáját öltötte, a közéleti puritást támadó szerződések pedig leginkább a megbízás alakjában fordultak elő stb.

d./ A kombinatív ismérvek alkalmazásának szempontja.

A társadalmi jelenségek tipizálásában általános tapasztalat, hogy egyetlen ismérv, causa divisionis alapján általában nem csoportosíthatók. /38/ Tipizálásunk tehát nem rendszer a szónak abban az értelmében, hogy az a tilos szerződéseknek egyetlen szempont alapján történő differenciálása lenne. Ez a megoldás is elképzelhető ugyan, - pl. a polgári jogi szerződésfajták szerinti osztályzás - ez a módszer azonban merőben formális és egyoldalú.

Alapvető csoportosítási szempontunk az volt, hogy a társadalmi viszonyok egy-egy csoportjának rendjét megzavaró szerződések kerüljenek azonos csoportba. A típusok különbsége tehát döntően a tárgy különbözőségén alapul. /Pl. a közéleti puritás, a földhasználati viszonyok, az elosztási viszonyok rendje./ Ezt az ismérvet azonban a tilos szerződések, mint társadalmi je-

lenségek bonyolultsága, látszólag szeszélyes alakzatai miatt töretlenül nem lehetett keresztül vinni. Másodlagosan tehát az a szempont uralkodott, hogy a tilos szerződések hasonló "immanens" elemeket tartalmazó esetei kerüljenek azonos típusba. /Pl. az elosztási viszonyok rendjét zavaró tilos szerződések közül kiemeltük azokat, amelyek munkanélküli jüvedelmet biztosítanak az egyik félnek a másik rovására; "csalárd ügyletkötés" néven önálló típusba soroltuk azokat a tilos szerződéseket, amelyek az egyik fél súlyosan akarathibás jogügylete által jönnek létre./

e./ A "kezelhetőség" szempontja. A társadalmi jelenségek tipizálásának, így a tilos szerződések tipizálásának is, van bizonyos módszertani szempontja, amely a jelenségek kérdéses komplexusának a tudományos feldolgozás és bemutatás céljára való alkalmasságát, ezáltal az egyes csoportok számának maximalizálását igényli. A tilos szerződések sokféle variánsa, társadalmilag viszonylag ritka előfordulása azonban a típusalkotásnak ellentáll. /Nehéz pl. megtalálni a helyet az olyan tilos szerződések számára, mint pl. a kábitószerek tilos forgalma, "stróman" szerepeltetése a kiadói szerződésben, értékállandósági kikötés stb./ Az atipikus tilos szerződések léte választást elé állítja a kutatást: vagy lemondunk a típusalkotásról az atipikus esetek

kedvéért /esetleg számtalan "tipust" hozunk létre/,
vagy az egyes tilos szerződési típusok belső kohézió-
jának rovására az atipikus eseteket is "beoszjuk" a
leginkább megfelelő típusba. Az utóbbi megoldást vá-
lasztottuk, hogy a tilos szerződésekkel szembeni jogi-
védelmi eszközök kidolgozásánál azokat a tilos szerző-
dések néhány alapformájára tudjuk majd vonatkoztatni.

A fenti szempontok segítségével az alábbi típusokká
integrálódtak társadalmunk feltérképezhető tilos szer-
ződésai:

- I. A munkanélküli jövedelemszerzés esetei.
- II. Tilos gazdasági tevékenységre irányuló szerző-
dések.
- III. A földhasználati viszonyok rendjének megsértése.
- IV. A közéleti puritást támadó szerződések.
- V. Az elosztási viszonyok rendjét támadó szerződé-
sek. /Polgári jogi alapu tilalmak megsértése./
- VI. Az elosztási viszonyok rendjét támadó szerződé-
sek. /Államigazgatási jogi alapu tilalmak meg-
sértése./
- VII. Az egyéni élet erkölcsét sértő szerződések.
- VIII. Csalárd szerződések.

3. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának módszertani kérdései

A tilos szerződések társadalmunkban előforduló eseteinek feltérképezését számos tényező akadályozza. Mindenek előtt az a körülmény, hogy a tilos szerződések jogszociológiai szempontú kutatására eddig még nem került sor. Ebből nemcsak az elméleti-fogalmi apparátus kimunkálatlansága adódik, hanem az idevágó módszertani tapasztalatok hiánya is. A másik metodikai nehézséget az a tételesjogi helyzet okozza, amelynek következtében a tilos szerződések jelentékeny hányada több jogágazatban is releváns, következésképpen azok hatósági elbírálására is többféle állami szerv hatáskörébe tartozik. Pl. az uszolás szerződés kerülhet a büntető bíróság vagy a polgári bíróság jurisdikciója alá is. A munkahelyen tilosan szeszestített árusító személy megatartását elbírálhatja a fegyelmi hatóság, mint fegyelmi vétséget, a büntető bíróság is, mint büntettet /üzérkedés/, a polgári bíróság is /tilos adásvétel/, illetve az államigazgatási szervek is, mint kereskedelmi szabálysértést. A tilos szerződések jelentékeny hányadának többszörös jogági relevanciájával, illetve szerteágazó eljárásjogi megítélésével függ össze az a körülmény, hogy a tilos szerződések hivatalos statisztikai számbevételére eddig még nem került sor. A tilos

szerződések hivatalos statisztikai számbavételének hiánya nemcsak a hatóságok által felderített ilyen esetek feltérképezését, hanem a lappangó, látens esetek becsolását is rendkívül megnehezíti. Hennyiségi adatokat csupán korlátozottan szolgáltat a hivatalos statisztika: a szükségképpen tilos szerződést is megvalósító büntettek /pl. uzsora, megvesztegetés/ statisztikája, valamint az ügyésszögek által az állam javára marasztalás gyakorlata körében végzett felmérések állnak csupán rendelkezésre. Sem az igazságügyi statisztika, sem az államigazgatási szervek statisztikája nem volt felhasználható, mert a tilos szerződések adatait ezek önállóan nem tartalmazzák.

A fentiekben körvonalazott módszertani nehézségek folytán élesen vetődött fel az a kérdés, hogy a tilos szerződések alkalmasak-e egyáltalán jogszociológiai vizsgálatra, amint Dojcsák /39/ helyesen állapítja meg, hogy nem minden kijelölt vizsgálati tárgy érhető el és dolgozható fel szociológiai vizsgálati formában. A kérdés eldöntéséhez át kellett tekintenünk a jogszociológiában használatos vizsgálati módszereket. /40/ Ezek egy része, melyek nem a jogi tények, hanem a jogtudat megismerésének eszközei: mint pl. a kikérdés, a csoportos vita, a kérdőív, a körkérdés és a küsvéleménykutatás, nem jöhettek számításba. A tilos szer-

zódések ismert jellegzetessége, a rendszerint négyesem közötti akaratnyilvánítás, kizártta tette a megfigyelést, a vizsgálat átfogó célkitűzése pedig a kísérlet módszereit tette alkalmazhatatlanná. A vizsgálódás jellegéből következett, hogy a kutatás menetében különféle tudományágak képviselői nem vehettek részt. /41/

Bár Hunyady véleménye szerint "a kutatás gyakorlata bizonyítja, hogy elegendő a filozófiai tudás és a köznap emberismeret ahhoz, hogy a társadalmi tudományokat marxista igényvel műveljék" /42/, mind a tilos szerződések okainak, mind megvalósulási formáinak leírásában a különféle tudományágak tényanyagára támaszkodtunk. Felhasználtuk a társadalmi érintkezések során szerzett információinkat is. A tilos szerződések leírását egy-egy részterületen főként a jogtudomány és a humánökológia, okait a lélektan, a demográfia és a filozófia, valamint a kriminológia segítségével kísérelhetjük meg.

A módszertani "válság" mégis üszönzött arra, hogy valamilyen módon - a hivatalos statisztikai anyag elégtelensége ellenére is - mennyiségi oldalról is törekedhessünk a tilos szerződések okainak és főleg megjelenési formáinak bemutatására. Ebből a célból az alábbi módszert alkalmaztunk. Az ország összes sajtótermékében a tilos szerződésekről szóló és 1965. január 1-

től december 31-ig közzétett híradások adatait kérdő-
íveken gyűjtöttük, majd feldolgoztuk. A sajtó útján
nyert információk túlnyomó többsége természetesen bi-
rószági hír volt.

Az újsághirekből szerkesztett statisztikai táblák szo-
ciológiai hitelessége, valóságértéke ténylegesen vagy
csupán látszólag nem kifogástalan az alábbi okokból:

a./ A kitűzött időbeli határokon belül helyet kapnak
olyan esetek is, amelyek korábbi időszakban jöttek
létre, s ez lerontja a kapott társadalmi tábló egyes
részleteinek egyidejűségét. Az eljárás létjogosultsá-
gát ebből a szempontból mégis az adhatja meg, hogy va-
lamennyi, a vizsgálatunkban szereplő tilos szerződés
azonos gazdasági-társadalmi fázis terméke. Ezt a tényt
az 1966. január 1. óta tovább folytatott sajtófigye-
lés általában megerősítette. Társadalmunk tilos szer-
ződés-készletének viszonylagos állandósága folytán
mellőztük a megismételt /panel/ vizsgálatot.

b./ Kérdéses, hogy negative befolyásolta-e statiszti-
kai adatainknak a társadalmi valósággal való adekvát-
ságát az, hogy némely sajtókülsemény az elsőfoku /bi-
rószági/ eljárás adatait, mások pedig a jogerős dön-
tésben rögzített adatokat közölnek. Ez azonban a kapott

adatok hitelességét alapjában azért sem érinti, mert az igazságügyi statisztika adatai szerint az elsőfoku eljárásban megállapított tényállás a fellebbezési szakban ritkán módosul.

c./ Ténykutatásunkkal szemben felmerül az az aggály is, hogy döntően a büntetőbírótság elé került tilos szerződések adatait hozza felszínre. A jogalkalmazási gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a tilos szerződések túlnyomó többsége nem a polgári bíróság, hanem más hatóságok, döntően a büntetőbírótság elé kerül. Pl. a kontárok ügyletei és a devizatilalomba ütköző szerződések általában az államigazgatási hatóságok elé kerülnek. Számos büntető, amely mint szerződés a polgári jog szerint is tilos, egyáltalán nem kerül a polgári bíróságok elé, mint pl. a csarolás /ptk. 210.§/, a bitorlás /szerzői jogok megsértése/, a csalás /ptk. 210.§/, a sikasztás és orgazdaság /ptk. 117.§/1/ bekezdés/, a kuszálás és zugirászat /ptk. 200.§/2/ bekezdés/ stb. stb. Sőt a büntetőbírótság elé került ügyek adatainak számbavétele azsal az előnyvel jár, hogy szélesebb körben nyílik mód ténykutatásra. A joggyakorlat szerint ugyanis a büntetőbírótság előtt a tilos szerződést kötő felek sokkal inkább vannak beismerésben, mint a polgári bíróságok előtt. /43/

d./ Kérdéses lehet, vajjon a publicisztika sajátos szempontjainak érvényesítése /szenzációkeltés, kuriózumok iránti fogékonyság, helyileg jelentős, de országos méretekben elhanyagolható esete közlése stb./ mennyiben ronthatja le ténykutatásaink eredményeinek társadalmi hitelességét. A Magyar Újságírók Országos Szövetségénél kapott tájékoztatás szerint /dr. Dör Andre/ az igazságügyi sajtótájékoztatás szokásos menete az, hogy a bíróság vezetője keresi ki és bocsátja a sajtó munkatársainak rendelkezésére a hiranyagot. Ez az eljárás a sajátos publicisztikai szempontok érvényesítésének aligha kedvez.

Nem állítjuk, hogy a 274 sajtóközlemény 4023 adatára támaszkodó ténykutatásban a nagy számok törvénye elensúlyoshatta volna a tényanyagban netán érvényesülő publicisztikai szempontok és egyéb hibaforrások hátrányos hatását. Módszerünk a tilos szerződések aktuális és egyben átfogó társadalmi tablójának megrajzolásához vezető egyetlen eszköznek látszott. A választott metódust nemcsak a tilos szerződéseknek fentebb körvonalazott módszertani "válsága" és az a-d/ alatt kifejtettek tessék létjogosulttá, hanem a jogszociológia szakmai gyakorlata is. Katila és Hellsten például gyermekek által elkövetett 7 emberölési esetet vizsgált, Andry vizsgálata, mely a rövid tartamu szabadságvesz-

tésre ítétekkel volt kapcsolatos, 121 főt érintett, a Centre de formation et de recherche de 1° éducation surveillée keretében elvégzett vizsgálat 500 fiatalokura terjedt ki, az Országos Kriminológiai Intézet 24 csalási ügy 87 terheltjének adatait elemeste, Csonka és Vavró 23, illetve 368 személy ügyét vonták be kriminológiai vizsgálatukba stb. /44/

Ténykutatásunk statisztikai szempontból representatív adatfelvétel. Az információszerezés sajátos körülményei folytán adatainkat nem kaphattuk meg a szisztematikus, illetve a rétegzett mintafelvétel szabályai szerint.

/45/ Módszerünket leginkább véletlen mintavételnek tekinthetjük, minthogy a statisztikai alapsokaság szűrőpróbaszerű kiválasztására épült. Már ez a módszer biztosítja legkevésbé, hogy a statisztikai minta paraméterei az alapsokaság paramétereit reprezentálják, mégis több adat is alátámasztja, hogy a kapott értékek a valóság többé-kevésbé hiű tükörképei. Korábban vizsgáltuk pl. a Fővárosi Főügyészség és a Pesti Központi Kerületi Bíróság irattárában található és 1962. január 1-től 1964. július 1-ig befejezett uszorás ügyeket.

/46/ A 13 ügyben feltárt 50 uszorás szerződésre kiterjedő ténykutatás a jelzett helyen és időben elbírált valamennyi uszorás ügyet magában foglalta. Újabb vizsgálatunk 18 uszorás ügy megismerésére irányult. A két

vizsgálat csaknem azonos eredményt hozott. Az első uzsoravizsgálat szerint pl. az uzsorások átlagos életkora 55 év volt. A második szerint az uzsorások 70 %-ának életkora 50 év fölötti. Az első uzsoravizsgálat a női uzsorások részvételi arányát közel 50 %-osnak találta, a második éppen 50 %-osnak stb. Ugyanilyen hasonlóságokat mutatott az OKRI által elvégzett vizsgálat, amely a csalókkal volt kapcsolatos, az általunk ugyanebben a tárgyban folytatott ténykutatás eredményeivel. A vizsgálatunkban szereplő és 98 csalással létrejött szerződésben pl. 20 esetben valamely háros szövetvény - többnyire ital - motiválta a tilos szerződési ajánlatot /20,4 %, ebből az egészhez viszonyítva az ital hatása: 16,3 %/. Az OKRI vizsgálat szerint az ital az esetek 17 %-ában // játszott szerepet. /47/ Az utóbbi tényfelmérés szerint a csalók többsége a 30-40 év közötti korosztályból került ki, a nyugatnémet Amelunxen szerint az életkor modulusza 35 év. Bár saját vizsgálatunk szerint /39 adat/ a 19-30 év közötti korosztály 46,6 %-kal szerepel a csalók között, a 31-40 évesek 28,2 %-os arányszáma is jelentékeny, ha figyelembe vesszük, hogy 18 év alatti csaló csak egyszer, 41-50 év közötti viszont 9-szer /23 %/ fordult elő anyagunkban. /48/

A vizsgálatunk adatait a saját részterületükön lényeg-

gőben igazoló statisztikai adatok megerősítenek abban a feltevésünkben, hogy felmérésünk eredményei meghaladják az ex post facto hipotézisek szintjét, vagyis nem tekinthetők hipotétikus értékű vizsgálati eredményeknek. Kétségtelen viszont az is, hogy adataink reprezentálhatóságának foka alatta marad annak a követelménynek, amelyet a statisztikai vizsgálatokkal szemben támasztani lehet. A mintavétel hibái azonban - nézetünk szerint - nem érintik a statisztikai anyagnak a jogszociológiai elemzés céljára való alkalmaságát, vagyis azt, hogy a/ leltározhatóvá tegyék a tilos szerződések aktuális társadalmi készletét, b/ mennyiségileg szemléltessék a tilos szerződések fajai közötti különféle arányokat, c/ bemutassák a tilos szerződések közötti valóságos társadalmi kapcsolatokat /pl. ágybérleti uszora - nemi közösség pénzért stb./ és végül d/ fényt derítsenek a tilos szerződések okaira, és mint ilyenek a tilos szerződések elleni társadalmi intézkedések kidolgozásához eszközül szolgáljanak. A sajtóközlemények bírósági eredete azonban korlátozta a tilos szerződések társadalmi tablójának teljességét: adatainkat ezért a különféle szakirodalmi közlemények adataival próbáltuk kiegészíteni. Vizsgálataink nem érintették a gazdálkodó szervezetek egymás közötti tilos szerződéseinek alakulását: ezzel a kérdéskörrel a V. fejezetben fog-

lalkozunk.

Mielőtt vizsgálataink eredményéről számot adnánk, néhány technikai utalást szeretnénk tenni. Mint említettük, a tilos szerződések adatait - tipizálás után - kérdőíves formában dolgoztuk fel. A kérdőívek egyes "kérdéseit" úgy állítottuk össze, hogy azokra lehetőség szerint a sajtóközleményekből meg is kaphassuk a választ. Mellőztük tehát azoknak a sajtóközleményeknek a feldolgozását, amelyek a kérdőívek kérdéseinek felére sem tartalmaztak választ. Ha lehetséges volt, az adatokat értelmeztük és kiegészítettük. /Hasonló módszerre lásd példaként: Kovacsics: Magyarország történeti demográfiája./ Tehát: a monogram következő tetési alap volt a felek nemére, a fiatalok 18 év alatti személyt jelentett, a hivatalos személyt büntetlen előéletűnek tekintettük, a kereskedelem vagy a hivatal körében kötött tilos szerződést szóbeli akkusként fogadtuk el stb.

Gondot okozott a statisztikai ismérvek halmozódása és pedig két területen is. Ha ugyanaz a személy többféle tilos szerződést is kötött, a leginkább jellemző csoportba soroltuk, s ennek keretében értékeltük "heterogén tilos szerződés-halmazát" is. /Pl. az albérletjével, ágybérletivel - lányokkal - "üzletelő" uszo-

rás a reálzussorások altípusába került, mert a prostitúciót adott esetben a lakászucora hozta létre stb./ Előfordult, hogy valamely személy azonos típuson belső halmosta a tilos szerződéseket. /Pl. a "szánalomkeltőnek" nevezett csaló, mint jósnő is szerződött./ Ezekben az esetekben a tulnyomónak nevezhető tevékenysége alapján osztottuk be statisztikai alanyunkat a megfelelő altípusba.

A tilos szerződések egyes szociáltípusaira vonatkozó statisztikai táblákat függelékként csatoltuk az értekezéshez.

6. Szociális és szociológiai értekezések a Magyarországi Néprajzi és Etnológiai Társaság közlésében. Budapest, 1938.
7. Szociális és szociológiai értekezések a Magyarországi Néprajzi és Etnológiai Társaság közlésében. Budapest, 1938.
8. Szociális és szociológiai értekezések a Magyarországi Néprajzi és Etnológiai Társaság közlésében. Budapest, 1938.
9. Szociális és szociológiai értekezések a Magyarországi Néprajzi és Etnológiai Társaság közlésében. Budapest, 1938.
10. Szociális és szociológiai értekezések a Magyarországi Néprajzi és Etnológiai Társaság közlésében. Budapest, 1938.
11. Szociális és szociológiai értekezések a Magyarországi Néprajzi és Etnológiai Társaság közlésében. Budapest, 1938.
12. Szociális és szociológiai értekezések a Magyarországi Néprajzi és Etnológiai Társaság közlésében. Budapest, 1938.

Jegyzetek a I. fejezethez

1. Tinashoff, H.S.: An Introduction to the Sociology of Law. Harvard Sociological Studies. Volume III. Cambridge. Harvard University Committee on Research in the Social Sciences. 1939. XIV.p.
2. Börsei: Jogpolitikai elvek. Jogtudományi Közlöny 1964. 275.p.
3. Knapp, Viktor: Növy civilni zákon, a nekteřé otázky socialistické morálky. Socialistická Zákonnost 1961. 351.p. /A továbbiakban: Knapp: Civilni zákon/
4. Handbuch für Sozialkunde, herausgegeben von dr. Anton Wittmann. Duncker und Humblot, Berlin-München 1956. I-II. A jogszociológiáról szóló fejezetet "Wesen und Aufgabe der Rechtssoziologie" címmel Emge írta /C.I.3.rész/
5. Mattyasovszky: A jogszokások gyűjtése, 1942. - Papp László: A magyar népi jogélet kutatása, Budapest 1949. /Különlenyomat a Magyar Népkutatás Közikiönyvéből/ - Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. Rész. A családi és öröklési jogszokások. Ethnográfia 1919.
6. Marton Géza: Kísérletek a laikus jogérzet kipuhatólására a tárgyi felelősség körében. Miskolci Jogászegylet Könyvtára, Miskolc 1932.
7. Müller-Frebach, Rudolf: A jogtudomány átalakulása oknyomozással. Különlenyomat a Gazdasági Jog II. évf. 3. számából 2.p.
8. Simitis, Spiros: Die faktischen Vertragsverhältnisse, als Ausdruck der gewandelten sozialen Funktion der Rechtsinstitute des Privatrechts. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1957. 47.p.
9. Olivecrona, Karl: Law as Fact, 1939. 155.p. Cit.: Nerváth Barna: A jogszociológia útja, Társadalomtudomány 1941. 20. p.
10. Börsei: Jogpolitikai elvek 276. p.
11. Börsei: A polgári jogi felelősség alapjairól fennálló közelfogás megismerésére irányuló vizsgálat. Magyar Jog 1960. 458-464.p. - A jogismeret vizsgálata. Budapest 1967. - Kulesár Kálmán: A jogismeret vizsgálata. Jogtudományi Közlöny 1967. 261-273. p.
12. Gáspárdy László: A vétőképes életkor megállapítására irányuló vizsgálat. Budapest 1964. Kézirat.

13. Zawadzki, S.: Empirikus vizsgálatok a jogtudományok területén. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 566-567. p.
14. Erdélyi Elekné: Szociálpszichológiai kutatások a Szovjetunióban. Magyar Pszichológiai Szemle 1966. 186. p.
15. Seifert, Wolfgang: Habilitationsverteidigung zum Thema: "Die Ursachen der Zivil- und Familienrechtskonflikte und die Aufgaben der Gerichte bei ihrer Aufdeckung und Überwindung". Staat und Recht 1966. 1356-1358. p.
16. Ansorg, Linda: Zur Erforschung der Ursachen und begünstigenden Bedingungen für Ehekonflikte. Neue Justiz 1965. 319-322. p.
17. A válások okai 1965/2. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Csoport Közleményei 5. szám 10. p.
18. Ansorg: op. cit. 320. p.
19. Fodor Judit: Dinamikus és statisztikus törvények. Magyar Filozófiai Szemle 1966. 497. és 503-505.p.
20. Szalai Sándor: Társadalmi valóság és társadalomtudomány. Új Idők Irodalmi Intézet Rt., Budapest 1946. 146. p.
21. Gáspárdy: Az oktatás néhány elméleti kérdése a polgári jogalkalmazásban. Magyar Jog 1966. 321.p.
22. Lukács Tibor: A bűnmegelőzés a büntetőeljárásban. Magyar Jogász Szövetség kiadványai 1966. 1. sz. Budapest 1966. 92. p.
23. Veverka, Miroslav: A bűnözés okairól. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1965. 545. p.
24. Vlach József: A bűnözés okainak problémái. Jogtudományi Közöny 1963. 492. p.
25. Szabó András: A fiatalok és a büntetőjog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1961.211.p.
26. Veverka: op. cit. 546. p.
27. Vernes Miklós: Az okozatiság kérdései a kriminológiában. Állam és Jogtudomány 1962. 236. p.
28. Ansorg: op. cit. 320. p.
29. Ansorg: op. cit. 320. p. - Lukács: op. cit. 103.p.
30. Veverka: op. cit. 547. p.

31. Eörsi: A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség. Akadémiai Kiadó, Budapest 1961. különösen 126, 135, 139 és 195.p. /A továbbiakban: Eörsi: Felelősség/
32. Szászy István: A magyar magánjog általános része, különbe tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre. II. kötet. Egyetemi Nyomda, Budapest 1948. 231. p.
33. Trócsányi József: Az erkölcstelen ügyletek. Budapest 1909., Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.
34. Szaladits Károly: A magyar magánjog vázlatja. Első rész. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1933. 49-54.p.
35. Novickij, I.B.: Ügyletek. Gosszjurizdat, Moszkva 1954. /Kézírással fordítás/
36. Weiss: Árvénytelenség 551. p.
37. Szalai: op. cit. 145. p.
38. Horváth Róbert - Kovácsics József: Statisztika. Kézirat. Tankönyvkiadó 1964. 34. p.
39. Dojcek, Pavol: A statisztika és a gyakorlati alkalmazásának szükségéről a jogelmélet és a gyakorlat területén. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1964. 372. p.
40. Kazimiresuk, V.P.: A jogtudomány és a konkrét szociológiai kutatási módszer. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1964. 363. p. - Kulesár: Szociológiai módszerek a jogtudományban. Jogtudományi Közlöny 1963. 174-177. p.
41. Dojcek: op. cit. 372. p. - Kazimiresuk: op. cit. 355. p.
42. Hunyady György: Pszichológia és a társadalmi tudományok. Magyar Pszichológiai Szemle 1966. 97.p.
43. Gáspárdy: A tiltott szerződések okainak kutatása polgári perekben. Ügyészeti Közöny Melléklete 1965. 1. 21.p. /A továbbiakban: Gáspárdy: Tiltott szerződések/
44. O. Katila - P. Hellsten: Livsbrott begagna barn under 15 ar i Finland. Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab 1/1964. 44-66. p. - R.G. Andry: The short-term prisoner. London 1963. Stevens and Sons - 500 jeunes délinquants. Wancresson, Seine-et-Oise. 1963. Centre de formation et de recherche de l'éducation surveillée - Az Országos Kriminológiai Intézet 7. számú tájékoztatója 1964. - Csonka József - Vavró István: Egy kriminológiai vizsgálat eredményei. Statisztikai Szemle 1966. 463-474. és 607-629. p.

45. Herváth Barna: A kérvélemény vizsgálata. Kolozsvár 1942. 62. p. - Herváth - Kevacsics: op. cit. 171-183. p. - Kulcsár: op. cit. 178. p. - Kulcsár: Bevezetés a szociológiába. Tankönyvkiadó, Budapest 1965. 43-45. p. /A továbbiakban: Kulcsár: Bevezetés/
46. Gáspárdy: Az uszora néhány időszaki társadalmi és polgári jogi kérdése. Ugyeszi Kiskönyvtár 18. sz. 64-66. p. /A továbbiakban: Gáspárdy: Uszora/
47. OKri Tájékoztató 26. p.
48. OKri Tájékoztató 24. p. - Amelunxen, Clemens: Alterskriminalität. Kriminalistik, Hamburg 1960. /késíratos fordítás/

II. fejezet A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálata

1. A tilos szerződések típusainak leírása, okai és ezek leküzdésének jogi eszközei

A/ A munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló szerződések

a./ Leírás

A munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló tilos szerződések közös jellemvonása, hogy a jogosult szolgáltatása dare jellegű, a kötelezett szolgáltatásának értéke pedig a jogosult szolgáltatásának értékét lényegesen meghaladja. Az aszinallagna a szerződések tilosságának egyik középponti oka, amely nemcsak a különféle törvényhelyek /ptk. 200. § /2/ bekezdés, 201. § /2/ bekezdés, 202. §/ szabályaiban, hanem a tilos szerződéseknek számos eszociológiai típusában is jelen van. /Pl. a tilos gazdasági tevékenységre irányuló szerződések, vagy a csalárd szerződések körében./

A munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló tilos szerződések ösképe az uxorás szerződés, mely a klasszikus kapitalizmus egyes törvényeitől eltekintve /pl.

Ausztria, Magyarország: 1868: 31.t.c./, az áruteremelés többeszer éves történetében mindig tilos volt. Az uszorás szerződészek elleni törvényhozás az imperia-
lizmus korszakában látszatvédelmet nyújtott a hitelt kereső kisegzisztenciáknak, ugyanakkor a hitelnyújtó nagyvállalatoknak jogi eszközöket bocsátott rendelkezésére a tulságosan mohó kisvállalkozó, az uszorás tönkretétele céljából. Az uszoratilalom az uralkodó osztály tagjai családi vagyonának védelmét is szolgálta. /1/ Magyarországon főként a századforduló és a gazdasági világválság idején szedte áldozatait az uszora a "kisebb gazdasági alanyok köréből", tönkretéve "vidékek, sőt országrészek földműves népét"./2/ A századforduló idején az uszorás gabonaelvételi ügyletek részben a tömeges kivándorlás okozói is lettek, miután tarthatalanná tették a falusi kisáruteremelő lakosság tömegeinek helyzetét. A hiteluszora mellett a régi Magyarországon a lakásuszora is - főként a városi proletariátus köréből - nagyszámu áldozatot követelt.

Az uszora a szocialista társadalomban is felütötte fejét, ha súlyossá vált a gazdasági helyzet. Rjaszen-
cev /3/ leírja pl. hogy a Szovjetunióban a NEP-korszak idején kulákok és nepmanok kötöttek uszorásként szerződéseket, vagy ahogy akkor nevezték, szerencse-

szerződéseket. /Kabalnaja szgyelka./ Rendkívül ritkán bár, a szinallagma durva megsértése még ma is előfordul a Szovjetunióban. Jeroszenko /4/ közlése szerint Szocsiban, a híres fűldközi-tengeri üdülőhelyen olykor a megengedettnél magasabb bérért adnak ki szobát a háztulajdonosok.

Arra nézve nincsenek adataink, hogy milyen mértékben és milyen jelleggel kötöttek uszorás szerződéseket hazánkban a felszabadulás utáni időkben. 1958-ban mindenestre Szűcsy Ernő /5/ még azt írhatta, hogy az uszorás szerződések "ma is nem kevés számban jönnek létre".

Statisztikai anyagunkban 20 eset képviseli a munkanélküli jövedelenszerzés jelenlegi formáit. Az idevágó esetek túlnyomó többsége /18 eset/ reál- vagy hitelussora. Az uszorások nemek szerinti megoszlása a következő: férfi 61,92 %, nő 38,08 %, - a korábbi uszoravizsgálatunkhoz hasonlóan - a munkanélküli jövedelenszerzők között a nők viszonylag magas részvételi arányát mutatja. A nők ugyanis ennél lényegesen kisebb arányában valósítanak meg egyéb jogellenes cselekményeket. A jogsértők foglalkozását illetően sajnos mindössze 10 adattal rendelkezünk, ezek szerint azonban a bérből és fizetésből élőkön kivüli szemé-

lyek /kereskedők, iparos, nyugdíjas/ azok, akik munkanélküli jüvedelemre törekvesznek. A jogsértők életkora is az 50 fölé emelkedik. /Az ismert adatok szerint 67 %./ A szolgáltatások értéke többnyire 500 Ft alatti, ritkábban 2000 Ft fölértti. Jellemző, hogy a tilos szerződéseknek ebben a típusában a munkanélküli jüvedelemre irányuló szerződéseket a jogsértő halmozni szokta, vagyis a visszatérő jüvedelemszerzés célzatával köti a szerződéseket. Bizonyára ezzel is összefügg az egyes szerződésekben vállalt szolgáltatások viszonylag csekélyebb értéke. A bemutatott típusu szerződések a lanyait azonban nemcsak az jellemzi, hogy "homogén szerződés-halmazatban" kötik a tilos szerződéseket, vagyis ugyanast ismétlik, hanem az is, hogy viszonylag gyakran /35 %/ lépnek túl a "saját" típusukon és kötnek más típusba tartozó, leginkább az egyéni élet erkölcsének megsértését jelentő szerződéseket.

A munkanélküli jüvedelemszerzésre irányuló tilos szerződések közvetlenül általában magánszemélyek konfliktusát okozzák. Az idevágó szerződések két altípusa: a hitelussora és a lakásussora. Megjegyezzük, hogy lakásussorán nemcsak a ptk. 202. §-a szerinti tilos szerződéseket értjük, hanem az összes aszinallagmatikus lakásbérleti jogviszonyt.

Sem a hiteluzsora, sem a lakásuzsora valóságos társadalmi méreteit nem ismerjük. A lakásuzsora méreteit illetően elgondolkasztató az a szociológiai vizsgálat, mely 600 olyan, faluról felkerült gyári munkás lakáskörülményeire terjedt ki, akik egy évnél nem régebben laknak a fővárosban. Közülük 253-an rossz körülmények között laknak; 108 ágybérlet jelentős része 250-300 Ft-ot fizet a ötöd-hetedmagával lakik egy szobában. /6/ A hiteluzsorás szerződések száma a lakásuzsorás szerződések számának lényegesen alatta marad: Budapesten 30 hónap alatt 13 ügy indult hiteluzsora miatt. Az adóssok szorult helyzete kizárólag vagyoni természetű volt, melyet legtöbbször a tartós fogyasztási cikkek iránti szükséglet eredményezett. /7/

Érdekes, hogy a tilos szerződések megkötésére - tapasztalataink szerint - leginkább a kötelezettek tesszenek ajánlatot. A kötelezettek "ajánlati aktivitása" 90 %-os. A jogosult érdekében - hiteluzsora esetén - a szerződések a többi szerződéstípushoz képest lényegesen gyakrabban jönnek létre írásos alakban. Az okirat tartalma megtevesztő /az adós tartozáselismerését foglalja magában/, a bizonyítást tehát körülményesebbé teszi a kötelezett számára, s ez növeli a látens esetek számát.

Vannak az itt bemutatott típusnak kevésbé gyakori változatai is. Pl. az az eset, ha a lottóárus az általa eladott szelvény esetleges nyeresényéből magának részesedést köt ki, továbbá az a szerződés, amelyben a bérlő a tulajdonostól kicsikart összeg fejében hajlandó csak elhagyni a lakást stb.

A munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló tilos szerződések gare jellegéből következően, hogy többnyire kölcsönszerzés /50 %/ és bérleti szerződés /45 %/ formájában realizálódnak. A valóságban azonban ez az arány feltehetően a bérleti szerződések javára tolódik el.

b./ Okok

A munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló tilos szerződések típusának belső kohézióját megadó fogalmi jegyek ellenére /a jogosult adási jellegű szolgáltatása és az egyenérték megbillenése/ az itt vizsgált típus háttérében álló okok bizonyos eltérést mutatnak attól függően, hogy a lakásussorát vagy a hitelussorát vizsgáljuk.

A lakásussorás szerződés megbítéséhez vezető okok egy része kívül esik a jogszociológiai okokon. Ez a lakás-

alap és a népesség száma közötti ellentmondás, főként a nagyvárosokban. A lakásalap és a nagyvárosi népesség száma közötti ellentétet ez idő szerint még nem sikerült feloldani, noha 3 irányban is erőfeszítések folynak: jelentős lakásépítkezésekkel, a városba üszönlést tiltó jogszabályokkal és a falusi fiataloknak nyújtott kedvezményekkel. /Felvételi kedvezmény a felsőfoku technikumba, kedvezményes házhelyjuttatási és családház építési akció, állattartási kölcsön stb. Lásd a 2005/1967./I.23./ és a 2029/1967./VI.11./ Kormányhatározatokat./ Az említett irányú erőfeszítések ellenére Budapest lakásaiban 38.600 albérlő és 24.600 ágybérlő lakik, ez utóbbiak jelentős része a Józsefvárosban. A budapesti ágy- és albérlők 60 %-a 10 éven belül felköltözött falusi, az al- és ágybérlőknek pedig 72 %-a 40 éven aluli, tehát a falusi indítású, de főbérlettel nem rendelkező személyek száma az összes ágy- és albérlő 60-72 %-a között mozog. /8/

A nehéz lakásviszonyok kedvezőtlen hatása sokféle irányban megmutatkozik, a mentálhigiénán /9/ éppúgy, mint a válásokban. /10/ Mint látni fogjuk, az egyéni élet erkölcsének megsértésére irányuló tilos szerződések háttérében is részben ezek állnak, de nézetünk szerint a lakásuzsora létrejöttében is közrehatnak. A faluról városba irányuló mobilitás nemcsak túlszűfolt-

ságot, hanem a magatartás elbizonytalanodását is okozhatja /11/, s az újraalkalmazkodás zavarai /12/ az albérleti, ágybérleti helyre és ellenszolgáltatásra, valamint a szerződés feltételeire vonatkozó alkudozásokban, hátrányos ügyletkötésben is megnyilvánulhatnak.

Míg egyik oldalról a faluról városba irányuló mobilitás terenti meg a lakásuzsora feltételeit, addig a másik oldalon /a lakásuzsorás oldalán/ az al- és ágybérlettel szemben a lakásuzsorásnak idősebb kora az alkudozásban rutint, a helyismeret pedig biztonságérzetet nyújt, a felvándorlás tömegnéretei lehetővé teszik, hogy az alkalmas áldozatot kivárja. Szociológiai vizsgálatokból tudjuk, hogy az al- és ágybérletbe adó emberek rendszerint idősek, akik anyagi helyzetükön kívánnak javítani a bérbeadással. Az anyagi haszonyszerzés tulhajtását a gerontológia tétele /13/ is magyarázhatja, amely szerint az öregkori leépülés első fázisát a morális hanyatlás jellemzi: a lakásuzsorás tehát a szerződésre képes /intellektuális oldal/, korrekt szerződésre - a nagy kereslet és morális leépülése folytán - képtelen /morális oldal/.

A hiteluzsora társadalmi modellje is intergenerációs jellegű: az "Öreg" uzsorással szemben a "fiatal" adós áll. A szerződés felek nagy korkülönbsége azt a veszélyt

rejti magában, hogy a tisztos kora uszorás bizalmat, a pénzügyi téren is megszerzett rutin fölényét biztosíthatja magának a sérelmet szenvedett fél terhére. Mindkét uszoravizsgálatunk egybevágó adatai szerint az életkorból adódó fölényt azok a hitelezők használják ki, akik ezt a fölényt, rutint pénzügyi téren meg is szereshették: volt magántisztviselők, egykori kistőkészek és lumpen-elemek.

A korrekt hitelkinálat /OTP, KST, baráti kölcsönök stb./ társadalmi méretekben sokkal jelentékenyebb, mint a lakáskinálat. Ugyanakkor az állampolgárok hiteligénye ritkán olyan égető és lényeges, mint a lakásigény. E kettő együtt eredményezi, hogy napjainkban a lakásuzsora maga alá gyűrte a hiteluzsorát. A fentiekből viszont az is következik, hogy a hiteluzsora objektív lehetősége ott teremtődik meg, ahol korrekt hitelkinálat nincs, viszont a hiteligény akutan fennáll. A hiteluzsora objektív lehetősége mögött szubjektív színezetű okok is állhatnak. Az adósok szorult helyzetének okait elemezve ugyanis kitűnik, hogy azok csupán részben objektíve fennálló problémák: betegség, haláleset stb., jórészt azonban az adósoknak tartós fogyasztási cikkek iránti igénye, sőt szórakozási jellegű kiadások szüksége /pl. üdülési díj befizetése/ folytán merültek fel. Ez a tény két fontos meg-

állapítás levonását teszi lehetővé. Először azt, hogy a "szükségleti színvonal forradalma" /15/ a jogcártetti pozícióban is üsztönöshet tilos szerződés megkötésére. Másodsor annak megállapítását tessik lehetővé az ussora szubjektív okai, hogy a tőkés társadalomban tapasztalható hitelussora nemcsak méreteinél és következményeinél fogva, de jellegét tekintve is messze súlyosabb a szocialista társadalomban észlelt hitelussorénál. Társadalmunkban ugyanis a hitelussora döntően fogyasztási célú, szemben a tőkés társadalmi rend döntően termelési célú, kisárutermelő-ellenes hitelussorájával. Bár a fogyasztási célú hitelussora a tőkés társadalomban is megtalálható, ott a kölcsön felvétele gyakran létfeltétel, a mi társadalmunkban igen ritkán az.

c./ Lakászése

A munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló tilos szerződések alapformáját jelentő ussorás szerződésekkel szemben a jogi eszközök a társadalmi konfliktushelyzetek tüneti kezelését nyujthatják csupán, azonban a kellően alkalmazott tüneti kezelés is hatásos lehet.

A lakásussora napjainkban rendszerint kollektív érdek sérelmet okoz: egyetlen lakásussorással szemben egyi-

dőben vagy egymáshoz közeli időpontokban általában több kiusszorázott ágy- és albérlő áll. Ez látszólag erőfölényt biztosít az érdekeiben megtámadott többségnek a bérlővel, tulajdonossal szembeni fellépésnél. Az albérlők, ágybérlők beilleszkedési zavarai, az esetleg közöttük is fennálló érzelmi és érdekellentétek, továbbá a jogvitát követő újabb szálláskeresés gondjai azonban ezt a látszólagos erőfölényt is erősen létségessé teszik. Ennek folytán a kollektív jogvédelem és a megelőzés eszközei lépnek előtérbe. A vállalati szakszervezeti bizottságok például kiterjeszthetnék érdekvédő tevékenységüket a dolgozók lakásjogi státusának felderítésére és adott esetben megóvására is. A kollektív jogvédelem gondolatkörében a megelőzés eszköze lehetne, ha jogszabály kimondaná, hogy a munkaviszonyban álló dolgozó al- és ágybérlői díját a munkáltató vonja le a dolgozó keresményéből és fizeti ki a bérbeadónak. Ilyen szabályozás mellett is előfordulhatna in fraudem legis eljárás, a valóságnak megfelelően bejelentett esetek között viszont a kirívóan aszinallagmatikus szerződéseket a vállalati jogász ellenőrzése /vagy az ügyészi vizsgálat/ nyomában kideríthetné, minthogy az al- és ágybérlői díjakat a hatályos jogszabályok általában maximálják. Megfontolandó lenne az al- és ágybérlői szerződéseknek írásbeli formához és hatósági jóváhagyás-

hoz való kötése is, mint ezt a tartási és az életjáradéki szerződéseknél bevezették. A kettős érvényességi feltétel mind a visszatartás, mind - megsértésük esetén - a fokozott represszió céljait szolgálhatná. Ez utóbbit pl. azáltal is, hogy a hamis adatszolgáltatás mint hatóság félrevezetése esetleg büntettet valósít meg. A hatósági jóváhagyással csaknem egyenértékű lenne, ha a lakóbizottságokat, mint a tanács előretolt őrséit ellenőrzési jog illetné meg a tárgyalt szerződések megkötése és teljesítése felett.

A hitelussora visszasszorításának jogi eszközei a hitelussorát létrehozó okok - korrekt hitelkinálat hiánya és akut hiteligeny - közül csupán az előbbire képesek részben hatni; az utóbbi merőben a gazdasági helyzet, az életszínvonal és az árucikkek társadalmi presztizsének függvénye. A korrekt hitelkinálat jelenlegi formái a következők:

- állampolgárok által nyújtott kölcsönök,
- zálogházak által nyújtott kölcsönök,
- bankkölcsönök, ideértve a Kölcsönös Segítő Takarékpénztárok /KST/ által nyújtott kölcsönöket is.

A hitelussorás szerződések adócai által felvett összegek nagysága, a szorult helyzet ismétlődése és az uszo-

raszások társadalmi státusa /kistisztviselők, alkalmazottak, munkások/ egyaránt azt valószínűsítik, hogy az akut hiteligeny kielégítése korrekt baráti kölcsön után nem mindig lehetséges. A zálogházak, bár hitelnyújtásuk lényegesen meghaladja az OTP-hitelek mértékét /16/, a zálogházi kölcsön megszerzésének körülményei folytán: az elvileg maximálisan hitel és az adós jövedelmének közbőve volta miatt, mely gyors és egyszerű ügyintézésrel párosul, a zálogházi kölcsön bizonyos veszélyeket rejt magában. Az emberek egy részét könnyelműségük vagy anyagi helyzetük nemcsak a zálogházi hitel igénybevételére ösztönözheti, hanem a zálogtárgy veszni hagyását is okozhatja. A hiteluzsora leküzdésére éppen ezért a takarékpénztári kölcsön látszik leginkább alkalmasnak, mely jogcimes szerződés, ugyanakkor a hitel mértéke igazodik az adós jövedelmi viszonyaihoz és kellő fedezetet kíván. Ezek a sajátosságai az adósi könnyelműség és fizetőképtelenség veszélyeit egyidejűleg alkalmasak elhárítani. Minthogy a hiteluzsorások jelentékeny része a munkahelyen működik, fokozott mértékben lenne célszerű a KST-t használni fel a szorult helyzetben lévő dolgozók hiteligenyeinek korrekt kielégítésére.

Jelenleg azonban a helyzet az, hogy a KST több szempontból is alkalmatlan a hiteluzsorással szembeni konkurrenciára:

- a hitelgénylési eljárás bürokratikus,
- a hitelnyújtás nem kötelező, hanem a vezetőség mérlegelésétől függ,
- alacsony a hitelnyújtás maximuma /havi alapkereset fele/.

A KST-szabályzatot tehát akként lehetne módosítani, hogy az adós gyorsan és biztosan juthasson olyan mértékű hitelhez, amelyre szüksége van, s egyszersmind amelynek fedezete is biztosított.

A hiteluzsora leküzdésének a megreformálandó KST-kölcsön mellett az OTP részletakciója is fontos eszköze. Jellemző annak sikerére, hogy a részletakció bővítésének következtében egyetlen év alatt 2,7 milliárd forinttal nőtt az iparcikkek forgalma. A gazdasági szakajtóban csaknem ugyanazokra az okokra mutattak rá, amelyek a részletakció sikerét akadályozták, mint amelyekről fentebb a KST-kölcsönrel kapcsolatban említést tettünk: a bonyolult eljárásra és a részletvásárlási összeg maximumának alacsonyan történt megállapítására. /Havi kereset 1/3-a./ Pozitívum viszont, hogy az adós havi fizetésének kétszeresét meg nem haladó hitellezés kezés közreműködése nélkül engedélyezett. /17/

Végül mind a lakásussora, mind a hitelussora elleni eredményesebb fellépés érdekét szolgálná, ha az illetékes hatóságok a jelenleginél jobban tájékoztatnák egymást az általuk felderített és munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló tilos szerződésekről, miáltal lehetőség nyílnék az uszorásokkal szemben mind a büntető, mind a polgári bíróság előtti eljárásra. Jelenleg ugyanis az uszolás szerződések elbírálásában az "una via electa" elvtelen gyakorlata érvényesül, és az elbírálásra hivatott más hatóság e tilos szerződésekről ritkán értesül.

B/ A tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatos szerződések

a./ Leírás

A tilos gazdasági tevékenységgel való összefüggés megvalósulhat azáltal is, hogy a szerződés teljesítése csupán tilos gazdasági tevékenység kifejtése útján lehetséges. Ez a helyzet a kontárok szerződésai esetében és abban az alcsoportban, melyet a "tilos belső kollektív" szerződésai alkotnak. A belső kollektíván a mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe vagy más szövetkezetekbe beépült személyek olyan antiszociális csoportját értjük, akik a jogi személy cégére alatt annak

jogképességét tullepő szerződéseket kötnek. A tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatos szerződések további alcsoportjaiban: a felvásárlást követő üzérkedés, valamint a csempészáruval történő üzletelés esetében a tilos szerződéseket megelőzi a gazdasági jellegű ténykedés, éspedig az üzérkedést a spekulációs célzatu adásvétel, a csempészett áru kiárusítását pedig a külföldi árucikk illegális megszerzése, illetve behozatala. Végül tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatosak azok a szerződések is, amelyek a devizajog tilalmaiba ütköznek, továbbá a vásárlókat hamis méréssel, számlással megkárosító kiskereskedelmi adásvételek is.

Az a körülmény, hogy a kontárok és a tilos belső kollektívák szerződesei szabálytalan termelőtevékenységet eredményeznek, növeli társadalmi veszélyességüket. Figyelemre méltó az is, hogy a kontárok szerződesei és a relativ jogképességet sértő ügyletek a társadalom aktuális tilos szerződés-készletének egyedüli olyan formáit reprezentálták, amelyek a termelést érintették. /A mezőgazdasági termelőszövetkezetek relativ jogképességét sértő tilos földhasználat engedéscről a következő pontban lesz szó./ A termeléssel való összefüggés azért lényeges, mert a tőkés társadalmi rend jellemző tilos szerződéseinek néhány alapvető

formája a gazdasági viszonyok alapját, a termelést érintette: a kartell, bojkott és kizárás, a versenytilalom megsértésének különféle esetei, árukapcsolás, gabonaelvételi Ügylet stb. Ebben az összefüggésben is rendkívül pozitívan kell értékelnünk, hogy a tilos szerződések viszonyaink között eddig ritkán érintették a termelést. A kontárok szerződésai - elharapóztottságuk ellenére - a személyi tulajdonban álló fogyasztási javak regenerálására szeritkoznak, társadalmi méretekben veszélyességük ebből kifolyólag nem számottevő. A kontár-szerződések gyakoriságára s egyúttal a hatóságok ellenőrző tevékenységére azonban példaként említhető, hogy Békés megyében 1965-ben 120 kontár ellen indult szabálysértési eljárás. A szövetségi szektorba férkösött kiskollektívák a jogi személy relatív jogképességét sem azáltal sértették, hogy tilos célra törtek, hanem valamely önmagában megengedett, sőt hasznos tevékenység ellátását vállalták /pl. parképités, bizzsuhely fenntartása/, sértették viszont a termelési profilok államilag kialakított rendjét.

A kontárok 100 %-ban férfiak, és pedig rendszerint szakmunkások. Szerződéseiket homogén jelleggel halmozzák; más tilos szerződést viszont tapasztalataink szerint nem kötnek. A kontárszerződésekben a megren-

delő ajánlatára magánszemélyek antiszociális érdektöbbsége jön létre, mely kizárólag vállalkozási szerződésben realizálódik. - A tilos belső kollektiva tagjai túlnyomórészt férfiak /90,9 %/, az ismert adatok 63,7 %-ában "egyéb" kategóriába tartozó foglalkozásuk. Az egyes szerződések értéke szabály szerint 2000 Ft-on felüli, melyeket általában halmozva kötnek. A tilos kollektiva 62,5%-ban a mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe épül be. Az álszövetkezeti tevékenységet folytató jogi személy szerződési partnere általában /87,5 %/ állami vállalat. A létrejött szerződések váltakozva az adósvétel és a vállalkozás formáját töltötték.

A felvásárlást követő értékesítések 70,3 %-ában férfiak az eladók, az ismert adatok szerint 21,7 %-os arányban kereskedők - iparosok, illetve "egyéb" foglalkozásuk. A szerződések értéke a 2000 Ft-ot meghaladja. Ezt az altipust - a kontárokhoz hasonlóan - a homogén szerződés-halmaz megléte és a heterogén tilos szerződés-halmaz hiánya jellemzi. A kontár szerződésekhez teszi hasonlóvá az is, hogy magánszemélyek között jön létre, viszont az adósvételi formát ültő szerződések vevőinek érdekeivel objektíve ellenkeznek az ügyletek, hiszen az áruhoz csak felárral juthatnak hozzá. A beszerzést követő továbbeladások tárgya rend-

szerint sertés és tűzifa volt, az adatfelvétel idején közismert hiánycikkek. A csempészáruval üzérkedő személyek között a nők csaknem kétszer annyian szerepelnek, mint a férfiak /33:18/, az ismert foglalkozásuaknak pedig a fele /20 személy/ az "egyéb" kategóriába tartozik. A csaknem kizárólag homogén jellegű szerződés-halmazok egyes eseteiben az eladott /100 %/ árucikkek értéke a 2000 Ft-ot rendre meghaladta.

b./ Okai

A tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatos szerződések háttérében működő okok bemutatása is csupán a típust alkotó alcsoportok szerint lehetséges. A kontárszerződéseket lehetővé tevő objektív okot a kisipari jellegű szolgáltató tevékenység /pl. kisipari javító ktsz-ek stb./ működésében rejlt hiányosságok: döntően a hosszú határidők, valamint a viszonylag magas termelési költség és adó folytán a kontárénál magasabban kalkulált ár jelenti. A kontár által vállalt teljesítési határidő ezzel szemben rövidebb, a vállalkozási díj pedig alacsonyabb. Ez utóbbit nemcsak a termelési költségek hiánya okozza, hanem gyakran a vállalattól eltulajdonított anyag és szerzsám is, melyeket a kontár nem ritkán munkahelyén és munkaidejében használ fel a tilos szerződés teljesítésére. A

kontárszerződések háttérében továbbá a szükségletek és igények fokozott motivációs szerepe is felismerhető: a kontár oldalán, aki túbbletjövedelemhez kíván jutni és a megrendelő oldalán, aki már a kisebb hibát sem javítja ki saját maga és nem tűri meg hosszabb ideig sem.

A tilos kiskollektiva beférkőzése mögött a szövetkezeti szektorba - úgy véljük - a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tevékenységi körének korábbi szűkre szabottsága is szerepet játszott. A melléküzemi tevékenység jogszabályi korlátai a vizsgálat idején /1965/ szabad munkaerőt hagytak lekötetlenül, ami csökkentette a jövedelmet, növelte viszont annak az esélyét, hogy a több jövedelemre áhító termelőszövetkezeti tagok többnyire a fővárosból érkezett "ügyeskedők" akaratát kövessék. Az agysz. relatív jogképességét túllepő szerződések növelték ugyan a jövedelmet, nem kötték le viszont feltétlenül a szabad munkaerőt, mint-hogy gyakran külső bedolgozók működtek közre. A jogos igény tilos kielégítésével járt együtt az is, hogy az álszövetkezeti szerződések teljesítése és az ellenszolgáltatás felvétele körül hemzsegték a visszaélések.

Érdekesnek tartjuk azt a tényt, hogy a szocialista országok polgári jogi irodalma, miközben az adott or-

szágban gyakrabban előforduló tilos szerződésekről számot ad, határozottan felismerhetővé teszi a fentebb leírt tendenciát, vagyis a szabad munkaerő tilos hasznosításának szükségletét a szövetkezeti szektorban.

A bolgár praxisban előfordult pl. a kisipari szövetkezetek limiten felüli építkezése, a mezőgazdasági termelőszövetkezet olyan szerződése, amelyben magánszemély bizományosaként építőanyagok árusítását vállalta stb. /18/ A szovjet joggyakorlatban ismertté vált pl. olyan szerződés, amelyben a termelőszövetkezet butorgyártást vállalt /19/, vagy iskola kifestésére, áruszállításra vállalkozott. /20/ A II. világháborút követően a Szovjetunióban is álszövetkezetek jöttek létre. /21/ A teljességhez viszont hozzátartozik az a másik tendencia is, amely a szövetkezeti feladatok legadását eredményező tilos szerződések kötésében jelentkezett. /Pl. magánszemély megbízása terményeladással haszonrészesezés mellett stb./ /22/

Az üzérkedő jellegű szerződések - a felvásárlást és a csempézsést követő adásvételek - közös okaiként említhetjük a fogyasztási javak egyes kategóriáit illetően a kereslet és a kínálat közötti ellentmondást, melyet a kereslet túlsúlya jellemez. A csempézsáruval történő üzletelést ugyanakkor a fellendülő idegenforgalom, turizmus diszfunkciójaként is értékelnünk kell,

jelezvén, hogy társadalmilag hasznos tendenciák is ma-
gukban rejthetik a visszaélés veszélyét. /23/ Az or-
szághatárokat túllépő tömeges mobilitásból adódó ve-
szélyeket fokozza, hogy jelenleg a környező országok
fogyasztási árrendszere és a hazai fogyasztói árrend-
szer között jelentős különbségek vannak, amelyek a ti-
los áruimportra, illetve -exportra csábíthatnak. Mint
láttuk, e csábításnak a nők tudnak a legkevésbé ellen-
állni. Ezt a tényt azonban korántsem fiziológiai okok-
kal magyarázzuk, hanem társadalmiakkal. A csempészés,
valamint a csempészáruval való üzletelés ugyanis álta-
lában "családi" jellegű, a házastársak közös akaratá-
ból valósul meg. Minthogy a férfiak jövedelme rendsze-
rint meghaladja a nőkéét, "olcsóbb" és - a nők alacso-
nyabb társadalmi státusa folytán - kevésbé "kockáza-
tos" is, ha a munkahelytől való gyakoribb távollét és
a munkahelyi értékesítés a feleség feladata lesz.

c./ Leküldése

A tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatos szerző-
dések okai és ennek megfelelően a leküldésük érdeké-
ben igénybe vehető eszközök jelentékeny része a jogi
szférán kívül esik. Ilyen feladat pl. a kiskereskedelmi szol-
gáltató tevékenység megjavítása és a termelés szövet-
kezeti szektorába tartozó gazdálkodó egységek jövedel-

mének fokozása. Az idevágó eszközök részben jogi jellegűek ugyan, a tilos szerződések szempontjából azonban erősen közvetett módon hatnak. Ugyanígy az üzérkedő szerződések, valamint a csempészáru tilos adásvétele eseteinek visszaszorítása is a hiánycikkek eltűntetésének alapjában gazdasági eszközei nyomán várható.

Mind a kontárszerződések, mind a tilos belső kollektíva által sugalt szerződések esetében a jogalkotás abba az irányba fejlődik, hogy a rájuk vonatkozó jogszabályi tilalnak körét korlátozza, és a gyári szakmunkások, illetve a termelőszövetkezeti tagok szabad munkerejének hasznosítását a helyes mederbe terelje. A csempészáruval történő üzletelés leküzdése érdekében feltétlenül kívánatosnak tartanánk, hogy nemzetközi szinten - értve ezen a KGST országait - valósuljon meg a fogyasztói árak lehetőség szerinti nivellálása abban a körben, amelyre az illegális áruforgalom a leginkább kiterjed. A csempészkereskedelem leküzdésének ésszerű módja a külföldi turisták kötelező valutavásárlása is. Minthogy a csempészáruval való üzletelés jelentékeny mértékben munkahelyeken történik, sajnálatosnak kell tartanunk, hogy nem viszik a társadalmi bíróságok elé vagy oda is a tilosan vásárló dolgozókat.

G/ A földhasználati viszonyok rendjét sértő szerződések

a./ Leírás

As idevágó tilos szerződések mintegy középuton állnak a tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatos szerződéstípusba tartozó esetek és a közéleti puritást támadó, valamint az elosztási viszonyok rendjét sértő tilos szerződések között. Témájukat tekintve ugyanis a földhasználati viszonyok rendjét sértő szerződés tilos gazdasági tevékenység lehetővé tételére irányul: pl. a mezőgazdasági rendeltetésű föld alhasználatba adása révén. E szerződések jogosítottjai gyakran hivatalos személyek: pl. a községi állomásfőnök, körorvos, állatorvos, akiket a termelőszövetkezet tilos földhasználat engedélyezésével jutalmaz. Leginkább azonban az elosztási viszonyok rendjét megzavaró tilos szerződések egyik alcsoportjának tekinthetjük a szóban forgó ügyleteket, melyek specifikumát két mozzanat egyébe adja. A földhasználati viszonyok rendjét sértő szerződések ugyanis a termelőszövetkezetek sajátos fajtájának, a termőföldnek szabálytalan átengedését biztosítják. Ez a két körülmény egyben ismét rámutat arra, hogy az adatfelvétel idején a termelőkkel összefüggő tilos szerződések leginkább a mezőgazdasági termelőszövetkezetekhez kapcsolódtak. Ugyanezt figyelhettük meg a tilos

belső kollektíva által sugalt szerződések esetében is.

A földhasználati viszonyok rendjét megzavaró tilos szerződésekről - sajátos módon - a sajtóközlemények nem adtak hírt, viszont a jogirodalomban ismertetett esetek nyomán be tudjuk mutatni a kérdéses típust reprezentáló megállapodásokat. Meg kell jegyeznünk, hogy a tilos földhasználat visszavonulóban lévő szerződéstípus. Az idevágó megállapodások többsége - írja Prugberger - 1960. után keletkezett, amikor a falusi munkaerő elvándorlása károsan magas mértékű volt, s ez átmeneti munkaerőhiányhoz vezetett. Gyakran maga a termelőszövetkezet ajánlotta fel a használatában lévő földet megművelésre, az államigazgatási szervek hallgatóságos beleegyezése mellett. /24/ Kérdésesnek tűnik azonban, milyen mértékben enyhíthették a termelőszövetkezet gondjait a földhasználattal javadalmazott személyek - a falusi értelmiség tagjai -, akik a föld megművelését rendszerint másra hártották, s a földön termelt terményeket saját háztartásukban fogyasztották el. Előfordult továbbá a pártoló tagok ingyenes földhasználattal való jutalmazása, továbbá az is, hogy a jogosult - tilosan - több cisen is földhasználatot biztosított magának. /25/ A Szovjetunióban a kolhoz és a magánszemély között létrejött földbérlet fordult elő. /26/ Benedek szerint a tilos földhasználatra i-

rányuló szerződések jogi formája a haszonbérlet és a haszonközösség. /27/

b./-c./ Okai és lekielégítése.

A tilos földhasználatot létesítő szerződésekben nem szabad a földfeudális magyar falu szellemi kísértetjárását látnunk, a községi urak fehérasztal barátságát. Függetlenül az egyes szerződések konkrét indokaitól, a földhasználat engedése a fokozott megbecsülés anyagi kifejezésének számít, s mint ilyen, komoly motívum lehetett - egyéb motívumok mellett - annak, hogy a faluhoz kötődhessen kétféle társadalmi réteg: az értelmiségi és a mezőgazdasági szakember. Ez utóbbinak a személye, akin a pártoló tagokat értették, többé nem aktuális ebben a minőségében, minthogy a pártoló tagság intézményét a törvényhozás megszüntette. Ami azonban a falusi értelmiséget illeti, ennek toborzásában és falusi orientációjának fokozásában a földhasználat legális keretei megteremtését fontos társadalmi érdeknek tartjuk. A szabályozás irányát itt is, akár csak az "Önmagukban" hasznos, de szabálytalan ügyleteknél /kontár, tilos melléküzemi tevékenység/ a "fenntartva megszüntetés" vonalán képzeljük el.

A szabályozás elvőül mindennek előtt az ingyenes föld-

használatban részesíthető személyek azonos elbírálását kellene tenni; a diszkrimináció ugyanis nemcsak a büntetés, hanem a jutalmazás terén is romboló. A szerződéskötés feltétele lehetne a közösséghez való hűség, vagyis a szolgálati helyen eltöltött néhány évi folyamatos munkaviszony. A termelőszövetkezet e feltétel fennforgása esetén is mérlegelhetné a földhasználat juttatását. Ez utóbbi egyébként a szerződési viszony akarati jellegéből is folyik. Nem kerülhetne sor viszont a szerződés megkötésére, ha a termelőszövetkezet anyagi érdekeit sértené a földhasználat juttatása. Végül úgy véljük, jogszabály tartalmazhatná azt a szabályt, hogy a munkaviszonynak az adott helyen való megszűnése a földhasználati szerződés megszűnését is eredményezi. A mezőgazdaság szakemberellátásának lehetnek a földhasználaton kivüli ösztönzői is. /Ezket lásd a 10/1967. MÉM számú rendeletben./

D/ A közéleti puritást sértő szerződések

a./ Leírás

A közéleti puritást sértő szerződések típusába tartozó tilos ügyletek tartalmi egységét a társadalmilag veszélyes támadás iránya adja meg. Szorosan vett polgári jogi szempontból e többnyire büntettnek is minő-

sülő szerződések közös jellegzetességét abban látjuk, hogy a pénzviszonyok káros kiterjesztését jelentik azokon a területeken, ahol a hivatalos személy és az ügyfél kapcsolata személyes, nemvagyoni természetű. Ebből következik az is, hogy rendszerint egyoldaluan restituable szolgáltatások cseréje megy végbe: a reverzibilis pénzszolgáltatás ellenértéke a gyakran irreverzibilis hatósági ténykedés.

Az idevágó esetek egyik részében a közéleti puritás sérelme kifejezett: a pénzszolgáltatás fejében az ügyintéző a kötelességének megszegésére vállalkozik. A kötelességmegszegésre irányuló vesztegető szerződésekben rendszerint hamis szakmunkásbizonyítvány kiállítása, kisiparosok esetében a közszállításban való részvétel, hamis iskolai bizonyítvány, adóelengedés, valamint jobb munkahelyre történő beosztás szerepelt, mint a szolgáltatás tárgya. A szóban forgó alcsoportot statisztikai anyagunkban képviselő mind a 28 ügyintéző férfi volt, 71,4 %-ban tisztviselők. Az ügyintézés bonyolultságából fakad, hogy a szerződéseknek az ügyintéző általi teljesítéséhez 26,3 %-ban teljesítési segédre volt szükség. Érdekes, hogy az ismertté vált esetekben fele-fele arányban indult ki az ajánlat az ügyintézőtől, illetve az ügyféltől. Az ügyfeleknek a vesztegetés sikeréhez fűződő érdeke okozhatta, hogy a

szerződések 73,7 %-ában a pénzzolgáltatás értéke a 2000 Ft-ot meghaladta. A szerződés írásba foglalása és leplezése, bár nem képvisel jelentős hányadot /10,52 3%, a többi tilos szerződésfajtaéhoz képest magas. Ez az arány csupán a hiteluzsora és a tilos belső kollektiva által sugalt szerződések eseteiben magasabb. Mind ez arra mutat, hogy a szerződő fél vagy felek magasabb iskolai végzettsége folytán a tilos szerződések az átlagosnál gyakrabban jönnek létre írásos - színtelt - formában.

A kötelességzegés elmarad, ha az ügyintéző a pénzzolgáltatást visszautasítja. Ezekben az esetekben az ügyfél kísérlete egyoldalú jogügylet. Rendszerint a tettenérést követő rendőri intézkedés váltja ki ezt a formát, vagy a letartóztatott személy házas társa próbálkozik a vesztegetéssel. Sajátos eset, ha az ügyintéző az ügyféllel színtelt egyetért, a pénzt elfogadja, de jelenti feletteseinek. Ilyenkor polgári jogilag a tilos szerződés létrejött, minthogy a mentális rezerváció közömbös, viszont a tilos szerződés reprisálása csupán egyoldalú lehet.

A közéleti puritás sérelmét jelentik azok a tilos szerződések is, amelyekben az ügyintéző a kötelességének teljesítését vállalja. Vizsgálati anyagunkból

kétféle szempontját képezhetjük ennek az alcsoportnak. Az egyik a magánszemélyek ingatlanforgalmával kapcsolatos ügyintézés, a másik az ujtásokkal kapcsolatos ügyintézés. Ha ezeket az ügyköröket egybevetjük a kötelességsszegésért adott pénzzolgáltatás ügyköreivel, azt figyelhetjük meg, hogy a jogszerű eljárás érdekében adott pénzájándék vagyoni motivumai meghaladják a jogszerűtlen eljárás érdekében adott pénzájándék vagyoni motivumainak értékét. Ezzel a különbséggel magyarázhatjuk, hogy az ügyfél a számára vagyoniilag kienelkedően jelentős hivatalos ténykedés kedvező eredményét minden áron biztosítani akarja, még a törvénysértés döntős igen csekély valószínűségét is tilos ajándékkal szeretné kiküszöbölni.

Átmenetet képez a csalárd ügylethöztesekhez következő alcsoportunk, amelynek eseteit az jellemzi, hogy a megbizott valamely hivatalos személy megvesztegetését vállalja a megbizó érdekében. A vesztegetést a megbizott rendszerint csupán ígéri, általában hatósági tag befolyásolására vállalkozik. Már egyfelől sajnálatos, hogy hatósági személy megvesztegethetőségét egyesek lehetőségesnek tartják, másfelől viszont pozitívum, hogy ez a lehetőség többnyire csupán az ügyfelek képzetében él. A befolyással üzérkedések családi jellege okozza, hogy a megbizott szociológiai profilja a

csalókéra emlékeztet: a munkanélküliek jelentékeny száma, a nők előtérbe kerülése /36,82 %/, a teljesítés elmaradása /92,31 %/ és a nagyfokú ajánlati aktivitás /92,31 %/.

b./ Okai

A közéleti puritást támadó szerződések típusa a fel szabadulás előtti korozak jellemző szerződése volt. Weis István szociográfiájában egyenesen "protekcziós rendszerrel" beszél /28/, mely bizonyára összefügg azszal, az ugyancsak általa megállapított ténnyel, hogy a hivatalnok-középosztály elszegényedése "bűvészkedéshez" vezet, vagyis ahhoz a törekvéshez, "hogy függő helyzetben, csekély jüvedelemmel hogyan lehet a látszatot fenntartani". /29/ A közszoigálati morál gyengéit a bírói gyakorlat liberális osztályerkölése is táplálhatta. A Kuria szerint pl. nem volt erkölcsstelen a főszolgabíró közvetítő tevékenysége, amellyel mint magánszemély /?/ járásában közszénkutatósi jogcsitványok megszerzését tette lehetővé stb. /30/ A közéleti puritás gérőlsét jelentő szerződécsket a mai nyugati társadalmakban a fehőrsallérog bűnösök kötik, akik Sutherland szerint új típusu hivatásos bűnösök. /31/

A közéleti puritást sértő tilos szerződések jelenlegi hazai formái mögött álló okok részben az ügyfél, részben az ügyintéző oldaláról hatnak. Az ügyfél magatartását vagyoni érdekei motiválják ugyan, de a hivatalos ügyintézésről táplált nézetei váltják ki. Ezen a téren a múltban - és részben a jelenben - a kiskirálykodásról, aktatologatásról, törvénysértésekről szerzett káros tapasztalatok alakítják egyfelől az ügyfeleknek az ügyintézőkről alkotott véleményét, mely egyrészt az alárendeltség képzetét kelti fel bennük, másrészt az ezen való változtatás szükségességének érzetét növegesíti. Az ügyfelek ajánlatait azonban csupán részben indokolják a hivatal hajdani vagy jelenlegi pakázásai. Látnunk kell a szubjektum "immanens" elemeit: a haszonlesést, a történést is. /Hamis bizonyítványok!

A másik oldalon - az ügyintézők oldalán - az anyagi elvárások és a vagyoni helyzet közötti ellentmondás veszélyességét húzzuk elő. A kistisztviselési réteggel - a megvesztegetettek aktuális típusa - szembeni elvárások mértéke meglehetősen magas, amit a "régis tisztviselő" idealizált modellje torzán, a társadalmi gyakorlatban betöltött döntési jogkörük, cselekvési szabadságuk /pl. személyzetis, munkügyi előadó, pénzügyőraltiszt/ pedig indokoltan fejlesztett ki. A kistisztviselési réteg, talán éppen az emlitett ellentmond-

dás miatt, sokat esuzzott lefelé a foglalkozások presztízs-hierarchiáján, főként a fiatal korosztályok körében. /51/ Mármost az elvárások magas mércéje és a presztízs degradálódása heves "felemelkedési lázat" okozhat. Ennek szélsőségesen kóros formája a közéleti puritást sértő szerződés. A vesztegető ügylet létrejötté viszonylag a legmagasabb esélyű ott, ahol az ügyfél lényegesen jobb anyagi helyzetben van, mint az ügyintéző. /Pl. kisiparos- iparhatóság tagja, KMTI-alkalmazott; képzőművész - Képcsarnok Vállalat alkalmazottja; ujtó - ujtási előadó; szőlőbirtokos - pénzügyőr stb./

c./ Leküzdése

A közéleti puritást sértő szerződések fentebb bemutatott okai - mint ezt ismételtén tapasztalunk kellett - jórészt kivülesnek az adott szerződéstípus jogszociológiai okain, a jogi szabályozás számára alig hozzáférhetők. Mindenesetre, ami az ügyfeleknek a hivatalos ügyintézővel kapcsolatos kellemetlen tapasztalatait illeti, az idő itt is orvosol. Fontosabb azonban ennél a gyors és törvényes ügyintézés általános gyakorlata, az állampolgároknak ezen a téren szerzett konkrét tapasztalatai. Ezek a szorongást túlkompenzáló "lepénzelés" szándékát nem engedik kifejlődni. Ami

pedig az ügyintézők tilos szerződésükötési mögött álló okok leküzdhetőségét illeti, ezen a téren nézetünk szerint az időmulás ugyancsak a multbeli minták elhalványodását fogja eredményezni. Ezen tulajdonlag azonban a kistisztviselői fizetések emelését is fontolórra kellene venni, megkeresve a módját annak, hogy an tehetők anyagilag érdekeltté a gyors és törvényes ügyintésésben. /Pl. a határidők megtartásáért célprémium tűzése, hivatalvizsgálatot követően - jó munka esetén - jutalom stb./ Az anyagi érdekelttség ugyanis fokozza a munkahelyhez való hűséget és növeli a dolgozók felelősségérzetét. Kérdéses, hogy megfelelőek-e a nagyközönségnek a hivatalnoki pályáról kapott információi. Ugy véljük, nem: a köztudatot formáló tömegközlelési eszközök a hivatalnok alakját tulajdonlagosan is sokszor csak a hibákra vetve fényt vagy komikus megvilágításban mutatják be. A hírlapok különféle rovatai egyetlen foglalkozási ág folytatóinak sem szentelnek annyi nyomonfestéket, mint a hivatalnokok belfogásainak. Ha sikerülne a közvéleményt áthangolni, a tisztviselői pálya társadalmi presztizsét magasabb értékűvé emelni, megszűnne a kishivatalnokokat bűnre csábító egyik cél: a tekintélyigény és a társadalmi megbecsülés között tátongó ürnek anyagi javakkal történő kitöltése.

IV/ Az elosztási viszonyok rendjét támadó szerződések
/Polgári jogi alapu tilalmak megsértése./

a./ Leírás

A tilos szerződések általában az elosztási viszonyok rendjét támadják; az anyagi javak olyan forgalmát indítják meg, amelyek valamilyen okból a társadalom számára elfogadhatatlanok. A tilos szerződésekhez tapadó különféle sajátosságok, pl. az, hogy a szinallagna sérelme folytán rendellenes valamely szerződés, vagy súlyos akarathiba miatt az elosztási viszony létrejöttét nem lehet elismerni, a tilos szerződések önálló típusait hozták létre. A tilos szerződések bizonyos esetekben azonban ilyen csoportképző ismérvek nem játszanak szerepet. Ezekben az esetekben a szerződés "csak" az elosztási viszonyok rendjét sérti, és pedig konkrétan meghatározott feltételek megsértése esetén. A speciáltípus itt assal a jogi sajátossággal jár együtt, hogy olyan keretszabályok, mint pl. a relativ jogképességre vonatkozó szabály vagy az erkölcsstelenség tilalma nem vonatkoznak a kérdéses szerződéstípusra.

Az elosztási viszonyok rendjét sértő tilos szerződések jogilag kétféle alapon jöhetnek létre: vagy a polgári jog "belső" szabályainak megsértése, vagy a pol-

gyári jogba az általános szankcionáló szabályon /ptk. 200. § /2/ bekezdés/ keresztül beilleszkedő tilalnak megsértése folytán. Az előbbi prototípusa a rendelkezési hatalom hiánya okából tilos szerződés, döntően az idegen javak forgalmát elindító megállapodások./Pl. a tolvaj és az orgazda szerződése./

A második csoportba tartozó tilos szerződések a büntetőjogban is megerősített államigazgatási normák tilalmaiba ütköznek. Ilyen pl. a lőfegyver, mérge, robbanóanyag, ártalmas kőfogyasztási cikk adásvétele. Ez a típus azonban statisztikai anyagunkban kellő számban nem szerepel, így feldolgozását mellőztük. /P/ Az elosztási viszonyok rendjét támadó szerződések /Államigazgatási jogi alapú tilalnak megsértése./

Az idegen vagyon forgalmát elindító szerződések antiszociális érdekközösséget hoznak létre a szerződés felek között, s veszélyeztetik a tulajdonos érdekeit. Az antiszociális partnerek /férfiak: 90,69 %/ általában magánszemélyek, a tulajdonos azonban lehet az állam, jogi személy vagy magánszemély is. Az első két esetben a dolgot tilosan elidegenítő személy rendszerint a dolog birtokában van. Minthogy az elidegenítőik általában gyári munkások, ennek megfelelően a forgalmazott tárgyak körébe főleg olyan tárgyak tartoznak,

amelyek a gyári munkás felszerelési tárgyai: munkaruha, szerszámok, anyagok. A személyi tulajdont sértő elidegenítések esetcsoportjában viszont az elidegenítő rendszerint a károsult birtokából veszi el az ingóságot. Az orgazdához tehát társadalmi tulajdonba tartozó ingóság esetén rendszerint a sikkasztó, személyi tulajdonba tartozó ingóság esetén a tolvaj fordul.

A sikkasztás körülményeiből következik, hogy inkább van lehetőség a visszatérő ingószerezésre, mint a tolvajlás esetében. A tilos szerződések szempontjából tehát ez a fokozott lehetőség a sikkasztásos forma veszélyességét növelő tényező, és pedig a társadalmi tulajdon fokozott fontosságán túlmenően. A vállalatnál jogtalanul kikerülő ingóságok termelési jellegükénél fogva alkalmasak arra, hogy a kisipar figyelmét magukra vonják. Egyes kisiparosok tehát mint vevők jelentkeznek a fekete piacon, s vételükkel ösztönöznék arra, hogy a tilos adásvételre ismét és ismét sor kerüljön. Peri Sándor találónan illegális anyagbeszerzőknek nevezi a vállalatnál sikkasztó személyeket, s elmondja, hogy 1954-ben, a mezőgazdasági megnövekedése idején a kisipar anyagszükségletének egy részét ők fedezték. /33/ A fekete piac kiépítésével együtt járt, hogy a tilos ingóforgalom 41,02 %-ában a szerződés fél

sikkasztásában társak működtek közre. A tilos elidegenítés jogi formája döntően az adásvétel volt /79,5 %/, ritkábban a csere, bizonány és ajándékozás.

A tilos szerződések itt tárgyalt típusának egyik fontos, bár számadatokkal nem jellemezhető csoportjáról is szeretnénk beszélni, a tilos lakásátruhászásokról. Az uszorás /aszinallagmatikus/, valamint a kontárszerződésekön kívül ugyanis ez a szerződéscsoport az, amelyik a viszonylag legtöbbet kerül a polgári bíróságok elé. A tilos lakásátruhászási szerződések egyik változatát az jellemzi, hogy a költségeken felül ún. lelépési díjat köt ki magának a bérlő a csereszerződésben. A másik változatban a lakást elhagyó bérlő az oda beköltöző személynek eladja a bérlakást. A harmadik változat pedig oly módon jön létre, hogy a bérlő, aki saját házába költözik, bérlakását lelépési díj fejében elcseréli, majd a kisebb lakást az ingatlankezelő vállalatnak értékesíti. Ily módon a nagyobb bérlakás feketepiaci árához csaknem teljesen hozzájutott. Az első változat szerinti szerződések ugyyszólván gyakorlattá váltak; a második változat a lumpen-elemek csalárd jellegű ügylete, mely sohasem eredményezi a beköltöző javára a jogutódlás hatósági elismerését; a harmadik változatban lakáseladóként szereplő személyek köre ismeretlen.

B./ Okai

A tolvaj, illetve az orgazda szerződése egyenlőtlen erejű felek szerződése. Az eladó és a vevő helyzete elsősorban vagyoniilag eltérő, pl. a munkás- kisiparos kapcsolata. Tetési ezt, hogy az eladó sürgősen tud akar adni a jogtalanul szerzett ingóságon, míg az orgazda továbbeladása nem ennyire sietős. Végül az eladó a szerződés megkötéséig a másik fél markában van, aki feljelentheti az eladót. Ennek a több forrásból is táplálkozó egyenlőtlenységnek a következménye, hogy az idegen vagyontárgyak forgalmát elindító szerződések javarésze aszinallagmatikus is egyszermind. Az aszinallagma nemcsak megnyilvánulási formája, hanem oka is a kérdésses szerződéseknek, mert az eladót újabb büntetetre, illetve szerződésre kózteti, hogy anyagilag "ne fizessen rá" az üzletre. Más okokra - pl. a jogos őrizet kihasználása - már rámutattunk, bővíthetnénk azonban a kört a felületes ellenőrzéssel, a társadalmi tulajdon iránti közömbösséggel stb. is. Mindezek valóban hatnak, de az okoknak csupán egy-egy láncszemét jelentik. A tilos vagyontárgyalom mélyében fekvő oka nézetünk szerint a kisipar létével kapcsolatos. Igaz ugyan, hogy az idegen vagyontárgyalma miatt tilos szerződés vevőinek a kisiparosok csupán 29,4 %-át adták, ez azonban messze meghaladja az össz-

lakossághoz viszonyított arányukat. /0,68 %/ A kisipar jelentékeny mértékben a piacot adja a tilos vagyongerővel számára, és ez a tény tudati indítékká válva az antiszociális magatartások egész sorát mozgathatja meg.

c./ Leküzdése

A tilos vagyongerő elindító szerződések elleni jogi eszközök alkalmazása jelentős mértékben függ a társadalmi tulajdon védelmére irányuló eszközök hatékonyságától. Az elosztási viszonyokat sértő tilos szerződések jogi eszközökkel szemben tehát másodlagosak, kiegészítő jellegűek. Az említett jellegű jogi eszközök érthető módon a kisipar tilos piacteremtő törekvéseinek kiküszöbölését célozhatják. A fekete piac egyéb szervezeteinek leleplezése és működésük meggátolása merőben rendészeti-büntetőjogi feladat. A kisipari fekete piac részben az anyagellátás zavaraival magyarázható, következésképpen e zavarok megszűnése által részben le is küzdhető. Részben azonban az önköltség csökkentésére irányuló törekvés okozhatja a tilos adásvételeket, minthogy a szerszámot és az anyagot áron alul vásárolják meg a kisiparos-üzemeltetők. Az önköltség csökkentésére, ezáltal a haszon növelésére irányuló törekvés - mint mindenfajta termelést - a kisipart is jellemzi, s az említett törekvést szabályos eszközökkel szolgáló

módszerek határterületén az inkorrekt módszerekkel számolni kell. Ez annál inkább valószínű, minthogy hiszserulóban lévő termelési szektorról van szó /34/, amely az elvesztett pozíciók visszacszerzését ritkán tilos módszerekkel is megpróbálja. Ezért pusztán az anyag-, szerzés- és áruellátás sávarainak kiküszöbölésével a kisipar felé áradó tilos vagyonszerzés nem szüntethető meg: a leküzdés a jogi szankciók alkalmazását is igényli. Ezek sorában az iparjog-megvonás gyakorlatának szigorítása is megfontolandó.

A bérlakások tilos forgalma mögött a lakáshiány csak kis részben szerepel okként, t. i. a direkt lakáseladás esetében, mely a lakást elhagyó bérlő és az oda beköltöző személy szerződése útján jön létre. A lelépési díj mellett kötött lakáscsere esetében, főleg azonban azokban az esetekben, amelyekben a kisebb lakásba és onnan saját házába költöző személy szerepel félként, kifejezetten szubjektív háttérű a tilos szerződés. Ezek társadalmilag "gyökértelen" ügyletek, mert általában nem vezethetők vissza objektív konfliktushelyzetekre. Amennyiben objektív okokról beszélhetünk, azok a lakásügyi jogszabályok referens sorsuló és reform alatt álló rendelkezései, amelyek indokolatlanul zárják el a cserélő feleket a lakás tényleges érték-különbözetének megállapításától. A jogszabályi tila-

lon, a Lakásrendelet 32. §-a nézetünk szerint társadalmilag veszélytelen megatartásra vonatkozik, ennek folytán ennek a tilalomnak a megsértése gyakorlattá vált, amely a közvélemény helyeslésével találkozik. Más a helyzet a lakáseladás esetében. A lakásgazdálkodás érdekeit valóban sérti az a szerződés, amely a bérlő és a szerződő partnerek között a lakás eladására nézve jön létre. Az ilyen szerződés a rendelkezési hatalom hiánya okából sem ismerhető el. A csereszerződést követő lakáselhagyást azonban bizonyára erősen motiválja az a körülmény, hogy az ingatlanforgalmi vállalat hivatalos tarifája mélyen alatta marad a lakások tényleges értékének. Ugyanakkor természetesen az sem közömbös, hogy a bérlakás kiutalása ingyenesen történt. A középutas megoldás, mint a kisajátítási kártalanítás új tarifa-rendszere esetében, itt is általában kölcsönös megnyugvást eredményezhetne. A bérlakások "eladási" árainak reális emelését az ingatlanok értékének szakadatlan emelkedése is indokolja. Elképzelhetőnek tartjuk azt a megoldást, hogy az építkező bérlő az építési kölcsönből csupán a bérlakás hivatalos értékével csökkentett tőkét legyen köteles visszafizetni, vagy a kölcsönnel együtt a bérlakás értékét is megkaphatná. Ily módon az építkezési kedvet is fokozni lehetne, ugyanakkor meg lehetne akadályozni a bérlő tilos manővereit is.

B/ Az egyéni élet erkölcsét sértő tilos szerződések

a./ Leírás

Az egyéni élet erkölcsét sértő tilos szerződések rendszerint a nemiségnek, vagy annak valamely vonatkozására társadalmi-jogi szabályait sértik. Két altípus képezhető ezekből az ügyletekből: az első a prostitúcióval kapcsolatos, a másik tárgya a nagypatelhasítás.

A prostitúcióval kapcsolatos tilos szerződések esetei: megállapodás nemi közösségben pénz vagy más anyagi ellenszolgáltatás fejében, más részére nemi partner szerzése díjazás ellenében, vagy szoba átengedése díjért nemi közösség céljára. Az említett tárgykörbe vágó tilos szerződések alanyi körének alakulása mintegy biológiai alapokon nyugszik: ugyanazok a tényezők a prostitúáltak életkorára is hatnak, melynek módusza a 19-30. év között van /72,30 %/. A kerítők és az un. szobástatók között azonban férfiakat is találunk. Az említett alcsoportban jelentékeny a foglalkozás nélküliek arányára /22,16 %/. Adataink szerint a prostitúcióval kapcsolatos tilos megállapodások többségében /55,55 %/ az egyik szerződő fél valamely antiszociális csoport, galéri, büntetés-végintézet tagja. Ez döntően a prostitúáltak társaságát jelenti, mert a büntető statisztika szerint

a "szobáztatás" évi 49, a kerítés évi 16 személy esetében bizonyítható csupán. /1964-es adatok./

A magánerkölcsöt sértő tilos szerződések másik alcsoportja a magzatelhajtásban való tilos megállapodás. Míg megbizóként kizárólag nők szerepelnek, a magzatelhajtók egyik csoportja nő /"angyalcsinálók"/, a másik férfi: nőgyógyász orvos. Az előbbi többnyire csupán egészségügyi alapképzettséggel rendelkező személy. A magzatelhajtó személyek az idősebb korosztályból kerülnek ki. Az "angyalcsinálók" működési területe a falu, a tilos abortuszt végző orvosoké a város. /35/

Az ember élet szexuális szféráján kívül olyan tilos szerződések is létrejönnek, amelyeknek alcsoporttá integrálását szétszórt előfordulási formáik nem tessik lehetővé. Ezek a szerződések többnyire az erkölcsatlenség polgári jogi tilalma alá vonhatók. Az egyéni élet erkölcsét sértő szerződések körébe azért sorolhatók ezek a szerződések, mert a pénzviszonyok káros expansióját jelentik a magánélet olyan területén, amely természeténél fogva személyi jellegű. Az idevágó esetek sporadikus előfordulási módjaiból következőleg jobbra kurlósumokról van szó. Pl. temetőből kiásott koponya adásvétele, izákos családfő megverésének elvállalása pénzért, feljelentéstől eltekintés "fájda-

landij" fejében, bejárónőnek elszegődés annak ellenében, ha a kötelezett lánya megszakítja élettársi kapcsolatát a jogosult fiával, a cigánylakosság körében szokásos az élettárs vásárlása, a férj és a házibarát megállapodása, hogy a férj 5000 Ft ellenében feleségét elhagyja. /36/

b./-c./ Okai és lekiadása

A prostitúció okai széles társadalmi bázisról indulnak el. Fontos szerepet játszik az okok sorában a faluról városba ösönlés, a migrációs jellegű mobilitás. Ugyanez az ok a lakásussora létrejöttében is közrehat, párosulva a városok, főként Budapest viszonylagos túlszűfolttségával. A lakásussora azonban, mint okozat, gyakran maga is okká válik, mert a lakásussorás hálózába került falusi, vidéki lányok nem egyszer a lakásussorás által megszervezett prostitúció útjára lépnek. A társadalmi mobilitás a felszabadulást követő években a mainál lényegesen nagyobb mértékű volt, gondoljunk pl. a 3 millió koldus kisárutermelővé tételére a földosztással, a szocialista értelmiség és hivatalnoki kar kialakítására a tanácsrendszerrel párhuzamosan stb. Az említett tömegszéretű mobilitás alapvető tendenciája annak idején felfelé irányulóan volt vertikális. A felfelé irányuló vertikális mobilitás

üteme azóta jelentős mértékben lelassult, és lényegében az ifjuságra és a választással betöltött hivatalos állásokra korlátozódott. A felfelé irányuló vertikális mobilitás leblokkolása tehát elvileg azt eredményezi, hogy a migráció sodrába került személyek többségének az elhagyott társadalmi státussal azonos, vagy alacsonyabb szintű státusra van csupán esélye. A migrációt eredményező és lefelé irányulóan vertikális mobilitásnak társadalmunk adott szerkezetéből folyó következményei sorában a prostitúció csupán egy, de a fentiekkel függnek össze a faluról bejáró munkások családjának tényleges diszmembrációja, és a megszokott társadalmi környezet ellenőrzésének hiánya folytán jelentkező magatartási deviációk is /italozás, büntettek elkövetésévé, illetve sértettjévé válás stb./. A magán-erkölcs megeértéseként jelentkező szerződések leküzdésének közvetett módszere lehetne a munkásszállások számának és színvonalának emelése.

A prostitúcióban - főként "szervezőként" - természetesen nemcsak a faluról városba került személyek vesznek részt. Az erkölcsileg nem szilárd lányok számára a Nyugat felől jövő idegenforgalom rendkívüli fellendülése is csábító lehetőség a gyors pénzszerzésre. A prostitúció jellegű tilos szerződések típusának itt érintkezési felülete van a devizajogi tilalomba ütkö-

ső szerződésekkel: a tilos devizaforgalom elindítóit gyakran prostituáltak vagy azok kerítői.

A prostitúció társadalmi háttere mellett rá kell mutatnunk az idevágó tilos szerződések patológiás jellegű tudati okaira is. Az elmegyógyintézetekbe felvett nők között a nemi erkölcsbe ütköző büntett miatt elítéltek az elmegyógyintézetekbe felvett, büntett miatt elítélt nők 21,4 %-át tesszük ki. /37/ A kórosan fejlődött szenzáliség mögött gyakran a patogén atmoszférájú családi környezetet /vagy a családi környezet hiányát/, illetve öröklött tulajdonságok hatását találjuk.

A prostitúcióval kapcsolatos tilos szerződések ellen alkalmazható jogi eszközök a szerteágazó okok folytán csupán egyik óspedig közvetett, illetve tüneti kezelést nyújtó eszköze lehet. Közvetettek a jogi módosítások, mert többé-kevésbé távoli összefüggésekre hatnak: a falusi fiatalság helybeli egzisztencia-teremtését elősegítő jogszabályok /melyekről a lakásuzsora kapcsán szóltunk/, valamint a lakásuzsora elleni - részben meglévő, részben általunk ajánlott - jogi eszközök a vidéki indítású prostitúció profilaxisaként is működhetnek. A tüneti kezelést az adminisztratív eszközök nyújtják.

A magánerkölcsöt sértő tilos szerződések másik altípu-
sa a magzatelhajtásban való tilos megállapodás. /38/
Enek okai a megbízó oldaláról: a nonkivánt terhesség
és az az elhatározás, hogy a terhesség megszakításá-
nál a jogos utat kikerüli. Annak elenzése, hogy vala-
mely terhesség miért nonkivánatos, tárgyunkon kívül e-
sik. Annyi azonban leszögezhető, hogy a kriminális a-
bortuszoknak, mint tilos szerződések teljesítésének le-
hűzdése alapvetően azon dől el, hogy a terhességre ne
kerüljön sor, illetőleg a terhesség kivánatos legyen.
Társadalmi néretekben az előbbi az egészségügyi fel-
világosítás, az utóbbi a szociálpolitika feladata. A
szociálpolitika jogszabályokban is megfogalmazódik, pl.
a gyermekgondozási segélyre vonatkozó rendelkezések-
ben. A tilos abortuszra irányuló elhatározást az elő-
rehaladott terhesség, vagy a műtét "diszkrét" jellege
motiválhatja. Az előbbi rendszerint a szülők között a
magzat corsát illető ellentét, az anyában lezajló mo-
tivációs harc vagy pénzhiány következménye. Az utóbbit
- amikor a műtét titokban maradása lényeges - vagy az
illegitim fogantatás váltja ki, vagy a kórházi környe-
zettel szembeni előítélet. A felsorolt tényezők ugyan-
csak az egészségügyi felvilágosítás és a szociálpoli-
tika hatáskörébe tartoznak. Jogi eszkösként marad te-
hát - ultima ratio - a törvény szigora.

IV/ A csalárd ügyletkötések

a./ Leírás

A csalárd ügyletkötések közös jellemvonása az, hogy az egyik fél a másiknak súlyos akarathibát okoz: megtevéstí vagy megfenyegeti, és a szerződés megkötésére az áldozat hamisan vagy erőszakkal befolyásolt akaratából kerül sor. A megtevéstés különféle formái számbelileg messze meghaladják a jogellenes fenyegetés hatására kötött szerződéseket. A közös meg egyezés /szerződés/ jogviszonykeletkeztetési hatályát elismerő többi jogághoz képest a polgári jogban a meg egyezés akarati hibája kiemelkedő. 11.015 házassági bontások között az akarathiba csupán 26 esetben fordult elő /0,23 %/. /39/ A munkaszerződés megkötésénél az akarathiba ugyancsak elenyésző számban okozza a munkaszerződés rendellenességét.

A megtevéstés szerződéskötési magatartás egyik változatát az jellemzi, hogy a megtevéstés kihasználja a másik fél szerződéskötési kötelezettségét: a szállodát, a belkereskedelmi kölcsönző vállalatát, a taxi-ét. Ezzel a körülménnyel többnyire 19-30 év közötti /45,45 %/ büntetett előéletű /45,46 %/ munkanélküli /27,27 %/ férfiak /81,82 %/ élnek vissza. Ez a vari-

éne tehát magánszemély és jogi személy konfliktusát okozza.

Számban jelentékenyebbek ennél a "beszerzési csalók" ügyletei, akik az előző variánsban szereplő jogsértőnél idősebbek, és akik között a nők viszonylag nagyobb arányban /21,61 %/ fordulnak elő. A beszerzési csaló módszere, hogy többnyire egy másik ember /84,85 %/ előtt azt állítja, hogy részére valamilyen vagyontárgyat szerez meg. Ennek megfelelően a kérdéses al típus jogi formája az adásvétel /adásvételi bizonány/ és a megbízás. A "beszerzendő" tárgyak között az adásvétel idején aktuális hiánycikkek szerepelnek: sertés-hús, tüzelő és építési anyagok. /40/

A megtévesztés hatása alatt kötött szerződések következő variánsát a "szánalomkeltő" csalókkal kötik az áldozatok. Bűntöen foglalkozás nélküli /62,5 %/ férfiak /37,5 %/ a csalók, akik az őket ért "csapás", "szennvedés" ürügyén kölcsönt /93,34 %/ kérnek az áldozattól. E többnyire büntetett előéletű személyek áldozataikat a lakásukon keresik fel, vagy kórházban, beteg-társaik sérelmére kötnek megtévesztő kölcsönszerződést.

Aktuális "hiánycikkkel" függ össze a következő csalási variáns is, melynek tárgya a bérlakás látszólagos el-

adása. A nők itt viszonylag magasabb számarányban /33,3 %/ szerepelnek, ami rendszerint az életkort is megemeli /modusz: 31-40 év között: 23,22 %/. A foglalkozási skálán az "egyéb" kategória dominál /48,95 %/, tehát házfelügyelők, háztartásbeliek, tisztviselők stb. A becsapott személyek az adásvételi szerződést /81,25 %/ abban a téves feltevésben kötötték, hogy a lakás fondorlatos bérlője a lakást a kezükre játcsa át. Meg kell jegyeznünk, hogy a jogaiban sértett fél rosszhiszemisége, illetve önhibája a tilos szerződések több csoportjában is felismerhető volt, így a hitelussorás szerződések olyan adósainál, akik pl. az elsikkasztott pénzt akarták pótolni ussorakölcsönnel, a befolyással üzérkedő személy partnerénél stb.

A csalás további variánsát a házasságszédelgéssel kapcsolatos tilos szerződések alkotják. Ezeket az ügyleteket az jellemzi, hogy az áldozat a házasság reményében pénzt ad a csalónak, és pedig rendszerint azzal a rendeltetéssel, hogy a csaló a házassághoz szükséges anyagi javakat azon szerezze be. A házasságszédelgést többnyire férfiak /83,34 %/ követik el, akik általában a 31-40 év közötti korosztályhoz /35,32 %/ tartoznak.

Nők szoktak ezzel szemben a jóslás elkövetői lenni

/85,72 %/, és pedig az idősebb nők /cigányok/. A jósol-
tató - aki rendszerint maga is nő -, azzal bizza meg
a jósnőt, hogy anyagi ellenszolgáltatás fejében ré-
szére jósoljon. Érdekes, hogy a kisszámú anyagunkban
a jósolttatók meglepő aktivitást mutattak a szerződési
ajánlat megtételében /5 esetből 3-ban/, két esetben po-
dig több jósnő egyszerre járt el.

A megtévesztő magatartás, bár társadalmunknak kétség-
kívül létező, mégiscsak periférikus jelensége. Ezzel
szemben a tőkés társadalomról egy nyugatnémet kormány-
tisztviselő nyilatkozott úgy, hogy "a megtévesztés
gazdasági életünk szabálya lett". /41/

Végül említsük meg a jogellenes fenyegetés eseteit,
melyek ugyyszólván jogi kuriózumok. Leginkább a büntet-
tesek és a homoszexuálisok ajándékért való zsarolása
fordul elő, anyagunkban szerepel azonban olyan eset
is, hogy huligánok - fenyegetőleg fellépve - faleve-
leket "adtak el" a járókelőknek.

b./-c./ Okai és leküzdése

A megtévesztés útján létrejött tilos szerződések okai
az alcsoportok szerint variálódnak. Az áldozat szerző-
déskövetési kötelezettségét kihasználó csalókkal szem-

beni védekezés az említett jogi pozíció folytán módfelett nehéz. Ugyanakkor a szerződéskötés megnehezítése az üzleti forgalmat lassítaná, s elriasztólag hatna az ügyfelek egy részére. /Pl. ha a vendéglőkben a rendeléssel együtt a számlát ki kellene fizetni./ A szerződéskötési kötelezettséggel terhelt jogi személyek és az állandó ajánlat állapotában levő vállalatok /pl. kölcsönző/ nyilván szívesebben kalkulálják rezsiként a csalók kártételeit, semhogy körülmenyes eljárással az ügyfelek körét szűkítsék. A kétféle szemlélet véglotei között kell megoldást keresni. Ennek eszközei részben azok, amelyek az ügyfél személyazonosságának és hitelképességének megismerését biztosítják. Ezeket az eszközöket azonban gyakorlatilag a lehetőségek határain belül már igénybe vesszük. Kereseti kimutatás, kezes, munkavállalói igazolás stb. megkívánása a kölcsönző boltokban is általában öröltetett lenne. Bizonyos tárgyakra és bizonyos értékhatár felett azonban e biztosítékok valamelyikét meg lehetne kívánni. A jogi eszközök másik csoportja a bírósági végrehajtás területére tartozik. Véleményünk szerint a kölcsönző vállalatoknak, esetleg a szállodáknak az ügyfeleikkel szemben létrejött követeléseit pusztán a számlakivonat közjegyzői hitelesítése útján kellene végrehajthatóvá tenni. A végrehajtás favorizálásától megelőző hatás várható, nem kevésbé attól is,

hogy a végrehajtást többnyire a munkabérre vesetik, vagyis javaslatunk elfogadása esetén a csalárd ügyletkötésről a munkáltató a szokásosnál gyorsabban és biztosabban szerezhethetne tudomást.

A termelés elégtelenségével függ össze a csalás útján létrejött tilos szerződések két variációja is: a "beszerzési" típusú csalás és a fondorlatos lakáseladás. Ezek szorosan vett jogi eszközökkel - kivéve a jogi felvilágosítást és a joghátrányok alkalmazását - alig befolyásolhatók.

Elhitettük már, hogy a megegyezéshez, szerződéshez fűződő jogviszonykeletkezés akarati hibái a polgári jogban a családi joghoz és a munkajoghoz képest sokkal szánottévőbbek. Ennek oka a diszpozitivitás és a kogencia eltérő arányaiban keresendő. A polgári jogban, mely nagyobb cselekvési szabadságot biztosít, nagyobb a cselekvési szabadsággal való visszaélés, illetve az önrontó szerződési nyilatkozat megtételének az esélye is. A diszpozitivitás és a kogencia arányaival függ össze a hatósági ellenőrzés mértéke is. Nem lehet véletlen, hogy az akarathibás szerződések megkötésére rendszerint magánszemélyek olyan kapcsolataiban kerül sor, amely nem áll a hatóságok közvetlen és kötelező felügyelete alatt. Ebből viszont az is következik, hogy a

szerződés-kötési szabadsággal való visszaélésekben és e visszaélések eredményeként létrejövő üarentó akaratnyilatkozatokban a felek szubjektuma mintegy ösztönösebben és gátlástalanabban nyilvánulhat meg.

A családok ügyleteiben gyakran az alkoholizmus és a munkakerülés hatása mutatkozik meg, melyek rendszerint a kéres lelkiállkattal járnak együtt. Az áldozatok magatartását - mint láttuk - részben a hiánycikkek iránti szükséglet motiválta. Részen azonban - a szánalomkeltés, a jóslás és a házasságszédelgés eseteiben - az áldozat ügyletkötését az intellektus fölé kerekedő emocionális tényezők tulsulya hozta létre. Az érzelmi tulsuly alapulhat objektív helyzeten /a kórház kiválóan alkalmas a részvét felkeltésére/, nem sajátosságokon /nők/ és elmaradottságon, tudatlanságon, babonán is /jóslatátók/. Joggal mondja Schäfer, hogy a csalás megértésének kulcsa az áldozatnál van. /42/

Mintegy a csalással létrejött szerződések esített variánsai mögött álló okok, legalábbis az áldozat oldalán, emocionálisan erősen színezettek, a többi családi variáns mögött pedig jórészt a termékek termelésének hiányosságai állnak, azt kell mondanunk, hogy a család okai döntő többségükben alapjában kívül esnek a jogszociológiai okokon. Amennyiben azonban a gazda-

sági reform jogi eszközei végző során számolni tudják a gazdasági életből egyéb eszközök alkalmazása mellett a hiánycikk fogalmát, a csalás egyik fontos objektív oka húrul el. A károsan ható érzelmi tényezők - ideértve az alkoholizmus és munkakerülés hatását is -, társadalmi méretekben a nevelés, a tudatformálás feladatának tárgyai. A jogalkalmazás eszközei ceupán a motívumok erőviszonyaira képesek hatni, azokra is egyoldaluan: a csaló tudatára. Ugy véljük, a polgári jogalkalmazás nem merítette ki a rendelkezésre álló lehetőségeket. Igen ritkán ugyanis előfordul, hogy részben a csaló is teljesít. Ezekben az esetekben állan javára való marasztalásra még nem került sor. Ez a hiányosság is a jogalkalmazó hatóságok közötti jelzési /szignálisációs/ kapcsolat fogyatékoságaira vezethető vissza.

2. A tilos szerződések típusai, okai és lekiűződésük

/Összefoglalás/

a./ A tilos szerződések, mint társadalmi jelenségek típusainak leírását követő morfológiai összegezést jelentősen nehezíti az a körülmény, hogy az egyes típusok sajátosságai közül nem mindegyik alkalmas az általános szintjén való bemutatásra. Mint ahogy a kriminológia sem írhatja le a büntetett ismertető jegye-

it, vagy a kártérítési jog sem ismeri a károkozó elvont képmását, a tilos szerződések alanyairól sem rajzolható meg valamiféle összevont kép. Azt mondhatjuk tehát, hogy morfológiai vonatkozásban a tilos szerződések különféle formái a típusalkotás szintjével összérőlag az általánosításnak jórészt ellentállnak. A tipikus szintjén még variációkat mutató sajátosságok két csoportja azonban mégis az általánosítás szintjére emelhető. Az első csoport a tilos szerződések társadalmi veszélyességének néhány sajátossága. E sajátosságok olyanok, amelyekre jogdogmatikai megoldások épülnek és építhetők fel. Pl. ilyen sajátosság, hogy a tilos szerződés antiszociális jogviszonykeletkeztési mód. A jogdogmatikai megoldások számára kivonatolt ezekkel az általános sajátosságokkal a következő, III. fejezetben fogunk foglalkozni.

Az általánosítást engedő sajátosságok másik csoportja kifejezetten jogszociológiai természetű, noha nem lehet mentes a pozitívjogi következményektől sem.

A tilos szerződések típusaiból az általános szintjére emelhető sajátosságok között elsőként kell említeni azt a nagyon lényeges körülményt, hogy a tilos szerződések társadalmunk mai állapotában a termelésből nyvesólván teljesen kiszorultak, ennek következtében a társadalmi lét magasabb fokvéseiben, az elosztási

viszonyok körében jönnek létre. A tilos szerződéseknek a termelésből való kiszorulásán függ össze, hogy a tilos szerződések alanyainak döntő többsége magán-személy. /274 ügyben mindössze 20 jogi személy szerepelt./ A szövetkezeti szektor tilos gazdasági tevékenységre irányuló szerződésai kivételével a jogi személyek eddig mint a tilos szerződések áldozatai szerepeltek. A másik általánosítható sajátosság, hogy a tilos szerződések társadalmi veszélyessége és méretei számos területen egyre szűkülő tendenciát mutatnak. Ilyen pl. a tilos belső kollektíva által sugalt szerződés, a földhasználati viszonyokat sértő szerződés, a láncolatos kereskedés stb. Nem megnyugtató azonban, hogy a vizsgálatunkban szereplő 274 ügyben a tilosan szerződő személyek közül 80, vagyis 21 % többedmagával kötött tilos szerződést, és az sem, hogy ugyanazon a típuson belül 190 ügyben halmozták a tilos szerződést, és csak 84-ben nem. Ugyanakkor a heterogén jellegű tilos szerződések ügyszáma is jelentékeny: 53. Abból azonban, hogy döntően magánszemélyek konfliktusáról van szó, következik, hogy az egyes tilos szerződéssel megmozgatott értékek nem tulajdonosan jelentékenyek. A szerződési értékek két csoportja alakult ki: az 500 Ft-on aluli és a 2000 Ft-on felüli.

A vizsgálati anyagunkban szereplő 577 jogértő közül

csupán 336-nak állapíthattuk meg a foglalkozást. Ezek közül foglalkozás nélküli 45 /csaló: 31/, munkás: 98, kisiparos és kereskedelmi dolgozó: 41, egyéb: 147. A szakatlan csoportosítás, melyet egyrészt az adatfelvétel nehézségei, másrészt az adatfelvétel célja alakítottak ki, talán alkalmas annak a bizonyítására, hogy a tilos szerződésekben jogsértő pozícióba aránytalanul többször kerülnek azok, akik munkakerülő életmódot folytatnak és azok, akik az elosztási viszonyok lebonyolításában foglalkozásuknál fogva vesznek részt /kisiparosok, kereskedelmi alkalmazottak/, mint bárki más. Ez utóbbiak aránytalanul magas részvétele a tilos szerződésekben azsal is összefügg, hogy a termelésből az elosztásra tevődött át a tilos szerződések súlypontja. Csaknem teljesen kívül rekedt viszont a tilos szerződések alanyainak körén, mint jogsértő a földműves lakosság. /Kivételek: lopott fa értékesítése, tilos földhasználat./

b./ A tilos szerződések okainak összegzése, általánosítása több ponton azonosságot vagy hasonlóságot, több ponton azonban eltérést mutat a jogi deviációkra vonatkozó elméleti eljárásokhoz, így elsősorban a bűnzés okainak általánosításához képest. Közös a tilos szerződések szociológiájában és a kriminológiában, hogy

- azonos társadalmi korokban fellépő,
- jogilag tilos és
- méreteinél fogva tömegjelenség okait összegezi.

Eltérő viszont a kétféle vizsgálódás

- társadalmi kiterjedése, mert a szerződési tilalmak a büntetési tényállásokhoz képest sokkal kevesebb magatartásfajta-ra vonatkoznak,
- a tilos szerződések szubjektív oldalát a szándékosság jellemzi, míg a büntettek alanyi oldalán szerepelhet szándékosság is, gondatlanság is, végül
- a tilos szerződések többségét szabályosan fejlődött pszichére lehet visszavezetni, a szerződéskötést intellektuális módszerek jellemzik, míg a szándékos büntettek elkövetésében az emocionális indítékok gyakran lelhetők fel, és gyakori az elkövetők között a pszichopata, illetve szociopata személy.

Mintegy véleményünk szerint a kriminológiai ok-szintézishez viszonyítva a tilos szerződési típusok okainak általánosításában lényegesebbek az azonosságok, koncepciónkát a kriminológiát figyelembe véve dolgoztuk ki. Az el nem hanyagolható különbségeket azonban éppen ezért már most módszertani-szemléleti követelménnyé fogalmazzuk. A tilos szerződések alanyi olda-

lának jellemzői: a szándékosság, az intellektuális módszerek és a pszichológiailag rendszerint ép tudat lehetővé teszi, hogy a tilos szerződésben a büntettekhez képest a társadalmi realitások hitebb tükörképét lássuk, és ezáltal - általános szinten - eltekinthessünk az alanyi oldal tényezőinek túlzott figyelembe vételétől. A kriminalitás okaihoz való viszonyban tehető másik szemléleti módszertani megállapítás, hogy a tilos szerződés okai a filozófiai általánosítás alacsonyabb szintjén összegezhetők, mint a büntettek okai. A büntetteknek az egész társadalmi horizontra kiterjedő fajtái, melyek rendkívül különféle magatartásokban nyilvánulnak meg, közös alapjaikat, közös magyarázatukat csupán igen elvontan, az absztrakció magas fokán kaphatják meg. Ezért a "bűnözés okait" a társadalmi struktúra olyan nagy egységeire lokalizálják, mint a társadalmi lét vagy a társadalmi tudat. A kriminológia "lokalizációs" problémája szorosan összefügg azzal a kérdéssel, hogy a bűnözés mint társadalmi tömegjelenség alapvető okai objektívek-e vagy szubjektívek. Végül a bűnözés okaira vonatkozó alapkérdés az is, hogy szükségszerű-e a kapcsolat az épülő szocializmus viszonyai között bűnözés és társadalmi rend között.

Az idevágó elméletek három csoportba oszthatók. A régebben uralkodó felfogás szerint a bűnözés szubjektív

hátterü jelenség, amelynek fő oka a kapitalizmusnak maradványaként való továbbélése az emberek tudatában, s e tudati okok a társadalmi viszonyokból nem következnek szükségszerűen. /43/ A másik felfogás - mintegy az előző teória ellentétéként - a bűnözést a társadalmi létre, a munka szerinti díjazás elvére, vagy a termelő erők és a termelési viszonyok ellentétére vezeti vissza, vagyis olyan objektív tényezőkre, melyek a szocialista termelési módban is, vagy csak ott a társadalmi struktúra lényeges elemei. /44/ A közvetítő álláspont szerint a bűnözésnek objektív és szubjektív okai is vannak. Az előbbieik közé bizonyos elrontások, a gazdasági élet fogyatékosait, a háboru súlyos következményeit, a törvénysértéseket, a kapitalista környezetet, az anyagi érdekeltséget, a szükségletek és anyagi javak közötti feszültséget stb. sorolják. /45/

A kriminológiában kifejtett néhány állásfoglalást bizonyos elméleti kérdések hibás kezeléséjére is visszavezethetjük. A szubjektív-objektív fogalompárt ugyanis a két ellentétes álláspont, mint egymást kizáró tényezőket szemléli. Ezzel szemben nyilvánvaló, hogy bármely tilos magatartásról legyen is szó, - a marxisták eszébe jutva - a magatartás előbb átnevezi az ember fején /46/, amiből következik, hogy az objektív-

szubjektív fogalompár tagjaival kapcsolatban nem az egymást kizárás, hanem a primátus kérdését kell felvetni, ez pedig a létnek a tudathoz viszonyított elődlegessége folytán nem kétségesen az objektív valóság viszonyait illeti meg. A közvetítő álláspont hívei "leltározzák" ugyan az aktuális bűnözés objektív és szubjektív okait, de nem "súlyozzák" azokat.

A másik elméleti probléma a szükségszerű-véletlen kategóriáinak alkalmazására vonatkozik. Ha ugyanis a bűnözés okainak tekintett tényezőket a szocializmus lényegében rejlnék tekintjük: az aktuális bűnözés szükségszerű. Ha viszont a bűnözés okai a szocializmus lényegétől idegenek, a bűnözés véletlenszerű. Nézetünk szerint különbséget kell tennünk a szocializmus, mint egyfajta termelési mód és a társadalmi rend között egyfelől és a szocialista termelési- társadalmi viszonyok, mint adott struktura között másfelől. Az előbbi a történelmi materializmus tudományának tárgya, az utóbbi a szociológiájé és egymáshoz az általános és a különös viszonyában állnak. A kérdés mármost az, hogy a bűnözés okait a történelmi materializmus általános szocializmus-fogalmához mérjük, vagy a szocialista társadalmi rend egy történetileg-földrajzilag-időbelileg körülhatárolt, adott strukturájához. Minthogy a bűnözés okait filozófiailag mindig a különös szintjén üsz-

szegszik, tehát a fejlődés adott fázisát elért /szocialista/ társadalomra nézve, logikai hiba lenne, ha a különbség szintjén nyert adatokat egy általános sémához viszonyítanánk. Az ilyen eljárás heurisztikus értéke is kétséges, mert nyomban "szétszórja" az összegezett okokat: egyeseket az általános szintjére emel /pl. a termelő erők és a termelési viszonyok közötti ellentmondást/, melyekkel a szociológia és a társadalmi stratégia aligha tud mit kezdeni, más okokat pedig visszautal a konkrét, az egyedi szintjére: ezek a tudati okok /"hanyagság", "önzés", "bosszu" stb./.

A kriminológiával folytatott polémikánk harmadik vitakérdését az ok-fogalom értelmezése kapcsán vetjük fel. Arról már volt szó, hogy a kriminológiai ok-fogalom kettéhasadását okra és feltételre a büntetőbíráóság - teljesen indokolt - szubjektív nézőpontja és az objektív okok felderítésének, illetve leküzdésének dícséretes, de a jogalkalmazás jelenlegi viszonyai között mégiscsak másodlagos szempontja befolyásolta.

/I. fejezet 2/b. pont./ Ez a - mondhatnánk - "jogalkalmazói" szemlélet a kriminológiában alkalmas arra, hogy az objektív tényezőket az elméletalkotás szintjén is másodlagos tényezőkként kezeljék, mint a büntetésnek nem okait, hanem csupán elősegítő feltételeit. /47/

Az okok felosztása okokra és feltételekre az okok közül kilugozza az objektív tényezőket, a társadalomtudományokban ismételtén felbukkanó egy másik elmélet pedig az okok hatóerejének korlátait hangsúlyozza. Ennek az elméletnek a hívei arra figyelmeztetnek, hogy a társadalomtudományokban nem szabad az okságot mechanikusan értelmezni, vagyis azt képzelni, hogy "objektív, közvetlen, kétségtelen összefüggés" a társadalmi jelenségek körében is létezik. /48/ Annyi bizonyos, hogy az okság filozófiai kategóriája a különféle mozgásformákban sajátosságokat mutat. Ami azonban a mechanikai mozgás okfogalma és a társadalmi mozgásformában érvényesülő ok fogalmának különbségét illeti, ezt nem abban látjuk, hogy a mechanikus okság mindig hat, a társadalmi ok pedig csak statisztikusan, hanem abban, hogy míg a mechanikai mozgás létrejöttéhez az okok viszonylag csekélyebb száma is elég, addig a társadalmi mozgáshoz nagyszámu és egymással benyolult összefüggésben álló okokra van szükség. A társadalmi okoknak ezt a nagyszámu, összefüggő csoportját konstellációnak nevezhetjük. A konstelláció egyes tagjai gyakran szerepelnek, mások ritkán. A szociológiai kutatás figyelme az előbbiekre irányul: ezeket integrálja a különös szintjén.

A konstellációban gyakran szereplő okok - a tipikus

okok - tendenciá szerűen hatnak, vagyis rendszerint, de nem mindig. A tipikus okok tendenciaként való érvényesülése nem azt jelenti, hogy a társadalmi jelenségek okai csak nagy átlagban hatékonyak, az átlagtól eltérő esetekben viszont "csütörtököt mondanak", hanem azt jelenti, hogy az okoknak az a soktagu, bonyolult együttese, amely valamely társadalmi jelenséget létrehoz, nem jön mindig, minden egyes esetben létre, valahányszor az okok egyike-másika már megvan. Minél bonyolultabb, fejlettebb mozgásformáról van szó, az okok tendenciaként történő hatása annál inkább szignifikáns. Nem az okság kudarca ez, hanem annak a következménye, hogy csökken az azonos hatást eredményező konstellációk létrejöttének valószínűsége, mert az azonos hatást kiváltó konstellációk létrejöttének esélye a konstellációt alkotó tényezők számának növekedésével fordítottan arányos.

A feltétel és az ok megmagyarázására Veverka szellemes, de félrevezető hasonlatot használ. /49/ Az orvostudomány köréből véve példát rámutat, hogy a tüdőbaj oka mindig a mycobacterium tuberculosis, feltétele viszont a nedves lakás, az öröklött hajlam stb. Mindent azért említjük itt, hogy az okok együttesének, a konstelláció objektív összetevőinek az összetettségen túlmenően egy további sajátosságát is igazoljuk, a

kizárólagosan specifikus objektív okok hiányát. Bizonyos betegségek létrejöttében ugyanis egyfajta oknak szükségképpen fent kell foregni - ezt illusztrálta a példa -, ez a tétel azonban még a betegségek körében sem minden esetben igaz, még kevésbé állja meg a helyét a társadalmi jelenségek esetében. Amit tehát a tilos szerződések okának nevezünk, az a konstelláció leggyakoribb tagja, illetve tagjai. Az okok nem azt jelentik, hogy nélkülük tilos szerződés nem jöhetne létre, hanem azt, hogy a tilos szerződések létrejöttében a leggyakrabban szerepelnek, mint a társadalmi folyamat tendencia jellegét megadó tényezők.

Összegezve: A társadalomtudományoknak a jogi deviációk alapvető okaira vonatkozó tételeinek kritikai elemzése a tilos szerződések okainak összegezésénél azt kívánja meg, hogy az objektív okoknak primátust biztosítsunk, ezeket az okokat a társadalom adott strukturájához mérjük, és azokat az okokat emeljük ki, amelyek a legtöbbször vezetnek tilos szerződéshez, vagyis a tipikus okokat.

A tilos szerződések objektív, egyszersmind tipikus okait az alábbi csoportok adják:

- konfliktushelyzetek.

- hasznos, vagy szükséges társadalmi folyamatok diszfunkciói,
- a társadalmi viszonyokkal inadekvát jogi szabályozás.

A tilos szerződések tipikus szubjektív okaként veendőek számításba egyes

- tudati okok.

Tényvizsgálatunk a konfliktushelyzetek két alapvető fontosságú csoportját hozta felszínre: a lakáshiányt és az árucikkek egyes fajtáinak hiányát. Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a tilos szerződések alapvető társadalmi oka a termelt javak és a szükséglet közötti ellentmondás. Ide vonható a hitelkereslet és a korrekt hitelkínálat közötti ellentét is. Az említett alapkonzfliktust elmélyíti a szükségleti szintvel forradalma. A tilos szerződésekre kiható konfliktus még a szolgáltató ipar működésének fogyatékosága, az ügyfél és az ügyintéző vagyoni helyzetének az ügyfélre kedvezőbb alakulása stb. Centrális jelentősége véleményünk szerint a lakáshiánynak /50/ van: ennek hatása mintegy behálózsa a tilos szerződések, sőt a jogi deviációk egész területét. Készrehat, mint több szerződéstípus objektív oka /lakásusszora, hiányos puritás megsértése, tilos lakáseladás, prostitúció/.

fellépve a jogsértőt is büntethető /pl. lakástalan
személy megvesztegeti a lakásügyi előadót/, elküld-
sitheti az áldozat ítélőképességét is /pl. befolyás-
sal üzérkedőnek pénzt ad lakásügyben/.

A tilos szerződések okai közé tartoznak olyan társa-
dalmi jelenségek is, amelyek bár gyakran kerülnek
konstellációba olyan okokkal, hogy együttesen tilos
szerződést eredményeznek, amelyekben nincsenek ellen-
tétben a társadalmi fejlődés irányával. Ezeknek az o-
koknak a működését tehát mint a hasznos társadalmi fo-
lyamatok diszfunkcióit tekinthetjük. Ilyen irányba
hat a migrációs jellegű mobilitás, a városba szűkülés,
a fellendült idegenforgalom, a külföldre irányuló tu-
rizmus, az értelmiség és a szakemberek növekvő falu-
si orientációjára irányuló társadalmi méretű kampány
stb.

A társadalomtudományi szakirodalom több összefüggés-
ben is rámutatott a hasznos vagy szükséges társadal-
mi folyamatok diszfunkciós hatására. Többben hangsú-
lyozzák a munka szerinti elosztás konfliktus-teremtő
erejét /51/, az urbanizációból fakadó családi problé-
mákat /52/, a szorosán vett társadalmi mobilitás kri-
minogén sajátosságait /53/ stb.

A tilos szerződések okainak sorában a jogi szabályozás fogyatékosai is megemlítendők. A jogi szabályozás fogyatékosait főként az indokolatlan - ma már hatályon kívül helyezett - szerződési tilalmak jelentik. A termelőszövetkezetek mellék- és segédüzemi tevékenységének szűkre szabottsága, a falusi értelmiség szolgálatai földhasználattal való jutalmazásának korlátai, a Lakásrendeletnek a lelépési díjat tiltó szabálya amellett, hogy valóban antiszociális magatartásokra is vonatkoztak, illetve vonatkoznak /pl. uszorsás jellegű lakáscsere, bizzumhely a tes cégére alatt/, a közvélemény által elfogadott, a fejlődés mai szintjén nélkülözhetetlen, vagy éppen gazdaságilag indokolt tevékenységet is tilalom alá helyeztek. A gazdasági reformot előkészítő jogszabályok az adatfelvétel idején hatályos jogszabályok indokolatlan tilalmait részben feleldötták, így pl. a 18/1967./VI.29./ Korm. számú rendelet a mezőgazdasági nagyüzemek jogképességének tartalmát, az 5/1967./VIII.3./ MÉM számú rendelet pedig a nagyüzemek kiegészítő tevékenységének körét az addigihoz képest erősen tágította. Előkészületben van a lakásügyi jogszabályok kodifikációja is.

A jogi szabályozás hibájaként róttuk fel a hitelforrások korlátozottságát is. Örvendetes változás ezen a

téren, hogy az 1/1966./X.30./ PM-HkM számú együttes rendelet 1. § /2/ bekezdése értelmében áruvásárlási költséget az OTP-n kívül a takarékszövetkezetek is nyújthatnak tagjaiknak. Ugyanezen rendelet 3. § /1/ bekezdése mérsékelte a kezelési költség és kamat összegét. Indokolatlan tilalmat oldott fel a 10/1966./VI.8./PM számú rendelet 3. §-a is, kimondva, hogy nyílt árusítási üzletben a devizakülföldi engedély nélkül vásárolhat a Devizakódex 50. § e/ pontjában felsorolt tárgyakat és azokat devizabelföldinek elajándékozhatja.

A jogszabály pontatlansága, hibás vagy hiányos szövegezés is okot adhat arra, hogy a "paragrafus kiskapuján" tilosan szerződés felek bujjanak át. A 116/1965./Mip.É.9./ Elm.M. számú utasítás és a 2/1966./Hg.É.2./ PM-AM számú együttes utasítás 3. §-ának félreérthető fogalmazása következtében pl. számosan jutottak jogosulatlanul állami kedvezmény mellett mezőgazdasági házonállatokhoz. Az edényi eljárásban pl. a jogszabály kiadását megelőző évről a következő évre 8-ról 128-ra szűkött fel a jórészt tilos - in fraudem legis - szerződések száma. /54/

Az indokolatlan tilalom és a hibás szövegezésű jogszabály mellett oka lehet a tilos szerződéseknek az is, ha a szerződési blanketták szövege ellentétes a jog-

szabállyal: ilyenkor a tilos szerződés mintegy futószalagon készül. /55/ Végül a tilos szerződések okává nemcsak a meglévő jogi szabályozás fogyatékságai, hanem a jogi eszközök hiányai is válhatnak, vagyis mindaz, amit a jogalkotás és a jogalkalmazás terén még nem tettünk meg, de meg kellett volna tenni az említett jogsértések leküzdése érdekében. A tilos szerződések leküzdése érdekében a jogalkotásra háruló feladatokról a tilos szerződések egyes szociáltípusai kapcsán értekezünk. A jogalkalmazás hatékonyságát a szignalizáció és - a megfelelő esetekben - a társadalmi bíróság elé állítás fokozottabb igénybevitelével lehetne megnövelni.

A tilos szerződések szubjektív okairól kétféle értelemben is beszélhetünk. Az első értelemben a szubjektív ok az a motivum, amely a tilos szerződést kötő feleket az akaratnyilatkozat megtételére ösztönzi. Ebben az értelemben a tilos szerződéseknek, mint általában a szándékos magatartásoknak, szükkegképpen van szubjektív oka, vagyis motivuma. Ebből azonban még nem következik, hogy az egyes tilos szerződések konkrét motivumait típusokká lehetne összevonni, minthogy az objektív valóságból a tudatot érő hatások az egyes embereknél más és más motivumot válthatnak ki, vagyis a "külső okok a belső feltételek közvetítésével hatnak". /56/

A pszichológia említett tételén kívül hangsúlyozni kell azt is, hogy a motívumok ritkán tükröződnek az ügylet tartalmában /57/, s ez a konkrét szubjektív okok feltárását csaknem lehetetlenné teszi. Annyi azonban kétségtelen, hogy a társadalmi lét elsődlegessége folytán a szükségszerű, sokféle formája és közvetlenül alig felderíthető konkrét motívumok a tilos szerződések létrejöttében az objektív okokhoz képest másodlagosak. Ugyanígy másodlagosnak kell tartanunk a motívum mellett a szubjektum egyéb jellemvonásait: a morális leépülést az időskori uszarában, a beilleszkedési zavarokat a migrációval kapcsolatos tilos szerződésekben, az ügyintézők alacsony társadalmi presztízsének tükröződését a tudatban stb.

A tilos szerződés szubjektív okait az előbbtől eltérő értelemben akkor használjuk, ha azokon a tilos szerződések primér okait értjük, vagyis relative önállóult okokat. Az egyes tilos szerződések típusainak tárgyalásánál a kutatás képtelen volt objektív okokat feltárni: pl. a pszichopátiás alapú prostitúciónál, a kórházi csalónál a hitelezési oldalon, a jóslásnál, részben a tilos magzatelhajtásnál. A tilos szerződések primér okai döntően a pénzviszonyok káros expanzióját jelentő tilos szerződések esetében lépnek előtérbe, míg a szabályosan is vagyoni viszonyként létrejövő szerző-

dések körében a primér szubjektív okok csak szűk körben érvényesülnek. A primér szubjektív ok kategóriája természetesen nem jelenti azt, hogy ezeknek az okoknak nincsenek objektív impulzusai, hanem háromféleképpen jelenthet. Azt, hogy

- az adatok korlátozottsága miatt az objektív ok nem volt feltárható,

- az objektív ok a tilos szerződések leküzdhetősége szempontjából rendkívül távoli /pl. a babona okából létrejövő jóslási csalás objektív oka az iskolázatlanság/,

- a tilosan szerződő személy magatartása szélsőségesen eltér a hasonló helyzetűek magatartásától. /Pl. jómódu, családi környezetben élő nagyszülő uszoráskodása./

Hangsúlyozzuk, hogy a fentiekkel a vizsgálati anyagban szereplő tilos szerződések igen csekély hányada magyarázható csupán.

A tilos szerződések okaival foglalkozó szakirodalom a tilos szerződések okaként a burzsoá tudati maradványokat, mint kizárólagos /58/, vagy más okokkal együtt ható faktorokként említi. /59/ A primér szubjektív tényezők előrendelt szerepére vonatkozó felfogásunkat

már ismertettük, s beszéltünk arról is, hogy a tilos szerződések szükségszerűen fennálló konkrét szubjektív okai mindig másodlagosak az objektív valóságban gyökerező okokhoz képest. A kérdést tehát úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a primér szubjektív okok sük körében, illetve a szekundér-szükségszerű szubjektív okok között a burzsoá tudati maradványoknak milyen szerep tulajdonítható. Nézetünk szerint a tőkés jellegű tudati indítékok a tilos szerződésekre ösztönző tudati okoknak bár legerőteljesebb típusát alkotják /ussora, tilos gazdasági tevékenység, csendestársaság/, nem tekinthetők a tilos szerződések kizárólagos szubjektív okainak. A társadalomellenes és a tőkés indíték között nem húzhatunk feltétlenül egyenlőségjelet. /Pl. Kontárkodás, jogellenes fenyegetés, tilos földhasználat./ Ezek a motívumok a szocialista erkölcs iratlan szabályaival is ellentétesek, következésképpen társadalmi rendünktől idegenek, a Lenin által "spekuláns, tulajdonosi léleknek" nevezett, alapjában burzsoá gazdasági szemlélet termékei. A burzsoá tudati csökevények, melyek tehát széles horizonton, de csupán a felszínen /a tudatban hatnak/, részben a tilosan szerződők korábbi társadalmi státusából /ussorások, kisárutermelek, a termelés szocialista szektorába "beszorított" kistőkések stb./, részben - a turizmus folytán kézzelfoghatóan tapasztalt - kapitalista környezetből, részben pedig a jogsértő életében aktuálissá vált burzsoá eszelekvési mintákból táplálkoznak. Ez utóbbiakon azt értjük, hogy az egyén - olykor negatív értékű - információkészlete sokáig lappang a tudatban, s csupán valamely megoldatlan helyzet, választat esetén válik az aktuális döntés választott vagy elutasított alapjává. A

lélektanban kongruencia viszonynak /60/ nevezett és a kapcsolat információ és magatartás között pszichikusan megadja a magyarázatát annak, hogy miként bukkanhat fel hosszabb időszak után egy korábbi deviáns magatartástípus. /Pl. értékállandósági kikötés a gazdasági világválság és a felszabadulást követő infláció idején; visszaélés a termelési monopolhelyzettel a szabadversenyos kapitalizmusban és a gazdasági mechanizmus reforájának időszakában./ A kongruencia viszony fényt derít a deviáns magatartások kontinuitására is, vagyis arra, hogy az eltérő társadalmi viszonyok között élő, de hasonló információkészlettel rendelkező és hasonló helyzetbe került emberek miért tanúsítanak gyakran egymással azonos vagy hasonló magatartást. A burzsoá cselekvési módok, magatartási minták társadalmunk számára nemcsak időben és térben közeliek, hanem az információcsatornákon keresztül folyamatosan válnak objektív alapjuktól megfosztott tudati képekké is. A tilosan szerződők éppen a burzsoá alapjuktól megfosztott magatartási minták követése folytán gyakran a burzsoá típusok valóságos torzképei lesznek: "üzletemberek" tőke és tőkés termelési viszonyok nélkül.

Ami a primér asubjektív okokat illeti, ezekben a tőkés tudati maradványok hatása ugyancsak fellelhető, főként a hasonlóktól szélsőségesen eltérő magatartás

eseteiben. A kongruencia viszony burzsoá mintája ilyenkor a legnyilvánvalóbb. /Pl. jólkereső orvos által vállalt tilos magzatelhajtások./

Összefoglalás: A tilos szerződéseknél a tudati indíték formájában mindig van szubjektív okuk, mely alapvetően tőkés jellegű. A motivum a valóság objektív viszonyaihoz képest másodlagos. Ritkán a tudati kép is a tilos szerződés relative elsődleges okává válik: a burzsoá minták hatása ilyenkor is kimutatható.

A tilos szerződések szubjektív, akaratlagos létrejötte több megállapítás levonását is lehetővé teszi. Arra már utaltunk, hogy a tilos szerződés általában intellektuális aktus /kivétel: szánalomkeltő csalás áldozata stb./, mely a vagyoni viszonyok köréből véve tárgyát, a büntettekhez képest a társadalmi valóságot adekvátábban tükrözi. Az intellektus tulsúlya zárja ki általában a pszichopatákat, fogyatékos értelműeket a tilos szerződések alanyai köréből /kivétel: csalás, prostitúció/. A vagyoni viszonyok pedig, melyek a tilos szerződés tárgyai, - a szubjektív kapcsolatok szimpátia általi vezérlésével ellentétben - az érdeket teszi az akarat mozgatójává. /61/

A tilos szerződések szociálpszichológiai értelemben

csoporthoz hoznak létre, mert a csoport mindkét fogalmi jegye, a közös szükséglet és az együttes megvalósíthatóság is helyt kap a tilos szerződéssel teremtett kapcsolatban. /62/ A közös szükséglet abban a sajátos értelemben áll fent, hogy a felek szükséglete egymás szolgáltatásaira irányul, ingyenes tilos szerződés esetén pedig az ingyenesen szolgáltató pszichésen azonosul a másik fél szükségletével. /63/

A német Munkáspárt programjához írt megjegyzéseiben Marx rámutatott arra, hogy a kommunizmus első szakaszát "a régi társadalom anyajegyei" is jellemzik, melyek "minden vonatkozásban, gazdaságilag, a szokásokban és szellemileg még hozzátapadnak." /64/ A Marx által másutt "átöröklött feltételeknek" nevezett /65/ kapitalista gazdasági sajátosságoknak Lenin is figyelmet szentelt, melyektől szerinte a kommunizmus első szakasza teljesen nem lehet mentes. /66/ A tilos szerződések általános okai - genetikailag - jórészt a kapitalizmus örökségeként hatnak: a lakáshiány, a termelőerők nem kielégítő színvonala, a nyereszkezdésre irányuló cselekvési indítékek stb. A marxizmus klasszikusainak az épülő szocializmus viszonyairól adott elemzése nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy a tilos szerződések a konfliktushelyzetekből származó okok és a burzsoá jellegű tudati okok révén

történeti oldalról, a diszfunkciós okok és az inadekvát jogi szabályozás révén strukturális oldalról szükségszerűen következnek a társadalom adott állapotából.

Végelemzésben megállapítható tehát, hogy

a tilos szerződések alapvető okai elsődlegesen rendszerint objektív okok: a termelés és a szükséglet közötti ellentét, társadalmi folyamatok diszfunkciója és a jogi szabályozás fogyatékosai, melyek a jog sértő személy rendszerint tökéletes jelleget cselekvési indítékán, mint szükségszerű, de másodlagos okon keresztül a társadalom adott strukturájából törvénytörészerűen következő tilos szerződések társadalmi tömegjelenségét létrehozzák. /67/

Általános megállapításaink számos részletét - a teljesség igénye nélkül - az egyéni magatartás faktorhálózában /I. fejezet 2/b. pont/ is elhelyezhetjük:

Történeti háttér

Strukturális viszonyok		Társadalom
Objektív viszonyok	Gazdaság	
Általános szint	Fogyasztási jevek korlátozott mértékű termelése. Lekötetlen szövetkezeti munkaerő stb.	Kisiparosok, volt magántisztviselők, tőkés, munkások, lumen-elemek stb.
Különös szint	Lakás és egyéb hiánycikkek iránti kielégítetlen szükséglet stb.	Lofelől írd-nyúlón ver-tikális nobilitás, urbanizáció, in-adekvát jogi szabályozás stb.
Subjektív viszonyok	Konfliktushelyzetek tudati túlkö- lépe, hasznonszerzés, normális le- épülés stb. → tilos szerződés	Ugyfői és ügy-intésé eltérő anyagi helyze-te stb.
		Előrelépés nő- zetek, na- gatartási minták stb.
		Gründit pszicho- pátia /prosti- túció/

A tilos szerződések szociológiai okai általánosabbak, mint azok jogszociológiai okai. A jogszociológiai, vagyis a jogi eszközökkel leküzdhető okok

a./ a termelés és a szükségletek ellentétét és a társadalmi tömegfolyamatok diszfunkcióját csak annyiban fejezik ki, amennyiben a polgári jog, az államigazgatási jog, a munkajog és a termelőszövetkezeti jog stb. eszközeinek komplex alkalmazásával leküzdhetők.

Teljes mértékben jogszociológiai okok azonban

b./ a jogi szabályozás fogyatékségei, mert ezek új és helyes jogalkotással felzárkózhatnak, valamint

c./ a tudati okok, mert a helyes jogalkotás eredményeinek hatékony alkalmazásával a burzsoá nézetek cselekvési indítékká válását megakadályozni képesek.

A jogalkotásra háruló feladatokról - ide értve a szabályzatalkotást is - a jelen fejezet 1. pontjában fejtettük ki véleményünket az egyes tilos szerződési típusok kapcsán. E helyt arra szeretnénk rámutatni, hogy a tilos szerződésekkel szemben hozandó jogszabályalkotás előnyös formája lehetne az egyetlen kormányhatározatban történő feladat-összegezés. Újabb jogalkotá-

sunk mutat példákat arra, hogy nemcsak a tárgy komplex jellege /pl. Beruházási kódex/, hanem a cél komplex jellege is megkívánhatja a közös szabályozást.

/Pl. a falusi fiatalságról szóló 2029/1967./VI.11./

Korm. számú határozat./

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...

Jegyzetek a II. fejezethez

1. Nörsi: A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga. II. kötet. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest 1951. 76-78. p.
2. Grosschmid Béni: Hitel és reálszóra. Budapest 1902. 103. p.
3. Hszencsev, H.A. szerk.: Szovjetszkoje grazdanszkoje pravo. Tom 1. Izdatyelsztvo "Jurigycseszskaja Lityeratura", Moszkva 1965. 212. p.
4. Jerosenko, A.: Ob izjatyii imuszesztva, iszpolzujenovo dlja izvlecsenyija nyetrudovüh dohodov. Szovjetszskaja Jusztijicija 1966. 20. 16. p.
5. György Ernő: A szerződések jogi szabályozásának átalakulása a népi demokráciában. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1958. 195. p. /A továbbiakban: György: A szerződések/
6. Hanák Katalin: Találkozás a nagyvárossal. Valóság 1966. 7. 65. p.
7. Gáspárdy: Uzsora 70. p.
8. Tóth Ildikó: Albérlők és ágybérlők problémái. Valóság 1967. 7. 96. és 98. p.
9. György Julia: A korszerű mentális higiéné a kedélyzavarok és a bűnözés megelőzésének szolgálatában. Népegészségügy 1965. 269. p.
10. Válások okai 24. p.
11. Kulcsár: Bevezetés 69. p.
12. Hoffsonner, H.: The Sociology of American Life. Inglewood Cliffs 1958. 598. p.
13. Amelunxen: op. cit.
14. Gáspárdy: Uzsora 66., 67. p.
15. Dékány István: A mai társadalom. Bevezetés a társadalomtudományokba. Pantheon Kiadás, Budapest 1943. 223. p.
16. Heinz Ervin: Adatok a magyarországi zálogházak forgalmáról. Statisztikai Szemle 1964. 481. p.
17. H.M.: Vásárlás részletre. Figyelő 1966. VI. 29.
18. Vaszily, Ljuban: Az érvénytelen ügyletek kérdései a bíróságok és a döntőbizottságok gyakorlatában. Pravna Miszl 1960. 5. 115-143. p. és 1960. 6. 87-118. p. /Kézírással fordítás/

19. Lisskovec, D.: Szgyelki, protyivoreccascsije zakonu. Szocialiszticescsakaja Zakonnoszty 1958. 3. 26. p.
20. Podonrigora, Z.A.: Supecialnaja pravoveszposzobnoszty i vnyeustavnije szgyelki kolhozov po novomu GK USZSR. Pravovegyenyije 1965. 3. 147. p.
21. Venediktov, A.B.: A szocialista tulajdon védelme a Szovjetunióban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1955. 177. p.
22. Rajher, V.K.: Ob oszebon vigye protyivozakonnyh szgyelok. Aktualnije voprosszi szovjeteskovo grazsdanszkovo prava. Izdatyielosztvo "Jurigicescsakaja Lityeratura", Moszkva 1964. Szerk.: Bratusz. Sz.N. és tsai 57-58. p.
23. Kulcsár: Bevezetés 34. p.
24. Frugberger Tamás: Néhány gondolat a "Termelőszövetkezeti földek törvényellenes használata" című cikkel kapcsolatban. Magyar Jog 1963. 316. p.
25. Ekler Dezső - Mádóc József: A termelőszövetkezeti földek törvényellenes használata. Magyar Jog 1963. 224. p.
26. Rajher: op. cit. 57. p.
27. Fenedek Károly: Termelőszövetkezeti földek tiltott haszonkölcsönbe adásának polgári jogi következményei. Magyar Jog 1963. 365. p.
28. Weis István: Hazánk társadalomrajza. Budapest 1942. 87. p.
29. Weis: op. cit. 86. p.
30. Saladits: Várlat 49. p.
31. Cit. Schäfer, H.: Betrug und Betrüger. Taschenbuch für Kriminalisten. 13. Jahrgang 1963. Verlag Deutsche Polizei GMBH Hamburg, 65. p.
32. Havas Ottóné: Gondolatok a pályaválasztásról egy szakmai presztize-vizsgálat kapcsán. Munkügyi Szemle 1967. 265. p.
33. Peri Sándor: A jog és erkölcs egyes kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1962. 196. p. 18. jegyzet.
34. 1962. január 1. - 1965. december 31. között 21.000 kisiparos lett ktaz-tag. A kisiparosok 48,3 %-a 50 évesnél idsebb. 1965-ben 68.685 volt az önálló kisiparosok száma. Gervai Béla: A magánkisiparosság helyzete. Társadalmi szemle 1966. 9. 111-127. p.

35. Törő szerint a magzatelhajtásban való tilos megállapodás a hatósági jóváhagyás hiánya okából semmis. Törő Károly: Orvosi polgári jogi viszony. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965. 153. p. 325. jegyzet. Magánszeméllyel kötendő ilyen szerződés az abortuszbizottság engedélye mellett is tilos. A tilos magzatelhajtás jogi problémáit l.: Hernádi György - Virágh Pál: A magzatelhajtás büntetlennel felmerülő egyes polgári jogi kérdések. Ügyességi Értesítő 1965. 2. 12-16. p. és Kubitsch János, valamint Fabri Lajos hozzászólását a lap 3. számában.
36. További példákat l. Gáspárdy: A turpis ügyletek típusai és ügyeői megítélésük. Ügyességi Értesítő 1966. 3. 3. p. /A továbbiakban: Gáspárdy: Turpis ügyletek/
37. Marton Zoltán - Szabó Emilné: Adatfelvétel az elmeidegbetegségekről. II. Statisztikai Szemle 1966. 833. p.
38. A tiltott vetélések számát az abortuszrendelet hatályba lépését /1956/ megelőzően évi kb. 100.000-re becsülik. Ma ez a szám lényegesen kisebb, mértéke azonban ismeretlen. L. Bevezetés a demográfiába. Szerk.: Szabady Egon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963. 542. p.
39. Válasok okai 31. és 33. p.
40. A magánépitkezések volumene 1960-1964. között csökkent. Ennek egyik oka az anyagellátás korlátozottsága volt. L. Róth Ernő: Magánépitkezések az 1961-1965 években. Statisztikai Szemle 1967. 582. p. Ugyanott javaslatok a magánépitkezések támogatásának módjára: 588. p.
41. Schäfer: op. cit. 55. p.
42. Schäfer: op. cit. 49. p.
43. Karpec, I.I.: A bűnözés jellege és okai a Szovjetunióban. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 526. p. - Eukács: op. cit. 82-83. p. - Szabó András álláspontját ismerteti Vigh József: A bűnözés okainak problémái. Jogtudományi Közlöny 1963. 498. p. - Veverka: op. cit. 540. p. a tudati okokkal magyarázott bűnözést dogmatikus nézetként mutatja be.
44. Barna Péter álláspontját ismerteti: Vigh: op. cit. 499. p. - Merényi Kálmán: Könyvankét a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Jogtudományi Közlöny 1967. 134. p. - Veverka: op. cit. 541. p. - Vigh: op. cit. 495. és köv. p.

45. Slijapcsnyikov, A.Sz.: A bűnözés okainak kutatásával kapcsolatos kérdések. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 473. és köv. p. - Veverka op. cit. 547. p. - Vigh op. cit. 498. és köv. p. ismerteti Vernes Miklós és Piontkovszkij álláspontját.
46. Marx, Karl: Das Kapital, Marx-Engels, Werke, Bd.23. 193. p.
47. Manecke, K.: Az általános kriminalitás okainak elmélete az NDK-ban. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 526. p.
48. Kietz, Herbert: Zum Begriff der Ursachen der Zivil- und Familienrechtskonflikte. Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe. JG XV./1966. Heft 6. 782. p.
49. Veverka: op. cit. 547. p.
50. A lakásdemográfiai adatok általánosságban mozgó jellegük miatt kevésbé alkalmasak ennek a ténynek érzékeltetésére. Ezek szerint pl. a 100 lakásra jutó lakók száma a fővárosban a legkisebb, nagyobb a városokban és a legtöbb lakó a községekbe jut. Budapestén azért okozhat mégis komoly gondot a lakáshiány, mert gyakran idegenek élnek együtt /társbérlet/, az al- és ágybérbe adó nyugdíjasok lakásaiban pedig a szoba-alapterület alacsony. L. Lakásdemográfiai adatok. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Csoport közleményei. 10. 1966/2. 32. és 36. p.
51. Ferge Sándorné: Társadalmi rétegződés Magyarországon. Valóság 1966. 10. 23. p. - Kalocsai Dezső - Kósa Erzsébet: Az anyagi érdekeltség és a szocialista tudat kérdéseinek vitájáról. Társadalmi Szemle 1966. 9. 94-95. p.
52. Kulcsár: Bevezetés 161. p.
53. Kulcsár: Bevezetés 175. p.
54. Bórcs Lajos: Mindenki tudott róla csak a hatóság nem! Népi Ellenőrzés 1967. 7. 34-35. p.
55. Sárándi szerint jogszabályba ütköző kikötéseket tartalmaztak olykor a termelési és terményértékesítési szerződések blankettái. L. Sárándi Imre: A termelőszövetkezetek termelési és terményértékesítési szerződésai. A termelőszövetkezetek megszilárdításának főbb jogi kérdései. Szerk.: Seres Imre. Akadémia Kiadó, Budapest 1962. 122-123. p.

56. Rubinstein, Sz.T.: Gondolkodáslélektani vizsgálatok. Gondolat Kiadó, Budapest 1960. 6. p.
57. Riassencev: op. cit. 186. p.
58. Bildermann, Hermann - Mühlmann Manfred: Die Erforschung der Ursachen von Rechtsverletzungen in Zivilprozess. Neue Justiz 1963. 206. és köv. p. - Novickij, I.B.: Ügyletek. Szociálisjogi Szemle, Moszkva 1954. /Kéziratban fordítás/ - Tasker, I.G.: Nyelvtanulmányok a szociálisjogi tudományok területén. Szovjet Szociális Tudományok Akadémia Kiadója 1958. 3. 113. p.
59. Riassencev: op. cit. 200. p.
60. Mérei Ferenc: Az együttes élmény. Officina é. n. 14. p.
61. Rézler Gyula: Bevezetés a szociológiába. Gergely R. Rt. kiadása, Budapest 1948. 75-76. p.
62. Mérei Ferenc: Társadalomlélektan. /Hermann Imre és társai: A mai lélektan. Budapest 1946./ 11. p. A csoport, mint szociálpszichológiai egység irodalmához l. Bröss László: Vázlatok a szociálpszichológiáról. Valóság 1965. 1. 7. p. - Hegedűs András: A modern polgári szociológia és a társadalmi valóság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961. 65. és 71. p. - Honans, George Caspar: Theorie der sozialen Gruppe. Westdeutscher Verlag. Köln und Opladen 1960. - Wiese, Leopold v.: System der Allgemeinen Soziologie, als Lehre von den sozialen Prozessen und den sozialen Gebilden der Menschen /Beziehungslehre/. Dritte Auflage. Duncker und Humblot, Berlin 1955. 405., 449. és 483. p.
63. A tilos szerződéseknél - mint általában a tilos magatartások más típusánál - is van bizonyos arabja. Ilyen az orgazdát jelölő "kajfer", a megvesztegetésre szánt összeg neve, mely lehet "csusszó" /reálvételnél/ "smirgél", vagy az állatfelvásárlásnál "farkapénz". Áruátvételnél "rápénz"-nek nevezik a hamis mérés vagy mérlegelés ellenértékét, a nemi közösség céljára bérelt taxi utja a "porcelánfuvar" stb.
64. Marx, Karl: Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei. Marx-Engels, Werke, Bd. 19., 20.p.
65. Marxot cit. Mérei op. cit. 14. p.
66. Lenin, V.I.: Művei 25. kötet, Budapest 1952. 505.p.

67. A tilos szerződések okait a jogirodalomban eddig nem foglalták össze. Az érvénytelen szerződések okait többben elemezték. /V.3.57. és 58. jegyzet/ Kletsz és Mühlmann a családi és a polgári jogi viták okait koncepcióban összegesték. /L. 48. jegyzetben op. cit. 786. p./ A jogviták okát alapjában a tudatra vezetik vissza. Kérdéses, vajjon két jogágból is származó viták okai egyetlen formulában összegezhetők-e. A jogviták okai egyébként lényegesen különbözhetnek a jogsértések okaitól: jogvitára egyrészt nemcsak tilos megatartás vezethet /pl. objektív lehetetlenülés/, másrészt az anyagi jogi tényállás és a hatósági eljárás közé beiktatódik az ügyfél elhatározása, melyet különféle okok határozhatnak meg.

III. fejezet A tilos szerződések jogpolitikai és dog- matikai alapjai

1. A tilos szerződések tárgyalási veszélyessége

A rendellenes keletkezési szerződések problémáival kapcsolatos polgári jogi irodalom figyelme eddig túlnyomórészt a jogviszonykeletkezés szankciós oldalára koncentrált, és csakékebb figyelemben részesítette a rendellenes keletkezési szerződésekre vonatkozó jogszabályok tényállásának és diszpozíciójának kérdéseit. E bizonyos fokig szükséges az, hogy a jogirodalom a szankciós oldal tanulmányozásába mélyedjen. A rendellenes keletkezési polgári jogi szerződés szokásos szankciója, az érvénytelenség ugyanis már hosszú ideje, a római árutörvények tárgyalása óta mint intézményesedett szankció áll előttünk, s érthető, ha a jogirodalmi tanulmányozás számára egy többé-kevésbé kifejlesztett, nagyszámú és irodalmilag alaposan meg tárgyalt jogintézmény különösen alkalmas. Az érvénytelenségi szankciót azonban a szocialista polgári jog tudományában előtérbe állítja a vagyoni viszonyok rendellenes alakulásának megítélésére is beütő preventív gondolat és az a szempont, amely a jogrend és ezen belül a polgári jog szankciónak megfelelő kialakításával, értelmezésével és alkalmazásával fo-

kozni kívánja az állami-jogi eszközök hatékonyságát az állampolgárok tudatának szocialista befolyásolásában. A történeti és a jogpolitikai indítékok mellett azonban a tudományos érdeklődésnek ezt a szankcióra-koncentrálttságát az általános tételesjogi helyzet is magyarázhatja. Az érvénytelenség a rendellenes keletkezésű szerződések rendszerinti jogkövetkezménye. Ennek folytán az említett szerződések és az ezekre vonatkozó jogszabályok tényállásának és diszpozíciójának kérdése olykor közömbössé vált, hiszen függetlenül ezek jellegétől, a rendellenes módon létrejött szerződés legtöbbször az érvénytelenség, illetve a semmisség szankcióját vonja maga után. A jogszabályba ütköző szerződések tényállásának és diszpozíciójának vizsgálatára eddig leginkább abban a kivételes körben került sor, amelyben a szerződés a jogszabályba ütközés ellenére sem részesül az érvénytelenség, illetve a semmisség szankciójában.

A jogszabályok hipotézis-diszpozíció elemei tartalmazzák azonban azokat a sajátosságokat, amelyek részben meghatározzák valamely konkrét tényállás egy,illetőleg több jogágra is kiható relevanciáját és magának a jogszabályi tényállásnak és tilalomnak egyszeres, vagy többszörös jogági felhasználhatóságát. Az ezekben a kérdésekben elfoglalt álláspont a jog-

alkalmazási gyakorlatban, mint az ügyeknek az egyes hatóságok közötti optimális elosztásának és értékelésének irányelve jöhet számításba. A jogszabályok tényállásai tartalmazzák a társadalmi valóság tényeit, a diszpozíciók pedig az uralkodó osztálynak ezekkel kapcsolatos álláspontját fejezik ki. A tilos szerződésekre vonatkozó jogszabályok említett elemei hasonló jellegzetességeket mutatnak. Ezek elemzése a viszonylagos újszerűségeen túlmenően azzal is indokolható, hogy a szankciókkal elvileg egyenértékű jogszabály-elemek, illetve jogviszony-elemek kérdéseivel kapcsolatos. A tilos szerződések említett elemeinek vizsgálata szorosan kapcsolódik a rendellenesség, jogellenesség és társadalmi veszélyesség általános szintű jogi problematikájához: a tilos szerződések társadalmi veszélyességének jellemzői - a deduktív módszer oldaláról - ezekből levezethetők.

A polgári jog tudományában újabban mind gyakrabban alkalmazott kategória valamely polgári jogviszony rendellenességének objektív és materiális megalapozására a társadalmi veszélyesség, antiszocialitás megjelölés. Gyakran használgják a "rendellenes" kifejezést is. Asztalos, aki monográfiájában számos helyen használja a "rendellenes" kifejezést, így többek között a rendellenes jogviszonykeletkezést is,

nem határozza meg a fogalom tárgyát és terjedelmét. Mégis a szó használatából arra következtetünk, hogy a rendellenesség kifejezést a polgári jogi viszonyokban felbukkanó társadalmi veszélyességnek, - mely a társadalmi veszélyességet reprezentáló tényállás jogellenességét vonja maga után - a szinonimájaként, egyszerűen mind a jogellenesség társadalmi-tartalmi oldalának polgári jogi megjelölésére alkalmazza. /1/

A bursszó társadalom tudósai a szociológiai szemléletű magánjogtudományban figyeltek fel elsőnek a jogellenesség tartalmi oldalára. Meszlény /2/ szerint a jogellenesség nem más, mint a jogi formában megjelenő társadalmi szabály ellen való cselekvés. Asztalos /3/ rámutat, hogy a szocialista jogtudományban elfogadott nézet szerint a jogellenesség tartalmi oldalát a társadalmi veszélyesség alkotja. Azzal a megállapításával azonban nem tudunk egyetérteni, hogy a társadalomra veszélyesség specifikuma a polgári jogban a magatartás és az eredmény olyan minősége lenne, amely a társadalom vagyoni és személyi viszonyainak fennálló rendjét sérti. /4/ Ez a tétel a szerzőnek nyilván abból az álláspontjából ered, mely szerint a polgári jogi szankciók általában nem a magatartáshoz, hanem az eredményhez fűződnek. /5/

A társadalmi veszélyesség polgári jogi specifikumainak kérdése sokkal nagyobb jelentőségű, semhogy azsal csupán érintőleg foglalkozsunk. Ezért egyetlen aspektusból tesszünk észrevételt, és pedig természetesen a jogellenes, ezen belül pedig a tilos szerződések szempontjából. Ezen a téren a helyzet ugyanis az, hogy a szerződések körében a jogilag értékelt társadalmi veszélyesség a társadalmi viszonyoknak kizárólag a magatartás-elemre vonatkozik. A szerződések tényállásai magatartás-tényállások. A szerződések kategóriája a polgári jognak egyáltalán nem marginális fogalma; a polgári jognak e jelentős területén tehát a szankció /de a jogellenesség, illetve a tilalom is/ meghatározott magatartás rendellenességét, illetve antiszocialitását értékeli. Megállapításunkat a tilos szerződések egyik, viszonylag alárendelt szerepet játszó csoportja gyengíteni látszik. A lehetetlen tárgy szerződés esetében ugyanis a teljesítés, vagyis az eredmény várható rendellenessége hat vissza az ebben való megállapodás jogellenességére, egyben tilosságára. Ez a visszahatás azonban csupán látszólagos, valójában jogalkotói előrelátásról van szó: ha a szolgáltatás lehetetlensége reálisan előrelátható, már a szerződéskötés is tilos.

Nézetünk szerint a jogellenesség, tilosság, rendel-

lenesség és társadalmi veszélyesség fogalmai, illetve egymáshoz való viszonyuk bizonyos szempontból tüzetesítésre szorulnak. A rendellenesség és a társadalmi veszélyesség metajurisztikus, szociológiai természetű fogalmak, míg a jogellenesség és a tilosság pozitív-jogi és dogmatikai kategóriák. Mind a rendellenesség, mind a társadalmi veszélyesség - ha azokat jogilag releváns jelenségek jellegűsére alkalmazzuk, - egyaránt jelölhetnek emberi magatartást is és bármely más természetű, társadalmi vagy tudati jelenséget, állapotot, tényt. A tilosság azonban megítélésünk szerint kizárólag a jogalanyok magatartására, tehát végső soron emberi magatartásra vonatkozó terminus, fogalmi terjedelme tehát a rendellenesség, illetve a tágan vett társadalmi veszélyesség hatókörénél szűkebb. Bár a rendellenesség és a társadalmi veszélyesség fogalma a formai-jogi jelenségek tartalmi-társadalmi megragadására, megalapozására szolgál, e fogalmak elemzésénél mégsem hagyható figyelmen kívül az a lényeges körülmény, hogy e kategóriák történeti kialakulása csupán nyomon követte, nem pedig megelőzte a jogellenesség és a tilosság kategóriáinak kialakulását. Ebből pedig az a megállapítás adódik, hogy a rendellenesség és a társadalmi veszélyesség egymástól legalább nyelvi formában való kilöntartása nemcsak megalapoz bizonyos jogi kategóriákat, de tükrözi

is azokat. Az sem lehet véletlen, hogy a társadalmi veszélyesség fogalma éppen a polgári jogban nem bizonyult elegendőnek a jogilag kifogásolható tényállások megjelölésére, s hogy éppen ebben a jogágazatban dolgozták ki a rendellenesség, az önhiba és a csökkent védelmi magatartás kategóriáit. Figyelemre méltó, hogy a társadalmi veszélyesség a többi jogágazatban, illetve jogterületen a jogellenesség tartalmi megalapozásaként jelentkezik, pl. a büntetőjogban és a polgári jogi hártérítési jogban. Megítélésünk szerint a jogilag kifogásolható magatartások minősítésének tartalmi megalapozásában az ehhez szükséges fogalmak differenciált együttesére a polgári jogban azért volt és van szükség, mert

- az autonóm struktúra viszonyai által érintett érdekek gyakran távol esnek a szorosán vett "társadalmi" érdektől, a társadalmi veszélyesség megjelölés tehát túl rigorózus lenne minden kifogásolható esetre.

- A polgári jog szervező-összetűző funkciót is betölti ez részben a többletkövetelményt előíró szabályok útján történik. A többletkövetelmények el nem érése is jogellenes lehet. /Pl. alakhibás végrendelet./ A polgári jogban a jogellenesség tehát nem feltétlenül a-

zonosul a tilossággal, mint pl. a büntetőjogban és a kárfelelősségi jogban, ahol a szabályozás tárgyai mind antiszociális magatartások.

- A polgári jog részből "egyéni" érdekiségével és szervező jellegével egyaránt összefügg az a sajátosság, hogy a feleket tág cselekvési szabadság illeti meg, mellyel adott esetben önkárosító módon is élni lehet anélkül, hogy az idegen érdekszférát sértene. Ezek is kifogásolható magatartások: "rendellenesek", de nem "társadalomra veszélyesek".

Ily módon tehát a polgári jog szabályaiban és dogmatikájában kiépülnek a kifogásolható magatartások egyes csoportjai: a tilos, a jogellenes /mely az előbbieket is magában foglalja/ és a jogos /esetleg jogellenes/, de önkárosító magatartások csoportja. E trichotómiának felel meg nézetünk szerint - túl a terminológiai köntösön - az a társadalmi-tartalmi osztályozás, amely antiszociális, rendellenes és önhibás /csökkent védelmi/ magatartások között tesz különbséget a polgári jogban. A jogi-formai kategóriák társadalmi-tartalmi megalapozásáról lévén szó, az említett fogalmak részből túlterjednek azokon a jogi terminusokon, amelyeket kifejeznek. Helyesebben: nemcsak azokat fejezik ki. A társadalomra veszélyesség, illet-

ve a rendellenesség ugyanis nemcsak az emberi magatartás, hanem bármely tény, állapot, helyzet ismerve is lehet. /Pl. az objektív lehetetlenülés, árvis stb./ Az említett fogalmaknak ez a rendkívül széles tárgyi kiterjedése azt az igényt alapozza meg, hogy valamilyen módon terminológiailag is kiemeljük, elkülönítsük azokat a helyzeteket, amelyekben az antiszocialitás, a rendellenesség valamely emberi magatartás minőségét jelzi. A továbbiakban erre a célra a társadalmi veszélyesség terminusát használjuk, rendellenességen pedig azokat az eseteket értjük, ha eltekintünk a káros, hibás eredmény mögött álló okok jellegének vizsgálatától.

Az érdekek fogalmának meghatározására a szerző a következőket írja: A logikai kiterjedésében ilyen szűken felfogott antiszocialitás is a társadalmilag helyeselt érdekek veszélyeztetését, megsértését vagy megsemmisítését jelenti. Az ezektől való tartózkodás társadalmi parancsának tőtelesjogi megfogalmazására szolgál a jogszabályi tilalom. Az antiszocialitás itt vázolt fogalmának tehát a magatartás-elemen kívüli másik lényegi mozzanata az érdek.

Az érdekveszélyeztetésnek, mint a tilosság egyik objektív kritériuma jogi relevanciájának azonban vannak sajátosan jogi feltételei is. Az érdekveszélynek u-

gyanis bizonyos mértéket kell meghaladnia ahhoz, hogy jogilag releváns legyen. Ez a sajátságos jogi követelmény a forgalombiztonsággal és a minima non curat praetor elveivel is összefügg. Így pl. nem minden asszinallagatikus szerződés tilos, hanem csupán az, amelyiknél a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás aránytalansága feltűnő. /A bírói gyakorlat 20-25 %-os eltérés alatt még nem ad helyt a ptk. 201. § /2/ bekezdésére alapított keresetnek./ A felmondás, mint jogügylet érvénytelen, ha az albérlő a díj kis töredékét vitatható okból tartja vissza. /Győri megyei bíróság Pf. 20.418/1966./

Az érdekek fogalmának meghatározására a marxista filozófiai irodalomban többen is kísérletet tettek. A szovjet Üak /6/ szerint az érdekek objektív társadalmi kategória, amely a tudatban való tükröződéstől függetlenül létezik. Lavrinyenko /7/ szerint az érdekek kategóriája a szükségletet és a szükséglet kielégítésének módját és eszközeit is tartalmazza. Ivanov /8/ álláspontjában az érdekek, mint az ember megismerő viszonya jelenik meg a valóság meghatározott tárgyához vagy a tevékenység bizonyos módjaihoz. Melkov /9/ arra az álláspontra helyezkedett, hogy az egyéni érdekek a tudatban célként tükröződés törekvés a valóság meghatározott jelenségeinek birtoklására. Rubin-

stein /10/ a pszichológiai irodalomban fejtette ki, hogy érdek az, "ami elősegíti az emberek ... létezését és fejlődését". Zdravomiszlov /11/ érdek-fogalma ezzel szemben egyaránt épít objektív és szubjektív meszanatokra. /A szociális helyzetre, illetve ennek felismerésére stb./ Az érdek fogalmával a szovjet jogirodalomban is foglalkoztak. Gribanov /12/ elmélete szerint "az érdek a visszatükrösödött szükséglet". Zavjalov /13/ viszont objektív alapon magyarázza a szóbanforgó terminust. Az érdek - szerinte - a társadalmi lét eleme, amely a tudatban tükrösödve a cselekvés indítéka lesz. A magyar filozófiai irodalomban mind az objektív, mind a szubjektív felfogás hívei képviselve vannak. Az előbbiek közé tartozik Mona Gyula /14/, aki szerint "az érdek olyan objektív viszony, amely az alany /egyetn/ ... környezetének az alanyra gyakorolt sokoldalu hatása szintéziseként jön létre, s amely a szükségesség erejével különböző /anyagi, politikai, szellemi stb./ szükségleteinek kielégítésére ösztönzi az alanyt." Ruszar Tibor /15/ szerint viszont "az érdek a szociális szubjektum objektív viszonyainak cselekvési indítékká váló tudati tükröképe".

Álláspontunk szerint az érdek kategóriája, - melyből az antiszocialitás "hasznos érdek"-eleme is levezet-

hető - a szükségleten alapul, mely a lét objektív kategóriája. A szükséglet organizmushoz kötött: természeti lényhez, vagy társadalmi alanyhoz, s azt a viszonyt fejezi ki, amely az organizmus adott helyzete, állapota és ebből fakadó létfenntartása, illetve fejlődése között áll fenn. Röviden: a szükséglet a reális lét és az optimális jövőbeli lét közötti viszony. Az érdek is objektív kategória nézetünk szerint, mert a lét és a benne rejtőző fejlődési tendenciák a tudattól független valóságok. Az érdek azonban mégis szorosan kapcsolódik a szubjektumhoz. Az érdek: a szükséglet a szubjektum oldaláról, vagyis a szükséglet speciális aspektusa. /Más kérdés, hogy az objektív érdek tükröződik-e és hogyan tükröződik a tudatban./ Az érdek tehát nézőpontja révén specifikus a szükséglethez képest, tárgya pedig szűkebb az utóbbinál: csak társadalmi értelemben beszélünk érdekről.

Hasznosnak tehát azt az érdeket nevezhetjük, amely az adott társadalom fenntartásához és fejlődéséhez fűződő szükségletre irányul. Zavialov /16/ az érdek védelemre érdemesességét azal identifikálja, hogy az a szocialista társadalom jellegének megfelel. Ezt az álláspontot nem tudjuk osztani. A deviáns magatartásokhoz - szubjektíve - fűződő érdek pl. a tilos szerződéseknél, mint kimutattuk, szükségszerűen jelentke-

sik, tehát adekvát, "megfelel" a társadalmi struktúrának. A szocialista társadalmi adottságainak fenn-tartásából, illetve fejlődéséből folyó szükségletek ellen irányulnak tehát a tilos szerződések is.

A tilos szerződések társadalmi veszélyességének szem-pontjából az az alapvető is jellemző, hogy rendszerint pozitívjogi szemléletűek, vagyis a vizsgálódás honlokterében a rendszerint hatályos szabályozás módszereinek, elemeinek együttese áll, a felvetett kérdések a jogértelmezés tengelye körül forognak. Az effajta vizsgálódások létjogosultsága vitán felül áll, ez az eljárás azonban bizonyos fokig egyoldalú, és kettős veszélyt rejt magában. Egyfelől azt, hogy el-sikkadnak az adott joganyag társadalmi összefüggéseinek kérdései, másfelől azt, hogy a tilos szerződések problémáinak pusztán pozitívjogi kezelésmódja követ-keztében elmaradhat a tilos szerződéseknek, mint a ti-los magatartások egyik típusának a jogrend által til-ott többi magatartással való integrációja, illetve a tőlük való differenciálása.

A "társadalmi veszélyesség" kategóriája elvártan lehetne A tilos szerződések kutatásából eredő fenti veszélye-ket, mint tanulságokat követelményként úgy fogalmaz-hatjuk meg, hogy a/ vizsgálni kell, mi értendő a ti-los szerződések társadalmi veszélyességén, b/ megha-

tárazandó a tilos szerződések helye a jogrend által tiltott többi magatartásfajták között. A fenti feladatok megoldására tesszünk kísérletet az alábbiakban.

A tilos szerződések társadalmi veszélyességének specifikumait - véleményünk szerint - a következő jellemvonások alkotják:

a./ A tilos szerződések az adott társadalom fennálló vagyoni viszonyainak rendjét, közelebbről a forgalmi viszonyok fennálló rendjét támadják. Csak röviden utalunk arra, hogy a "forgalmi viszonyok" megjelölés a jogtudomány gazdasági szak kifejezése. Anélkül, hogy annak a termelési viszonyokhoz való kapcsolatát kutatnánk, tényvizsgálatunkra hivatkozással rámutatunk, hogy a tilos szerződések a szocialista társadalomban rendszerint az elosztási és a csereviszonyokat sértik meg, vagyis általában a fogyasztási javakhoz való viszony rendjének megzavarását okozzák a tilos szerződések.

A "forgalmi viszonyok" kategóriája elhatároló ismérv a polgári jogon kívüli összes tilos magatartásfajta-hoz képest, nem jelent viszont elhatároló ismérvet a polgári jog által szabályozott forgalmi viszonyok olyan megsértéséhez képest, mint a szerződésszegés.

Esért szükség van az itt következő további differenciálás is.

b./ A tilos szerződések rendszerint a jogviszonykeletkezés fázisához kapcsolódnak. Ez alól ugyan vannak kivételek, mint pl. az uszorás jellegű szerződés módosítás, vagy a visszatartási jogról való lemondás illetéktelen előny fejében stb. E kivételek azonban az általános szintjén elhanyagolhatók.

c./ A tilos szerződések megkötése emberi magatartás eredménye még akkor is, ha a szerződéskötő fél valamely kollektiva nevében ténykedik. Ez az emberi magatartás szándékos is, éspedig oly módon, hogy a szerződő felek akaratnyilvánítása általában megegyező. A tilosan szerződő felek nyilatkozatainak rendszerinti megegyezéséből néhány megállapítást vonhatunk le. Az egyik, hogy a tilos szerződés szükségképpen többes jogsértés, éspedig olyan, amely mindkét félnek, még az esetleges áldozatnak is tevőleges, sőt rendszerint szándékos magatartása útján jön létre. A többes jogsértésre vonatkozó megállapításunk koránt sem jelenti azt, mintha pl. a kiussorásott vagy megtévesztett fél magatartását tilosnak tartanánk, csupán arra utal, hogy ő is "nélkülözhetetlen" alanya az uszorás, illetve a megtévesztés okából tilos szerző-

dósnak: a jogviszony egyik alanya sem maradhat passz-
szív. A megegyező akaratnyilatkozatok azonban nem min-
dig jelentik a mögöttük álló akaratok megegyezését,
még kevésbé a szerződő felek érdekeinek egyezését.

d./ A tilos szerződések antiszocialitása általában
az eredmény bekövetkezése nélkül, kivételesen a vár-
ható eredményre tekintettel állapítható meg. Eörsi
/17/ ezt a kérdést a szankciós oldalon úgy exponál-
ja, hogy az érvénytelen szerződések jogellenessége
az érvénytelen szerződések következményeire tekintet
nélküli jogellenesség. Azt a következtetést vonhat-
juk le, hogy a tilos szerződések társadalmi veszé-
lyességének további jellemvonását azokban az esetek-
ben, amelyekben az egyik fél a másik fél vagy harma-
dik személy egyéni érdekei ellen cselekszik /pl. u-
szora/, az érdekelt fél vagyoni viszonyai szempont-
jából közvetlenül az egyéni érdek veszélyeztetésében,
azokban az esetekben pedig, amelyekben a felek egyet-
értőleg szerződnek valamely társadalmi érdek sérelmé-
re /pl. vesztegetés/, a társadalmi érdek veszélyez-
tetésében látjuk. A szerződéskötési magatartás, ha
antiszociális, veszélyeztető magatartás. A veszély
manifest érdeksérelemmé csupán a fél vagy a felek
teljesítésével válik - ha társadalmi érdek ellen irá-
nyult a szerződés -, illetőleg az érdekeiben megtáma-

dott fél teljesítése által, ha a szerződés megkötése közvetlenül egyéni érdeket veszélyeztetett.

A tilos szerződések intézményesített szabályozása

Az antiszociális szerződés a polgári jognak nem csupán egyik veszélyeztető jellegű magatartása, hanem lényegében a polgári jog egyetlen intézményesített szabályozású veszélyeztető magatartása. A polgári jogban az egyéb veszélyeztető magatartások nem önállósultak, hanem különféle jogintézmények keretében nyertek szabályozást. Sajátos jellegű veszély pl. a száakegységvesztet /ptk. 108. §/, melynek elhárítása érdekében korlátozást szenvednek a tulajdonosi jogosítványok, noha a korlátozás kötelmi igény /kártalanítás/ forrásává válhat. A hasonlóságnak a dolgot veszélyeztető magatartása szankcióhoz, biztosítékadáshoz vezethet. /Ptk. 159. § /2/ bekezdése./ Biztosíték követelhető attól is, aki károsodás veszélyét idézi elő /ptk. 341. §/. Visszatartási jog illeti meg a kötelezettet, ha a másik fél vagyoni viszonyainak időközben bekövetkezett jelentős megromlása folytán a visszatartás veszélyeztetve van /ptk. 281. § /2/ bekezdés b./ pont/. Létfenntartás biztosítása címén az ajándék nem követelhető vissza, ha a megajándékozott létfenntartását veszélyezteti /ptk. 582. § /1/ bekezdés/.

A tilos szerződéseknek és a polgári jogban szabályo-

zett egyéb veszélyeztető magatartások viszonyában néhány általános összehasonlító észrevételt lehet tenni. A tilos szerződések intézményesedett szabályozást nyertek, a többi veszélyhelyzet szabályozása önállóan. Emögött két - egymással összefüggő - okot fedezhetünk fel. A szerződések ugyanis általában - köztük a tilos szerződések is - mind számuknál, mind fontosságuknál fogva - társadalmilag igen jelentős szerepet játszanak. Jelentős társadalmi súlyuk mellett az egyes szerződések strukturája lényegi egynemiséget mutat. Mindez nem mondható el a polgári jogban szabályozott többi veszélyhelyzetről. Ezek sporadikus előfordulása tükröződik jogi szabályozásukban, szerkezeti különbségeik pedig az egységes szabályozást nem teszi lehetővé. A tilos szerződések mindig teremtői a veszélyhelyzetnek. Aszáltal tilosak e szerződések, hogy egyéni, csoport vagy társadalmi érdeket veszélyeztetnek: a jogvissonnyal egyszerre keletkezik a veszély. Ezzel szemben a polgári jogban szabályozott egyéb veszélyhelyzetek egyik részében a veszélyhelyzet teremtői a jogvissonnyal. /Legalábbis a relatív szerkesztői jogvissonnyal./ Ez a képlet áll elő a szükséghelyzet és a károsítás veszélyével járó magatartás tanúsítása esetében. Kétségtelen, hogy a tilos szerződéstől függetlenül fennálló szorult helyzet, akaratgyengesség, a korlátozottan cselekvőképes álla-

pot önmagukban is "veszélyhelyzetek", csak hogy távoli és koránt sem szükségszerű összefüggésben állnak az érdekek közvetlen veszélyeztetésével, illetve megsértésével. Ilyen esetben a veszélyhelyzet tilalmasottságának két feltétele is van: a veszélyhelyzet közvetlensége és a közvetlen veszélyhelyzetnek más személy magatartására való visszavezethetősége. Az előbbiben a társadalmi veszélyesség jogilag releváns mértéke jut kifejezésre, az utóbbi feltétel a felelős személy kiválasztása végett lényeges. A polgári jogban szabályozott egyéb veszélyhelyzetek másik részében a szabályosan létrejött jogviszony későbbi létszakában merül fel a veszélyhelyzet. /Pl. a haszonélvezőnek a dolgot veszélyeztető magatartása, kölcsön visszafizetésének veszélyeztetése az adós vagyoni helyzetének romlása vagy a fedezet elvonására irányuló magatartása miatt stb./ A tilos szerződést kötő felek magatartása egyszersmind jogellenes is. A polgári jogi veszélyhelyzet egyéb eseteiben a veszélyeztető magatartás rendszerint elvileg sem tételezi fel a jogelleneséget. /Kivételek: haszonélvező veszélyeztetése, károccitással fenyegető magatartás./ A veszélyhelyzetek tulajdonó többségében a polgári jogi következmények a veszélyhelyzet objektív tényéhez fűződnek, függetlenül attól, hogy azt emberi magatartás okozta-e, vagy sem. /Pl. az adós elitta-e a pénzét és azért nem tud

fizetni, vagy pedig az adós vagyonát tiszvász emésztette el./ Tilos szerződés viszont per definitionem másként, mint emberi magatartás eredménye, nem is jöhet létre.

Ebből fakad a tilos szerződés és az egyéb jellegű veszélyhelyzetek szabályozásának alapjaiban eltérő jellege mind a veszélyhelyzethez, mint tényálláshoz kapcsolódó diszpozíció, mind a jogkövetkezmények tekintetében. Az antiszociális szerződés, mint szükségképpen emberi magatartás produktuma, jogszabályi tilalom alatt áll. A szerződéskötési tilalmat teljesítési tilalom egészíti ki arra az esetre, ha a társadalomra veszélyes szerződés mégis létrejönne. A veszélyhelyzet egyéb polgári jogi tényállásai tilossá csak akkor minősíthetők, ha emberi magatartások produktumai. /Pl. a károsítással fenyegető magatartás./ A szerződésen kívül létrejött veszélyhelyzet, amennyiben tényállása az emberi magatartástól fogalmilag független /pl. vízszenteszolgáltatás elmaradásának veszélye/, olyan jogkövetkezményeket vált ki, amelyek - szemben a szerződési szankciókkal és az emberi magatartás okozta egyéb veszélyhelyzetekhez járuló szankciókkal - mintegy kettős természetűek: szankciók, ha emberi magatartás okozta a veszélyt, illetőleg "intézkedés" jellegűek, ha nem emberi magatartás okozta a veszélyt.

A tilos szerződések és az egyéb polgári jogi veszélyhelyzetek közötti különbség nemcsak a létrejövétel okait tekintve áll fenn, hanem rendszerint a veszélyhelyzet létrejöttének jogviszonybeli fázisában is meggyilvánul. A tilos szerződés a jogviszonykeletkezés, az egyéb polgári jogi veszélyhelyzet rendszerint a jogviszony fennállásának és csak ritkábban a jogviszony keletkezésének a defektusa. Moha a veszélyhelyzethez járuló, illetve a veszélyhelyzet létrejöttét tilalmasó szabályok és szankciók, illetve "intézkedések" a veszélyhelyzet kiküszöbölése irányában hatnak, alapvetően eltérő a jogi eszköz alkalmazásának célja akkor, amikor a veszélyt valamely tilos szerződés teremt, mint akkor, amikor a veszélyhelyzet valamely szabályosan létrejött jogviszony rendellenes fejlődésének vagy megszűnésének áll az útjában. Az első esetben a tilalom és a szankció célja: gátat emelni a jogviszony kifejlődése elé, a második esetben az esetleges tilalom és szankció, illetve "intézkedés" célja éppen az, hogy a veszélyhelyzet kiküszöbölésével a jogviszony meggyugtatóan egzisztálhasson, illetve szűnhessen meg.

A tilos szerződéseknek van olyan esetükre is - a rendelkezésre jogosulatlan személyek tilos szerződései - amelyen a tilos szerződés érdekveszélyezte-

tő jellegéről kifejtett álláspontunk mintha törést szenvedne. A tolvaj és az orgazda szerződése vitán felül tilos szerződés, tilos az az ajándékozásai szerződés is, mely a tolvaj és a jóhiszemű megajándékozott között jön létre. A társadalmi érdek veszélyeztetése ráillik ugyan az első esetre: bizonyíték erre a büntetőjogi szankció is. Nézetünk szerint azonban mindkét esetre ráillik az egyéni érdeket fenyegető veszélyhelyzet ismerve is. Ha a dolog tulajdonosa szempontjából nézzük a tolvaj szerződéseit, a tulajdonos érdekeit a tolvaj már akkor megsértette, amikor az ingóságot birtokba vette. A tolvaj szerződéseinek a tulajdonos egyéni érdekét veszélyeztető jellegét abban látjuk, hogy a tulajdonos vindikatórius igényét veszélyezteti. A lopott dolog forgalma két vonatkozásban veszélyezteti a tulajdonos vindikatórius igényét. /A fajlagosan felváltó reparációs igény - kártérítési követelés formájában - ilyenkor is fennáll./ A lopott ingóság forgalmának arányában nő a vindikatórius igény élezettje hiletének a bizonytalansága és a dolog állagsérelmének, illetve megsemmisülésének veszélye.

Összefoglalva: A tilos szerződés a formalmi viszonyoknak a jogviszonykeletkezés létszakában történő olyan megzavarása, amely a szerződő felek szándékos

magtartásával az egyik fél, illetőleg a szerződésen kívül álló személy társadalmilag hasznos vagyoni érdekeinek veszélyeztetését okozza.

A Polgári Törvénykönyvben szabályozott tilos szerződések közös sajátossága bár, hogy társadalmilag védett vagyoni érdekek sérelméhez vezethetnek, az egyes tilos szerződésekben az érdekveszélyeztetés esélye korántsem egyenlő. A veszély realizálódásának esélye szempontjából a tilos szerződéseket két csoportra lehet osztani. A tulajdonának tekinthető első csoportba azok a tilos szerződések tartoznak, amelyeknek teljesítése szükségképpen valamely társadalmilag hasznos érdek sérelmét jelenti. /Pl. uszora, megtévesztés, devizatilalomba ütköző szerződés stb./ A tilos szerződések második csoportját az említett szempontból azok az esetek alkotják, amelyeknél a veszélyhelyzet a tilos szerződés teljesítése esetén sem fordul át szükségképpen érdeksérelemmé. Polgári jogunkban ilyen tilos szerződés a bizományos ünszerződésének néhány esete /ptk. 510. § /1/ bekezdés/, továbbá az a szerződés, amelyben a felek a kötelezett nemteljesítése esetére a zálog tárgyát a jogosultnak engedik át /ptk.245. § /3/ bekezdés/. A bizományos ünszerződése szabadpiaci ár esetén a magánszemélyek körében is lehet teljesen korrekt; a zálogtárgy értéke

Lehet azonos vagy kisebb is, mint a tartozás összege.

Magától értetődően a szabadpiaci áron forgalmazható dolgokra is feloldható lenne a bizonyos kizárólagosságok a tilalma a magánszemélyek viszonylatában. E tilalom bizonyos esetekben valószínűleg érdekvédelmi funkciót tölthet be, más esetekben viszont a korrekt szerződés létrejöttét is megakadályozza. Hasonló a helyzet annál a jogügyleti tilalomnál is, amely a szándékosan okozott kár megtérítésére irányuló követeléssel szembeni beszámításra vonatkozik. /Ptk. 297. § /1/ bekezdés./ A helyes megoldást az jelentené, ha e tilalmakat a törvényhozó feloldaná, a konkrét esetben antiszociális szerződés, illetve jogügylet pedig a polgári jog egyéb tilalmaiba ütközne.

Bonyolultabb a helyzet a zálogtárgy tulajdonának a jogosultra történő átszállását biztosító szerződés tilalmas volta körül. A kötelezettség mértékét el nem érő vagy azal azonos értékű zálogtárgy tulajdonjogának átszállása a zálogkötelezett szempontjából a szankció mértékét illetően nem lehet méltánytalan. A tulajdonjog átszállása méltánytalan lehet viszont, ha a jogosultnak fel nem róható okból marad el a teljesítés. A jogosult tehát véleményünk szerint akkor szereshetné meg a szerződés alapján a zálogtárgy

tulajdonjogát, ha a teljesítés a kötelezettségnek felróható okból maradt el, és a zálogtárgy értéke a kötelezettség értékét nem haladja meg. Ugyanakkor a zálogtárgy értékéig a kötelezettség megszűnhetne. /Feltéve, hogy a zálogtárgy tulajdonosa a kötelezettel azonos személy, illetve a tulajdonos a megállapodáshoz hozzájárul./ Megoldási javaslatunkkal szemben felhozható, hogy a tulajdonjog átszállásának ilyen megengedése a szerződési fegyelem lazítását eredményezhetné: a kötelezettet a zálogtárgy veszni hagyására, a jogosultat az eredeti szolgáltatás iránti közömbösségre ösztönözhetné. Csak hogy a ptk. 245. § /2/ bekezdése szerinti megállapodás nem bánatpénz kikötése, mellyel a kötelezett az elállás jogát megveszi, hanem - az említett határok között - a szerződés felróható lehetetlenülésének az esetre kilátásba helyezett szankció, vagyis a polgári jogi felelősség egyik esete. Ez nem a "megengedett szerződészegősre" ösztönöz, - mint a bánatpénz - hanem a szerződésnek az eredeti tartalommal való teljesítésére.

A ptk. 20. § /1/ bekezdése egy olyan további szerződési tilalmat tartalmaz, amely nézetünk szerint bizonyos esetekben merevnek tűnhet. A korlátozottan eslekvőképes és a eslekvőképtelen személyekre vonatkozó ingyenes szerződések tilalma az esetek tulajdonos

többségében az említett személyek érdekeinek védelmét biztosítja. Lehetnek azonban olyan rendkívüli körülmények, amelyek az ingyenesség tilalmának korlátozását indokolhatják. Ilyen körülmény lehet pl., ha a kiskorú személy életét valaki önfeláldozó módon megmenti, ha a cselekvőképtelen személyt súlyos betegségéből meggyógyítják, ha a gyengeelméjű személy gondozója meghal, és részére síremléket kívánnak állítani stb. Az említett és az azokhoz hasonló esetekben az ingyenesség tilalma a jótett jutalmazásának lehet az akadálya, tehát megfontolandónak tartjuk, hogy e rendkívüli körülmények fennforgása esetén - a tulajdonos tényleges érdekeinek sérelme nélkül - a gyámhatóság engedélyezhesse a törvényes képviselő ingyenes szerződését, illetőleg hozzájáruló nyilatkozatát is.

Más vonatkozásban is jogszabályi korrekciót igényelhet az érdek-elv a cselekvőképesség szabályai körében. A ptk. 18. § /5/ bekezdése szerint a gondokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen nagykorú személy jognyilatkozatát cselekvőképтелenség miatt nem lehet semmisnek tekinteni, ha a jognyilatkozat a fél cselekvőképessége esetében is indokolt lett volna. E szabály ugyan nem a tilos szerződések körébe vág, konstrukciója azonban példamutató abból a szempontból, hogy az érintett személy érdekeinek megfelelő

szerződést érvényesnek ismeri el. Megítélésünk szerint a korlátozottan cselekvőképesekre, illetve a fenti szabályban nem említett cselekvőképtelenekre is helyes lenne kiterjeszteni a szerződés érvényességének szabályát, ha az indokoltan, vagyis a fél érdekeinek megfelelően jött létre. A rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségéből azonban megítélésünk szerint konkrét rendelkezés nélkül is levezethető az az álláspont, amely a törvényes képviselő jognyilatkozatának, illetőleg jóváhagyó nyilatkozatának hiányában a cselekvőképtelen, illetőleg a korlátozottan cselekvőképés szerződésének semmisségét nem tartja megállapíthatónak, ha az az említettek érdekeinek megfelel. Az említett körben a szerződések semmisségére csupán a fenti személyek érdekében lehet hivatkozni: ha nincs érdekvessélyeztetés, a szerződés megáll.

2. Az érdektartalom és a tilos szerződések

A magánérdek és a közérdek, illetve az egyéni és társadalmi érdek kategóriáinak a rendellenes kihatású szerződésekre vonatkozó szabályok jogpolitikai megközelítése céljából történő felhasználása viszonylag hosszú történeti múltra tekint vissza. Weiss /18/ írja, hogy már a porosz Landrecht, a francia Code civil és az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv

alkotói felismerték, "hogy az érvénytelenség oka lehet olyan, ahol az ügylet joghatásainak megvonását közérdek vagy bármelyik fél érdeke követelheti, de lehet olyan is, ahol az érvénytelenségi szankció kijáratásba helyezése kizárólag az egyik fél érdekeit szolgálja. Windscheid /19/ rámutatott arra az összefüggésre, amely a felek egyikének érdekeit védő szabály és az ebben a szabályban kifejezésre jutó társadalmi érdekelttség között fennáll. Ripert - Boulenger /20/, valamint Morandiere /21/ az abszolút semmisséget a közrend védelmével, a relatív semmisséget a szerződés valamelyik alanyának érdekvédelmével magyarázzák. A burzsoá magánjog hagyományos tétele volt, hogy a semmisségi szankció közérdeket, a megtámadhatóság magánérdeket védelmez. Es a megkülönböztetés Meiss /22/ szerint "aligha állja meg helyét". E néhány felvilágosított és történelmi gyökereitől kissé elszakítottan bemutatott nézetrel sem vitatkozni, sem bizonyítani nem kívánunk. Pusztán annak szemléltetésére szolgáljanak, hogy a magánérdek-közérdek megkülönböztetést, mely a rendellenes keletkezési szerződések kérdéseinek jogpolitikai megközelítését /a burzsoá társadalomban egyszerűen mind kőcsiszolását is/, kizárólag a szankciós oldallal kapcsolatban alkalmazták.

Az egyéni és társadalmi érdekek védelmének egymástól

való elhatárolása a szocialista polgári jogtudományban érthető módon került az érdeklődés középpontjába. A tantörténeti fejlődés inerciája, hogy ismét mint az érvénytelenségi szankció jogpolitikai megalapozása jelentkezik. Két vonatkozásban azonban - a szerződési tilalmak szempontjából sem lebecsülhető tanulással - meghaladja a burzsoá magánjogtudomány szintjét. Rámutat az érdektudomány belső összefüggéseire: a védelemre érdemes egyéni érdek viszonyainak között egyszersmind társadalmi érdek is és fordítva, a védelemre érdemes társadalmi érdek ugyanakkor a társadalom tagjainak egyéni érdeke is. Ez lehetővé teszi az egyéni érdeknek a társadalmi érdek fogalma alá vonását, és ennek megfelelően az egyéni érdek megsértése esetén közvetett /23/, a társadalmi érdek megsértése esetén közvetlen /24/ társadalmi érdekvédelemről beszélnek. Az érdekvédelem tárgyalásának másik figyelemre méltóan új vonása az, hogy a szerzők visszatérnek az érvénytelenségi okokra, és keresik azokat az eseteket, amelyek megvalósulása folytán társadalmi érdek közvetlen, illetve közvetett sérelme következik be. /Nézetünk szerint, mint kifejtettük, a szerződési tilalom megsértése esetén nem érdeksértésről, hanem csupán érdekvessélyeztetésről beszélhetünk./ Az érvénytelenségi okok egyik csoportjában az akaratati, illetve akaratnyilvánítási hibák

közvetett módon sértik a társadalmi érdeket, azok másik csoportja pedig - ide tartozik a törvénybe ütközés, az "egyenértékűség megbillenése" /Asztalos/ /25/, "a szerződéseknek a jogalkotó által el nem ismert célokból és módon való felhasználása" /Kemenes/ /26/ - közvetlen összekötést provokál a társadalmi érdekekkel. Róthné Fábrián Eszter /27/ "az érvénytelenségre vonatkozó szabályok gondos vizsgálata" alapján jut arra a következtetésre, hogy az érvénytelenségi okok többségében az egyik fél elítélendő magatartást tanúsít a másik sérelmére, más esetben mindkét fél magatartása helyteleníthető a társadalom szempontjából.

Véleményünk szerint az érdekek különböző fajtáinak a szerződési rendellenességekkel kapcsolatban a jogviszony szankciós-elemére történő alkalmazása másodlagos, reflektív kérdés ahhoz a kérdéshöz képest, hogy a rendellenes keletkezésű szerződésekre vonatkozó tényállások és diszpozíciók milyen érdekek védelmét szolgálják. A társadalmi és egyéni érdekek differenciált egységének hangsúlyozása nagyon is helyénvaló, ezt a megkülönböztetést, illetve szintézist magunk is elvégezzük, de figyelembe véve a szerződések létrejöttének valóságos társadalmi momentumát és ennek tükröződését a jogszabályi formában.

Es a szemlélet viszont primátust biztosít a társadalmi tényeknek és az uralkodó osztály megítélését kifejező diszpozícióknak, és ezekből következtet a jogkövetkezményekre, nem pedig fordítva. A "hátról előre" haladás azért sem lehet helyes, mert az érvénytelenség társadalmi és jogi szempontból egyaránt a legheterogénebb tényállások megvalósulása eseteihez járul.

Van olyan álláspont is, amely szerint a társadalmi érdek veszélyeztetésének meggátlását szolgáló polgári jogi szabályok közé tartozik a szerződési tilalmon kívül minden olyan pontosan körülírt tényállás, amely a szerződés érvénytelenségére vezet. /28/ Ezt az álláspontot nem tudjuk maradéktalanul osztani. Kétségtelen, hogy az érvénytelenség szabályának kimondását társadalmi érdek fennforgása indokolja. A társadalmi érdek azonban mindenfajta jogi szabályozás indikátora. Az érvénytelenséggel járó olyan szerződések pl., amelyek harmadik személy jóváhagyása esetén válnak érvényessé, nem veszélyeztetnek általában társadalmi érdeket. A társadalmi érdek jelenléte az érvénytelenségnek a fentebb említett eseteiben nem a védekezés, hanem a tényállás befejezésére irányuló ösztönzés célját szolgálja.

A közérdek-magánérdek, illetve az egyéni-társadalmi érdek szerinti felosztás kizárólagossága ellen emelt további kifogásunk, hogy álláspontunk szerint az említett felosztás nem tükrözi adekvát módon társadalmunk mai állapota érdekviszonyainak alapvető szerkezetét. Az egyéni érdek-társadalmi érdek megkülönböztetés ugyanis nem vet számot a gazdaság megszervezésének szocialista formájával, a termelő kollektívák különféle típusaival, illetve az ezekhez a kollektívákhoz kapcsolódó csoportérdekekkel, melyek az egyéni és a társadalmi érdek között, filozófiailag a különös szintjén helyezkednek el.

A magánérdek-közérdek kategóriái a kapitalizmus klasszikus szakaszának gazdasági viszonyait tükrözték: a termelők atomisztikus elosztását, a tőkés és bérmunkások, mint egyének viszonyait egyfelől, és a tőkésosztályt képviselő állam /kivételes/ beavatkozását másfelől. Az érdekeknek ez a szerkezete már az imperializmusban is fiktív csupán: az éleződő társadalmi ellentmondások kitermelik a csoportérdekek két, antagonisztikus típusát, amelyek egyrészt a tőkés gazdasági társulásaihoz /trösztök, szindikátusok stb./, másrészt a munkások és más dolgozók szakmailag differenciált szervezetéhez fűződnek.

A csoportérdek, mint alapvető társadalmi kategória a szocializmusban is megmarad, sőt egyre fontosabb tényező lesz, csak hogy a csoportérdekek ellentmondásosságának antagonisztikus jellege a termelési eszközök társadalmasításával megszűnik. Nem szűnnek meg azonban teljesen az egyes termelő-kollektívák csoportérdekei közötti nem-antagonisztikus ellentmondások, sőt ezek az ellentmondások - a jogszabályok által körülhatárolt cselekvési mezőben - társadalmilag hasznos célok: a termelőkenység emelése, a választék bővítése, az önköltség csökkentése stb. érdekében gazdasági versenyben ütköznek meg egymással. A nem-antagonisztikus csoportérdekek megütközése azonban bizonyos társadalmi kockázattal is jár, nemcsak előnyökkel. Olyan tilos szerződések megkötését eredményezheti, amelyek tilos csoportérdeket érvényesítenek, vagy csoportérdeket tilosan támadnak. Ezek esetei:

A társadalmi érdek rovására érvényesítenek csoportérdeket. Minthogy a csoportérdeket hordozó jogi személyek a társadalmi érdeket hordozó állammal szerződéses viszonyra nem léphetnek, a jogi személyek a társadalmi érdeket a magánszemélyekkel vagy más jogi személyekkel kötött szerződéseikben támadhatják meg. Ezeknek a szerződéseknek a formája nem lehet egyéb, mint az antiszociális érdekközösség, a "kül-

ső" konfliktus esete. /Pl. a 25/1967./VIII.20./ Korm. száma rendelet 9. § /1/ bekezdésébe ütközés tilos szerződés, melyben a termelő vállalatok egymás között a piacot felosztják, vagy a 18/1967./VI.29./ Korm. száma rendelet 4. § /2/ bekezdésének határait túllépő az a szerződés, amelyben a mezőgazdasági nagyüzem az egyénileg termelő termékeknek értékesítését vállalja./

Tilos lehet a csoportérdeknek valamely más csoportérdek hátrányára való érvényesítése is. Ennek jogi formája a vásárló-áldozat szituáció, a "belső" konfliktus. /Pl. a szabadpiaci árat az eladó jogi személy feltűnően magasán diktálja a szerződésben; a szállító a termékek minőségét illetően a megrendelést megtéveszti stb./ Csoportérdek sérelméhez vezethet azonban a csoportérdek és a társadalmi érdek konfliktusát előidéző szerződés is: pl. a piacfelosztó szerződés nemcsak a társadalom, hanem a szerződésen kívül rekedt gazdasági versenytársak számára is hátrányos.

A csoportérdek közvetlen veszélyét idézheti elő a jogi személyek ünhibás szerződése is. Ez lehet a polgári jogi tilalom szempontjából irreleváns is. /Pl. a szabadpiaci áraktól nem lényegesen eltérő szerző-

dés./ Lehet az ühhibás szerződés tilos is, és pedig kétféle módon. A jogi személy lehet a tilos szerződés áldozata: ebben az esetben az ühhiba merőben objektív és a hátrányos következmények terhe a másik félre hárul. /Pl. megtévesztés okából érvénytelen szerződés./ Lehet azonban a csoportérdeket felrúgó ühhibával is veszélyeztetni, ha pl. a kollektiva képviselői által kötött szerződés a jogi személy részéről is tilos volt. Ilyenkor a jogi személy "kifelé" felelősséggel tartozik. /Pl. harmadik jóhiszemű személy irányában, aki a szerződés érvényességében bizva károsodott./ A konfliktus azonban tovább gyűrűsödhet, s mint a kollektiva és a képviselői közötti ellentét is felmerülhet. Ez a probléma azonban a polgári jogon már kívül esik.

Az egyéni és a társadalmi érdek mellett tehát a csoportérdek is lényeges eleme társadalmi viszonyaink érdekstruktúrájának. A csoportérdek beiktatása nélkül hiányosnak tűnik az a koncepció, amely a tilos szerződések társadalmi veszélyességének jellemzőjét csak az egyéni és a társadalmi érdekek veszélyeztetésében /megsértésében/ látja. Az érvénytelenséggel kapcsolatban sem tartjuk helyesnek az egyéni és a társadalmi érdek kategóriájának minden megkülönböztetés nélküli használatát, mert csupán a védekező

funkciója érvénytelenség kapcsolódik a tilos szerződésekhez. Ugyanakkor a tilos szerződéseknek az érvénytelenségen kívül egyéb jogkövetkezményei is vannak.

As egyéni-csoport-társadalmi érdek veszélyeztetése valóban a tilos szerződések jellemzője, ánde e három irányu támadás még számos tilos magatartásfajtánál megtalálható. Az említett sajátosság kiemelése elméletileg helyénvaló bár, a tilos szerződések jogkövetkezményei szempontjából az érdekstruktúra fokozatai szerinti felosztás egyedül nem elégséges. A tilos szerződéseknek sem minősítésében, sem jogkövetkezményeinek levonásában kizárólagos szerep nem tulajdonítható annak a körülménynek, hogy valamely tilos szerződés az érdekstruktúra melyik elemét veszélyezteti, illetve sérti meg. Szerephez jut azonban az említett két körben az érdekstruktúra egyfelől abban, hogy

- bizonyos szerződések tilossága, illetve megengedettsége a szerződést kötő félnek az érdekstrukturához viszonyított helyzetétől függ /pl. a kereskedelmi célu polgári jogi társaság eltérő megítélése/, másfelől pedig abban, hogy

- a csoportérdek, illetve a társadalmi érdek sérelme esetén, ritkábban az egyéni érdek veszélyeztetésével kapcsolatban is a tilos szerződések jogkövet-

kezményei a kollektívák jogágotainak szabályai szerint is levonhatók.

- Végül részben eltérő szabályok irányadók akkor, ha a tilosan szerződő felek a tervszerződések alanyai, mint abban az esetben, ha a szerződő felek nem alanyai a tervszerződéseknek.

A tilos szerződések jogkövetkezményei szempontjából az érdektömböknek főleg abban lehet szerepe, hogy milyen szabályok szerint kell eljárni a tilosan szerződő féllel szemben. Számos jogkövetkezmény azonban nem attól függ, hogy milyen szintű érdek hordozója a jogsértő, illetve milyen szintű érdeket veszélyeztetett a szerződés, hanem attól, hogy a veszélyeztetett érdek a szerződés valamelyik alanyához fűződik-e, vagy a tilos szerződéssel veszélyeztetett érdek a szerződő feleken kívül áll. A szerződő fél érdekének védelmét célzó tilalmak megsértése "belső" konfliktust eredményez, melynek során az uszora, a feltűnően aránytalan előny kikötésének, a megtévesztés, a jogellenes fenyegetés, az ártullopással kötött szerződésnek stb. a tilalma helyeshető el. A szerződő feleken kívüli érdeket védő szerződési tilalmak megsértése "külső" konfliktust provokál. Míg a fenti tilalmak jellegzetesen a polgári jog "belső" szabályai, vagyis tényállásukat a polgári jog tartalmazza,

addig az utóbbi tilalmak eseteiben a helyzet gyakran az, hogy a tilalmat és a hozzá kapcsolódó tényállást a polgári jogon kivüli jogág tartalmazza, s a polgári jogi szankció a ptk. 200. § /2/ bekezdése igen általános szabályának közvetítésével tapad az eredetileg a polgári jogtól idegen tényálláshoz. E tilalmak sorába tartozik pl. a kártérítésként vonatkosó tilalom, továbbá az elidegenítési tilalmaknak azok az esetei, amelyek nem polgári jogi alapúak, tehát a devizakerlátozások, a lőfegyver, lőszer, mérge elidegenítésének tilalma, továbbá a korrupció különféle esetei stb.

A fenti példálózó felsorolások a kétféle tilalom elhatárolásának arra a szempontjára is rávilágítanak, hogy a belső konfliktust kiváltó tilalmak megsértése valamelyik szerződő fél érdekeivel ellentétes. Ezzel szemben a külső érdeket védő tilalom megsértésével a felek közös érdekeiket előgítik ki, miáltal mások érdekeit veszélyeztetik.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a kétféle tilalom-típus kategóriája nem tekinthető pozitívjogi fogalomnak. E két fogalom inkább jogpolitikainak nevezhető jellegzetességei azonban tulnyomó részt azt eredményezik, hogy az egyes pozitívjogi tilalmak rendszerint a maguk egészében tartoznak az egyik, vagy a másik kate-

góriába. Ennek okát abban is látjuk, hogy a különféle pozitívjogi szerződési tilalmak gyakran épülnek arra, hogy a veszélyeztetett érdek a szerződő felek valamelyikéhez vagy rajtuk kívülálló alanyhoz fűződik. Például az uszora csak "belső" tilalmat valósíthat meg, a kontárszerződés kizárólag "külső" tilalom alá eshet. Vannak azonban vegyes jellegű pozitívjogi tilalmak is, melyeknek egyes esetei az előbbi, más esetei az utóbbi tilalom alá esnek, a szerződések tényállásától függően. A legváltozatosabb képet az általunk kisegítő szerződési tilalomnak nevezett kategórija mutatja, vagyis azok a tilalmak, amelyeknek megsértése esetén a szerződés a dolgozó nép érdekeibe, vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik. Ha pl. a károsult haragosa a károkozót onnantól megjutalmazza, a szerződés - felosztásunk értelmében - "külső" tilalom alá esik. Ha viszont pl. a szerződésben kikötött kamat a törvényeset magasan meghaladja, de uszorásnak nem tekinthető: "belső" tilalom megsértése fereg fenn.

A tilos szerződéseknek ez a két csoportja önmagában nem specifikus ismérv. A büntettek egyes csoportjaiban is találunk példát az antiszociális érdekegység-re /pl. bűnségéd-büntettes/, és az érdekek konfliktusát a jogviszonyon belül hordozó képletre is /pl. u-

zsora büntettének elkövetője és sértettje/. A tilos szerződésekre az említett tagozódás, a felek érdek-egysége, illetve érdekkellentéte azáltal válik jellemzővé, hogy részben ettől függnak a tilos szerződés jogkövetkezményei.

A "belső" konfliktus képét mutató tilos szerződések jogkövetkezményeiben gyakran érvényesül a jogviszony fenntartásának szempontja. /Pl. szerződésmódosítás a ptk. 201. § /2/ bekezdése és uzsora esetén, árdrágitó szerződésnél a részleges érvénytelenség stb./ Az említett szerződések jogkövetkezményeit a jogsértő fél egyoldalú felelőssége, valamint az érdekeiben megtámadott személy privilegizált jogállása is jellemzi. Ez utóbbi jelentheti a/ a szerződés szankciós érvényességét /megtévesztés a cselekvőképességben/, b/ az eredeti állapot helyreállításának tőle való függőségét /megtámadhatóság esetei/, c/ a restituciónak méltányosságból való elengedését /uzsora/ és d/ a jogviszony ideiglenes fenntartását /bértullépésnél a tulajdonított bérnek előre teljesítésként való elszámolása/.

"Külső" konfliktus esetén a jogviszony felszámolása dominál. /Pl. tilos lakáseladás, csendestársi szerződés stb./ Ha a megtámadott érdek hordozója a tilos

zsora büntettének elkövetője és sértettje/. A tilos szerződésekre az említett tagozódás, a felek érdek-egysége, illetve érdekellentéte azáltal válik jellemzővé, hogy részben ettől függnak a tilos szerződés jogkövetkezményei.

A "belső" konfliktus képét mutató tilos szerződések jogkövetkezményeiben gyakran érvényesül a jogviszony fenntartásának szempontja. /Pl. szerződésmódosítás a ptk. 201. § /2/ bekezdése és uszora esetén, árdrágitó szerződésnél a részleges érvénytelenség stb./ Az említett szerződések jogkövetkezményeit a jogsértő fél egyoldalú felelőssége, valamint az érdekeiben megtámadott személy privilegizált jogállása is jellemzi. Ez utóbbi jelentheti a/ a szerződés szerkezős érvényességét /megtévesztés a cselekvőképességben/, b/ az eredeti állapot helyreállításának tőle való függőséget /megtámadhatóság esetei/, c/ a restituciónak méltányosságból való elengedését /uszora/ és d/ a jogviszony ideiglenes fenntartását /bértullépésnél a tulajdonított bérnek előre teljesítésként való elszámolása/.

"Külső" konfliktus esetén a jogviszony felszámolása dominál. /Pl. tilos lakáseladás, csendestársi szerződés stb./ Ha a megtámadott érdek érdezője a tilos

szerződésen kívül áll, mindkét fél felelősséggel tar-
toshat: az állam javára marasztalás, illetőleg a kár-
térítés /ptk. 237. § /4/ bekezdés/ kötelezettjei lehet-
nek, illetőleg bármelyikük a tulajdonos vindikatórius
igényének kötelezettjévé válhat az idegen dolog birtok-
lásától függően.

Nézetünk szerint csupán a helyesen tagolt érdek-elv
és a tilos szerződéssel előidézett veszélyhelyzet "bel-
ső", illetőleg "külső" jellegének együttes figyelembe-
vétele ad általában magyarázatot a tilos szerződések
társadalmi veszélyességének jellemvonásaira és - né-
hány más konkrét szempont mellett - a tilos szerződés-
sek jogkövetkezményeire.

3. A szerződési tilalmak szabályozásának módjairól

A tilos szerződések, illetve a rájuk vonatkozó tilal-
mak jelentékeny többségükben "büntetőjogi" /ha nem
éppen büntetőjogi/ tényállásokkal kapcsolatosak abban
az értelemben, hogy a szerződési jog - formailag leg-
alábbis - nem ismer a ptk. 339. § /1/ bekezdéséhez
hasonló általános tiltó szabályt. Kérdés azonban, tar-
talmilag is így van-e: van-e általános tilalom az an-
tiszociális szerződéskötésekre? A szerződések hátrá-
nyos értékelésére vonatkozó egyik legáltalánosabb sza-

bályt, az általános szankcionáló szabályt a ptk. 200. § /2/ bekezdése tartalmazza. Ez azonban, bár általános szabály, nem a tilalmak szempontjából az, hanem a jogkövetkezmények szempontjából. A megoldás kulcsát egy igen általános, egyuttal rendszerint szubszidiárius szabály, a dolgozó nép érdekeibe és a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződésekre vonatkozó tilalom adja kezünkbe. E szerződési tilalom ugyanis éppen azért, hogy a/ elvileg a társadalmi viszonyok teljes hálózatára kiterjedhet a pénz általános egyenérték funkciójának tulburjázásai folytán, ami a "tisztá" személyi viszonyokat is kötetni jogilag relevánsá teszi, b/ szubszidiaritása folytán a konkrét tilalom alá nem vonható szerződések esetében is alkalmazható: teljesen zárttá teszi a konkrét szerződési tilalmak viszonylag laza együttesét. Ilyen értelemben tehát pozitívjogilag is helytálló az antiszociális szerződéskötés általános tilalmáról beszélni.

Történetileg nem becsülhető le az a körülmény, hogy ez, a koronként változó tartalommal kitöltött, változó jogi terminológiában megjelenő kisegítő, egyszerű mind általános tilalom több társadalmi formációval is megelőzte a károkozás általános tilalmát, melyet először csupán a szocialista jogrendben fogalmaztak meg.

/29/ A kötelmi jog két főrészében megvalósuló ez a történeti fáziskülönbség kizárólag gazdasági-társadalmi oldalról érthető meg, és háttérben távolról sem dominánsak a kodifikációs okok. A károkozás gazdasági-társadalmi modellje a kizsákmányoló társadalomban alapvetően egyéni érdekek konfliktusára épül. A károsult egyéni érdeke annyiban védelmezett, amennyiben az uralkodó osztály érdekét is sérelem éri a károkozással. Az esetek jelentékeny részében ez nem következett be. Ezt tükrözi a "büntetőjogi" tényállásokon keresztül a károkozás általános megengedettségeinek gyakorlati szabálya, mely a kizsákmányoló társadalom uralkodó osztályának azon a felfogásán alapszik, hogy a károkozás és az uralkodó osztály szerint értelmezett antiszocialitás társadalmi méreteiben általában nem jár együtt. Ezzel szemben a szerződéskötés rendellenességeit reprezentáló gazdasági-társadalmi modell a kizsákmányoló társadalmakban sem szűrhető le a "károkozó-károsult" /pl. megtévesztő-megtévesztett/ relációra, sőt ez a reláció az eseteknek mind számában, mind jelentőségében alárendelt szerepet játszik ahhoz a tényállás-modellhez képest, amelyben a társadalmi alanyok érdekei egyesülnek az uralkon lévő társadalmi osztály érdekeinek csorbítására. Főleg a szerződések jelentékeny részének a fentiekben vázolt jellegzetességeire látjuk visszavezet-

hetőnek, hogy a konkrét tilalmakat a kiegészítő szerződési tilalommal egységbe kapcsolva az uralkodó osztálynak társadalmiként feltüntetett érdekeit veszélyeztető szerződések általános tilalmáról beszélhetünk a szocialista társadalmi rendet megelőző társadalmi rendszerekben is.

Jogi szempontból azonban fel kell ismernünk azt a - szintén gazdasági-társadalmi gyökerű - tényt is, hogy az antiszociális szerződés általános tilalma a kizsákmányoló társadalmakban épp úgy, mint a szocialista társadalomban, mind az életviszonyokban, mind a jogalkotásban a kivétel szintjén érvényesül, mert az uralkodó osztály érdekeivel ellentétes szerződés rendszerint jóval ritkábban jön létre, mint az annak érdekeivel egyező szerződés, ebből következőleg a használati értékek mozgását az árutermelő társadalmak joga a szerződéses szabadság főszabályának jegyében engedi meg lebonyolódni. A kizsákmányoló társadalmak jogában a károkozás általános megengedettsége alóli tilalmak is a kivétel szintjén érvényesülnek, míg a szocialista polgári jogban a károkozás általános tilalma főszabállyá emelkedik.

A szocialista jogban tehát az antiszocialitás a kötetlen jog mindkét részében általános tilalom alatt áll, különböző azonban e tilalom pozitívjogi szintje:

a károkozás általános tilalma a főszabály, az anti-
szociális szerződéskötés tilalma a kivétel szintjén
helyezkedik el. Emögött az eltérés mögött az áll,
hogy míg a károkozás tipikus megnyilvánulása viszo-
nyaink között társadalomra veszélyes, addig a társa-
dalomra veszélyes szerződés a társadalom forgalmi
viszonyainak egészét tekintve atipikusnak mondható.

A tilos károkozás szankcióban csupán akkor részesül,
ha a tilos károkozás egyszerűsminél felróható magatar-
tás eredménye. A szerződési tilalomba ütköző magatar-
tás viszont általában akkor is szankció alá esik, ha
a tilos szerződés nem vesethető vissza felróható maga-
tartásra. A tilos szerződésekhez leggyakrabban fűző-
dő jogkövetkezmény, az érvénytelenség ugyanis általá-
ban repressziómentes polgári jogi szankció. A tilos
szerződések társadalmi veszélyessége ugyanis a felró-
hatóságtól függetlenül igényli ugyanis a velük szem-
ben való védekezést. A tilos szerződés tehát tulaj-
móan objektív feltételű és rendszerint érvénytelen-
séggel szankcionált szerződés, amely az antiszociális
szerződésnek a társadalmilag hasznos szerződéseket
megengedő főszabályához viszonyított kivételes, egy-
szerűsminél általánosított tilalma alatt áll.

A fenti meghatározás a Magyar Polgári Jog Egyetemi

Tankönyvében olvasható meghatározásból indult ki. E szerint "azok a szerződések, amelyek jogszabály valamely rendelkezésébe ütköznek, tilos szerződések". /30/ Fóthné Fábrián Eszter /31/ ugyancsak a jogszabályba ütközéséget azonosítja a tilalmazottsággal: "jogszabályba ütköző, azaz tilos". A specifikáció a fenti fogalom meghatározásunkban három irányban jelentkezett: szociológiai szempontból a tilos szerződések társadalmi veszélyességének ismérveit foglalta össze, jogpolitikailag a szerződési szabadság-szerződési tilalom kapcsolatában a főszabály-kivétel viszonyát hangsúlyozta, dogmatikailag feltárta azt a logikai összefüggést, amely e jogszabályi rendelkezések között látszólagos töredékességük ellenére fennáll.

A szerződés tilossága a szerződés jogellenességével egyértelmű. Valamely szerződés jogellenessége azonban nem teszi feltétlenül tilossá is a megállapodást. A szerződéseknek egzisztenciális feltételek hiánya, alakhi hiba, akaratihiba, illetve harmadik személy aktusának hiánya okából bekövetkező érvénytelenséget a jogirodalomban általában nem vesetik vissza arra a kérdésre, hogy az említett érvénytelenségi okokat megvalósító magatartás jogellenes, megengedett, önhibás, illetve tilos magatartásnak minősül-e. Kivétel ez alól az alakoszerzési hiány esete: a jogiro-

dalomban ezt jogellenes, de nem tilos szerződésnek tartják számon. /32/ Az irodalom szankcióra-koncentráltására jellemző, hogy a szerződések jogellenességét is a szankció oldaláról fogták meg. Arzamaszcev /33/, Rabinovics /34/, Sahnatov /35/ és mások munkáiban az érvénytelenség mint a jogellenesség kizárólagos indiciuma jelenik meg. E nézet érthetővé válik, ha tekintetbe vesszük, hogy az említett vélemények kifejtésekor hatályos szovjet polgári jog a jogellenesség és az érvénytelenség közötti "ollót" nem ismerte. /Más lapra tartozik, hogy a szovjet bírói gyakorlat - jogpolitikailag helyesen - jogellenességük ellenére érvényesnek ismert el bizonyos szerződéseket./

Álláspontunk szerint a tilosnak nem tekinthető, ám érvénytelen szerződést eredményező magatartások - az alakhibás szerződések kivételével - nem jogellenesek, hanem jogszerűek, jogosak. Az ilyen magatartás jogszerűsége, megengedettsége a harmadik személy aktusának hiánya okából érvénytelen szerződések esetében kézenfekvőnek tűnik, hiszen egyéb módon, mint érvénytelen szerződés megkötése útján a harmadik személy utólagos jóváhagyását, beleegyezését meg sem szerzhették a felek. /Pl. lakáscsere szerződésnél./ Felütné tehát a Grosschmid által a "törvény összehasonlításának" nevezett eset: a jogszerű eredmény csak jog-

ellenes uton lenne elérhető. Az igazsztenciális feltételek valamelyikének hiánya is általában társadalmilag hasznos célok szolgálatába állított szerződéseket tesz érvénytelenné. /Tanítási célból, színpadon kötött "szerződés"./ A jogban való tévedés esetén ugyan bekövetkezik a tilosságot indikáló érdekveszély, csak hogy ezt nem egymásnak, vagy harmadik személynek, illetve a társadalomnak okozzák a felek, hanem végső soron más okozza és ők csupán elszenvedik.

Eltérő megítélést igényelnek nézetünk szerint az alakszorúsági követelményeknek meg nem felelő, formahibás szerződések. Az alakhi hibában szenvedő szerződések ugyanis bizonyos veszélyt rejtenek magukban a forgalombiztonság, az ellenőrizhetőség stb. szempontjából. Ezek jogellenes, de nem tilos szerződések.

A tilos szerződéseken kívül tehát feltérképezhető az érvénytelen szerződések két másik típusa is: a jogos és a jogellenes szerződés. Mindkét típusban fontos szerepet játszhat az önhiba, az önérdek objektív megsértése. Az igazsztenciális feltételek valamelyikének hiánya okából érvénytelen szerződésnél, ha a komolyság látszatát kelti a jognyilatkozat: a szerződés érvényes lesz. /36/ A harmadik személy aktusának megszerzéséig az önhiba abban jelentkezik, hogy a fél

a kitűzött megfelelő határidőig a konvalidációt nem éri el. /Ptk. 215. § /1/ bekezdés./ Az akarathibás szerződéseknel az űnhiba az, hogy a fél, illetve a felek a harmadik személyek akaratot elhomályosító, illetve megtörő behatása szerint cselekszenek, vagy alaptalanul bíznek valamely tényben. űnhibás az a szerződés is, amely alakilag hiányos: a többletkövetelmények "alatti" cselekvés a jog átruházásának, illetve megszorzásának akadály. Végül soron a tilos szerződések is magukban hordják az űnhibát azáltal, hogy a jognyilatkozat tevőjét rendszerint különféle szankciók érik, illetve érhetik. A tilos szerződés tehát nemcsak a másik, vagy a szerződésen kívülálló fél, illetve a társadalom érdekeit veszélyeztetli, hanem a saját érdeket is. Az űnhiba tehát lehet jogos magatartás tulajdonsága is /pl. komolynak tűnő akarathianyos jognyilatkozatnál/, jogellenes is /pl. a formahibás szerződésnél/, végül tilos is /pl. az uszerás - a kötelező állam javára marasztalás folytán - űnérdeke ellen cselekszik/.

A jogellenesség kifejtésére nem hasznosíthatjuk Saladits meghatározását, aki szerint "jogellenes minden olyan magatartás, amely valamely jogi kötelezettséggel ellenkezik". Kötelezettségsgsgő ugyanis csupán a tilalomba ütköző magatartás lehet, a jogelle-

nesség pedig nem jelent feltétlenül jogszabálybaütközést, tilosságot. Álláspontunk szerint valamely szerződés akkor is jogellenes, ha tilos, de akkor is, ha az alakzerűségi követelményeknek nem felel meg.

Szaladits különbséget tesz a feltétlen és a viszonylagos jogellenesség között. A tilosságra szűkített jogellenesség-fogalma folytán az előbbin azokat a magatartásokat óri, amelyek jogellenesek "tekintet nélkül arra, hogy ki ellen irányulnak". Viszonylagos a magatartás jogellenessége akkor, ha "magában véve megengedett, de jogellenessé válik az olyan kötelezettség megszegése folytán, amely az illetőt csupán meghatározott személlyel szemben terheli". /37/ Ezt a megkülönböztetést a tilos szerződések körében is hasznosíthatónak tartjuk, de csak akkor, ha a szerződési tilalom alá vonható jogviszonyok fejlődési fázisaival szinopszisban alkalmazzuk. Szaladits abszolút és relatív jogellenességi kategóriái /melyeket a tilossággal azonosít/ fellelhetők azokban a jogviszonyokban, amelyek a szerződési tilalom megsértése előtt állnak fenn. Ezek döntően abszolút tilalmak: senkivel sem szabad uszorás szerződést kötni, senkivel sem szabad kizsákmányoló célzatu társasági szerződésre lépni stb. A szerződési tilalmak akkor relatívek, ha a felek között előzetesen már jogviszony állott fenn. Pl. a jog-

viszony alanyai kötelesek tartózkodni a fedezet elvonására irányuló szerződéstől, ugyanígy kötelesek tartózkodni a pactum antichreticumtól a kézizálog-szerződés alanyai stb. A szerződési tilalom megsértése, szankciós jogviszonyban való realizálódása esetén a szerződés alanyaira koncentrálódik - relativizálódik - a szerződési tilalom: a teljesítési tilalom a feleket egymással szemben terheli, e tilalom megsértése esetén a felek a restitúcióra /illetőleg a restitúció elvonásának türésére/ egymással szemben kötelesek. A realizált szerződési tilalom és az abból származó további tilalmak tehát viszonylagosak.

A szerződési tilalom abszolút, illetve relativ jellegének kérdése felvethető nemcsak a tilalom által védett személyek köre oldaláról, hanem a tilalom címzettjei oldaláról is. A szerződési tilalom ilyen értelemben is lehet abszolút és relativ. A szerződési tilalom címzettje rendszerint a társadalom minden jogalanya: az uszorás szerződés tilalma pl. nemcsak a potenciális adósok javára, hanem a potenciális uszorásokhoz is szól. Relativ viszont a címzetti kör pl. a tervszerződések esetében. A szóban kötött tervszerződés tilalma csupán a tervszerződések alanyaihoz szól. A realizált szerződési tilalom és az abból fakadó tilalmak, illetve kötelezettségek címzettje

viszont a tilos szerződés egyik, illetőleg mindkét a-
lanya lesz csupán.

A tilos szerződéseket fentebb jogszabályba ütköző
szerződéseknél is neveztük a jogirodalomban elfoga-
dott terminológiával. A szerződések tilossága végső
soron máson, mint jogszabályon nem alapulhat. A jog-
szabályok azonban felhatalmazást adhatnak egyes ál-
lami hatóságoknak és maguknak a szerződést kötő fe-
leknek is, hogy egyes esetekben akaratnyilvánításuk-
kal közvetlenül maguk létesítsenek olyan feltétele-
ket, amelyeknek megsértése a szerződés tilosságát
eredményezi. Erre tekintettel helyesnek látszik, ha
a szerződések jogszabályba ütközésével kapcsolatban
megkülönböztetjük egymástól a jogszabályba ütközés
szűkebb fogalmát annak tágabb értelmétől. Szűkebb ér-
telemben valamely szerződés akkor ütközik jogszabály-
ba, ha a szerződés tilalomszerűsége közvetlenül a jog-
szabályon alapul /pl. az uszoratilalomba ütköző szer-
ződés/, tágabb értelemben pedig akkor, ha jogszabályi
felhatalmazás alapján kinyilvánított akarat-
ba ütközik. /Pl. a csehszlovák ptk. 138. § /1/ be-
kezdése tiltja annak a tulajdonostárnak a szerződés-
sét, aki un. nem folyó ügyben a többi tulajdonostárs
beleegyezése nélkül, adott esetben a többi tulajdo-
nostárs kifejezett ellenszemsége dacára köt szerződést./

További fejtegetéseinkben a tilos szerződések jogszabályba ütközését annak tágabb értelmében használjuk. A szerződések jogszabályba ütközésével kapcsolatban két irányban merülhetnek fel problémák:

a./ a jogszabályellenesség "vertikális határainak" kérdéseként, vagyis a tilos szerződések jogferrásta-ni szabályozására vonatkozóan,

b./ a jogszabályellenesség "horizontális határainak" kérdéseként, vagyis hogy mely tilalom tekinthető a határesetekben szerződési tilalomnak. A következőkben csupán a/-val jelölt kérdéskört elemezzük, a b./ alatt jelzett problémákra a VI. fejezetben térünk ki.

Mind a burzsoá magánjogi kódexekben, mind a szocia-
lista polgári jogi törvénykönyvekben a szerződés jog-
szabályba ütközése szempontjából releváns kutfőnek
viszonylag állandó hierarchiája jött létre. E hierar-
chia csúcán az un. törvénybe ütköző szerződésekre vo-
natkozó tilalom áll. A törvénybeütközést, mely a kó-
dexekben rendszerint szerepel /pl. bolgár Kötelmi Tör-
vény 34. § /3/ bekezdés 2. pont, csehszlovák ptk. 39.
§-a, lengyel ptk. 58. cikk 1. §-a/ kiterjesztően szo-
kás értelmezni mind az elméletben, mind a gyakorlat-
ban. A kiterjesztő értelmezés a törvény fogalmát két
irányban is érinti. A törvényt egyfelől azonosítják a

jogszabályokkal /a magyar ptk. ezt a terminológiát használja/, másfelől a törvényt a jogszabályok alapelveire, valamint a dolgozó nép érdekeire is kiterjesztik. /38/ A dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződés tilalmának a törvénybe ütközés tilalmába történt implikálásának szükségessége azokban a jogrendszerekben merül fel, amelyek nem ismerik a kiegészítő szerződési tilalom kategóriáját. /39/ Ilyenek pl. a Szovjetunió és az egyes szövetséges szovjet köztársaságok jogrendszerei. Ezekben a jogrendszerekben a dolgozó nép érdekeibe ütköző /a szocialista együttélés követelményeit sértő/ szerződés közvetlenül a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségének, illetve kötelezettségmegszegésének az illető ország alkotmányában megfogalmazott tilalma alá vonható. Az ilyen jellegű szerződések ezekben a jogrendszerekben közvetlenül más jogág, az államjog tilalmába ütköznek, s a törvényellenes szerződés polgári jogi minősítését és szankcionálását az általános szankcionáló szabály közvetítésével nyeri el.

A szerződés törvénybe ütközését szankcionáló szabály dispozíciója logikai természetét tekintve tilalom. A liberális-burzsóá hagyományokat leginkább tisztelő BGB idevonatkozó szabálya a forgalmi viszonyokba be nem avatkozó állami politikát tükrözi a 134. § "gesetzliches Verbot"-formulával, amely a negatív tar-

talma kötelezettségekre utal. Ezzel szemben a fasiszta Olaszország Codice civile-jének megfelelő szabálya "norme imperative" kitételt tartalmaz, mely olyan gazdaságpolitikát tükröz, amelyet az állam gazdasági beavatkozása jellemez. Erre utal a pozitív magatartásra, cselekvésre kötelező normák megsértésének tilalma.

A szűkebb értelemben vett jogszabályellenességgel függ össze az a kérdés, hogy milyen norma vonható a jogszabály fogalmi körébe. A polgári jogban ritkán merül fel a nemzetközi közjogban problémákat okozó programjellegű normák jogforrási jellegének a kérdése, annál gyakrabban lehet azonban a polgári jogi szabályozásban találkozni preambulumokkal, jogpolitikai tervesszerű irányelvekkel, valamint jogszabálymellékletekkel. Ezek általában jogszabályok, a bennük megtestesülő állami akaratot sértő szerződés tehát tilos. /Pl. a 63/1957. /X.19./ Korm. számú rendelet 1. § /1/ bekezdésének a./pontja irányelveket adott az állami tartalékpótlások haszonbérleti szerződés kötése útján való hasznosítására, megjelölve a lehetséges szerződő felek rangsorát. Ez az irányelv nézetünk szerint jogszabályi erejű, akár csak a Beruházási Kódex Mellékletei is./ Ezzel szemben a kisajátítási kártalanításról szóló jogszabályhoz csatolt irányárak - a jogszabályban meghatározott eseteket kivéve - csupán tájékoztató jelle-

gük, nélkülözik a kötelező erőt. A kisajátítónak és a kisajátítást szenvedőnek az egyezsége tehát csupán abban az esetben minősül tilosnak, ha kötelezően figyelembe veendő irányár megsértésével kötötték.

Bírói gyakorlatunkban az a kérdés is felmerült, hogy a szerződés jogszabályba ütközésége szempontjából releváns tiltó norma-e az a jogszabály, amelyet a Magyar Közlönyben nem tettek közzé. A Budapesti Fővárosi Bíróság 46 Pf. 30.900/1960. számú ítélete tagadólag döntötte el a kérdést, viszont az ugyanezen bíróság elnöke által kiadott Tájékoztató /1959.EI.II.E. 44/124./ bírálta az eseti döntést. /40/ Véleményünk szerint a Magyar Közlönyben történt közzététel nem a jogszabály normatív minőségét érinti, hanem - figyelemmel az 1072/1954./IX.4./ Mt. számú határozatra - a jogszabály személyi hatályát. Ily módon elképzelhető, hogy a Magyar Közlönyben közzé nem tett tiltó jogszabályba ütköző szerződés csupán az egyik szerződő fél szempontjából tilos.

A jogszabályellenesség vertikális határaival kapcsolatban nemcsak a jogferrések csúcsán, hanem alsó szintjén is merültek fel további problémák. A Legfelsőbb Bíróság tanácsvezetői értekezlete foglalkozott ezzel a kérdéssel, hogy a ministerek és az iparági igazga-

tók körlevelei jogszabályok-e vagy sem. Esetünk szerint helyes megállapításra jutott a tanácsvesztői értekezéslet akkor, amikor e kérdést tagadólag döntötte el. /41/

A tágabb értelemben vett jogszabályba ütközési okot statuáló hatfők hierarchiájában a jogszabályok mellett, illetve után említendők a belső szervezeti szabályzatok /statutum, alapszabály stb./, az államigazgatási aktusok, az egyoldalu jogügyletek és a szerződések.

A jogi személyek belső szervezeti szabályzatainak a szerződések tilosságára gyakorolható hatása közvetett módon jelentkezik. A szerződések szabályai szempontjából ezek a mögöttes hatfők vagy asáttal hatnak ki a szerződések tilosságára, hogy konkrétisálják a jogi személy relatív jogképességének terjedelmét, s az ezzel ellentétes szerződést a relatív jogképesség megértése okából tessik tilossá, vagy pedig asáttal, hogy meghatározzák a jogi személy képviselőtében eljárni jogosult személyek körét, s az ezekkel a szabályokkal ellentétes szerződéseket alképviselőt okából /ptk.220. §-a/ tessik tilossá. A jogi személy belső normái tehát a polgári jog néhány nyitott tényállásu szabályának közvetítésével hatnak a szerződések

tilosságára.

A szovjet jogirodalomban az ötvenes években élénk vita folyt arról, hogy a törvénybeütközés okából érvénytelennek lehet-e tekinteni a jogi személy alapszabályával ellentétes ügyletet. Vilnyanszkij tagadó álláspontjával szemben a többség: Halina, Nyecsceckij, Priluckaja, Rabinovics és Szeducin-Sircikov /42/ "normatív aktusnak" tekintették a jogi személy alapszabályát, s az ezzel ellentétes szerződést a törvénybe ütköző szerződések fogalmi körébe vonták. Ugyanakkor Rabinovics és Vilnyanszkij /43/ a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának teljes ülése által hozott irányelveket a normatív aktusok közé sorozta.

Az államigazgatási aktusok kétféle módon lehetnek relevánsak a szerződések tilossága szempontjából. Az első esetben valamely normatív államigazgatási aktus tölti ki a nyitott tényállású polgári jogi szabály kereteit. Leglényegesebb esete az államigazgatási aktusban rögzített ármegállapítás. Ilyen esetben az államigazgatási jogszabály a rendelkezéseivel ellentétes szerződést polgári jogilag tilossá teszi. Ennek a szabályozási formának a jelentősége a gazdasági reform viszonyai között csökkent. A második esetben konkrét államigazgatási aktus, pontosabban valamely engedélyező tartalmú aktus szükséges a szerződés megengedettsé-

géhez. Az államigazgatási szerv engedélyező határozatának hiánya azonban ritkán teszi a szerződést tilossá. Tilossá a szerződés ebben a körben csupán akkor válik, ha az államigazgatási szerv előzetes engedélyét kötelesek a felek a szerződéskötéshez megszerezni. /Devisügyleteknél, kisiparos értékhatár fölötti kőszállításánál./

Az egyoldalú jogügylet több esetben is a szerződés érvényességi kelléke, megszerzését azonban a jogszabály nem teszi kötelezővé. A jogügylet megítélésének elmulasztása a felek szerződését tehát érvénytelené teheti /pl. a cselekvőképtelen szerződését a törvényes képviselő jóváhagyása előtt/, de nem tilossá. Elvileg azonban nem zárható ki annak a szabályozási módnak a létjogosultsága, amely valamely szerződés megengedettségeinek feltételéül harmadik személy előzetes engedélyét kívánja meg.

A jogszabályok olykor megengedik a szerződés alanya-
inak, hogy a konkrét szerződésre kiható hatállyal érvénytelenségi okot alapíthassanak. Jogunkban ilyen az okirati kikötés esete /ptk. 218. § /1/ bekezdés/. Ha a felek okirati formát kötöttek ki, ezt a kötelezettséget a felek bármelyike csak asáttal sértheti meg, ha vonakodik a szerződést írásba foglalni. A

dolog természetete szerint fogalmilag kizárt, hogy csupán tevőlegesen megvalósítható tilosság pusztán nemtevésével is létrejöjjön. Eltérő ettől a szerződéssel alapított elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző szerződés esete. A felek az elidegenítési és terhelési tilalommal olyan korlátot állítottak fel, amely csupán szerződés megkötésével sérthető meg. Az elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző szerződés a jogszabály keretei között az alapszerződést megkötött felek által konstituált tilalomba ütközik.

A szerződési tilalom fennforgására bizonyos jogalkotás-technikai körülményekből is következtetés vonható. E körülményeknek - a szerződési tilalom indíciumainak - számbavételét azért tartjuk indokoltnak, mert a kifejtendő történeti okokból a polgári jogi törvényszerkesztés figyelmé döntően a rendellenes keletkezésű szerződések érvénytelenségére koncentráldott, a rendellenes keletkezésű szerződések szabályozási modellje alapvetően az érvénytelenségi ok-érvénytelenségi következmény pólusaira mintázódott. A törvényszerkesztési technikában e rendszertípi modell csenka jogszabályok kópében jelent meg, vagyis a rendellenes keletkezésű egyes szerződésfajtákra vonatkozó jogszabályok szankciós jogkövetkezményeket és az ezek feltételül szolgáló törvényi

tényállásokat tartalmazták. Ezekből a "ha-akkor" szerkesztű jogszabályokból a diszpozíció típusa közvetlenül ritkán tűnik ki. E törvényeszerkesztési módszer történeti előzményekkel terhes, és nem felel meg maradéktalanul azoknak a követelményeknek, melyeket a szocialista polgári jogi szabályokkal szemben jogpolitikai és törvényességi szempontból támasztani lehet. A történeti okot abban látjuk, hogy a tőkés áruterelés feltételei között a rendellenes keletkezésű szerződések mélyreható szabályozása az állam magánjogi politikájától távolosott; az uralkodó osztály megelégedett a számára bármely okból kifogásolható szerződések teljesítésének tilalával, illetve megtámadásának megengedésével és a szolgáltatások visszaforgatásával. Ha a gazdasági igény és jogpolitikai szemlélet a magánjogi törvényhozásban és dogmatikában nem a rendellenes keletkezésű szerződések okainak a diszpozíciók fajtái szerinti tipizálását, hanem taxációját igényelte csupán. A rendellenes keletkezésű szerződésekre vonatkozó jogszabályokban található úr, amit a diszpozíció hiánya okoz, nézetünk szerint sajátos jogi formában fejezte ki a burzsoázia viszonylag csekélyebb érdekeltségét e szerződések irányításában. E jogalkotói tartózkodás sajátos dogmatikai következménye a tőkés magánjogokban az a körülmény is, hogy a tilos szerződések a jogalap nélküli gazdagodás, tehát egy aláron-

delt jelentőségi, szubszidiárius jogintézmény kiágazásai, "bizonyos típusai". /Fábrega//44/ A szocialista állam a klasszikus kapitalizmus állama gazdasági non-intervenciójának elvi tételével szemben a gazdaság aktív irányításának elvi tételét tette magáévá. Az ilyen vezérlésű polgári jogi politikában a represszióval történő befolyásolás is érthető módon számottevő eszköz. A gazdaság represszív szankcióval való befolyásolását jelenti viszonylag szűk, de mély - történetileg is mély - gyökereket ereszített konfliktusterületen az állam javára marasztalás. Noha az állam javára marasztalás feltétele - a most csak elnagyoltan kifejezett - érvénytelenségi ok felróható megvalósítása, a felróható magatartás, e szankció konjunktív feltételei közül az objektív jogellenességi oldal sem becsülhető alá. A nyelvtanilag csakán, "hagyományos" szerkesztett konkrét érvénytelenségi esetek és az állam javára marasztalás rendszerint elvontan fogalmazott objektív feltétele - törvénybeütközés, tilosság - között keletkezik ellentmondás. Ez a feszültség jellemző túlzásokhoz vezetett más és más irányban a szovjet és a belgár polgári jogtudományban, illetőleg a ptk. hatályba lépését követő bírói gyakorlatban. Az előbbi képviselői ugyanis csak azokat az érvénytelenségi eseteket szubszummálták a törvénybe ütközés fogalma alá, amelyeknek tilos jellege

szembetűnően mutatkozott meg: az alapvető társadalmi érdekekkel ellenkező szerződéseket. Így alakult ki a törvénybe ütközés szűk fogalma. A ptk. hatályba lépését követő magyar bírói gyakorlat viszont, mint erről Benedek /45/ beszámolt, a tilosság, a törvénybe ütközést olyan érvénytelenségi esetekre is kiterjesztette, amelyek ezt a jellegét nélkülözik, így pl. a formahibás szerződésekre is. Ez a gyakorlat a törvénybeütközés indokolatlanul tág értelmezését jelentette.

Az itt vizsgált problémák teszik szükségessé a szerződési tilalomak jogalkotástechnikai indiciáinak számbavételét.

a./ Ritka eset, hogy a törvény kifejezetten használja valamely rendellenes keletkezésű szerződéssel kapcsolatban a "tilos" szót. Így pl. a csehszlovák ptk. 455. § /3/ bekezdése szerint "tilos" a letéti felelősség korlátozása vagy kizárása. Tilalom indiciuma az a módszer is, amely tagadó szó használatával fejezi ki a szerződés tilalmazottságát. /Pl. a lengyel ptk. 867. cikkének 1. §-a szerint a polgári jogi társaság tagja a nyereségből nem zárható ki./

b./ Gyakrabban alkalmazott módszer a szerződési tilalom kifejezésére az a közvetett módszer, amely vala-

mely nyitott tényállású polgári jogi szabály kereteit
tiltó normával tölti ki. /Pl. ilyenre utal a jogszabályi árba ütköző szerződés tilalma. A csehszlovák ptk. 59. §-a az ingatlankerletésési tilalomba ütköző szerződéseket tiltja.

c./ Máskor az engedő szabály szabatosan körülírt terjedelméből lehet következtetni arra, hogy az engedő szabályhoz képest excesszív szerződés tilos. /Pl. a szakember vagyoni hozzájárulás nélkül is részt vehet a polgári jogi társaságban; következésképp a laikusnak engedett ingyenosság tilos. Ide sorolhatjuk a kamatmaximumra vonatkozó rendelkezéseket is./

d./ Olykor a szerződéskötés megengedottségének a feltételét határozza meg a jogszabály. Ez annak indiciuma, hogy a feltétel hiányában a szerződés tilos. /Pl. a kisiparosok értékhatár feletti kiszállításánál./

e./ Találkozunk olyan szerződési tilalom-indiciummal is, amely kötelezővé teszi a szerződés fél vagy felek számára valamit. /Pl. a tervszerződés írásba foglalását./ A jogszabályi parancs teljesítésének elmulasztása is tilos szerződést hoz létre. /Pl. a ptk.-novella előtti polgári jogunkban termelési szerződés kötése esetében a kötelező kötbérekfizetés mellőzése./

Ilyenkor a szerződés tilossága annyiban sajátos, hogy nem tartózkodási kötelezettség, hanem cselekvési kötelezettség megsértésének következménye.

f./ Más esetben a jogszabály tényállásból vonható következtetés a szerződés tilosságára. Ez akkor fordul elő, ha a szerződésre vonatkozó jogszabály tényállásában a tilos szerződések társadalmi veszélyességének jellemzői: az érdekveszélyeztetés stb. ismerhetők fel. Ilyenek különösen azok a tényállások, amelyek az egyik fél részéről csak felrúthatóan valósíthatók meg. /Ússora, megtévesztés, jogellenes fenyegetés./

A szerződési tilalom indiciumainak számbavételénél szándékosan mellőztük a szerződés szankcionáltságának, mint tilalom-indiciumnak elemzését. Véleményünk szerint a szerződési szankció nem közvetlenül a szerződési tilalomnak, hanem a szerződés jogellenességének /rendellenességének/, vagy akár jogosságának is következménye lehet. Ez a megállapítás azonban nem helytálló azokon a jogterületeken, ahol a megtartások represszív szankcióban részesülnek. /Büntetőjog, kárfelelősségi jog./ A represszív szankció ugyanis a tilosság indiciuma. Az érvénytelenség azonban általában nem represszív szankció: fennforgásából tehát teljes bizonyossággal a szerződés tilalma-

zottságára nem vonható következtetés.

A szerződés tilossága, mint objektív eredmény mögött általában objektív jellegű tényállási feltételek állnak. A tilos szerződés azonban olykor szubjektív tényállási feltételeket is tartalmazhat. A tilos szerződések okai között kétségtelenül az objektív okok a dominánsak. /Árhatósági ár megsértése, devizahatósági engedély megszerzésének elmulasztása, szinallagnya megsértése, túlzott mértékű kamat stb./ Kizárólagosan szubjektív feltételűnek csupán a megtévesztés okából tilos szerződést nevezhetjük. Mind a jogellenes fenyegetés hatására kötött, mind a joggal való visszaélést megvalósító szerződés, mind az ussora esete vegyes feltételű tilos szerződés. Az említett szerződések tényállásában ugyanis fenyegetés esetén a fenyegetés jogellenessége, joggal való visszaélés esetén a joggyakorlás szembenállása az alanyi jog társadalmi rendeltetésével, ussora esetén a feltűnő aránytalanság; a vegyes feltételek objektív oldalához, a fenyegetés, a speciális szándék-elem, illetve a helyzetkihasználás a vegyes feltételek szubjektív oldalához tartozik.

Eürsi /46/ szerint az un. szubjektív jogellenességi elemek a kárfelelősségi jogban - akár csak Vicki /47/ szerint a büntetőjogban - nem a jogellenesség, hanem

a felelősség körében értékelendők. Vizsgáljuk meg a problémát a tilos szerződések körében. Álláspontunk szerint a szubjektív jogellenességi elemek a tilos szerződések körében három funkciót tölthetnek be:

a./ Tilossá minősíthetnek valamely szerződést, amely onélkül nem lenne tilos. Ez a helyzet a jogellenes fenyegetés esetében: jogellenesség és fenyegetés együtt teszi a szerződést tilossá. A "jogos fenyegetés" - megengedett.

b./ Valamely objektív feltételű tilos szerződést a szubjektív elem jelenléte másfajta tilalom alá helyez. Ez következik be a joggal való visszaélés és az uszóra esetében. A rendeltetésellenes joggyakorlás eredményeként létrejött és a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságát tartalmazó szerződés önmagában is tilos, ha azonban a megfelelő szubjektív jogellenességi elemmel párosulnak, ez a szerződésre minősítő hatással lesz. /P1. a ptk. 201. § /2/ bekezdésének hatálya alól a szerződés a ptk. 202. § /1/ bekezdése alá kerül./

c./ A szubjektív jogellenességi elem a tilos szerződés szankciói körében önálló, a jogellenesség objektív oldalától elkülönült jelentőségre tesz szert. A

tilos szerződés alapján teljesített szolgáltatásnak az állam javára történő elvonása megítélésénél a jogellenes fonyogetés, valamint joggal való visszaélés esetén stb. a szubjektív oldal épp úgy önálló vizsgálat, mérlegelés tárgyává lesz, mint a tulajdonoknak tekinthető azoknak a szerződéseknek a megítélésében, amelyeknek tilalmazottsága fogalmilag független a szubjektív elemektől. Ussora esetén is jelentőssé válik a szankció szempontjából a szubjektív jogellenességi elem, a helyzet kihasználása, azonban relevanciáját nem a jogalkalmazó, hanem a jogalkotó által nyerte el. /A csehszlovák polgári jogban az ussora szubjektív oldala is jogalkalmazói mérlegelés tárgyát képezi az állam javára marasztalásnál./ Az állam javára marasztalás körében válik tehát a szubjektív jogellenességi elem a felróhatóság vonalán értékelendővé.

A szubjektív jogellenességi elemek problémát okoznak az akarathibás, döntően tévedés miatt megtámadható szerződések jogi minősítése körül. Az uralkodó felfogás szerint a tévedés esete nem törvénybe ütközés okából megtámadható szerződés. E kérdés megközelítésénél alapvető módszertani szempontnak tartjuk a tévedésnek, mint a szerződés megtámadására vezető oknak a differenciálását aszerint, hogy ténybeli tévedés /ptk. 210. § /1/ bekezdés és 211. §/, jogi tévedés

/ptk. 210.§/2/ bekezdés/, vagy közös téves feltevés
/ptk. 210.§/3/ bekezdés/ okozta-e a szerződés megtámad-
hatóságát.

A ténybeli tévedés jogi minősítésének kulcskérdése az
"okozta vagy felismerhette" szavak helyes értelmezése.
Nézetünk szerint e törvényi szóhasználat az "okozta"
kifejezéssel nyilvánvalóvá teszi, hogy az egyik fél na-
gatartása és a másik fél tudatállapota között kauzali-
tást kíván meg. Ennek az okozatosságnak a következménye
pedig az érdekegyensúly megbillenése, és pedig lényo-
ges megbillenése. Ezzel pedig előttünk áll a tilos
szerződésnek az a modellje, amelyet "belső" konflikt-
tusnak neveztünk.

A "felismerhette" szó értelmezhető akként, mint a má-
sik fél perbolilog bizonyíthatatlan tudati viszonya
a tévedő fél tudatállapotához. /Lehet, hogy felismerte
a tévedést, lehet, hogy nem./ A törvény esszerint az ér-
telmezés szerint az indokolt esetekre a másik fél té-
vedésének felismerését mintegy vélelmezi. /Valószínű-
leg felismerte./ A "felismerhette" kitétel azonban
ugy is értelmezhető, hogy a más által vagy a tévedő
által önmagának okozott tévedést a másik fél nem is-
merte fel, noha felismerhette volna, ennek következtö-
ben - a megkívánt gondosság mellett - fel is kellott

volna ismernie a tévedést. Az utóbbi interpretáció látszik helyesnek. Az első értelmezési eredmény ugyanis asszál a fonák következménnyel járhatna, hogy a bizonyítási terhet a tévedőről a másik félre hárítanánk, aki a tévedésnek nem volt okozója, és akiről azt sem tudjuk, hogy a tévedés fel nem ismerésében magatartása felróható volt-e, vagy sem. Ez a megoldás tehát a másik felet annak szubjektumától függetlenül szankcionálná a szerződés megtámadásának megengedésével. A bizonyítási teher szankciós áthárítása /pl. a károsult vendég kirbejelentési "kötelezettségének" elmulasztása esetén a probációs bizonyítás előírása/ a polgári jogban vétkeességet vagy legalábbis önhibát tételez fel.

Marad tehát a felróhatósági konstrukció. A fenti érvelés mellett a felismerhetetel fel kellett volna ismernie értelmezési eredmény helyességét támogatja a következő megfontolás is. A más által okozott vagy önköze tévedés bár értékvesztélyes eset, a tévedés azonban nem a másik féltől ered. A tévedés bekövetkezése szempontjából indifferens felet máltánytalanul sújtaná az érvénytelenség, ha az, a szerződés neki fel nem róható megkötése esetén is érhető. A "felismerhetetel" kifejezésnek mint gondatlan vétkeességi formának értelmezése, alapot ad az a minore ad majus jogértelmezési szabályának alkalmazására.

Ha ugyanis a fél gondatlanság esetén is az érvénytelenség szankciójával sújtható, még inkább megérdemli, ha felismerte a másik fél tévedését. A szerződő partnerét gondatlanul vagy szándékosan tévedésében meghagyó fél magatartása végső soron a felek együttműködési kötelezettségét sérti meg. A ptk. 210. § /1/ bekezdése szerinti szerződések tehát megítélésünk szerint tilos szerződések.

Az ingyenes szerződések körében a tévedés akkor is megtámadhatósági ok, ha azt a másik fél nem ismerhette fel. A ptk. 211. §-a szerinti szerződés tehát tilosnak nem tekinthető: az érdekegyensúly megbillenése nem vezethető vissza a másik félnek sem objektív magatartására, sem rosszhiszemiségire. Hasonló a helyzet a jogellenes fenyegetés és megtévesztés hatására kötött azoknál a szerződésnél is, amelyeknél a másik szerződő fél vétlen az akarathiba fel nem ismerésében. Nem tekinthető tilos szerződésnek a közös jogi tévedés, valamint a közös téves feltevés hatására kötött szerződés sem. Közös jogi tévedésnél ugyanis a felek érdekeinek veszélyeztetését a hatáskörében eljáró jogi szakértő okozza, s a felek azt csupán elszenvedik. Közös téves feltevésnél a helyzet az error iurishoz annyiban hasonlít, hogy a felek érdekeivel ellentétes állapot létrejöttét nem a felek okozták.

A közös téves feltevés is nélkülözi tehát azokat a sajátosságokat, amelyeket a tilos szerződések jellemzőiként fentebb kiemeltünk. /Egymásnak, illetve harmadik személynek - a társadalomnak - okozott érdekveszélyeztetés./

4. A szerződési tilalnak realizálódása jó viszonyokban

A tilos szerződés, mint jogviszonyalapító aktus szoros kapcsolatban áll a felet vagy feleket terhelő kötelezettségekkel. Ezek a kötelezettségek a jogviszony létszakaitól függően a következő fázisokban helyezkednek el. A jogalanyok tartózkodni kötelesek a tilos szerződés megkötésétől, megkötésük esetén a teljesítéstől kötelesek tartózkodni, teljesítés esetén pedig restitucióra kötelesek, kivéve, ha a szolgáltatások irreverzibilisek. Az érvénytelen szerződések más esetekben a feleket a jogellenes vagy joges szerződés megkötésétől való tartózkodás kötelezettsége nem terheli, a joghatáshoz szükséges tényállás befejezéséig viszont teljesítési, illetőleg restituciós kötelezettség terheli a feleket. E két utóbbi kötelezettség megsértése viszont hátrányos következmény nélkül marad, ha a felek a tényállás perfektuálásával a szerződést ex tunc érvényessé teszik. /Pl. megszerezik a törvényes képviselő beleegyező nyilatkozatát./

A tilos szerződés megkötésétől való tartózkodás kötelezettsége része azoknak az abszolút szerkezetű és negatív tartalmu jogviszonyoknak, amelyek a társadalom valamennyi tagja között, valamint azoknak a relatív szerkezetű és negatív tartalmu jogviszonyoknak, melyek az állam és a jogalanyok között közvetlenül a törvény alapján állnak fenn. E jogviszonyok szerkezetének és jogosulti pozíciójának kettőszétására - abszolút és relatív szerkezet, illetve állam és jogalanyok - azért van szükség, hogy jogilag fejezhesük ki a tilos szerződések egyik alapvonását. Az abszolút szerkezetű jogviszonyok ugyanis elvileg minden jogalany között fennállanak, s ezek alapján a jogalanyokat az a kötelezettség terheli, hogy tartózkodjanak a többi jogalany érdekét veszélyeztető szerződések megkötésétől. Ez a tartózkodási kötelezettség azonban a relatív szerkezetű jogviszonyok alanyait is terheli bizonyos tilos szerződések megkötését illetően. /Pl. a pactum antichreticum tilalma a kéziszálogszerződés felelt terheli, az adós köteles tartózkodni a fedezet elvonására irányuló szerződéstől./ Az állammal szemben, mint a társadalmat reprezentáló közhatalommal szemben a társadalom tagjait és a jogi személyeket a társadalmi érdek veszélyeztetését jelentő szerződések megkötésétől való tartózkodás kötelezettsége terheli.

A szerződésekre vonatkozó tilalom megsértése, jogviszonyban való realizálása rendszerint az érvénytelenség szankcióját vonja maga után. A tilos szerződés, ha ahhoz érvénytelenségi szankció járul, teljesítési tilalmat eredményez. A jogviszonyban realizálódó szerződési tilalom tehát újabb tilalmat fakaszt, a teljesítés tilalmát, amely egyszersmind szankcióként is felfogható. A teljesítési tilalom azonban nem vonatkozik minden esetben mindkét szerződés-típus valamennyi résztvevőjére. A teljesítési tilalom a szerződéskötési tilalom szankciós reflexhatása ennek megsértése estére. A szerződéskötési tilalom pedig attól függően, hogy a szerződő felek egyikének, vagy azokon kívülálló érdek veszélyeztetését gátolja, szólhat az egyik, illetőleg mindkét félhez is. Az egyik fél érdekét veszélyeztető szerződés teljesítése tilalmának tehát az érdekegyensúlyt felborító fél a címzettje: az ussorás, a megtévesztő, az ártullépő stb. fél. A társadalmi érdek, vagy a szerződő feleken kívüli más érdek veszélyeztető tilos szerződés teljesítésétől viszont mindkét fél tartózkodni köteles. Az érdekeiben veszélyeztetett fél részéről a tilos szerződésben kikötött szolgáltatás teljesítése nézetünk szerint tilosnak nem minősíthető, hanem pusztán jogellenesnek, ugyanakkor önhibás aktusnak. Az ilyen önhiba a jogában sértett fél számára restitúciós igényt keletkeztet.

tet, mely az ő szempontjából nem szankciós jogkövet-
kezmény.

A szocialista jogelméletben vita folyt a jogszabályok jogviszonyokban való realizálódása, különösen a tiltó jogszabályok realizálódása körül. Kecsekian /49/ és Peachka /50/ szerint a jogszabályok nem mindig jogviszonyokban realizálódnak. Ilyen lenne pl. a jogképesség terjedelmét előíró szabály. Javica /51/ szerint a tiltó normák megsértése esetén sem jönnek létre mindig jogviszonyok. Végül Kecsekian /52/ szerint vannak olyan jogszabályok is, amelyek kötelezettségeket állapítanak meg a nekik megfelelő jogok nélkül. E vita szempontjából számunkra nem az a lényeges, hogy a tiltó normák általában jogviszonyon kívül realizálódhatnak-e vagy sem. A szerződési tilalom csak jogviszonyban realizálódhat. A társadalom tagjait egymással, illetve az állammal szemben mindig negatív tartalmu, a tilalom jellegétől függően azonban abszolút vagy relatív szerkezetű jogviszonyok kötik össze a szerződési tilalom megsértése előtt is. Ezek a jogviszonyok azonban nem a szerződési tilalom realizálódásai, hanem a szerződési tilalom megsértésétől való tartózkodást postuló jogi parancsnak megfelelően állnak fenn. Minthogy az antiszociális szerződések társadalmunkban atipikusak, tipikusnak társadalmi

méretekben az utóbbi jogviszonyok nevezhetők.

A jogelmélet művelői között korántsem tekinthető egyértelműen elfogadottnak az az álláspont, amely szerint bizonyos normák kötelezettséget írnak elő a velük korrelát jogok nélkül. /53/ A polgári jog tudományában ez a kérdés úgy merült fel, hogy valamely polgári jogi norma megsérthető-e konkrét alanyi jogosultság sérelme nélkül is vagy sem. Agarkov /54/ és Antyimonov /55/ szerint polgári jogi norma megsérthető konkrét alanyi jogsértés nélkül is. Ezzel szemben Joffe /56/ és Asatalos /57/ arra az álláspontra helyezkedik, hogy a polgári jogellenesség egyben alanyi jogsértés is kell legyen. A rendellenes kezelt szerződések némelyike megítélésünk szerint megengedett is lehet, mások pusztán jogellenesek, további részük pedig tilos. A jogos és a pusztán jogellenes szerződés létrejöhet bárki alanyi jogának megsértése nélkül. /Pl. az alakhibás végrendelet, mint jogügylet, senki alanyi jogát nem sérti, a szóban kötött ingatlanadásvételi szerződés sem sérti senki alanyi jogát. Ugyanigy a még jóvá nem hagyott lakáscsere-szerződés, a szóban kikötött visszavásárlási jog stb. sem sérti az alanyi jogokat./ Eltérő ettől a helyzet, ha a szerződés tilalom alá esik, amely az egyéni, a csoport, vagy a társadalmi érdek

vessélyeztetésében megnyilvánuló antiszocialitás elleni védekezés egyik eszköze. A szerződési tilalom megsértése egyfelől kötelezettségszegés, másfelől alanyi jogsértés. Az alanyi jogsértés háromféle lehet, attól függően, hogy egyéni érdeket veszélyeztet a tilos szerződés, vagy csoport- illetve társadalmi érdeket. Az első két esetben valamely természetes vagy jogi személy alanyi jogosultságát sérti a tilos szerződés /pl. a megtévesztett, a kiuzsorázott, az aszignallagmatikus szerződéssel megrövidített fél alanyi jogát/, abban az esetben viszont, amikor a szerződő felek érdekközössége a társadalom érdekeit veszélyezteti, az állam alanyi jogának sérelme állapítható meg. /Pl. megvesztegetés, kénkedésben való megegyezés pénsszolgáltatás ellenében stb./

Az alanyi jogsértés problémája a kötelezettségszegéssel is összefügg. Jogirodalmunkban a kötelezettségszegés fogalmának két értelmezése alakult ki. /58/ Az első felfogás szerint a jogellenesség a másik féllel vagy az állammal szembeni kötelezettségszegés. Ez az említett fogalom tágabb értelmezése. A másik felfogás szerint viszont a kötelezettségszegés ennél szűkebb fogalom: ez olyan magatartás, amely alanyi jogsértéshez vezet. /"A polgári jogi felelősség szempontjából releváns jogsértés mindig sérti va-

laki másnak alanyi jogát is." /59/ A magunk részéről a tilos szerződések körében ehhez az utóbbi állásponthoz csatlakozunk. A kötelezettségességnek az alanyi jogsértéssel való korrelációba hozatala, a polgári jogi felelősségnek /állam javára marasztalás/ erre történő felépítése, az alanyi jog mögött az érdek, az ezt védő tilalom megsértése - a kötelezettségesség - esetén az érdek veszélyeztetésének felismerése: nézetünk szerint mindez a társadalmi és a jogi megítélés reális és harmónikus egységét teremti meg.

A fentebb mondottakból következően a tilos szerződések létrejöttét /vagy annak elmaradását/ mindenkor megelőzi az a jogviszony, amely a társadalom valamennyi jogalanyát egymással, illetőleg az állammal szemben a tilos szerződések megkötésétől való tartózkodásra kötelezi. E jogviszonyok sajátos esete, ha a tilos szerződés megkötésétől való tartózkodás kötelezettsége valamely relativ szerkezetű jogviszony alapján kötelezi a feleket. A tilos szerződés antiszocialitása ezekben az esetekben a relativ szerkezetű jogviszony tartalmát részben kitevő jogok megsértésében konkretizálódik. A mögöttesen fennálló jogviszony és a tilos szerződési jogviszony alanyai mindenkor egymástól részben különböző személyek. A mögöttes jogviszony egyik alanya ezekben az esetekben a tilos szer-

ződésben is résztvevő fél, míg a mögöttes jogviszony másik alanya és a tilos szerződés egyik partnere esetleg két különböző jogalany. Ez a helyzet az idegen vagyon tilos forgalma esetén /pl. a tolvaj és az orgazda szerződése/, a hitelező kijátszására kötött szerződés, a képviseleti jogkör túllépése és a bizonánycs által kötött szerződés egyes eseteiben. Ezek a tilos szerződések a "külső konfliktus" esetei: a szerződő felek megállapodása a mögöttes jogviszony jogosultjának érdekei ellen támad. A "külső konfliktus" által jellemzett ezek a tilos szerződések e fogalmi körön belül annyiban is sajátosak, hogy az érdekveszélyeztetés konkrétan meghatározott személyt érint, míg a "külső konfliktus" néhány más esetében a szerződésen kívülálló érdek hordozója nem meghatározott jogalany. /Pl. a tilos piacfelosztó szerződés a kartellen kívülrekedt gazdasági alanyok érdekeit veszélyezteteti, a tilos csendestársaság a társadalom érdekeit stb./

A mögöttes jogviszony relatív szerkesztéssel jár együtt a meghatározott jogi pozíció. A tilos szerződések fentebb említett azal a sajátosságával, hogy mögöttük jogviszony áll, függ össze, hogy a tilos szerződés egyszersmind e mögöttes jogviszony megsértését is jelenti. A képviseleti jogkör túllépésével kötött szerződés a meghatalmazással ellentétes, a hitelező kijátszására kötött szerződés a reális teljesítés el-

vét sérti, a limiten felül vásárló bizonyos megsér-
ti a konkrét bizonyítási szerződés kereteit, a zálogbir-
tokos adásvétele a zálogtulajdonossal kötött megállá-
podásba ütközik.

Aligha vitatható, hogy azok a szerződések, amelyek a
mögöttes jogviszony tartalmával ellentétesek, ha azo-
kat a másik fél rosszhiszemlően kötötte, tilosak. /Pl.
a sikkasztó birtokos és a vele összejátszó vevő adás-
vétele./ Problemátikus lehet azonban a szerződések a-
zon körének minősítése, amelyekben a szerződés partner
jóhiszemű volt. Az állásfoglalást bonyolítja, hogy az
ilyen szerződések rendszerint mentesek a szankciótól:
a joghatás könnyen tűnhet a megengedettség indiciumá-
nak. Ugyanakkor fentebb kifejtett álláspontunk sze-
rint a tudatállapot, pontosabban a felróhatóság bizo-
nyos körben a szerződésekre átminősítő hatású, illet-
ve azokat tilossá avató ún. szubjektív jogellenességi
feltétel. Ha ennek a hatásnak a fordítottja is igaz,
akkor a felróhatóság hiánya egyben a tilosságot is ki-
sárja.

Az itt vázoltak ellenére úgy véljük, hogy a mögöttes,
relatív jogviszonyt sértő szerződés attól függetlenül
kétszaldaluan tilos, hogy a másik szerződés fél jó-, il-
letve rosszhiszemű volt. A tilosság ugyanis a jogsza-

bályi diszpozíció konkrét vetülete a jogviszonyra, illetve az azt alapító aktusra. A tilosság pedig merőben objektív kategória: mind abban az értelemben, hogy a tilosság a felek akaratától független minősége a tényállásnak, mind pedig abban, hogy a tilosság okai is rendszerint objektív tényezők. A mögöttes /relatív szerkesztő/ jogviszonyt sértő szerződés eseteiben az említett jogviszony jogosultjának érdekei, objektív helyzete szempontjából közömbös, hogy pl. a sikkasztó zálogbirtokossal szerződés vevő jóhiszemű volt-e vagy sem: a dolog a jogos birtokból kikerült. A tilosság további általános szerződési ismerve is fennforog a mögöttes jogviszonyt sértő szerződésekben: hogy az mindkét oldalról emberi magatartás produkta. /Nyilván nincs tilosság, ha természeti csapás fosztja meg a dologtól a birtokost./ A másik fél jó-, illetve rosszhiszeműségének megítélésünk szerint nem a szerződés minősítése, illetve a szerződésre vonatkozó jogszabály diszpozíciója körében van relevanciája, hanem a jogkövetkezmények körében. A másik fél tudatállapotától függ részben, hogy joghatás avagy szankció járul-e a mögöttes jogviszonyt sértő tilos szerződéshez. Megjegyzendő, hogy a polgári jog néhány más szabálya is tartalmaz olyan tényállást, amelynek megvalósítása kétségkívül tilos, azonban az adott magatartás másként, mint felrúgásból mentesen nem képzelhető el. /Pl. a vétő-

képtelen károkozása, a jóhiszemű túlépítés stb./

Más lapra tartozik, hogy a tilosan eljáró, de jóhiszemű személy szerződéskötése a megállapodás favorizálását eredményezi. A tilos szerződések törvényi favorizálásának több módszere is lehetséges. Az első esetben a tilos szerződés érvényesen jön létre. A tilos szerződések törvényi favorizálásának másik módszere az orvoslás. Ez rendszerint a tényállás megváltoztatása útján a szankciós jogkövetkezést teszi tárgytalanná. A tilos szerződések említett jogkövetkezéseivel az értekezés VI. és VII. fejezetében foglalkozunk.

Egyes tilos szerződések másfajta összefüggésben állnak "mögöttes" jogviszonyokkal. Valamely tilos szerződés többes jogági relevanciájához ugyanis olykor nélkülözhetetlen, hogy a fél vagy felek már egyfajta jogviszonyban álljanak. /Pl. az uszolás szerződés általában csak akkor fejez ki vétség, ha az uszolás a munkahelyén kötötte az ügyleteket./ Ezenél a tényállásoknál azonban arról van szó, hogy valamely tilos szerződés több jogágazatban is tilalom alá esik, nem pedig arról, hogy egy jogviszony fennállása tesz tilossá valamely szerződést, mint a fentebb tárgyalt esetekben.

Jegyzetek a III. fejezethez

1. Asztalos: A szankció a polgári jogban. Akadémiai Kiadó, Budapest 1966. 87. p. /A továbbiakban: Asztalos: Szankció/
2. Meszlény Artur: A Svájci Polgári Törvénykönyvről. Magánjogi tanulmány társadalomtudományi alapon. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat 1909. A Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata II. évf. 3. kötet 125. p.
3. Asztalos: A jogellenes és a csökkent védelmi magatartások a polgári jogban. Acta Facultatis Juridico-Politicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tankönyvkiadó, Budapest 1965. 25. p. /A továbbiakban: Asztalos: Jogellenes magatartások/
4. Asztalos: Szankció 89. p.
5. Asztalos: Jogellenes magatartások 29. p.
6. Szabó Imre /tanársegéd/: Szovjet filozófusok vitája az érdekről. Társadalmi Szemle 1965. 12. 113.p.
7. Szabó: op. cit. 113. p.
8. Szabó: op. cit. 113. p.
9. Szabó: op. cit. 113. p.
10. Rubinstein, Sz.L.: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest 1964. 244. p.
11. Szabó: op. cit. 114. p.
12. Gribanov, V.F.: Az érdek a polgári jogban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1967. 491.p.
13. Zavjalov, Ju.: Licsnoszty, intyereszű, pravo. Szovjetszkaja Jusztijicija 1967. 15. 6. p.
14. Mona Gyula: Az érdek és az érdekviszonyok struktúrája. Társadalmi Szemle 1966. 7-8. 143.p. 3. jegyzet.
15. Huszár Tibor: Gazdaság, érdek, erkölcs. Valóság 1965. 12. 3. p.
16. Zavjalov: op. cit. 7. p.
17. Börsi: Felelősség 293. p.

18. Weiss: Érvénytelenség 61. p.
19. Windscheid, Bernhard: Zum Lehre des Code Napoleon von der Ungültigkeit der Rechtsgeschäfte. Düsseldorf, Verlag von Julius Buddeus 1847. 106. és köv. p.
20. Ripert, Georges - Boulanger, Jean: Traité de droit civil, I-II. Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris 1956. 1957. I. 631. pont, II. 707. pont.
21. Merandiere, Leon Juillot de la: Précis de droit civil, Tome II, Dalloz 1957. - Gross fordítás: Graždanskoe pravo Francii. Izdatyelsztvo Inostrannoj Lityeratury, Moszkva 1960. II. kötet 279. p.
22. Weiss: Érvénytelenség 326. p.
23. Asztalos: Szankció 254. p.
24. Hérsi: A szocialista polgári jog alapproblémái. Társadalomtudományi Kismonográfiák 4. Akadémiai Kiadó, Budapest 1965. 66. p. /A továbbiakban: Hérsi: Alapproblémák/
25. Asztalos: Szankció 184. p.
26. Kemenes Béla: A szerződések szabályozásának elvi kérdései a Polgári Törvénykönyvben. Acta Juridica et Politica, Szeged 1961. Tomus VIII. Fasciculus 2. Cit.: Tóthné FABIÁN Eszter: A szállítási szerződések szankciós rendszere. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XIII. Fasciculus 8., Szeged 1966. 20. p.
27. Tóthné FABIÁN: op. cit. 18. p.
28. Hérsi: Alapproblémák 82. és 230. p.
29. Hérsi: A károkozás általános tilalma és megengedettsége a szocialista és a burzsoá jogban. Állam- és Jogtudomány 1962. 287-313. p.
30. Világhy Miklós - Hérsi Gyula: A magyar polgári jog. Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest 1962. I. kötet 371. p.
31. Tóthné FABIÁN: op. cit. 20. p.
32. Hérsi: Felelősség 266. p.
33. Arzamaszcev nézetét ismerteti Rabinovics: op.cit. 12. p.
34. Rabinovics: op. cit. 12. p.
35. Sahmatov, V.: Az állam és a társadalom érdekeibe ütköző ügyletek. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1965. 480. p.

36. Knapp: A polgári és a családjog tankönyve. SVFL Bratislava, 1956. 211. p. /Kéziratot fordítás/
/A továbbiakban: Knapp: Tankönyv/
37. Saladits: Váslat 167. és 191. p.
38. Vassilev: op. cit.
39. Gáspárdy: A kisegítő Ügyleti tilalom elméleti kérdése. Jogtudományi Közlemény 1966. 592-602.p.
40. Weiss: Árványtelenség 534. p.
41. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma tanszervezői értekezletének megállapodásai. 1962. XI.II. C.5/102. III. pont.
42. Halfina és Priluckaja nézetét ismerteti Rabinovics: op. cit. 37. p. - Nyecsceckij, N.: A mezőgazdasági termények bizonynyi eladásának néhány kérdése. A Szaratovi Jogi Intézet tudományos értekezései, VII. füzet 1959. 9. 10. p. - Szeduzin, P.I. - Szirsikov, A.Sz.: A kolhozok polgári jogi ügyeiben követett bírósági gyakorlat néhány kérdése. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1959. 7. 115. p. - Vilnyanszkij: A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának teljes ülése által hozott irányelvek jelentősége. A Harkovi Jogi Intézet tudományos értekezései, XII. füzet 1959. 162. p.
43. Rabinovics: op. cit. 36. p. - Vilnyanszkij: op.cit. 73. p.
44. Fábrega, Jorge: El enriquecimiento sin causa. Editora la Estrella de Panama 1955. 124. p.
45. Benedek: Az állam javára való marasztalás elvi és gyakorlati kérdései, különös figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság 7. sz. irányelvére. A Magyar Jogás Szövetség Bács-Kiskun Megyei Szervezete és a Közalkalmazottak Szakszervezetének Bács-Kiskun Megyei Bizottsága kiadványa, XI. A Kecskeméti Jogásznapi előadásorozatának anyaga 1967.II.3-4. 1967.24.p.
/A továbbiakban: Benedek: Előadás/
46. Hürsi: Alapproblémák 52. p. 7. jegyzet.
47. Viski László: A társadalomra veszélyesség és a bűnösség viszonya a büncselekményfogalom felépítésében. AJI Értesítő 1958. 230-232. p.
48. Pogonaru, Emil: Aspecte din practica noastra judiciara in legatura cu problema simulariei. Justitia Noua 1962. 100. p. szerint "A színlelés nem társadalomellenes, hanem olyan, melyet a jogszabályok elismernek". Hasonló módon: Longhin: Legalitatea Populara 1956. 1027-1040. p.

49. Kecsekian, Sz.F.: A jogviszonyok a szocialista társadalomban. Izdatyelsztvo AN SzSzSzR, Moszkva 1948. 19. p.
50. Feschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1960. 117. p.
51. Javics, L.Sz.: A jog a társadalmi viszonyok szabályozója. Izvesztija VUZ Pravovegyenyija. Izdatyelsztvo Lenyingradszkovo Unyiverszityeta 1958. 2. - Ugyanő: A jognak a társadalmi viszonyokra való hatásának útjairól. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1959. 6.
52. Kecsekian: op. cit. 62. p.
53. Szabó Imre szerk.: Állam- és jogelmélet, 3. füzet. Tankönyvkiadó, Budapest 1961. Kézirat. 183. p.
54. Agarkov, M.M.: Objaszatyelsztvo po szovjetszkomu grazhdanszkomu pravu, Moszkva 1960. 319. p.
55. Antyimonov, B.Sz.: Grazhdanszkaja otvetsztvennosztj za vred, pricsinyonnij isztocsnikom povdsennoj opasznosztji. Goszjuriszdát, Moszkva 1952. 117. p.
56. Jaffe, O.Sz.: Otvetsztvennosztj po szovjetszkomu grazhdanszkomu pravu. Unyiverszityetszkoje Izdatyelsztvo, Lenyigrád 1955. III. fejezet 1. § 1. pont.
57. Asztalos: Szankció 90. p.
58. Világhy - Eörsi: Tankönyv 159. és 172. p. - Asztalos: Szankció 190-191. p. - Eörsi: Felelősség 266. p.
59. Eörsi: Alapproblémák 211. p.

IV. fejezet A kiegészítő szerződési tilalmak

1. A kiegészítő szerződési tilalmak szabályozásának története és módszerei

A szerződési tilalmak rendszerint többé-kevésbé szűken körülhatárolt tényállásokhoz kapcsolódnak. A kiegészítő szerződési tilalmak azonban igen általános fogalmazású tényállásokhoz fűződnek. Ez a sajátosságuk - mely több specifikus jogalkalmazási következmény okozója - indokoltá teheti, hogy azokkal részletesebben is foglalkozzunk.

Kiegészítő szerződési tilalmon azt a jogszabályi rendelkezést értjük, amelynek alkalmazására csak azzal a feltétellel kerülhet sor, ha a kérdéses szerződési tényállást valamely konkrét szerződési tilalom nem szabályozza. A tilalomnak ezt a mögöttes /a büntetőjogi elméletből kölcsönzött kifejezéssel/ szubsidiárius relevanciáját fejeztük ki a "kiegítő" jelzővel. Polgári jogunkban ezeket a szerződési tilalmakat a ptk. 200. § /2/ bekezdése sorolja fel, amikor kimondja, hogy "semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a dolgozó nép érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik."

A kisegítő szerződési tilalom jogi kategóriája a római jogban merült fel először, mint a jó erkölcsökbe ütköző ügylet tilalma. Az árutermelő társadalmak polgári kódexei, így pl. a Code civil 1131. és 1133. §§-ai, a BGB 138. §-a, az angolszász jog és a magyar szokásjog stb. egyaránt ismerték, illetve ismerik a szubsidiárius ügyleti tilalmak általános szabályát, mint a közérdeket, a közjót, a közrendet, illetve a jóerkölcsöket sértő vagy erkölcstelen ügylet tilalmát.

A Code civil új helyzetet teremtett a kisegítő szerződési tilalmak tekintetében, amikor 1131. és 1133. §§-aiban a kötelem jogcímének tilosságát - a törvénybe ütközésen kívül - a jó erkölcsökbe vagy a közrendbe ütközés eseteire nézve is megállapította. Ettől kezdve beszélhetünk kisegítő szerződési tilalmakról, minthogy a burzsoá kódexekben, vagy a tudományban, illetve a joggyakorlatban párhuzamosan érvényesült az erkölcstelenség és a közrendellenesség közötti kisegítő tilalma.

Az osztrák polgári törvénykönyv 873. §-a az erkölcstelen ügyleteket nem említi ugyan meg, a bírói gyakorlat viszont tilosnak nemcsak azt az ügyletet tartja, amely jogilag meg nem engedett, hanem azt is, amely erkölcsileg kifogásolható. A BGB 138. §-a kizárólag

a jó erkölcsökbe ütköző jogügylet semmisségét kimondó szabályt tartalmazza, bár az első tervezet 106. §-a vagylagos kiegészítő tilalomként a nyilvános rendbe /öffentliche Ordnung/ ütközés tilalmát is felvette. Utóbb az "öffentliche Ordnung" kifejezést arra hivatkozással hagyták el, hogy az abba ütköző szerződések egyszersmind a jó erkölcsökbe is ütköznek. Az angol-szász jog a tilos ügyletek három kategóriáját különbözteti meg: a törvénybe ütköző, az erkölcstelen és a közrendbe ütköző szerződéseket.

A felszabadulás előtti bírói gyakorlat szintén különbséget tett az erkölcsbe, illetve a közrendbe ütköző szerződések között. Az első kategóriában általában a magánélet területére vonatkozó magatartási szabályok megsértésének, a második kategóriában a gazdasági, politikai élet területére vonatkozó magatartási szabályok megsértésének eseteire írta elő a joggyakorlat a semmisség kimondását.

A kiegészítő szerződési tilalmak szabálya az árukeresés viszonylagos fejlettségét tételezi fel. Mint argumentum a contrariora hivatkozunk példának okáért a mezopotámiai törvényhozónak, Hammurapinak törvénykönyvére, amely mindössze egyetlen szerződési tilalmat ismert: az uszoráét. Ezzel szemben a fejlett áru-

termelést folytató másik rabszolga tartó államban - Rómában - a kisegítő szerződési tilalmat, mint említettük, a jó erkölcsökbe ütköző szerződések tilalma formájában ismerték. Nézetünk szerint e kisegítő tilalmak annyiban feltételezik az árutermelés fejlettségét, hogy létrejőjön egyfelől az intenzív árucserre, a maga áttekinthetetlen, mintegy ellenőrizhetetlen alakjaiban, másrészt az az intenzív és áttekinthetetlen áruforgalom szélső eseteiben az uralkodó osztály érdekeit sértse. Annyiban, amennyiben az áruforgalom társadalmi szinten - ha sok tekintetben esetleg inadekvát módon, de alapvonalaiiban - megragadható, az uralkodó osztály az áruforgalom rendellenességeit, excesszusait konkrét jogszabályi tilalmakkal igyekezhets kivédeni. /Utalhatunk ismét az uszora tilalomra, mint a szerződési tilalmak prototípusára. Itt még döntően csak a szinallagma védelméről van szó./

Ha azonban az áruforgalom olyan szintet ér el, amely az eredetileg személyi viszonyokat is eldologiasítja, és felfokozhatja az árutulajdonosok mohóságát, hogy további, újabb területeket vonjanak az áruviszonyok körébe. Mármost az uralkodó osztály az áru-pénzviszonyoknak est az expanzióját - ha konkrétan nem ragadhatja meg - vagy érdekeivel egyezőnek találja, vagy a jog eszközeivel felveszi a harcot ellene. Történel-

mi példát idézünk: a rabszolga-kereskedeleme a kapitalizmus progresszív szakaszában, mely az áru-pénzviszonyokat a személyi viszonyok tág körére terjesztette ki, az uralkodó osztály nyílt vagy leplezett helyeslésével találkozott. Lehetséges, hogy az áru-pénzviszonyok expanziója valamely okból ártalmas az uralkodó osztály számára, vagy azért, mert pl. államt veszélyezteti /pl. a közhivatalnokok megajándékozása/, vagy egyszerűen kormányzati fogásból nyilvánít valamely ügyletet erkölcsstelennek, pl. az un. ágyassági szerződés esetében.

A kisegítő tilalmaknak azonban néhány tőkés államban az erkölcssteleniség tilalmán kívül van egy másik, szintén történeti gyökerű kategóriája, a közrendbe ütköző ügylet tilalma. Az erkölcssteleniség tilalma az áruviszonyok expanziójának ellenőrizhetetlen vadhajtatását törekedett lenyesni, s mint ilyen régiebb történelmi multra tekint vissza. Az erkölcsstelen ügylet tilalma ugyanis tipikusan magánszemélyek /később: jogiszemélyek/ egymás közötti konfliktusába avatkozik bele, amennyiben ez az uralkodó osztály érdekeit veszélyezteti. A közrendbe ütközés tilalma, amely szintén az árutermelés fejlettsége és áttekinthetlensége által feltételezett, történetileg fiatalabb kategória: az etatizmus szülötte. Noha a közrendellenességet

egyres szerzők úgy fogták is fel, mint az erkölcs-
lenség egyik esetét, specifikumai világosan kidomborodnak abban a meghatározásban, amely szerint a köz-
rendbe ütközés azt jelenti, hogy a szerződés "olyan
jogi alapelvekbe /ütközik/, amelyek általában a jog-
rend vagy bizonyos közjogi intézmények alapjául szol-
gálnak." A közrendellenesség első alkalommal a napo-
leoni Code civilben jelentkezik, mint önálló kategó-
ria, s az ezt követő magánjogi kódexek vagy átveszik
a fogalmat, vagy ha nem: általában a bírói gyakorlat,
illetve a tudomány hasznosítja ezt az ügyleti tilalom-
fajtaát.

A közrendellenesség tilalmában a burzsoá államnak a
termelésbe, a gazdasági életbe való beavatkozásának
egyik első jelentkezését látjuk megvalósulni, egy o-
lyan folyamat kezdetét, amelyet később a magánjog el-
közjogiasodásának neveznek majd. Történeti szempont-
ból azonban e szabályban még csíráát kell látnunk. Az
állami beavatkozás mértékének csekélyebb voltát jogi
szempontból a tilalom szubsidiaritásában találhatjuk
meg, és egyáltalán abban a körülményben, hogy tila-
lomról és nem a gazdasági élet befolyásolásának más
módjáról van szó. Az állami beavatkozás burzsoá mód-
szerei később, az imperializmus korszakában - emel-
lett, hogy az örökös tilalmat megtartják - számos

szervező jellegű stb. szabállyal egészülnek ki. A kisegítő tilalomba ütköző szerződéseknek ez a válfaja, a közrendbe ütköző ügylet, történeti oldalról világítja meg azt a jelenséget, hogy az uralkodó osztály érdekei szempontjából káros, ám alig ellenőrizhető, sporadikus, nehezen tipizálható szerződések nemcsak a személyi viszonyokban, hanem a gazdasági életben is létrejöhetnek.

A történetileg kialakult kétféle kisegítő szerződési tilalomnak a gazdasággal való összefüggései vázlatos áttekintése után rá kell mutatnunk a két kategóriának a kizsákmányoló társadalmak állama kodifikációs gyakorlatával való összefüggésére is. Ebben az összefüggésben hívjuk fel a figyelmet arra az ismert tényre, hogy a letűnt árutermelő társadalmak magánjogának szabályozása hosszú időn keresztül nem-írásos, szokásjogi volt. A szokásjoggal rendszerint együttjáró jogbizonytalanság okozhatta részben a kisegítő tilalom szélesebb körű térhódítását az érvénytelen ügyletek megítélésében. A szokásjog általában kedvez az erkölcsi, nem-jogi jellegű fogalmak térhódításának, mint amilyen pl. az erkölcstelenség tilalma is. A kisegítő tilalom viszonylagos fontosságához járult hozzá az imperializmus viszonyai között az a kodifikációs technika is, amely generálklausulák, kaucsumfogalmak

segítségével tág kaput igyekezett nyitni az uralkodó osztályok adott érdekeinek engedelmeskedő bírói gyakorlat érvényesülésének.

Végelenszében tehát megállapítható, hogy a kisegítő szerződési tilalmak az osztálytársadalmakban a fejlett árutermelés, illetve áruforgalom egzakt jogi ellenőrizhetetlenségének, de ellenőrzése szükségességének termékei. Történetileg a magánszemélyek konfliktusára terjedt ki először a kisegítő tilalom, a közrendellenesség tilalma már a burzsoá állam gazdasági beavatkozásának kezdeti megnyilvánulása. A tilalmak jogi jelentőségét a szokásjog okozta jogbizonytalanság, illetve az írott magánjog elaszticitása teremtette meg.

A kisegítő tilalmak belső szerkezetének kialakítása a szocialista társadalmi rend kezdeti fejlődési periódusában több szempontból is nagy jelentőséggel bír. Egyrészt a jogszabályalkotás nehézségei, a szocialista jogrend kiépíthetlensége, másrészt a burzsoá jogszabályoknak a szocialista erkölccsel divergáló szabályai voltak azok az okok, amelyek a szerződések érvényességének megítélésében a törvényalkotás részéről tüzetes szabályozást igényeltek. Ugyanakkor a társadalmi viszonyok forradalmi változásai, a munkáosztály előretörése a hatalomban csaknem máról-holnapra vál-

toztatták meg a gazdasági élet, a vagyoni forgalom megítélésének szempontjait. Ehhez járult az a körülmény, hogy a burzsoázia és a többi kiszármányoló osztály, miután a politikai hatalomból kiszorult, gazdasági hatalmát hosszabb időn át részben megtarthatta. Ezek a körülmények egy kialakítatlan jogrendszerben szintén abban az irányba hatottak, hogy - a lenini utmutatásnak megfelelően - a bíróság felhatalmazást kaphasson a szerződéses viszonyok olyan megítélésére, amely alkalmas a társadalom adott állapotából adódó időszerű jogpolitikai, gazdasági feladatok szempontjainak érvényesítésére.

Az Oszfszk 1922. évi Ptk-jában az említett célokat szolgálta az a kiegészítő szerződési tilalom, amely szerint az állam nyilvánvaló megkárosítására irányuló ügylet érvénytelen. /Szovjetország Ptk. 30. §/

A Szovjetunió Polgári Törvényhozása Alapjainak 14. § /5/ bekezdése ugyan önálló szerephez juttatja a "szocialista állam és társadalom érdekeibe ütköző célból" kötött szerződéseket, az említett szerződésekre vonatkozó tilalom azonban véleményünk szerint nem tekintendő kiegészítő jellegűnek. A szerződések ilyen jellege ugyanis nem a tilosságnak, hanem az állam javára való marasztalásnak a feltétele. A periférikus esetekben a

rendeltetésszerű joggyakorlás alkotmányos elve nyújthat iránymutatást.

Az 1964. évi lengyel Polgári Törvénykönyv 58. cikkének 2. §-a szerint a társadalmi együttélés szabályaival ellentétes jogügylet semmis. A lengyel kódexben ez az egyetlen kiegészítő ügyleti tilalom. Az 1964. évi csehszlovák Polgári Törvénykönyv 39. §-a szerint "érvénytelen az a jogi cselekmény, amely tartalmánál vagy céljánál fogva a törvénybe ütközik vagy annak kijátzására irányul, avagy a társadalom érdekeibe ütközik". A csehszlovák Ptk. tehát - szintugy, mint a szovjet polgári jogi kútfők - a szocialista együttélés követelményeinek, illetve szabályainak, az erkölcsnek önálló kiegészítő ügyleti tilalom-kategóriát teremtő hatást nem tulajdonítanak. Eltérést jelent viszont a szovjet törvényhozás megoldásától az a törvényszerkesztési módszer, amellyel a társadalom érdekeibe ütköző jogügyleteket a csehszlovák Ptk. nem az állam javára való marasztalás feltételei körében, hanem, mint kiegészítő ügyleti tilalom-kategóriát szabályozza. Az említett törvényhely joggyakorlata nem ismeretes előttünk, ezért csupán feltételezzük, hogy a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződések, ha polgári jogi szankcionálásukra sor kerül, vagy a társadalom érdekeibe ütköző ügyletként bírálhatók el,

vagy a csehszlovák Ptk. VII. cikkében a joggal való visszaélés tilalma alá vonhatók. Megjegyezzük, hogy a csehszlovák jogirodalomban Viktor Knapp /1/ de lege ferenda hangoztatta, hogy a Ptk. szabályainak, immánens erkölcsi tartalmuk mellett, a jogi normák korrektívumaként az erkölcstelen ügyletek érvénytelenségének szabályát is ki kellene mondani. A jogszabály elvontsága miatt lehetnek olyan esetek - hangoztatja Knapp professor -, amelyek nem vonhatók a kérdéses tilalom alá, szankcionálásuk mégis indokolt. Rámutatott, hogy az esetek egy része olyan, amit előre látni és így szabályozni nem lehet, illetve számolni kell olyan személyekkel is, akik a jogszabályok kijátszására törekednek.

A bolgár Kötelmi Törvény viszont kiegészítő ügyleti tilalomná avatja a szocialista együttélés követelményeibe ütközést. A törvénybe ütközés általános tilalma mellett - mögöttesen - az említetten kívül érvényesül még egy általános jellegű szerződési tilalom: a népgazdasági tervbe ütköző szerződés tilalma.

A felszabadulást követő bírói gyakorlat ugyan fenntartotta hazánkban azokat a kiegészítő szerződési tilalmakat, amelyek a magyar magánjogban már korábban kialakultak. A változatlanul átvett dogmatikai kategó-

riák azonban a társadalmi fejlődéssel párhuzamosan, de annak függvényeként telítődtek egyre fokozottabban olyan tartalommal, amely a munkás-paraszt demokratikus diktatura, majd a munkáshatalom érdekeit fejezte ki. A tilalmak éle döntően azok ellen a tőkés jellegű magán-, illetve polgári jogi viszonyok ellen irányult, amelyek a kizsákmányolás, a spekuláció, a munkanélküli jövedelemszerzés tilalmával helyezkedtek szembe. /2/

A ptk. hatályba lépése előtti bírói gyakorlat - a szovjet kodifikációs technikát hasznosítva - lényegében a régi szovjet orosz Ptk. megalkotásával azonos viszonyok között honosította meg az állam megkárosítására, az állam gazdasági célkitűzéseinek megkerülésére irányuló, valamint az állam nyilvánvaló jelentős károsodásával járó szerződések tilalmát. /A Legfelsőbb Bíróság XV. számú Polgári Elvi Döntése./ /3/

A Polgári Törvénykönyv a kisegítő szerződési tilalmak meglehetősen bonyolult rendszerét lényegesen egyszerűsítette azért, hogy mindössze két kisegítő szerződési tilalmat fogalmazzon meg. Ezt a megoldást azért is szerencsésnek nevezhetjük, mert a többi jogszabállyal együtt a ptk. is sokoldalúan gondoskodik az állam gazdasági érdekeinek védelméről, a szocialis-

ta együttélés követelményeinek biztosításáról.

Annak ellenére, hogy a kiegészítő szerződési tilalmak belső szerkezeti kialakításában az egyes jogrendszerek a részleteket illetően számos vonatkozásban egymástól eltérnek, mégis látunk hasonlóságokat, sőt levonhatónak látunk néhány következtetést is. Felszíni hasonlatosság már magában véve az is, hogy ritkán találkozunk egyetlen kiegészítő szerződési tilalommal, hanem többnyire legalább kettővel. Az említett tilalmaknak ez a kettőssége azt a benyomást keltheti, hogy olyan célszerű jogalkotási eljárásról van szó, amely súlybeli különbség alapján a kiegészítő generálklauszula fogalmi köréből kiemelte az uralkodó osztály számára a legveszélyesebb csoportot, és azt önállóan, mint speciális tényállású szabályt fogalmazta meg. A kapitalizmusban ez a speciális kiegészítő szerződési tilalom a közrendellenesség tilalma, amely a tőkésnek egymás közötti, valamint a tőkés és a munkások közötti küzdelmeiben a konfliktusnak a tőkésosztály általános érdekeit szolgáló állam akarata szerinti kivédését, illetve szankcionálását volt hivatva megvalósítani. /Pl. a kartell kezdeti tilalma, sztrájkmegállapodás semmissége stb./

Az államérdek megóvásának közvetlen szerepe a kiegészi-

tő szerződési tilalmak belső viszonyainak kialakításánál a szocialista társadalom kezdeti, átmeneti szakaszaiban is fontos tényezőként jelentkezett, s jelentkezik ma is, minthogy a szocialista gazdasági rend és vagyoni viszonyok kialakításában az államnak döntő szerepe van. A kizsákmányolás, spekuláció, munka nélküli jövedelemszerzés céljait szolgáló szerződések súlyosabb esetei így az állam megkárosítását is jelentették.

A szocializmus alapjainak lerakása, illetve felépítése időszakában keletkező, legújabb polgári jogi törvénykönyvek azonban csupán egyetlen kiegészítő szerződési tilalmat ismernek /cseh, lengyel/, vagy egyetlen. /Alapok, szövetségi köztársaságok Ptk-1./ A keletnémet civiljogi kódex előmunkálatai során Püschel /4/ a kiegészítő szerződési tilalom ellen foglalt állást, arra hivatkozva, hogy e tilalom nem fogalmazható meg szabatosan és számos elhatárolási kérdést vet fel. Nézetünk szerint a kiegészítő szerződési tilalmak egyszerűsödése, illetve elmaradása a kódexekből nem alapítható a fenti nézet indokaira, hanem az figyelemre méltó társadalmi folyamatok jelének tekinthető. Annak ugyanis, hogy:

- e szerződések esetiek és sporadikusak, vagyis mennyi-

ségileg és minőségileg jelentéktelenek lettek,

- e szerződések rendszerint nem érintik a gazdasági rend alapjait, a közvetlen államérdeket,

- a jogrendszer szocialista kiépítése magas fokot ért el,

- megvalósult a társadalmi és egyéni érdek összehangja: bármelyik megsértése a másik érdek megsértését vagy veszélyeztetését is jelenti.

A magyar ptk. bizonyos fokig átmenetet alkot a két-féle szocialista megoldás között, minthogy meghozatala idején méguk a gazdasági-társadalmi viszonyok voltak átmenetiek: a szocializmus alapjainak lerakása teljesen még nem fejeződött be, sok szempontból a NKP-korszakra jellemző módon alakultak a gazdasági-társadalmi viszonyok. Nézetünk szerint a ptk. kisegítő szerződési tilalmai az átmeneti viszonyokat annyiban viselik megukon, hogy kétféle ilyen tilalmat ismernek: egyet a "közérdek", egyet a "magánérdek" védelmére. A "dolgozó nép érdekei" kifejezés használata azonban utal a társadalom osztályviszonyaiban bekövetkezett változásokra.

Ha a szocialista társadalom viszonyait a kiegészítő szerződési tilalnak szempontjából elemezzük, szervezeti hasonlóságokat találunk az árutermelést folytató többi társadalommal. A leglényegesebb, amit ezen a téren említenünk kell: a pénz általános egyenérték szerepének továbbélése, ami megteremti a magatartások leg szélesebb skálája pénzzel való értékelésének lehetőségét. Társadalmunkban megtalálható, sőt egyre fokozódik a társadalom tagjai közötti kapcsolatok száma, ami tendenciájában előremutató, tömegséretem azonban az antiszociális kinövés veszélyét fokozottabban rejtik magukban. Végül itt él, mint a letűnt társadalmak öröksége: a pénzviszonyok káros expanziója iránti törekvés egyesek részéről. Ezért a szocialista társadalom gazdaságának néhány, a korábbi társadalmi formációk gazdasági szervezetével hasonló vonása, valamint a múlt tudati maradványai, amelyek a sűrűsödő társadalmi interakciók során manifesztálódnak, viszonyaink között is megteremtik azt az ellentmondást, amely a kiegészítő szerződési tilalnak megalkotásához vezetett a korábbi társadalmakban. Csakhogy ez az ellentmondás egy olyan társadalomban lép fel, amely a./ létrehozta ennek az ellentmondásnak a felszámolásához vezető feltételeket, és b./ a jogrendszer hízegmentes kiépítésére, törvényességre törekszik.

Az említett különbségek nézetünk szerint mindkét vonatkozásban, noha más-más szinten, lényegesen befolyásolják a dogmatikailag azonos fogalmak tartalmát és érvényesülési körét. Gazdasági-társadalmi szinten, ahol az említett ellentmondás megszüntetésének feltételei öröklődnek, módosul a kisegítő tilalom alá vonható szerződések tartalma: a termelési anarchia és ádáz konkurrenciaharc kiszorításával kiszorulnak a gazdasági élet, a termelés területére eső üzleti visszaélések. A legdöntőbb átalakulást éppen ebben látjuk, hogy tl. a társadalmi valóság döntő területéről sikerült kiűzni az antiszociális szerződéskötéseket. Más oldalról: a jogalkotás oldaláról is defenzívába sikerült szorítani a kisegítő tilalom alá eső magatartásokat. A szokásjog felszámolásával, a jogrendszer részletekbe menő kiépítésével dogmatikailag csökkent annak esélye, hogy valamely, a társadalomra nézve káros szerződés kisegítő tilalom alá essék.

Társadalmunkban a gazdasági-társadalmi viszonyok bizonyos sajátosságai, tudati maradványok stb. mellett a kisegítő tilalom kategóriájának fennmaradását abban is látjuk, hogy az ide vonható magatartások - heterogenitásuk miatt is - általában nem érik el a törvényi általánosíthatóság szintjét. A szétesőrt esetek törvényi számbavétele - amely egyébként is csu-

pán részleges lehetett volna - kasuisztikussá tette volna a Polgári Törvénykönyvet, s tudott dolog, hogy ezt a törvényszerkesztési módszert a kodifikátorok szándékosan kerültk. A kiegészítő szerződési tilalmak kategóriája fennmaradásának említett okát, mint pozitívumot könyvelhetjük el történeti szempontból.

Nem tagadható, hogy a kiegészítő ügyleti tilalmak kategóriája, mint jogi forma a korábbi jogokból átvett fogalom, amelyet a szocialista jog - társadalmi viszonyai folytán - megszüntette őriz meg. Az erkölcs és jog egybeforrásának időszakában azonban kérdésként merülhet fel, hogy a jognak nem-jogivá válását nem inkább a jogon kívüli elemekkel erősen átszőtt kiegészítő szerződési tilalmak körének bővítésével kellene-e elősegíteni a polgári jogban.

Ugy véljük, hogy polgári jogi tilalmak "leadására" nincs szükség. A jog, és ezen belül a polgári jog nem-jogivá válása felé az ut éppen a jogrendszer erősítésén keresztül vezet. Előbb az erkölcsöt kell a jog szolgálatába állítani, s ha a jog önkéntes követése társadalmi méretekben megvalósul, a jogi szankció mellőzhetővé válik a tüzetesen megfogalmazott jogi-erkölcsi követelmények biztosítékai közül.

Eddigi fejtegetéseink annak legáltalánosabb bemutatását célozták, hogy a gazdasági-társadalmi szerkezet milyen hatással van a kisegítő tilalmak kialakítására. Ezt a bemutatást a következőkben a polgári jog néhány más szabályára nézve kívánjuk megismételni. A polgári jog ugyanis nemcsak az erkölcs, az együttélési követelmények köréből inkorporálja szabályait, hanem más jellegű "non-jusokból" is közvetlenül, vagy közvetve merít. Tárgyunkat tehát e helyt nem történeti-társadalmi, hanem társadalmi-kodifikációs szempontból mutatjuk be.

A társadalmi valóság egyes elemeinek közvetlenül normatív polgári jogi relevanciával való felruházása, mint ez a szocialista együttélési követelmények, vagy a dolgozó nép érdekei esetében történik, egyáltalán nem idegen a polgári jogi kodifikációtól. Azokra az esetekre célszunk, amikor a polgári jogszabály konkrét értelmé sem prima facie értelmezéssel /pl. a határidők/, sem bírói mérlegelés alapján /pl. állam javára való marasztalás mértéke/ nem dönthető el, hanem a jogalkalmazónak valamely társadalmi szokás vagy szabály alapulvételével kell a jogszabályt a konkrét esetben értelmezni. A közvetlen normatív polgári jogi relevanciát kapott társadalmi elemek véleményünk szerint két csoportra oszthatók: egyrészt a társadalmi

valóság tényeire, másrészt a társadalmi értékitéletek-
re. Az előbbi kategóriába sorolható a forgalmi szokás,
amennyiben azt a bíróság a szerződések kiegészítése
körében ítékezésének alapjává teszi /ptk. 207. §/,
valamint a szokásos mértékű ajándék esete, mely a ptk-
ban több helyen is szerepel /pl. 20. § /2/ bekezdés,
582. § /4/ bekezdés stb./. Ennek a kategóriának van-
nak határesetei, helyesebben olyan vegyes formái, a-
melyek a bírói megítélés alá eső szubjektív körülmé-
nyekkel összefogottan, együtt válnak törvényi tény-
állási elemmé az adott esetben. Ezek jellegzetes és
döntő területei a felelősség határesetein helyezked-
nek el, amikor a jogalany konkrét társadalmi-gazdasá-
gi helyzete szabja meg felróhatóságának határait, mint
pl. a balesetelhárítási technika állása a veszélyes
üzemi felelősségnél stb.

A társadalmi valóság másik oldalán, a szubjektív ol-
dalon a társadalom értékitélete az illő eltenettetés
/ptk. 677. § /1/ bekezdés a. pont/, továbbá a tartá-
si szerződés körében a megfelelő eltartás /ptk. 586. §
/1/ bekezdés/ eseteiben jut közvetlen normatív sze-
rephöz. Ennek a fogalomnak a tartalmát a társadalmi
csoportenként, esetleg vidékenként változó követelé-
mény adott ítélete határozza meg, feltéve, hogy az
nem ellenkezik a szocialista erkölcsi felfogással.

Szerephez jutott a közvélemény felfogása a házassági vagyoni jogban is a menyasszonytáncalkalmával a házasságokhoz befolyt összeg tulajdonjogi megítélésénél a korábbi bírói gyakorlat szerint. /5/

A társadalmi tények és értékitéletek közvetlen polgári jogi relevanciával való felruházásának eseteiben van bizonyos közös sajátosság, amely jogilag kétféleképpen nyilvánul meg: vagy a szubszidiaritás, a mögöttség szabályában /ez a helyzet a szocialista együttélés követelményeibe ütköző, a dolgozó nép érdekeit sértő szerződések, valamint a forgalmi szokás esetében/, a társadalmi valóság tehát közvetlenül csak kiegészítőleg, másodlagosan hatol be a polgári jogi diszpozíciók közé, - vagy: a tisztán személyi és a vagyoni viszonyok határterületein csapódik le /az öröklési jogban, családi jogban stb./. Ilyenkor kivétel szabály formájában jelenik meg, mint pl. a szokásos mértékű ajándék kivétel a beneficium competentiae alól, vagy csupán részletkérdésben irányadó /menyasszonytánc, illő eltemettetés/. A társadalmi tények, illetve értékitéletek polgári jogi relevanciájának sajátossága még az is, hogy azokra vonatkozó polgári jogi szabály tartalma a társadalmi gyakorlat, illetve megítélés változásait automatikusan nyomon követi. /6/

A kisegítő szerződési tilalmak azon tulajdonban, hogy mögöttes, illetőleg kivételes jellegűek, általában magukon viselik a tisztán személyi és vagyoni viszonyok érintkezési felületének tárgyi ismérvét is. Ezeknek az eseteknek ugyanis rendszerint az is jellemzőjük, hogy valamely tisztán személyes jellegű magatartás /pl. a másik fél haragosának megverése/ az egyik fél szolgáltatásának tárgya, s az ellenszolgáltatás: a pénz teszi polgári jogilag is értékelhetővé a megállapodást.

Ami az egész esetcsoportot illeti, ezeknek jogi szerepét a szubszidiaritás és a határeset fogalmaival kívántuk kifejezni. Dogmatikailag tehát a társadalmi valóság ismertetett elemeinek rendszeralkotó, meghatározó jelentőségük nincs. Ez nézetünk szerint abból a körülményből fakad, hogy a polgári jog - főként a tulajdonviszonyokon kivüli részeiben - a társadalmi valóságot bonyolultán, többszörös áttételen keresztül tükrözi, s mi több: a polgári jognak bizonyos szervező és nevelő funkciót kell betöltenie. Ezért hangsúlyozott és önálló szerephez jutnak pl. egyes tudati kategóriák, más kategóriákat pedig maga a polgári jog teremt a valóság befolyásolására.

A polgári jognak a tulajdonjogra vonatkozó szabályai

épülhetnek leginkább a termelési viszonyok strukturájára, mert a tulajdon, mint materiális viszony fogalmilag mentes a szubjektív mozzanatoktól, továbbá, mert a tulajdonjogban nyújtja a polgári jog ezeknek az objektív viszonyoknak elsődleges, tehát csaknem közvetlen jogi szabályozását.

Sajátos paradoxon, hogy a jogi szabályozás alapját képező gazdasági-társadalmi valóság éppen a két ellenkező póluson: a tulajdoni viszonyoknál és a termelési viszonyok alapjától az okozatosság szempontjából "legtávolibb" eső területen: a nemvagyoni, szivességi, kegyeleti, házassági viszonyokban vagy azok határán jut csaknem közvetlen, illetve közvetlen polgári jogi relevanciához. A paradoxon azonban a valóság rendjét fejezi ki, és megmutatja benne a jog - a polgári jog - helyét: a gazdaság és a társadalmi szokások, szabályok között. Az adott jog mindig egy adott gazdaság joga: nem fejezhet ki mást, csak saját gazdaságát, a tulajdonjog ezért mintegy "lefordítja a maga nyelvére" a gazdaság alapstrukturáját. Az ellenpóluson a jog - a polgári jog - ugyancsak nem-jogit okkupál. Ennyiben a polgári jog két határán azonos folyamat megy végbe.

Eltérő azonban a két folyamat jelentősége, természet-

tesen a tulajdonviszonyok inkorporálásának javára, valamint eltérő e két folyamat tárgya: minőségében is. Míg a tulajdonviszonyokkal ugyanis a polgári jog objektív tényeket hódít meg a saját maga számára, a "másik oldalon", - mint láttuk - csak részben tényeket, részben: a joghoz e vonatkozásban hasonlító normákat. Végül eltérő a kétféle inkorporáció célja is: a tulajdonviszonyok jogivá tételével a tulajdonviszonyokat közvetlenül védi a polgári jog, míg a társadalmi szokások és szabályok jogivá tételével csupán végső soron, közvetve részesíti védelemben a tulajdonviszonyokat, a társadalom alapját.

2. A kiegészítő szerződési tilalom viszonya a polgári jog néhány alapelvehez

A kiegészítő szerződési tilalmakról általánosságban szólva nem mellőzhetjük azt a lényeges összefüggést sem, amely közöttük és a magánjog, illetve a polgári jog erkölcsi színezetű alapelvei között áll fenn.

A magánjogi alapelvek és a kiegészítő szerződési tilalom összefüggésének vizsgálatánál bizonyos terminológiai nehézségekkel kell számot vetnünk.

A magánjogi elvek fogalmát ugyanis három oldalról kö-

zelítették meg eddig. Genkin elemzése tartalmi-kritikai felsorolását adja a burzsoá magánjog elveinek. /7/ Elemzésünknel ez a felsorolás nem lehetett összehasonlítási alap. A burzsoá jogelmélet művelői által adott alapelv-katalógus /pl. a Stammleré/ a természetjog világába tartozik, s így értéktelen a pozitív-jogi kutatás számára. Ezzel szemben a burzsoá magánjogi kódexek által törvényileg rögzített alapelvek /pl. Treu und Glauben stb./ éppen legális jellegük miatt megfelelő alapul szolgáltak a kiegészítő szerződési tilalmakkal való összehasonlítás céljaira. Ezek a magánjogi alapelvek azonban lényegesen kisebb hatókörűek, mint a szocialista polgári jogi kódexek alapelvei, mert nem az egész jogágra, hanem annak csupán meghatározott részeire nézve irányadók.

Nagyon tanulságos a magánjog pozitív elveinek és a kiegészítő szerződési tilalomnak egybevetése például a BGB-ben. Az erkölcsstelen ügylet tilalmát a kódex általános részében, a 138. § /1/ bekezdésben mondja ki a jogalkotó. A joggal való visszaélés tilalma ugyan szintén az általános részben szerepel /226. §/, azonban a károkozási célszatra alapított fogalma szűk körben vonja meg érvényesülési lehetőségét. A BGB rendszerében az erkölcsstelenség tilalma és a joggal való visszaélés belső kapocs nélküli, elvileg egymás mel-

lett érvényesülő szabályok: más tényállásra vonatkozik az egyik és más tényállásra vonatkozik a másik szabály. Míg ugyanis a jó erkölcsbe ütköző szerződés objektív alapon ítélendő meg, addig a joggal való visszaélés specifikuma a szubjektív jellegű károsítási célszat. A burzsoá jogtudományban felmerült ugyan - és éppen a BGB-jogász Plancknál, - hogy a joggal való visszaélés az erkölcsi rendbe ütköző joggyakorlást jelent, ezt az állásponatot számos bírálattal érte kortársai részéről. /8/

Nem kívánunk e helyen az említett állásponttal érdemben foglalkozni. Viszont szükségesnek látjuk a problémát a szocialista jogrend viszonylatára transzformálva felvetni. Minthogy a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségét objektív alapon ítéljük meg, szintúgy, mint a kisegítő tilalmak alá eső szerződéseket, az említett kötelezettséget nem látjuk e tekintetben jelenleg fennállni. Sőt úgy véljük, hogy a szocialista polgári jogban a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettsége és a kisegítő szerződési tilalom között igen szoros kapcsolat áll fenn. Ennek a szoros kapcsolatnak gazdasági-társadalmi alapja nézetünk szerint ugyanaz, mint ami a kisegítő szerződési tilalmak szocialista viszonyok közötti fennmaradását szükségessé teszi: a pénz általános egyenérték szerepe, tömegné-

retül interakciók, az áru-pénzviszonyok expanziójára való káros törekvések s végül az állam érdekelttsége ez utóbbiak leküzdésében. A társadalmi viszonyoknak azokon a területein, amelyek viszonylag csekély kiterjedésűek, vagy pontosan feltérképezhetők, akár azért, mert súlyosságuk szembeszökő /pl. a büntetőjogilag őrtekelt magatartások/, akár azért, mert körülhatárolt életszektorról van szó /családi jog/, az állam taxative meghatározott tilalmakkal védekezhet a társadalomellenes magatartásokkal szemben. A büntetőjog is példázza, hogy a gazdaság, a pénzviszonyok területén ez az eljárás mennyire kivihetetlen. Ott ugyanis, ahol a büntetőjognak gazdasági-termelési viszonyokat: döntően polgári jogi viszonyokat kell védenie, maga is keret szabályokhoz folyamodik. /Gazdasági büntettek./

A polgári jogi viszonyok, főként azonban a szerződési viszonyok rendkívül elasztikusak: a szerződési szabadság és a diszpozitivitás ennek dogmatikai kifejezői. A jog által általában tágan - és egyre tágabban - kijelölt határokon belül a polgári jogi viszonyok terjeszkednek, visszavonulnak, változnak. Mégis a jogalkotói előrelátás jórészt számításba tudja venni a lehetséges káros változásokat. A polgári jogi viszonyok elasticitásáról mondottak vezetnek ehhez a következtetésünkhöz, hogy a kisegítő szerződési tilalom nem

más, mint a szerződéskötési joggal való visszaélés ti-
lalmának nevesített esete abban a körben, amelyre konk-
rét szerződési tilalom nem vonatkozik.

Mielőtt fejtegetéseinkben tovább haladnánk, hogy e megállapításunkból kiindulva néhány összefüggésre rámutassunk, két esetleges ellenvetést kívánunk elhárítani.

Az "általános szerződéskötési jogosultság" szabálya ugyanis bizonyításra szorulhat. Nézetünket azonban két oldalról is érvek látszanak támogatni. Egyfelől a főszabály és kivétel megítélésében nem hagyható figyelmen kívül a társadalmi valóságban megnyilvánuló éránszerűség, amely nem hagy kétséget asiránt, hogy a szerződések tömegszeretekben társadalmilag hasznos, tehát megengedett célok felé irányulnak. Másfelől hivatkozhatunk a ptk. 189. §-ának implicit szabályára, amely szerint "a szerződésből kötelezettség keletkezik". A névelő itt nemcsak határozottságot, de elvont általánosságot is kifejez. Továbbá hivatkozhatunk a ptk. 200. § /1/ bekezdésére, amely szerint "a szerződés tartalmát a felek szabadon határozhatják meg."

Ellenvetésként számot kell vetnünk azzal is, hogy megállapításunk nagyfoku hasonlatosságot mutat Stamm-
lernek, az ujkantiánus jogfilozófusnak a véleményé-

vol, aki "Die Lehre von den richtigen Rechte" című munkájában /Berlin, 1902./ az erkölcsstelen ügyleteket a jog alapelveibe ütköző ügyletekként fogta fel. Megítélésünk szerint a kétféle állítás hasonlósága csupán látszólagos, az állítások tartalmának indoka pedig teljesen eltérő. Stannler ugyanis jogi alapelveit nem a BGB normáiból, hanem lényegében természetjogi, spekulatív alapon származtatja. /Grundsätze des Achtens, G. des Teilnehmens stb./ Eltérő tehát a kétféle nézet tárgya, mert a magyar ptk. /és a szocialista polgári jogi törvénykönyvek általában/ a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségét a törvénykönyv alapelveként pozitívjogilag határozzák meg. Elméletünk tehát nem természetjogi normákra, hanem tételes törvényre utal. Továbbá - Stannlerrel szemben - a kiegészítő szerződési tilalmat nem az alapelvekhez általában, hanem konkrét alapelvhez kapcsoltuk.

Stannler véleményét azzal indokolja meg, hogy az erkölcs szabálya csak a "belső" magatartásra, a jog szabálya csak a "külső" magatartásra vonatkozhat. Ez a Kantig visszavezethető megkülönböztetés a szocialista etikai irodalomban mélyreható bírálatban részesült. /9/ Stannler elméletét az erkölcsstelen ügyletek egyetlen magyar monografistája, Trócsányi is bírálta, felvetve, majd elvetve azt a lehetőséget, hogy a termő-

szetjogi elvek helyett a tételesjogi alapelvekbe ut-
közést lássunk az erkölcsstelen ügyletekben. /10/

Szocialista viszonyok között, szocialista kódex bir-
tokában felvetve a kérdést, a megváltozott körülmények
új felfogás kialakítását indokolhatják. Ebből a szem-
pontból alapvetőnek kell tartanunk a polgári jog a-
lapelveinek, s különösen a rendeltetésszerű joggya-
korlás kötelezettségének törvénybe iktatását. A konk-
rét jogszabályi tilalmak mindegyike a társadalom é-
pítésének a ptk. 1. §-ában megfogalmazott elveit vé-
delmezik az antiszociális ügyletkötésekkel szemben.
Jogalkalmazástaniilag ezek a konkrét rendelkezések az
alapelvszerű jogszabályok derogációját jelentik. A
társadalmi szempontból rendellenes azok a szerződés-
sek, amelyek nem esnek a konkrét tilalmak stb. ren-
delkezései alá, a polgári jog tételes alapelveibe a-
zonban feltétlenül beleütközésnek. /Pl. büntett elkö-
vetőjének adott jutalom./ A konkrét eset és az álta-
lános szabály /ptk. 4. § /2/ bekezdés/ között viszont
tulságosan jelentékeny lenne a "jogalkalmazási távol-
ság"; visszásan hatna éppen periférikus esetekben a
törvény alapvető deklarációjának alkalmazása. Ugy
látjuk, hogy ezeknek az ellenvetéseknek elhárítására
alkalmas a kiegészítő szerződési tilalmak kategóriája,
mely jogalkalmazástaniilag a konkrét tilalmakhoz közee-

liti a társadalmi jellegükben hozzájuk közel álló szerződési tényállásokat.

Támogatni látszik felfogásunkat a szocialista jog és a szocialista együttélés követelményeinek, illetve a dolgozó nép érdekeinek alapvető egysége is. A polgári jog normái egyenként s a maguk összességében is erkölcsi-társadalmi követelmények, ugyanakkor az erkölcstelen, vagy a dolgozók érdekeivel ellentétes szerződések a jog társadalmi rendeltetésével: a dolgozó nép érdekei védelmével, a társadalom tagjai tudatának fejlesztésével nem férnek össze.

A rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségére vonatkozó szabálynak azonban a kiegészítő szerződési tialnak nem kizárólagos vetületei.

A rendeltetésszerű joggyakorlás általános szabályának kimondásával a szocialista polgári jogi kódexekben a szorosán vett dogmatikai szempontból több olyan rendelkezés is fölöslegesnek tűnhet, amely tűzetesíti, vagy védelmezi az említett alapelvet. /Pl. a ptk.5.3 /2/ bekezdés példálózó felsorolása, a több helyen is előforduló "megfelelő" határidő, a szomszédjogok bizonyos szabályai stb./ Mi ezek közé a dogmatikai szempontból "szükségtelen" szabályok közé soroljuk a ki-

segítő szerződési tilalmakat is. Nélkülük a szakképzett bíró bizonyára megtalálná a társadalmilag és jogilag helyes megoldást, a laikus aligha. Ebben a nevelő, vagyis jogpolitikai, mintegy törvényhozói szignalizációs jellegében látjuk a kisegítő szerződési tilalmak egyik indokát.

Különösen élesen vetődött fel a kisegítő tilalmak jogpolitikai funkciója az első szocialista állam építésének kezdeti szakaszában. Ekkor írta, az első szocialista kódex megalkotásának idején Lenin: "Nag kell semmisíteni minden olyan szerződést és magánjogi ügyletet, amely akár a törvény betűjének, akár a munkásparaszt tömegek érdekeinek ellentmond". /11/ Ugy véljük, hogy perspektivikusan lebonthatók lesznek ezek a törvényhozás által emelt iker-karlatidák. De ehhez az lesz szükséges, hogy a társadalomra nehezedő káros tudati nyomás felengedjen. A Szovjetunió Polgári Törvényhozásának Alapjai az OSZFSZK Ptk-ja által ismert kisegítő ügylet-tilalmat már mellőzték, s ilyet nem tartalmaznak az azóta kibocsátott szövetségi törvénykönyvek: az orosz, a kazah, a litván és az észt Ptk. son.

A rendeltetésellenes joggyakorlás tilalmának és a kisegítő szerződési tilalmak kapcsolatának vizsgálatát

- a jogpolitikai elemzés után - egy dogmatikai sajátosság kiemelésével zárhatjuk. A kiegészítő szerződési tilaloknak a többi szerződési tilalomhoz való viszonyáról szólva szubszidiárius jellegét hangsúlyoztuk, a rendeltetésellenes joggyakorláshoz való viszonyában pedig specialitását említhetjük. Míg az előbbi ugyanis elvileg bármely jogosultság rendeltetésellenes gyakorlása által megvalósítható, a kiegészítő szerződési tilalom alá eső magatartás a szerződéskötési szabadsággal való visszaélést jelenti, amely sajátos értékek: a társadalmi együttélés szabályai vagy a dolgozó nép érdekei ellen irányul.

Sajátos helyet foglal el a szerződési tilalmak között a jogszabály megkerülésével kötött szerződésekre vonatkozó tilalom. /In fraudem legis, kerülő ügylet./ E tilalom bizonyos hasonlóságot mutat a szubszidiárius szerződési tilalmakhoz. Mindkét esetcsoportot az jellemzi, hogy általánosan megfogalmazott tényállást tartalmaznak, szemben a többi szerződési tilalommal, amelyeket az eseteknek konkrétan meghatározott körében lehet alkalmazni /pl. ussora, megtévesztés, pactum antichreticum stb./. A kerülő ügyletek tilalma azonban olyan általánosság, amelynek alkalmazásakor a szerződést konkrét szerződési tilalomhoz kell mérni. Ezzel szemben a kiegészítő szerződési tilalmak olyan tartal-

mak, amelyekre nézve a jogszabályok rendelkezést nem tartalmaznak. Ebből az is következik, hogy kiegészítő szerződési tilalmat nem lehet in fraudem megsérteni, csak konkrét jogszabályi tilalmat.

Az említett hasonlóságon, illetve különbségen túl a kétféle tilalom, illetve az általuk szabályozott szerződések kapcsolatában a lényegét a joggal való visszaéléshez való viszonyuk vonalán látjuk. A kerülő ügyletet ugyanis olyan ügyletként fogjuk fel, amely látszólag megengedett esakösként viszonylik valamely, a jogszabály által tilalmazott célhoz. /Pl. olyan albérleti szerződés, melynek célja a bérlőnek a lakbérpótlék-fizetési kötelezettség alóli mentesítése. Az albérló a valóságban másutt tartózkodik./ A kerülő ügylet is - tartalmilag - a rendeltetés szerű joggyakorlás kötelezettségének megsértése. Közelebből pedig: joggal való visszaélés, melynek egy objektív és egy szubjektív sajátossága van. Objektív sajátosságának tarthatjuk azt a körülményt, hogy kizárólag, mint jognyilatkozat valósulhat meg, szubjektív oldalát pedig az jellemzi, hogy a felek magatartása általában célzatos, de legalább is szándékos. /Ez utóbbi körülmény a szerződési viszonyok akarati jellegéből folyik. Példánknál maradva: az albérló akarata nem irányul szükségképpen a tilos célra, lehet, hogy más

viszonyból kifolyólag a bérlő lekötöztetettje. A bérlő eljárása viszont szükségképpen célzatos./

Kifejtettük álláspontunkat, mely szerint a kisegítő tilalomba ütköző szerződésen is a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségének megsértését, pontosabban a szerződéskötési szabadsággal való visszaélés sajátos esetét látjuk. Emnyiben a kétféle szerződési típus egymás pendent-jának tekinthető. A fentebb említett kivül azonban elválasztja őket egymástól az a különbség is, hogy /a kerülő ügylettel szemben/ a kisegítő tilalom alá vonható szerződés - fogalmilag - a felróhatóság bármely fajtáját nélkülözi.

Az említett jogtechnikai megoldások általánosan érvényesültek a kapitalista, illetve érvényesülnek a szocialista polgári jogban is. A két társadalmi rend gazdasági-társadalmi viszonyaiban megtalálható bizonyos szerkezeti hasonlóságok ezeket a megoldásokat általában indokoltá tesszik. Ami azonban a kisegítő szerződési tilalmak arányait, jogi szerepét illeti a kétféle jogtípus viszonyai között, lényeges eltérést tapasztalhatunk egyrészt a kapitalista, másrészt a szocialista polgári jogi viszonyokban. A kisegítő szerződési tilalmaknak a kapitalista magánjogi viszonyok között játszott lényegesebb szerepe társadalmi, er-

kölcsi és kodifikáció-technikai bázisra egyaránt épül.

Ezekre a tilalmsokra viszont ritkán hivatkozik a szocialista bíróság. Tényvizsgálati anyagunkban mindössze 15 olyan jogesetet találtunk, amelyben kiegészítő szerződési tilalmat sértettek meg a felek, vagyis a megvizsgált esetek néhány százalékában. A 15 jogeset közül 13-ban a szocialista együttélés követelményeibe, 2-ben a dolgozó nép érdekeibe ütközött a szerződés. Az általunk elvégzett vizsgálat számadatai is megerősítik, illetőleg mennyiségileg pontosítják a joggyakorlat során szerzett tapasztalatokat a kiegészítő szerződési tilalmak alá vonható szerződések viszonylag csekélyebb előfordulására vonatkozólag. Mindez arra mutat, hogy a kiegészítő szerződési tilalmak alá vonható szerződések nemcsak a mögöttség folytán dogmatikailag, de ténylegesen is alárendelt szerepet játszanak a rendellenes polgári jogi viszonyokban.

A kiegészítő tilalmak alá vonható magatartásoknak /melyeket a rövidség kedvéért turpis magatartásoknak nevezünk/ a tőkés magánjogi viszonyokban betöltött jelentősebb szerepének csupán illusztrálására említjük a burzsoá magyar magánjog bírói gyakorlatát ismertető sorozatokat, döntvénytárákat stb., melyekben tekintélyes részeket ölel fel a turpis ügyletekre vo-

natkozó joggyakorlat.

Trócsányi monográfiája pl. 109 oldalon keresztül mintegy harminc csoportban ismerteti a turpis szerződések tényállásait, melyeknek nagyobbik része társadalmunkból kivészett. A felszabadulás előtti magyar jogirodalom közel ötven tanulmányban foglalkozott az erkölcs-telen szerződések kérdéseivel. Ezzel szemben a mai bírói gyakorlatunk alig-alig mutat fel turpis szerződésekre példákat: vizsgálódásainkban nemcsak korszerű irodalmi forrásoknak voltunk híjján: a turpis szerződések gyakorlati alakulását illetően részben bíróságon kívüli ismeretforrásokra kellett támaszkodnunk.

Az említett jelenség okait a következőkben látjuk:

Alapvetőnek a társadalmi viszonyokban bekövetkezett fejleményeket tartjuk: a magántulajdon felszámolásával objektive visszahuzódásra kényszerültek azok az /egyrészt társadalmi, másrészt erkölcsi-motivációs/ erők, amelyek a pénzviszonyok káros expanziójára irányuló törekvéseknek kedveznek. Ennyiben a kedvező változás a társadalmi viszonyok alapjában végbement változások következménye. Megváltozott a társadalom erkölcsi felfogása is. A burzsoá magánjog egyik turpis ügyleti kategóriája pl. az un. ágyasság, amely társa-

dalmi méretekben sem elhanyagolható mértékben jelentkezett és jelentkezik, a szocialista irodalomban kifejtett felfogás szerint önmagában az együttélési követelményekbe nem ütközik. /12/ Változott a jogalkotás módszere is. Bursszó magánjogunk iratlan volta, szokásjogi jellege folytán a bírói gyakorlat határozatlan jogtöteleket eredményezett. Bizonyára innen ered az - a régebbi jogirodalomban többször is bírált - módszer, amely erkölcsstelennek minősítette azokat az ügyleteket is, amelyek jogszabályi tilalomba ütköztek. /Pl. lex commissoria esete, mint erkölcsstelen kikötés./13/ Bírói gyakorlatunk olykor még ma sem mentes ezektől a hibáktól.

A minősítés kérdésében nemcsak az teremt a korábbi jogállapothoz képest eltérő helyzetet, hogy polgári jogunk írott kátfőkön alapul, és egy szélesen kiépített jogrendszer ágazata, hanem az is, hogy a tilos szerződések jogkövetkezményeit illetően a tőkés magánjoghoz képest nagyobb fokú változatosság tapasztalható. A minősítés kérdése nem csupán formális-törvényességi kérdés /hogy melyik törvényhely alapján ítélik meg a szerződést/, hanem tartalmi-jogpolitikai kérdés is egyszersmind: a teljes szerződési értéken belül mozgó és egymással kombinálva alkalmazható, eltérő jogkövetkezmények kiszabásának kérdése.

A kiegészítő szerződési tilalnak ugyanis csupán társadalmi szinten esztoznak a többi szubszidiárius szabály sorsában: a társadalmi szempontból vett viszonylagos jelentéktelenségben. Ez abból a körülményből következik, hogy a szabály hatálya alá tartozó turpis akaratnyilatkozatok száma - az összes szerződések és egyoldalú jogügyletek számához képest - elenyésző. Elenyésző az az érték is, amely a turpis szolgáltatások tárgya. Az egyes konkrét turpis szerződések azonban, ha ezeket más, konkrét tilos szerződéssel vetjük egybe, számottevő társadalmi veszélyt rejtenek magukban./Pl. büntett elkövetésében való megállapodás, büntett jutalmazása, a Btk. 235. § /1/ bekezdése szerinti vesztegetésnek olyan változata, amikor kötelességteljesítésért adnak pénzt stb./ A turpis magatartásoknak ez a konkrét súlyossága eredményezte azt a törvényalkotási ritkaságot, hogy egy szubszidiárius szabály megértésének szankciója súlyban meghaladhatja az elsősorban alkalmazandó szabály alá tartozó magatartások szankcióját. Míg ugyanis az érvénytelen szerződések általános következménye az eredeti állapot helyreállítása, illetőleg a hatályossá nyilvánítás, addig a turpituó okából érvénytelen szerződés esetén - a törvény által kiemelt néhány egyéb esetcsoporttal együtt - állam javára való marasztalásnak lehet helye. /Ptk. 237. §/

Nemcsak az élet tapasztalata tanít azonban arra, hogy a turpis magatartások kiemelt törvényi szabályozása a szankció szempontjából is helyes törvényhozói intézkedés volt, hanem az említett magatartásoknak az a sajátossága is, hogy szabályozásuk idején csaknem felmérhetetlen: hol, mikor, milyen sullyal és formában fognak jelentkezni. A törvényalkotó helyzetét tehát a sötétben megtámadott ember helyzetéhez hasonlíthatjuk, aki akkor jár el bölcsen, ha a legkeményebb ellenfelet tételezve út vissza. A konkrét jogeset bírása viszont világosan láthatja a jogsértőt. A társadalmi védekezés mértékének megválasztását a mérlegelést engedő szabály biztosítja az állam javára marasztalás körében.

3. A kiegészítő tilalomba ütköző szerződések különféle csoportjai

Vagylagos, vagy pedig egymással a különös és az általános viszonyában álló tilalnak-e a kiegészítő szerződési tilalnak ptk-beli kategóriái? Történetileg szemlélve a kérdést, a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződések tilalmát, mint a súlyos esetekre kiemelt tilalmat sajátosan megjelölt sértettjére is figyelemmel speciális szabályként kell megjelölnünk. Ezzel szemben formális értékűnek látszana ez az ellenvetés,

mely a törvény által használt "vagy" kötőszóbból arra következtetne, hogy egymással az alternativitás viszonyában álló rendelkezések esete forog fenn. A nyelvi fordulat ugyanis a még értékelendő tényállásra van oly módon figyelemmel, hogy a jogalkalmazónak választania kell: a szerződés vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik, vagy - ha az eset túlnő a személyi konfliktuson és közvetlenül közérdeket veszélyeztet - a dolgozó nép érdekeibe ütközik. Ha elfogadjuk a dolgozó nép érdekeit sértő szerződések speciális jellegét, melyet e szerződések társadalmi veszélyességének súlyosságában látunk, erősen vitatható a ptk-nak az a megoldása, mely e súlyos esetekben is a védett érdekek nyilvánvaló megsértését teszi a semmisség feltételévé.

Álláspontunk szerint a "dolgozó nép érdekei" kifejezést több okból is tágan kell értelmeznünk. Egyrészt azért, mert a társadalmi és az egyéni érdek összhangja folytán a magánszemélyek viszonylatában fennálló jogviszony is lehet súlyosan antiszociális. /Pl. csendestársaság./ A turpis szerződések veszélyességének általános csökkenése miatt a rendelkezések is veszítenek súlyukból. Ellenkező álláspont elfogadása tárgyatalanná tenné a kiegészítő tilalom szigorubb fajtájának alkalmazhatóságát. A dolgozó nép érdekeibe ütkö-

nő szerződés döntő területe a szocialista jogi személyek által kötött szerződés. /14/ Pl. egyes vidékeken a termelőszövetkezetek irodahelyiség, vagy gazdasági épület céljára olykor lényegesen áron felül vásárolják meg az ingatlant. Aptk. 201. §-ának kikerülésével elvileg mód nyílnék a semmisség megállapítására ob turpem causam. Más kérdés, hogy a hatályos szabályozás mellett a ptk. 201. §-a keretében történő szerződésmódosítás a praktikus. A Legfelsőbb Bíróság tanácsvezetési értekezlete elé került ügy tényállása szerint a vendéglátóipari vállalat javára műhelyt vettek igénybe. A műhely addigi bérlője más műhelyt bérelt esután, melynek bére azonban drágább volt, mint a korábbió. A vállalat kötelezettséget vállalt a bérkülönbséget megfizetésére. Nézetünk szerint ez a megállapodás is a dolgozó nép érdekeibe ütközött.

A dolgozó nép érdekeibe ütközés megállapításánál szeretnénk még egy szempontot hangsúlyozni. A turpis szerződések másik kategóriájától való elhatárolásnál az alanyi oldal /szocialista jogi személy, állam/ mellett legalább olyan fontos tényező a vagyoni érték objektív nagysága is. A polgári jog területén ugyanis az eset súlyosságát döntően ebben kell tudnunk mérni. Nem hagyhatók figyelmen kívül azonban olyan további tényezők sem, mint az adott szerződés gyako-

risága, vagy annak a társadalmi viszonyoknak a jellegzetességei sem, amelynek talaján a kórdéses szerződés létrejött.

A dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződések elenyészően csekély száma folytán csupán a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződésektől való elhatárolása mutatkozott indokoltnak. Megítélésünk szerint a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződés esetei igénylik általában a súlyosabb elbírálást.

A ptk. Indokolása értelmében a kisegítő szerződési tilalom alá eső két szerződéstípus: a szocialista együttélés követelményeibe ütköző és a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződésekre vonatkozó tilalom a korábbi jognak a jó erkölcsökbe ütköző ügyletet tilalmazó rendelkezésének helyébe lép. Ennek következtében helyénvalónak látszik annak megvizsgálása, hogy milyen változásokon ment keresztül az említett tilalom alá tartozó szerződések társadalmi tartalma, illetve mi jellemzi a jelenlegi állapotokat.

Előjáróban megjegyezzük, hogy vizsgálódásunk az erkölcsstelen ügyletek alá eső magatartásokat illetően csupán vázlatos összefoglalást kíván adni, minthogy érdeklődésünk honlokterében a jelenlegi helyzet áll.

Lesszögezni kívánjuk továbbá, hogy áttekintésünk tárgyalása bizonyos mértékig aránytalan: a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződésekről kevesebb a mondanivalónk, minthogy ilyenekkel a gyakorlatban a legritkábban találkozhatunk.

A jóerkölcsbe /közrendbe/, illetőleg a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződési magatartások rendkívül heterogén jellegűek, mind a szerződési típus, mind a részt vevők személye, mind a megítélt társadalmi érdek tárgya szerint. Megítélésünk szerint a kisegítő szerződési tilalmak hatálya alá vonható magatartásoknak ez a heterogenitása az említett tilalmak mögöttes, kisegítő jellegéből fakad. Olyan jogszabályi rendelkezésről van szó, amely az antiszociális szerződési magatartásoknak tulságosan is általános, közös ismérvét teszi meg a tényállás egyetlen jegyévé, azt ti., hogy a szocialista együttélési követelményekbe, illetőleg a dolgozó nép érdekeibe ütközik. A konkrét jogszabályi tilalom alá vonható szerződési magatartások ezzel szemben homogénebb vagy legalábbis az előbbieknél lényegesen kevésbé heterogén társadalmi tartalmat is összefoglalnak. A kisegítő szerződési tilalmak egyes típusainál csupán a szabály egysíkú, az általa szabályozott társadalmi viszonyok sokfélék, s így ezeknek a társadalmi

viszonyoknak összefoglaló jellegű megítélése és méltatása a konkrét tilalmak alá vonható magatartások elemzéséhez képest /pl. tilos magzatelhajtás, sugírászat stb./ nehezebb feladat.

Az erkölcsstelen ügyletekre is jellemző társadalmi heterogenitás a burzsoá civilizáltikában érthető módon erősen formális jellegű rendszeralkotáshoz vezetett. /Windscheid, Lotmar, Dick, Kolosváry Bálint stb./ /15/ A tudományos rendszer felállításánál nélkülözhetetlen causa divisionis ugyanis ennyire szerteágazó anyagban kizárólag valamely rendkívül formális ismérv lehetett csupán. Trócsányi említett monográfiájában szintén rendszert alkot az erkölcsstelen szerszédések bemutatására, noha maga is elismeri, hogy ez a rendszer formális alapra épül: arra, hogy "mily mértékig megy el subjectiv irányban a jog az ügyleti akarattartalom erkölcssteleniségének kutatásában". /16/ Eszerint különböztet az erkölcsstelen ügyletek három kategóriája között. Az első kategóriába tartoznak azok az ügyletek, amelyek már magukban véve erkölcsstelenek /pl. prostitúció, ágyasság/, a második kategóriába azok az ügyletek, amelyek a felek célja által válnak tilossá /pl. erkölcsstelen célú kölcsön/, végül a harmadik kategóriába azokat sorolja, amelyekben "tisztán erkölcsi természetű" cselekvést hoznak kapcsolatba a felek vagy-

ni előnnyel.

Az első ügyleti kategória szélsőségesen generalizáló állásponttól tesz tanuságot. Nézetünk szerint önmagában nem döntheti el valamely magatartás minősége, mint ahogy nincsenek "tisztá erkölcsi természetű cselekvések" sem. A társadalmi jelenségeket, így az ügyleti tényállásokat is csupán összefüggéseikben, a környező társadalmi viszonyokhoz különösen, a társadalmi viszonyokhoz pedig általában fűződő viszonyaik alapján lehet megítélni. Vitatható a felek célja által erkölccetelenné váló ügyleti kategória létjogosultsága is, mert - mint ezt az említett szerző maga is elismeri - az erkölccetelenség objektív kategória.

Az egymást átfedő csoportosítások voltaképpen nem annyira az elemzés, mint inkább a tárgyalásmód kérdéséhez fűződnek Trócsányinál. Tetszetős keretet szolgáltatnak a szerzőnek a heterogén anyag bemutatására. Gyakorlatilag azonban a burzsoá magánjogászok számára az erkölccetelen ügyletek rendszerezése tartalmi kérdésekben annál kevésbé lehetett vezérfonal, mert a semmisség egysíkú, differenciálatlan szabályozása az erkölccetelen ügyletek egyes csoportjaiban valósággal meglevő súlybeli különbségeket egyáltalán nem engedte és nem engedi érvényre juttatni. A kisegítő tilalmak

alá vonható szerződések tipizálása azonban a szocialista polgári jogban nem marad jogkövetkezmények nélkül.

Az állam javára való marasztalás mértéke, vagy egyáltalán alkalmazása kérdésében ugyanis az együttélési követelményeket vagy a dolgozó nép érdekeit sértő szerződések egyes fajtái közötti súlybeli eltérés kifejezésre juthat, illetve nézetünk szerint kell is, hogy kifejezésre jusson.

A kiegészítő szerződési tilalomba ütköző szerződések típusainak felvázolását megkönnyíti az a törvényes gyakorlat, amely a polgári bíróságok elé utalja az említett szerződések gyakoribb válfaját, a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződéseket. Ezek típusai a következők:

a./ A szocialista együttélési követelményekbe ütköző szerződések egyik csoportja ez idő szerint az egyenértékűség elvének megsértésében jelentkeznek. E csoport jellemzője, hogy a körébe tartozó magatartások, mint a szerződések egyik alanyának szolgáltatásai társadalmilag hasznosak, de nem abban a mértékben, ahogy ez a másik szerződő fél által vállalt ellenértékben meg nyilvánul. Példaként említhető az un. győri

lottóper esete, amelynek tényállása szerint a lottó-
árus a vevőjétől csak azzal a feltétellel vállalta el
a lottószelvény kitöltését, ha fele arányban részesedik
az esetleges nyeresémből. Említhetjük annak a fiatal-
embernek az esetét is, aki éjjeli zenéért többszáz fo-
rintot fizetett ki a zenészeknek.

b./ A tárgyalt szerződések második típusaként vehetők
számításba azok az esetek, amelyekben jogszerű társa-
dalmi tevékenység ellenértéke, vagy jogtalanságra csá-
bitó jutalom a szerződő fél vagyoni szolgáltatása. Ide
sorolnánk a szerződő félre kedvező, de a valóságnak
megfelelő vallomást tevő tanunak adott pénz esetét,
vagy azt az esetet, amikor a tanunak ajánlkozó személyt
ajándékoszák meg. Itt említjük példaként azt a műveze-
tőt, aki ajándékot fogad el beosztottjától azért, mert
sikerrel terjesztette fel jutalomra a beosztottat stb.

c./ Vannak a turpitudonak olyan esetei is, amelyeknek
közös jellemzőjük az, hogy valakinek személyes vonzal-
mából szerződéssel húznak hasznot. Ismerünk olyan ese-
tet, amikor a feleség udvarlója 14.000 Ft-ot adott a
férjnek, mert ez elköltözik, hogy az udvarló a fele-
séggel házasságon kívül életközösségre léphessen. Is-
merünk olyan szerződést is, amikor a feleség 12.000 Ft
lefizetése ellenében volt csupán hajlandó a férjjel

közös háztartásban megmaradni.

a./ Az együttélést sértő akaratnyilatkozatok utolsó típusának jellemzője, hogy az egyik szerződő fél magatartása jogilag szabatosan körülírt tiltott tényállást valósít meg, vagy legalábbis társadalmilag haszontalan, illetve káros magatartásként értékelhető, amelyet a másik szerződő fél vagyoni szolgáltatással /pénzzel/ honorál. Ide soroljuk a büntett elkövetésében való megállapodásnak minden olyan esetét, amely nem valósít meg qui generis büntettet. Leggyakrabban előforduló esete a nemi közösülésben pénzért, vagy más ellenszolgáltatásért való megállapodás. Ezeknek a szerződéseknek ugyanis csupán a teljesítése képez büntettet. /Btk. 283. §/ Előfordult azonban olyan eset is, amikor ökölvívó a szerződő társa férjének megverését vállalta el díjazásért. Ide soroljuk annak a boltvesztőnek az esetét is, aki társaitól a működési körében elkövetett büntett miatt több ezer forintos jutalmat kapott stb.

Álláspontunk szerint a jogalkalmazás során a legenyhébb megítélésben az a./ alatti esetek részesíthetők. Általában az a körülmény, hogy jogszerű, hasznos magatartás díjáról, vagy jutalmáról van szó, legalábbis a pénzszolgáltatás kötelezettje oldalán a rossz-

hiszeműséget általában kizárja. /Nagylelkű, könnyelmű motivum./

Veszélyesebbnek tartjuk ennél a b./-vel jelölt csoportot, mert tárgya olyan, amely a legfokozottabb jogi védelmet igényli: a köztevékenység puritása. A felsorolt esetek természetesen nem közvetlen, csupán potenciális veszélyt rejtnek magukban egy jogsértés megvalósítását illetően. /A jogosult "vérszenetet kap"./ Az említett érdekek azonban a veszélyhelyzet nullifikálását, sőt viszonylag szigorubb szankcionálását igénylik.

A c./ alatt jellemzett szerződések /"családi háronszög"/ bilaterálisan turpis jellege, visszataszítóan erkölcsstelen és konkrét jogsértő jellege folytán az előbbieknél szigorubb megítélést igényelnek. Megjegyezzük, hogy ennek a szerződéstípusnak jogsértő jellegét családi jogi vonatkozásban látjuk: házastársi kötelezettségeit sérti meg a feleségét elhagyó férj, illetve a pénzért hi maradó feleség.

A d./ alatt kifejtett típus a bűnözők, prostituáltak által kötött szerződések csoportja. Itt a büntetthez kapcsolódó polgári jogi tényállás a büntett kinagaslóan súlyos társadalmi veszélyessége mellett rendsze-

rint eltörpül a hatóságok szemében. E szerződéseknek ilyen differenciálatlan megítélését nem tartjuk kívánatosnak. A polgári jogi eszközök alkalmazása olykor valóban szükségtelen a Btk-nak az elkobzást kimondó rendelkezései folytán, feltéve, hogy a büntetőeljárást az elkobzásra kiterjedően le is folytatják.

Az általunk megismert turpis szerződések döntő többsége az ajándékozás, kisebb része a megbízás fogalmi elemeit meríti ki. Nézetünk szerint a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződések ilyen formájú jogi kifejeződése is bizonyítja azt a véleményünket, hogy azok rendszerint a vagyoni és a nem-vagyoni viszonyok határterületein jelentkeznek, a polgári jogi viszonyok döntő fontosságú részeitől távol.

A szocialista együttélés követelményeibe, illetve a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződések megítélése során felmerülhetnek olyan határesetek, amelyek kétséget kelthetnek a kiegészítő szerződési tilalom alkalmazhatóságát illetőleg. A határesetek két csoportját különböztethetjük meg. Az első csoportban az a vitás, hogy tilalmazott szerződésről van-e egyáltalán szó, míg a második csoportban azt kell eldönteni, hogy melyik jogágba tartozik a turpis szerződés.

A ptk-hoz fűzött miniszteri indokolás szerint a ptk. 200. § /2/ bekezdésében foglalt "nyilvánvalóan" kifejezés utal arra, hogy a szabályt akkor lehet alkalmazni, ha minden körülmény figyelembevételével határozottan felismerhető a társadalmi érdek sérelme. /154. p./ A törvényi kifejezésnek ezt az interpretációját vitathatónak érezzük, mert tulságosan perjogi, pontosabban bizonyítási dialról közelíti meg a fogalmat. Anyagi jogi tényállás pedig nézetünk szerint nem tehető függővé attól, hogy a perben sikerül-e bizonyítani, sikerüle "határozottan felismerhetővé" tenni a turpis szerződés társadalmi érdekekkel ellentétes karakterét. Nézetünk szerint helyesebb, ha a törvény "nyilvánvalóan" szaván azt értjük, /amit talán a miniszteri indokolás eredménytelenül próbált kifejezni/ hogy nem bármelyik, a dolgozó nép érdekelt, illetve az együttélési szabályokat sértő szerződés semmis, hanem csak az, amelyik az említett érdekeket, illetve szabályokat a senaiassági szankciót igénylő mértékben támadja meg.

Ha elfogadjuk a fenti magyarázatot, nem tettünk egyebet, mint a tilosság egyéb alakzataiban is megtalálható társadalmi értékelést hasznosítottuk. A társadalmi veszélyesség, illetve a társadalmi veszélyesség bizonyos fokának elérése ugyanis a tilosság /jogelle-

nesség/ általános - bár esetekben változó - feltétele. /17/ Nemcsak a büntetőjog, vagy a joggal való visszaélés területén lehetnek például olyan esetek, amelyeknek tényállása formailag kimeríti a törvény által tiltott tényállás kritériumait, társadalmi károsága azonban a szankció súlyához mérten elenyésző. Turpis szerződések is lehetnek ugyanis olyanok, amelyek a dolgozó nép érdekeibe, vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütköznek anélkül, hogy az egyik legsúlyosabb polgári jogi szankció, a semmisség alkalmazását indokolnák. A turpitudó fogalomkörében a jellegzetességet abban látjuk, hogy itt a jogszabály kifejezett rendelkezése /"nyilvánvalóan"/ zárja ki az enyhébb megítélésű esetekben a semmisség megállapíthatóságát. Ezt a törvényi konstrukciót azért tartjuk szerencsésnek, mert a lehetőségekhez mért egyértelműséggel húzza meg a jogalkalmazó számára a "kétféle" turpitudó közötti határvonalat.

A turpis szerződések közül általában azok az esetcsoportok nem eredményeznek polgári jogi semmisséget, amelyekben társadalmilag hasznos, illetve nem káros magatartás vagyoni értékeléséről van szó. Antiszociális magatartás "megfizetése" mindenkor semmisséget kell, hogy eredményezzen. Az említett esetek azonban a munkánélküli jövedelemszerzés erkölcsi tilalma foly-

tán vagy elérik a jogi értékelhetőség szintjét, vagy annak alatta maradva caupán társadalmi rosszallásban részesülnek. Ez utóbbiak körében említhetjük pl. a borra való eseteit. Ide vonhatók azok a szerződések is, amelyeket magánszemélyek az utcákon, tereken összefogdosott galambok eladására nézve kötnek az illetékes állami jogi személlyel, mert az ilyen tevékenység, illetve szerződés néhány órai munka alatt bár több ezer forintot jövedelmez, s mint ilyen méltánytalan, kereskedelmi szempontból való hasznosságuk azonban megítélésünk szerint megengedetteké teszi az említett szerződéseket.

A kiegészítő tilalnak alá vonható szerződések közös sajátossága általában az, hogy olyan szerződési magatartásoknak pénzszel /esetleg más vagyontárggyal/ való összekapcsolását valósítják meg, amely magatartások a polgári jogon kivül fekvő jogágak tilalma, esetleg engedélye alá esnek. Ezeknek a turpis szerződéseknek a megítélése nem mindig okoz elhatárolási problémákat, minthogy a polgári jogon kívüli magatartás olykor mint a szerződés előzménye, oka szerepel. Általában az egyenérték /pénz/ bekapcsolása a jogviszonyba teszi egyértelműen eldönthetővé a megállapodás polgári jogi jellegét.

Elhatárolási problémák főként ott jelentkezhetnek, ahol a polgári jogból kivált és önálló jogágak /termelőszövetkezeti jog, munkajog, családi jog/ által szabályozott elemek vegyülnek a polgári jogias szerződési elemek közé. Szerződéseket ugyanis az említett jogágak mindegyike ismer, a szocialista együttélési követelményekbe, illetve a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződési tilalmat viszont nem: ez a tilalom kizárólag a polgári jog sajátja. Bonyolítja a problémát, hogy mind az elmélet, mind a jogalkalmazási gyakorlat széles körben visszátanalógia segítségével a polgári jogból különféle szabályokat a munkajog, a termelőszövetkezeti jog stb. területére.

Előfordult, hogy egy anya, akinek fia élettársi viszonyra lépett egy falubeli leánnyal, olyan megállapodást létesített a leány szüleivel, hogy az élettársi viszony felszámolása esetén 1 éven keresztül ingyen dolgozik a leány szüleinek gazdaságában. Ismerünk olyan esetet, hogy mezőgazdasági termelőszövetkezet tagja haszonbérleti szerződést kötött, mint haszonbérbe vevő. Az élet szolgáltatja azt a példánkat is, melyben a gyermeket örökbe fogadni kívánó személyek pénzt ajánlottak fel a vérszerinti szülőknek arra az esetre, ha gyermeküket részükre "átengedik". Az ilyen és az ezekhez hasonló tényállások vetik fel azt a kór-

dést, hogy - példánkánál maradva - munkajogi, termelő-
szövetkezeti jogi, családi jogi, illetőleg polgári jo-
gi értelemben vett tilos szerződésről van-e szó.

Hózetünk szerint a felvetett kérdésre egységes válasz
azért nem adható, mert a tényállások egymástól elté-
rő sajátosságai indokolhatják az ilyen vegyes jellegű
szerződéseknek a polgári jogban, illetve - analógia
utján - más jogágakban történő megítélését is. Az ana-
lógia előnyét abban látjuk, hogy a benne rejlő konst-
ruktív megoldási lehetőségek, továbbá az analógiát
"befogadó" jogág szabályai igazságosabb, jogpolitikai
szempontból megnyugtatóbb eredményt nyújtanak ezen e-
setekben.

Az említett munkaszerződést ezek szerint a munkajog-
ba utaljuk. A Munka Törvénykönyvének az érvénytelen
munkaszerződés tartalmát törvényi erővel kiküszöbölő,
orvosló rendelkezései a munkaszerződés kötelezettjé-
nek egyébként is a polgári jogival azonos feltétele-
ket biztosítanak /munkabér/. Ezen felül viszont biz-
tosítják azokat az egyéb kedvezményeket is /társada-
lombiztosítás, szolgálati idő beszámítása/, amelyeket
a polgári jognak a munkavállaló szempontjából repara-
tív eszkösei már nem képesek nyújtani.

Az említett termelőszövetkezeti, illetve családi jogi esetben a kiegészítő szerződési tilalom analógikus átvitelére is alapot látunk. Az analógikus jogalkalmazás lehetősége nézetünk szerint a példabeli tényállásokra vonatkozó jogkövetkezményekre is helytálló: az irreverzibilis haszonbérletnél a jövőre szóló hatálytalanság, a családi jogi példában - a felek akaratától függően - a részleges érvénytelenség szabálya alkalmazható.

Mindaz nem zárja ki azt, hogy a turpis szerződések az adott jogág vonatkozásában nem lehetnek következményei. Pl. az említett örökbecsű fogadási eset kapcsán a gyámhatóság az örökbecsű fogadás engedélyezését erre tekintettel meg is tagadhatja; a közös munka elvégzését haszonbérleti szerződéssel veszélyeztető termelőszövetkezeti tag fegyelmi büntetéssel sújtható stb.

Annak ellenére, hogy a turpis szerződések közvetlenül nem ütköznek jogszabályba, sokoldalú kapcsolatban állnak a különféle jogszabályi rendelkezésekben foglalt tényállásokkal, vagy azok egyik-másik elemével. Általánosságban azt állapíthatjuk meg róluk, hogy e tényállások perifériáján húzódnak meg: hozzájuk tapadva, a büntetőjogban pedig általában a tényállást töredékesen valósítva meg.

A polgári jogi tényállások területén a turpis szerződés a következő módokon jelentkezik: Joggyakorlás jutalma. /Pl. ügyefogyott ember az őt a bíróságra kísérgető és peres ügyében "tanácsokkal ellátó" személynek több ezer forintos jutalmat ígér írásbeli nyilatkozattal./ Kötelezettségteljesítés ellenértéke. /Pl. hiánycikket az elárasító meghatározott pénzösszeg ellenében "kutat fel" - a pult alól./ Kötelezettségteljesítés jutalma. /Pl. műhelyvezetőnek adott juttatás azért, mert a juttatás adóját jutalomra felterjesztette./ Kötelezettségértés ellenértéke. /Pl. a feleség barátja által a férjnek adott pénz esete, ha a juttatás célja a férjnek a közös lakásból való eltávolítása./ Kötelezettségértés jutalma. /Pl. a károsult haragosa a károkozónak ajándékot ad./

A büntetőjogi rögzített tényállások önálló említést érdemelnek azért, mert a turpis szerződések gyakran kapcsolódnak büntetőjogi tényálláshoz. Nézetünk szerint a turpis szerződéseknek a büntetőjogi tényállásokhoz való viszonyában három alakzat különböztethető meg, amelyeket új műszavakkal javasolunk megjelölni.

A turpis szerződés szubdeliktuális eseteiben olyan szerződési tényállás valósul meg, amelyben a büntetői tényállásnak minden tényálladási eleme helyt kap,

de ezek közül egy, vagy több a büntettnél csekélyebb fokban társadalomra veszélyes. Ide soroljuk azokat a turpis szerződéseket, amelyek zsarolás, vagy kényszerítés jellegűek, de nem órik el az említett büntettek törvényi tényállásában /Btk. 261. §, illetve 300. §/ szereplő fenygegetés törvényi meghatározásában foglalt ismérvek /súlyos hátrány, komoly félelem/ mértékét. /Btk. 115. §/ Ide vennánk pl. azt az esetet, amikor a csekélyebb károkozásal fenyegető személy a kártétel helyett azszal nagyjából azonos értékű tárgyat elfogad. /Pl. a különváltan élő férj a felesége ablakát akarja betörni, ha 100 Ft-ot nyomban nem kap./

A turpis szerződések antedeliktuális eseteiben két, egymástól jól elkülöníthető típus megnyilvánulását láthatjuk. Vannak esetek, amikor a szerződés azért turpis, mert hiányzik valamelyik tényállási elem a büntett megvalósulásához, de alaposan feltételezhető, hogy a szerződés a későbbiekben kiegészül, vagyis büntetté alakul át. Ebben az esetben a turpis minősítés kérésától csupán: a megvalósuló büntett "felszivja" a turpis szerződés minősítését, s így a büntetti minősítésben az eredetileg turpis szerződés is - a jogszabályba ütköző lesz. Pl. a tiltott szerencsejáték szervezése csak akkor büntetendő, ha valaki rendszeresen fejt ki szervező tevékenységet. Ebből

következőleg az egyszeri szervezést jelentő szerződés: pl. kártyabarlang egyszeri alkalommal való ki-bérlése- turpitudo miatt semmis szerződés. Vannak az antedeliktuális turpitudonak más esetei is, melyeknek közös sajátjuk, hogy a büntetté válás nem a szerződések halmozódása, hanem a szerződés teljesítése folytán következik be. Elvileg igen széles körre terjedhetnek ki az idevágó esetek: a büntettnek pénzért, vagy vagyonértékkel bíró más dologért való elkövetésében történő minden megállapodás, feltéve, hogy ez nem képez sui generis büntettet, ide vonható. /Pl. megtörtént az, hogy az iszákos férjet a feleség egy bombajunkkal verette meg 500 Ft ellenében, akinek kötelessége volt a férjet a verés után rábírnai, hogy esküvel kötelezze magát absztinenciára./

A kiegészítő tilalom alá eső szerződések posztdeliktuális eseteiben a szerződés a befejezett büntetthez kapcsolódik, általában, mint a büntett elkövetésének jutalma. Elvileg ebben a körben is változatos esetekkel lehet számolni, feltéve, hogy a felek megállapodása nem meríti ki a bűnpártolás, illetve - a jövőre nézve - a pszichikai bűnsegély fogalmát. A posztdeliktuális turpitudonak azonban nemcsak azt a változatát ismerjük, amikor a büntett elkövetésének jutalmában állapodnak meg a felek, hanem azt a változatát is, a-

mikor a büntett elszenvedésének ellenértékét határozzák meg. Itt természetesen nem a társadalmilag hasznos olyan esetekre gondolunk, mint pl. a lopás sértettjének és a tolvajnak a megállapodása, amelyben a tolvaj a kár megtérítését vállalja, hanem a sértett személyiségi jogait ért sérelem orvoslását, "fájdalomdíját". /Pl. a tettes szülei takarékbetétkönyvet adnak a megerősökelt leánynak; "cukrosbácsi" a megromlott leánynak ajándékot ad stb./

Jegyzetek a IV. fejezethez

1. Knapp: Az új Polgári Törvénykönyv és a szocialista erkölcs egyes kérdései. Socialistická Zákonost 1961. 361. p.
2. G.B.: Jó erkölcsbe ütköző követelés. Jogtudományi Közöny 1949. 297-298. p. - György: A tiltott ügylet joghatásai. Jogtudományi Közöny 1950. 470-474. p. - W.A.: Jó erkölcsbe ütköző követelés. Jogtudományi Közöny 1949. 298-299. p.
3. BH 1957. 1648.
4. Ruschel: Allgemeine Bestimmungen über Schuldverhältnisse. Probleme der sozialistischen Zivilrechts. VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin ó.n. 132-158. p.
5. A 932. PK. állásfoglalás hatálytalanította a 795/11. PK. állásfoglalást. BH 1968. 50. p.
6. Azt pl., hogy valamely szerződés erkölestelen-e vagy sem, nemcsak a különböző társadalmi formációk joggyakorlata ítélte meg gyakran eltérően, hanem ugyanazon a társadalmi rendszeren belül is változott a felfogás. L. Magyar Magánjog. Főszerkesztő: dr. Szladits Károly. Kötelmi Jog Általános Része. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1941. 203. p. 66. jegyzet.
7. Genkin, D.M.: A kapitalista országok polgári jogának alapelvei. 1949. /Kéziratos fordítás/
8. Flanck: Bürgerliches Gesetzbuch. I. Allgemeiner Teil. Berlin 1913. Cit.: Sárándi: Visszaélés a joggal. Akadémiai Kiadó, Budapest 1965. 89. p. /A továbbiakban: Sárándi: Visszaélés/
9. Eeri: op. cit. 201. és köv. p.
10. Trócsányi: op. cit. 74. p.
11. Bolsevik 1937/2. 62. p.
12. Benedek Károly - Világhy Miklós: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965. 147. p. /A továbbiakban: Benedek-Világhy: Száz jogeset/
13. Trócsányi: op. cit. 142. p. 1. jegyzet.
14. A dolgozó nép érdekeibe ütközik a bírói gyakorlat szerint az a szerződés, amellyel az állami tulajdonban álló házat az ingatlankezelő szerv lakottan adja el, noha a bérlő kiköltözés előtt áll. Polgári Jogi Döntvénytár. Bírósági Határozatok 1953-1963.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1964.
89-90. p. 78. /A továbbiakban: Dt./ A Budapesti
Fővárosi Bíróság 43 Pf.34.864/1959/13.sz. ítélte-
te megállapította, hogy a dolgozó nép érdekeibe
ütközik, ha a kisipari termelőszövetkezet az a-
lakulásakor 45.000 Ft értékben vásárol békeköl-
csőnköztvényt: az adásvétellel ugyanis a működő-
séhoz szükséges pénzeszközöktől fosztotta meg
magát.

15. További csoportosítást l. Lehmanni op. cit.184.p.
16. Trócsányi op. cit. 98. p.
17. Kürsi Felelősség 67., 70. és 308.p. - Sárándi
A joggal való visszaélés olvi kérdései. ELTE
Acta 2. kötet 1. füzet 79. p.

ADATOK
ADATOK ZAVAROK
ADATOK

V. fejezet Tilos szerződések a népgaz-
daság körében

1. A gazdasági reform hatása a szerződési tilalmak
szabályozására.

A gazdasági reform ismert előzménye, hogy a teremtés-
sításos rendszer, mely a népgazdaság fejlesztése ex-
tenzív szakaszának együttjárója, a termelő erők és a
termelési viszonyok jelenlegi színvonalán nem képes a
népgazdaság intenzív fejlesztését hatékonyan előmozdi-
tani. A növekvő szükséglet, a szocialista országok kö-
zösségéből adódó gazdasági integrációs kapcsolatok, a
békés egymás mellett élés politikájából fakadó külke-
reskedelmi lehetőségek, a munkaképes lakosság tulnyo-
mó többségének dolgozóvá válása, a gazdasági ösztön-
zők, az anyagi érdekeltség hatékony motivumként való
felhasználásának lehetőségei, a gazdasági vezetés szín-
vonalának emelkedése: lehetővé is, szükségessé is tették
az intenzív gazdálkodásra való áttérést, a központi nép-
gazdasági tervezés keretébe illesztett gazdasági decent-
ralizációt, s a nagyobb önállósággal felruházott gaz-
dálkodó egységek piaci áru-pénz viszonyainak kialaki-
tását.

A gazdasági reform és a kötelmi jog kapcsolata döntően

a termelés szocialista szektorán belül lebonyolódó árukapsolatok jogi szabályozásának átértékelését igényelte. Ha megvizsgáljuk a gazdasági reformra való áttérés jogszabályait, a kötelmi jog körében bizonyos átmenetet képezhetünk mind a gazdasági reform és a jogalkotás kapcsolatában, mind a gazdasági reformnak a tilos szerződések szabályozására gyakorolt hatása között. A gazdasági reform a kötelmi jogra elsősorban a jogalkotás eszközeivel hat. Gazdaságilag progresszív korszakok egyik jellemzője, hogy intenzív jogalkotással öntik formába az uralkodó osztály gazdasági törekvéseit. Igaz ugyan, hogy a súlyos gazdasági helyzet is élnkitheti a jogalkotást /pl.un. válságjog kialakulására vezethet/, csak hogy ez a jogalkotás rendszerint a tilalmak és büntetések eszközeit veszi igénybe. /Gondoljunk pl. az 1932. évi uzoratórvényre, a statáriumokra stb./ A progresszív korszak fellendülő jogalkotását, így a gazdasági reform jogalkotását is, ezzel szemben a jogilag engedett cselekvési mező kiszélesítése, a permisszív-diszpozitív szabályok előtérbe helyezése jellemzi. /Aktuálisan pl. a szerződéskötési kötelezettség leépítése, a tipuskényszer feloldása, az árhatósági előírások csökkentése stb./ A jogi élet arányait a jogalkotásnak a jogalkalmazás terhére érvényesülő tulsulya jellemzi a gazdasági reformra áttérés időszakában. A jogászok figyelme a lex lata tüzetesítése

jogértelmezéssel történő fejlesztése helyett a lex ferendára irányul. A gazdasági reform kötelmi jogi szabályai nemcsak újak és "engedékenyebbek" az előzőekhez képest, de nagyrészt szándékoltan átmenetiek is. A "kisérleti jogszabály" eszméje - melyet a reformkorban Széchenyi propagált - szorosan összefügg a tudatos társadalomalakítás reális programjával. Számot vet egyrészt az átmenet, az átállás nehézségeivel, másrészt az új tapasztalatok hiányával is. Az itt következő fejtegetések, gyorsan változó pozitívjogi alapjuknál fogva időben erősen korlátozott érvényűek, s inkább a fejlődés jellemzőit igyekeznek kifejezni.

Jogszabálytani szempontból a gazdasági reform kötelmi jogalkotása főként a tényállások és a diszpozíciók szektorát érinti, a jogkövetkezmény-állományt lényegesen kevésbé. Történelmi tapasztalat, hogy a hipotézisek és a diszpozíciók a jogszabályoknak a leginkább variábilis, leggyorsabban cserélődő elemei, míg a jogkövetkezmények /szankciók/ viszonylag stabil elemei a jognak. /E megállapítással a VI. fejezetben még részletesebben foglalkozunk./ A törvényi tényállások ugyanis a gazdasági-társadalmi változásoknak mintegy jogi tükörképei, a diszpozíciók fajtái pedig a kérdéses magatartás, helyzet uralkodó osztályi értékelését juttatják kifejezésre, tehát az alapul fekvő viszonyok és a társadal-

mi erőviszonyok változásainak jobban alávetettek. A jogkövetkezmények, főleg azonban a szankciók viszonylagos stabilitása arra is visszavezethető, hogy a gazdasági-társadalmi valóság tényeinek megismeréséhez, illetve előrelátásához és az uralkodó osztály saját érdekeinek felismeréséhez képest a jogszabályokkal való visszahatás, a szervezés, illetve a nevelés és büntetés jogi hatásmechanizmusáról a jogalkotó lényegesen kevesebb ismerettel rendelkezik. Jellemző, hogy a gazdasági reform jogalkotása a szankció-állományt éppen azokon a területeken érintette, ahol a gyakorlati tapasztalatok a leggazdagabbak: a kötbérkulcsok és a fegyelmi büntetések körében. Lényegében változatlan maradt viszont a tilos szerződések szankció-állománya. A változatlan jogi szankciók azonban kétségek nélkül rendelkeznek azzal a sajátossággal is, hogy a megváltozott társadalmi viszonyok közepette új funkciókat kapjanak. Pl. a tilos kartellszerződésekhez /25/1967. /VIII.20./ Korm.számú rendelet 9.§ /1/ bekezdése/ járuló semmisség a piac szabadságát védi, míg a mindkét fél tervfeladatába ütköző tervszerződés semmissége éppen ellenkezőleg, a szabad megegyezés ellen irányult.

Kivülesnek ugyan a kötelmi jogon, jogi kihatásaiban azonban erősen befolyásolják azt a termelő kollektívák jogi személyiségét érintő új rendelkezések. A jogi

személyek státuszát reformáló szabályok mögött az a közgazdasági koncepció áll, hogy szélesíteni kell a termelő kollektívák gazdasági önállóságát a termelési kapacitás jobb lekötése, a piac és a versenylehetőségek fokozása, a szükségletek jobb kielégítése érdekében. Az idevágó szabályokkal a későbbiek során még foglalkozunk, e helyt arra a gazdasági tendenciára mutatunk rá, amelynek jogi megfogalmazása nyomán egyfelől megnő a termelő kollektívák relatív jogképességének terjedelme, másfelől a társadalmi tulajdon két szektora közötti jogi különbségek egyre csökkennek. /A 18/1967. /VI.29./ Korm. számú rendeletben pl. a mezőgazdasági termelőszövetkezet, termelőszövetkezeti csoport és az állami gazdaság a "mezőgazdasági nagyüzem" fogalmában egyesült, és nagyrészt azonos szabályozást kapott./ A relatív jogképesség táguló határai és a termelő kollektívák jogállásának integrációja a kötelmi jogban több vonatkozásban is éreztetik majd hatásukat. A kötelmi jogviszonyok szabályos alakzatai körében betöltik gazdasági rendeltetésüket: növelik az azonos vagy hasonló termelési profilu jogi személyek számát, s ezáltal fokozzák a piaci versenyt. Ugyanakkor csökken annak az esélye, hogy valamely szerződés a relatív jogképesség megsértése okából lehessen tilos és semmis. Azon túlmenően azonban, hogy a gazdasági verseny önmagában is kockázatokkal jár, a jogi személyek státuszának említett

integrációja, mely gazdaságilag gyakran egyenlőtleneket jogilag egyenlővé tesz, sem mentes a konfliktusok veszélyétől. /Pl. egy gépesített állami gazdasággal egy kevésbé vagy alig gépesített termelészövetkezet nehezen veszi fel a versenyt./ Ezek a kérdések azonban a kötelmi jog szűkebb problémáihoz, a tilos szerződésekhez vezetnek át.

A gazdasági reform közgazdasági koncepciói alapvetően befolyásolják a jogi felépítmény számos elemét. Az új gazdasági mechanizmusnak a jogra gyakorolt hatása két tényezőn alapul. A gazdasági folyamatok általában a jogszabályok változásainak legfontosabb determinánsai: ez az összefüggés egyik oldala. A gazdasági reform specifikus összefüggését azonban a joggal a gazdasági hatás iránya, "becsapódási helye" jelenti, mely ebben az esetben elsősorban a termelés és a termékforgalom szabályai körében érvényesül. Ebből a körülményből következik, hogy a gazdaságirányítás reformja az un. autonóm struktúra és a termelő kollektívák jogágazatait érinti elsősorban, minthogy a termelés és termékforgalom gazdasági -társadalmi viszonyainak jogi keretét, jogi stimulánsait és lebonyolításának jogi szabályait alapvetően és elsődlegesen a munkajog, a termelészövetkezeti jog és a polgári jog tartalmazza. Az említett jogágazatok közül koncentrikus helyzete kétségtelen

lenül a polgári jognak van, minthogy ez a jogterület szabályozza a termelő kollektívák jogállásának alapvető szabályait, valamint a termelő kollektívák közötti áru-pénz kapcsolatokra vonatkozó normákat. Jogi hatásai oldaláról szemlélve tehát a gazdasági mechanizmus reformját, végelemzésben annak lényegét a polgári jog reformjában, közelebbről a kötelmi jog átalakulásában jelölhetjük meg. Az említett alaphatáshoz, mint célhoz képest a termelő kollektívák ágazati szabályainak reformja az eszköz funkcióját tölti be, hogy a termelő kollektívák alkalmassá váljanak a szer-teágazó és új jellegű kötelmi jogi kapcsolatokra. Az "új" kötelmi jog és az "új" munka- valamint termelő-szövetkezeti jog közötti kapcsolat ugyanakkor a polgári jog oldaláról is aktív: a kötelmi jogviszonyok alakulása visszahat a termelő kollektívák jogágazatainak keretében végbemenő termelésre.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a gazdasági reform jogi hatása a részben átmeneti jellegű jogalkotás terén, ezen belül főleg a kötelmi jogban érvényesül. A kötelmi jog új szabályozása jogszabálytanilag a konkrét jogszabályi hipotéziseket és diszpozíciókat érinti, módszerénél fogva pedig a permissziv-diszpozitív szféra növekedését eredményezi.

A gazdasági reformnak a kötelmi jogra gyakorolt hatását jelentő ismérvek a szerződési tilalmak, illetve a tilos szerződések eseteiben is fellelhetők. A népgazdaság körében a szerződési tilalmaknak a gazdasági reformmal kapcsolatos új vonásait azonban még további sajátosságok is jellemzik.

a./ A Szovjetunióban és néhány népi demokratikus országban bevezetett gazdasági reform közgazdasági gondolatkörében a vállalatok és más termelő-gazdálkodó egységek fokozott önállósága nagy szerepet játszik. A vállalati önállóság célkitűzése jut kifejezésre azokban a szabályokban, amelyek a gazdasági szerződések megkötésében a diszpozitív szabályoknak a korábbihoz képest fölényt biztosítanak a kogens szabályokkal szemben./1/

Felmerült ugyan olyan álláspont is, hogy a gazdasági fogalom polgári jogi módszerekkel történő szabályozásának előtérbe kerülése az államigazgatási módszerek hátrányára, fokozza a törvénybe ütköző ügyletek lehetőségét. /2/ Ezzel az állásponttal nehéz egyetérteni. Az államigazgatási jogias gazdaságirányítási módszerek nagyon részletes előírásai éppen, hogy fokozzák annak lehetőségét, hogy a tervszerződés tilosan jöjjön létre, ez mintegy a norma-infláció folyamánya. A polgári jogias gazdaságirányítási módszerek, melyeket a viszony-

lag tág cselekvési mező nyitása jellemez, a konkrét szintű tilalmak számának csökkentésével a konkrét tilalmakba ütköző gazdasági szerződések számát elvileg csökkentik; ebben a vonatkozásban tehát a gazdasági reform jogalkotása a tilos gazdasági szerződések létrejöttének csökkenése irányában hat. A konkrét szintű tilalmak számának csökkenése /pl. a vállalati terv normatív jellegének megszűnése a gazdasági kapcsolatokban, árhatósági előírások megszüntetése, a tipuskényszer feloldása stb./ ugyanakkor egy másik, a tilos gazdasági szerződések esélyét növelő tendenciának is utat nyit, ti. annak, hogy az antiszociális gazdasági szerződés a jogszabályoknak az absztrakció egy magasabb szintjén álló, alapelvszerű normájába ütközik. /Pl. a ptk. 201. § /2/ bekezdésébe, ha a piaci ár lényeges megsértése forog fenn; a ptk. 200.§ /2/ bekezdés 2. mondatába, mint a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződés stb./ A kétféle, egymással ellentétes hatású tendencia ereje azonban nem egyenlő: alapvetőnek a szerződési tilalmak számának csökkenése tekinthető. A konkrét szintű tilalmak számának csökkenése a ptk-nak és az abban megfogalmazott alapvető szerződési tilalmaknak jelentőségét fokozza. Az a kérdés azonban, hogy a tételesjogi lehetőségek miként realizálódnak a jogviszonyokban, nem a jogdogmatika, hanem elsősorban a gyakorlat kérdése.

A szerződési tilalmak további "leadását" a jogirodalomban többen is szükségesnek látták. Csanádi /3/ a ptk. 571. § /2/ bekezdésében a kereskedelmi célu társaságra vonatkozóan megfogalmazott tilalmat összeférhetetlennek tartotta a vállalatok közötti tervszerű kooperációval. Hasonló álláspontra jutott Farkas /4/ is. Försi /5/ szerint meggondolandó a szavatossági idők diszpozitívvé tétele. Meznerics /6/ utalt arra a nézetre, amely szerint a bank érvényesen kizárhatná az enyhe gondatlansággal okozott kárért való felelősséget. Ugyanő /7/ annak a feltételezésének adott kifejezést, hogy a hitelezési tilalom alól a pénzügyminiszter egyre gyakrabban fog felmentést adni. Szerződési tilalommá váló jogszabályok csökkentésére tett javaslatot Kálmán /8/ a beruházási folyamat során jelenleg szükséges mintegy 40 féle hatósági engedély egyszerűsítését illetően. A tudományos irodalomban kifejtett javaslatok jelentékeny része jogszabállyá vált.

A jogirodalom egyes képviselői a gazdasági reformra való áttérésre hivatkozva már korábban is a hatályos jogszabályokat a "favor negotii" jegyében magyarázták. /9/ A szerződés érvényessége, hatályossága melletti döntés gazdaságpolitikai szempontjának érvényesítése közvetve a kérdéses szerződésre vonatkozó jog-

szabály diszpozícióját is érinti. Élesen vetődött fel a kérdés a kellékhianyos építési szerződések esetében, melyeknek jogi problémái a tervszerződések körében számottevő jogirodalmi vitát eredményeztek. /10/ Jellemző, hogy a gazdaságpolitikailag inadekvát jogi szabályozás gyengéit gyakran mesterkélt dogmatikai konstrukciók segítségével ellensúlyozza a jogtudomány. Ilyennek tekinthetjük az építési szerződés - ma már hatályon kívül helyezett /11/ - előfeltételeinek "jogiakra" és "formaiakra" történt felosztását. /12/ Az előzőek hiánya vagy megsértése semmisséggel jár, az utóbbiak hiánya vagy megsértése viszont a szerződés érvényessége szempontjából közömbös. A "jogi" előfeltételek tehát tilalmak, a "formai" előfeltételek pedig az építési szerződés szempontjából irrelevánsak, hatályuk az államigazgatási - pénzügyi jogban van. Az említett kategorizálás, akár csak a KDB 257. EH-nak álláspontra is, nehezen egyeztethető össze a ptk.200. § /2/ bekezdésével, amint erre a jogirodalomban többen rámutattak. /13/ A "favor negotiorum" történő - tételesen jogilag szerintünk is alaptalan - hivatkozás azonban jól példázza a szerződési tilalmak csökkentésére a jogmagyarazat eszközeinek felhasználásával irányuló törekvéseket.

b./ A gazdasági reformnak a szerződési tilalmak ala-

kulására vonatkozó hatása után vizsgáljuk meg a népgazdaság körében kötött szerződésekre vonatkozó tilalmak jogszabályszerkesztési formáit, jogtechnikai kérdéseit a Csehszlovák Gazdasági Törvénykönyv /CSGT/ és a keletnémet Vertragsgesetz /VG/ valamint a magyar jogalkotás tükrében. E vizsgálódás nyomán arra a következtetésre jutottunk, hogy a szerződési tilalmak új jogi formáit az alábbi sajátosságok jellemzik:

ba./ A permisszív és a parancsoló szabályoknak a szorosan vett tiltó szabályokkal szemben tapasztalható tulsulya;

bb./ ebből következőleg a szerződési tilalmak általában implicit tilalmak;

bc./ a szerződési tilalmak jelentékeny része egyirányu: az egyik félhez szól;

bd./ a gazdasági szerződésekre vonatkozó parancsok, illetve tilalmak tényállása többnyire keretjellegű.

ad ba-bb./ A szerződéskötések társadalmi gyakorlatának vizsgálata azt mutatta, hogy az antiszociális szerződések tulnyomó többségét a magánszemélyek egymás közötti kapcsolataiban, ritkábban a magánszemélyek és a jogi személyek közötti kapcsolatban - ez utóbbiak terhére - kötik. /14/ E megállapítást akként is fogalmazhatjuk, hogy a jogi személyek - a

gazdasági szerződések alanyai - antiszociális, tilos szerződést általában nem kötnek. A társadalmi gyakorlat elemzése igazolja annak a jogalkotói szemléletnek a létjogosultságát, amely a gazdasági szerződések szabályozásánál nem a kivételes helyzetekből indul ki, hanem az általánosakból. Ilyen szemlélet mellett a gazdasági szerződések tilos eseteinek közvetett szabályozása indokolt. A közvetlen szabályozás tárgya ugyanis általában a diszpozitív cselekvési modell. Ilyen szabályozásnál a diszpozitív-permisszív kereteken tullépő szerződéskötési magatartás a tilos. /Pl. a 25/1967. /VIII.20./ Korm. számú rendelet 1. § /1/ bekezdése megengedi, hogy a szocialista szervezetek termékeiket bármely más szocialista szervezet részére értékesítsék, illetőleg, hogy ezektől termékeket beszerizzenek. Tehát a kiskereskedelmi vállalatok és általában a szövetkezetek kivételével a szocialista szervezeteknek saját körükön kivüli jogalanyokkal a termékforgalomra vonatkozóan kötött szerződéseik tilosak./

A társadalmilag túlnyomónak tekinthető szabályos szerződések jogi rendezésének másik módszere a pozitív tartalmu kogens szabály, a jogi parancs. A szerződési tilalom szempontjából ez a módszer is közvetett, mint-hogy a kogens parancs megszegésére vonatkozik a tilalom. /Pl. a CSGT a gazdasági szerződések összes típusánál

kötelezően írja elő az adott típusba tartozó szerződés kötelező tartalmát.

Igy pl. a 242.§ /3/ bekezdése előírja, hogy importszállításnál a vevő a szerződéstervezetben az igényelt termékkel kapcsolatos egészségügyi és biztonsági előírásokra is köteles a figyelmet felhívni stb./

A szerződési tilalmak indirekt szabályozási módszerei a gazdasági reform jogalkotásában nemcsak a szabályos és a rendellenes keletkezésű gazdasági szerződések közötti számarányokban gyökereznek. Az implicit tilalmak jogpolitikai indoka véleményünk szerint az is, hogy a gazdasági reform a gazdálkodó egységek nagyobb cselekvési szabadságát irányozza elő. Ezen a közgazdasági koncepción sarkallik a permissziv-diszpozitiv szféra szabályozásának elsődlegessége. A gazdasági decentralizáció és a nagyobb vállalati önállóság megteremtésével viszont együttjár az állam gazdaságirányítási funkcióinak fokozódása is. A két, egymással látszólagos ellentétbe kerülő folyamat harmóniáját az adja meg, hogy az állam a gazdaságirányítás funkcióit - a tárgyunkat érintő körben - standardizált és az egyéves tervidőszakot meghaladóan érvényes magatartás-minták előírásával gyakorolja, vagyis nem-operatíven. A gazdasági szerződések egyes típusainak tartalmára vonatko-

zó kötelező előírások, jogszabályi parancsok a fejlődés jelenlegi szakaszában általános szintű magatartási optimumként értékelhetők. Ez a sajátosságuk a dogmatikai különbség ellenére, jogpolitikailag mégis közel hozza a pozitív tartalmu parancsokat a diszpozitív szabályokhoz, melyek ugyancsak cselekvési optimumokat tartalmaznak. Az imént azért hangsúlyoztuk a népgazdaság körében kötött szerződések kötelező tartalmára vonatkozó parancsok összefüggését a fejlődés "jelenlegi" szakaszával, mert meggyőződésünk, hogy a gazdasági egységek gyarapodó tapasztalatai, a vállalati és a szövetkezeti vezetés növekvő színvonala idővel feleslegessé fogják tenni e szerződések tartalmára vonatkozó parancsok jelentős részét. A gazdasági szerződések tartalmát érintő parancsok visszavonása a szerződési tilalmak indirekt szabályozási módszerén azonban előreláthatólag nem fog változtatni. Megnövekedvén a permisszív-diszpozitív szféra, a hibás tartalmu gazdasági szerződés tilosságának változatlanul "excesszív", a megengedett kereteket túllépő jellege lesz.

ad bc./ A gazdasági reform jogalkotásának tárgyunk szempontjából releváns fejleményeit az is jellemzi, hogy a gazdálkodó szervek szerződéseire vonatkozó szabályok jelentékeny hányada a szerződő felek egyikéhez szól, a szabály mint tilalom csupán egyirányu. /Pl. az 1020/

1967. /VII.11./ számú Kormányhatározat 2. fejezetének 2. pontja szerint a mezőgazdasági értékesítési és adásvételi szerződéseknél az árszabályok megtartása a feldolgozó és felvásárló állami vállalatokra és szövetkezetekre kötelező. Ennek a szabálynak a megsértése akkor esik egyirányu tilalom alá, ha a szerződésben kikötött ár pl. irányár./ Az egyirányu tilalmak rendszerint akkor lépnek működésbe, ha a gazdálkodó szerv megsérti a szerződéssel relatív jogképességét, vagy a szerződés megkötése körül csupán őt terhelő kötelezettséget sért meg. /Pl. a 11/1967. /VIJ./ Korm. számú rendelet 38. § /1/ bekezdése szerint kereskedelmi társasági szerződéshez a fél a saját miniszterének véleményét köteles beszerezni./

A relatív jogképesség szabályozását a tervutasításos rendszerben a termelés állami szektorában az jellemezte, hogy a relatív jogképesség egyetlen jogforrás keretjelleгі szabályában fogalmazódott meg csupán /ptk. 28.§ /1/ bekezdés/, az egyes termelő egységek egymástól eltérő, konkrét jogképességét a népgazdasági, illetve ágazati terveket gyártmánymélységig lebontó államigazgatási aktusok szabályozták.

A gazdasági reform jogalkotása viszont a szervezetek relatív jogképességének általános szabályát meghagyva,

illetve újra fogalmazva /lengyel Ptk. 36. cikk, CSGT 18.§/ mellőzte a tervlebontás államigazgatási jogi mechanizmusát, ugyanakkor a gazdálkodó szervezetek típusainak egyfelől szélesebb körben biztosított önállóságot, másfelől pedig e típusokat részben összevonta. /"Mezőgazdasági nagyüzem"./ A gazdasági reformnak a gazdálkodó szervezetek relatív jogképességét érintő szabályozása tehát a különös szintjén helyezkedik el. /L. az állami vállalatról szóló 11/1967. /V. 13./ Korm. számú rendelet 1. § /1/ bekezdését és a 18/1967. /VI.29./ Korm. számú rendeletét a mezőgazdasági nagyüzemről./ A jogi szabályozásban mind a differenciálás, mind az integrálódás jegyeit felfedezhetjük: differenciálódásról beszélhetünk, amennyiben a jogi személy elvont szintjéről a jogi személyek egyes típusaihoz igazodó szabályozás jött létre, integrálódásról pedig azért, mert a termelés állami szektorában megszűnt az a fajta relatív jogképesség, amely minden egyes gazdálkodó egységet eltérő tartalommal illetett meg.

A tervutasításos rendszer "konkrét" relatív jogképessége az új mechanizmushoz képest lényegesen inkább hordozta magában azt a lehetőséget, hogy a valamely állami gazdálkodó egység által kötött szerződés a relatív jogképesség megsértése okából legyen tilos. Minthogy a relatív jogképességet a gazdálkodó szervezet éves terve

töltötte meg, konkrét tartalommal, a relatív jogképeség megsértése a tervlebontáson alapuló gazdasági mechanizmusban közvetlenül a tervbe ütközésként jelentkezett. Az egyirányú szerződési tilalmak tehát a tervlebontásos rendszerben messze meghaladják a gazdasági reform viszonyai között érvényes egyirányú tilalmakat. A gazdasági reform jogi szabályozásában a novum az, hogy az egyirányú szerződési tilalom jogszabályi tilalomná vált, míg a korábbi mechanizmusban az egyirányú tilalmak közvetlenül általában a tervutasításokból következtek. Nem arról van tehát szó, hogy az egyirányú tilalomba ütköző szerződések száma meg fog növekedni, hanem arról, hogy az egyirányú tilalmak a gazdálkodó szervezetek típusai szerint differenciált jogszabályi tilalmakká váltak.

Az egyirányú szerződési tilalmak létrejöttének kétségtelenül egyik oka, hogy a tervlebontás rendszerének megszüntetése folytán a gazdálkodó szervezetek relatív jogképessége jogszabályi rendezést igényelt. Az azonban, hogy a jogszabályi rendezés egyik eszköze az egyirányú szerződési tilalom, a gazdálkodó szervezetek típusai közötti különbségeken és azon alapul, hogy az új gazdasági mechanizmusban a gazdasági forgalom a jelenleginél intenzívebbé válik a termelés, illetve a fogyasztás különféle jogi státusú szektorai között.

Az egyirányu szerződési tilalom, mint dogmatikai kategória, számottevő gazdaság- és jogpolitikai különbségeket takar. A magánszemélyek egymásközötti illetve a magánszemélyek és a jogi személyek egymás közötti szerződéses kapcsolataiban az egyirányu szerződési tilalom /pl. az uzoratilalom, a feltűnő aránytalanság, a megtévesztés és a jogellenes fenyegetés tilalma stb./ jogpolitikai célja az, hogy meggátolja a szerződő felek közötti egyenlőtlenség, érdeklény létrejöttét. Ezek a tilalmak ugyan a gazdasági szerződésekre is, bár gyakorlatilag erősen korlátozottan érvényesek. A kifejezetten a népgazdaság körében létrejött szerződésekre vonatkozó egyirányu tilalmak jogpolitikai célja viszont az előbbinek mintegy az ellenkezője: az egymástól eltérő típusu gazdálkodó szervezetek termelési profilja közötti különbségek fenntartása.

ad bđ./ A szerződési tilalmak sajátossága a gazdasági reform jogalkotásában az is, hogy a direkt módon /permissziv vagy parancsoló normával/ szabályozott szerződéskötési magatartások megfogalmazásában a keretjelle-gű tényállások viszonylag gyakran szerepelnek. Ez a kodifikációs technika önmagában nem a gazdasági szerződések kizárólagos specifikuma, hiszen pl. a tévedés "lényegessége", a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás

közötti "feltűnő" aránytalanság stb. fogalma a magánszemélyek jogügyleteiben is szerepet játszik. A VG 34. §-a szerint a gazdasági szerződést olyan tartalommal kell megkötni, hogy az igazodjék az állami tervekben adódó célkitűzésekhez, törekedjék a legmagasabb népgazdasági haszonra és a legalacsonyabb költségekre. A 25/1967. /VIII.20./ Korm. számú rendelet 1. § /2/ bekezdése szerint a termékforgalom körében a szocialista szervezetek maguk választják meg "a forgalmi kapcsolat jellege alapján" a "legcélszerűbb szerződésfajta-t". E viszonylagos kötetlenségnek korlátot szab azonban a tervszerződések bizonyos területén még fennálló tipuskényszer. A Központi Gazdasági Döntőbizottság 1248. számú állásfoglalása helyesen mutat rá arra, hogy a felek a szállítási szerződést csak bizonyos szerződéssel, illetve raktári beszerzéssel cserélhetik fel; az ezeken való túlterjeszkedésre a célszerűség konkrét szempontja sem ad jogi lehetőséget./15/ A 18/1967. /VI.29./ Korm. számú rendelet 2. § /1/ bekezdése - mely további példa a keretszabályozásra - a mezőgazdasági nagyüzemeknek megengedi, hogy "szükség esetén" magánszemélyektől is vásároljanak. Az 1020/1967. /VII.11./ számú Kormányhatározat 2. fejezetének 1. pontja úgy rendelkezik, hogy az állami vállalatok és szövetkezetek "feldolgozás céljára" és a szervezett ellátás biztosítását szolgáló központi árualapok kép-

zéséhez szükséges mezőgazdasági termékeket bármely termelőtől megvásárolhatják stb.

A keretdiszpozíciók, határozatlan jogfogalmak használatát a kötelmi jogi reform-jogalkotásban bizonyos fenntartásokkal fogadjuk. Az kétségtelen, hogy az említett jogszabályszerkesztési módszerek általában nélkülözhetetlenek, különösen azoknak a társadalmi viszonyoknak a szabályozásában, amelyek - mint a kötelmi jog is - dinamikusak, változékonyak és a talajukon létrejött jogviszonyok alanyait széleskörű cselekvési szabadság illeti meg. Csakhogy a keretjellegű szabályozás elburjánzása a törvényesség, az egységes jogértelmezés akadálya lehet, és fokozott annak az esélye is, hogy az említett jellegű jogszabályszerkesztési módszer folytán gyakorlatilag programjellegű normává, *lex imperfectá*vá válnak e jogi előírások. Ugy véljük, a közgazdasági koncepciók közvetlen jogi megfogalmazása nem szerencsés az adott esetben, mert a közgazdasági programok a gazdasági-társadalmi-jogi folyamatokat csupán fő irányaikban ragadják meg, míg a jogi normák általában bizonyos "merevséget", az engedélyezett és a tilalmazott magatartások élesebb elhatárolását igénylik. A fenti jogszabályi idézetekkel is illusztrálhatjuk, hogy a jogalkotó olykor a közgazdaság nyelvén szólal meg, holott a jog nyelvén kellene szólania. A leg-

célszerűbb szerződésfajta" megválasztásának kötelezettségét sértő szerződés azonban a fenti veszélyek ellenére azzal a sajátos gazdasági hátránnyal is járhat, amely a különféle szerződéstípusok valamelyikének a kiválasztásából ered. /Pl. adásvételnél nincs kötelező kötbér kikötés, szállítási szerződésnél van

stb. /

Kivételesen indokolt lehet a jogszabályok "közgazdasági megfogalmazása is, pl. a programjellegű kormányhatározatokban. /Pl. a fentebb hivatkozott kormányhatározat szerint a mezőgazdasági termékek értékesítésének fő iránya a feldolgozó és felhasználó vállalatok /szövetkezetek/ részére történő árueladás. - Kiem. G.L./

A szerződési tilalmak indirekt szabályozása folytán a megengedett szerződésekre vonatkozó keretszabályok használata bizonyos kihatással van a tilos szerződésekkel kapcsolatos más szabályokra is. A gazdasági reform időszakában tilos szerződéseinek sajátos típusává alakulhat az a forma, amelyet az egyik szerződő fél relatív jogképességének olyan túllépése jellemez, amely a tilosság keretjellegű tényállási feltétele folytán a szerződő partner részéről nehezen vagy egyáltalán nem ismerhető fel. /Pl. a magánszemélyek nem tudhatják, hogy a mezőgazdasági nagyüzem "szükség esetén" vásárol-e

tőlük; ami az egyik vállalat számára a "legcélszerűbb szerződésfajta", az a másik számára esetleg nem az; a mezőgazdasági nagyüzem ügyfelei nem tudhatják, hogy az állandó jellegű elárusítóhelyen "választékbővítés vagy árumentés céljából" hoz-e forgalomba más termelőtől származó árut a mezőgazdasági nagyüzem; az állami vállalat mint fuvarozó feladója előtt rejtve maradhat, hogy a közlekedési- és postaügyi miniszter e tevékenység folytatására feljogosította-e a vállalatot stb. L. a 18/1967. /VI.29./ Korm. számú rendelet 2. § /1/ bekezdését, a 25/1967. /VIII.20./ Korm. számú rendelet 1. § /2/ bekezdését, az 5/1967. /VIII.3./ MÉM számú rendelet 13. § /1/ bekezdését, illetve a 11/1967. Korm. számú rendelet 3. § /3/ bekezdését./ A relatív jogképeség megsértése miatt tilos szerződések létrejöttének lehetőségét elvileg csökkenti az a szabályozás, amely tág keretek között engedi meg a vállalatok termelési profiljának kibontakoztatását. /16/ A következő jogi problémák adódnak abból, hogy az egyik szerződő partner jognyilatkozata objektíve tilos, a másik szerződő partner jognyilatkozata szubjektíve jóhiszemű:

- a tilos szerződés jogkövetkezményeinek a kérdése;
- a keretjellegű tényállások számának csökkentése;
- a másik szerződő partner culpa in contrahendojának

elbírálásánál olyan magas elvárhatósági mérték alkalmazása, hogy az gyakorlatilag kizárja a jóhiszeműség megállapítását;

- ezzel összefüggésben az egyik fél adatszolgáltatási kötelezettséggel való megterhelésének és a nyilvános kereskedelmi könyvek adatai bővítésének a kérdése; végül az a probléma, hogy

- a tilalommal védett érdekek miként oltalmazhatók az érvénytelenségen kivüli jogi eszközökkel.

Ez a kérdéskomplexus egymással annyira összefüggő részletproblémákat tartalmaz, hogy nézetünk szerint ezek valamennyien csak együttesen oldhatók meg.

Az egyirányú szerződési tilalom alapesete kétségek nélkül a jogi személy relatív jogképességének tullepésére vonatkozik. A relatív jogképesség tullepésének a tervutasításos rendszer keretei között kétféle módja volt lehetséges. A tulnyomónak tekinthető első változat a gazdálkodó egység relatív jogképességének a tervben konkretizált tartalmát sértette, melynek következtében az ilyen tervszerződés a tervbe ütközés okából volt hibás. Ha a tervszerződés csupán az egyik fél tervébe ütközött, általában a döntőbizottság általi szerződésmódosításra került sor. Ha mindkét fél tervébe ütközött a tervszerződés, ehhez a semmisség

jogkövetkezménye járult. A relatív jogképesség túllépésének másik változata a tervutasításos rendszerben az lehetett, hogy a jogi személy a tevékenységi körét lépte túl. Ebben az esetben a tervszerződés az egyik fél tevékenységi körének túllépése esetén is semmissé vált. /17/ A relatív jogképesség utóbb említett megsértését jelentő változat egyedül jöhetett számításba a mezőgazdaság szocialista szövetkezeti szektorában, minthogy az ennek keretébe tartozó gazdálkodó szervezetek nem alanyai a tervszerződéseknek. /Az értekezés II. fejezetének 1/B/a. pontjában tárgyalt esetekre hivatkozhatunk példaként. /

A relatív jogképesség túllépését jelentő szerződés semmissége mellett szállt síkra a ptk. kodifikációja során Weiss /18/, aki szerint a jogi személy jogképességének gazdasági-társadalmi célhoz kötöttsége folytán a forgalom biztonságának szempontját alá kell rendelni az említett célnak. Hozzátette, hogy a bíróság elé kerülő jogvitákban a szolgáltatás rendszerinti irreverzibilitása a tilos szerződésnek egyébként is az érvénytelenség helyébe lépő hatályossá nyilvánítását eredményezi. A magyar ptk. speciális rendelkezést nem tartalmaz a relatív jogképesség megsértésével kötött szerződésre. Ennek folytán a kérdést a ptk. 200. § /2/ bekezdésének keretei között lehet csak megoldani.

Minthogy az idézett törvényhely szerint a jogszabályba ütköző szerződés főszabályként semmis, eltérő rendelkezés hiányában a relatív jogképeség túllépésével kötött szerződést az érvénytelenség súlyosabb fokával, a semmisséggel kell szankcionálnak tekintenünk.

Nem jelenti a jogi személy relatív jogképességének megsértését, de hasonló ahhoz az az eset, ha a költségvetési szerv lépi túl jóhiszemű harmadik személyekkel szemben a költségvetési keretét, velük szemben kártérítést, megtérítést vagy kártalanítást vállalva /ptk. 41.§ /1/ bekezdés/. Ezekben az esetekben a harmadik személyek jóhiszeműsége a kötelezettségvállaló jognyilatkozatot, illetve szerződést érvényessé teszi.

A külföldi szocialista jogalkotás a jogi személyek relatív jogképességének szabályát általában ismeri, viszont a jogi személlyel szerződő fél jóhiszeműsége esetén a jogképeség túllépése a szerződést nem teszi minden esetben érvénytelenné. /Lengyel Ptk. 36. cikk, CsGT 21.§ /3/ bekezdés./ A lengyel megoldás sajátossága, hogy a gondatlanságon alapuló téves tudatállapotot /"tudnia kellett"/ nem szabályozza. Ebből a konstrukcióból a majore ad minus következik, hogy a jogi személy relatív jogképességét túllépő szerződés

akkor is érvényes, ha a másik félnek a jogi személy jognyilatkozatáról fel kellett volna ismernie a tilosságot. A CsGT az u.n. nemstatutum szerinti szervezetek relatív jogképességét tullepő szerződést tilosként kezeli, de a másik fél utólagos hozzájárulása vagy a szerződés alapján történő ténykedése a szerződést konvalidálják.

A jelenlegi magyar polgári jog - hatálytalanítva a ptk. 402.§ /1/ bekezdését /1966. évi 3. számú tvr. 3. §-a/ - a fentebb első változatnak nevezett tényállásu variáns kötetmi jogi relevanciáját megszüntette: a kétoldalu tervellenesség sem tilos, illetőleg az nem érvénytelenségi ok. A relatív jogképességnek a tervtől független megsértése /második változat/ viszont nézetünk szerint tilos is, semmisséggel szankcionált is.

A külföldi jogalkotás tükrében is kérdéses, hogy célszerű-e fenntartani a másik fél tudatállapotának a szerződés tilossága, illetve érvényessége szempontjából való irrelevanciáját. Annyi bizonyos, hogy a jogképesség tullepéséről tudó fél által kötött szerződést érvényesnek nem lehet elismerni. A probléma tehát leszűkül a vétlenül vagy gondatlanul tévedő fél jognyilatkozatának értékelésére. Mind a vétlen, mind pedig a gondatlanul tévedő szerződési partner esetében vi-

szont jelentőséget kell szerintünk tulajdonítani annak a körülménynek, hogy a termékeknek a nagykereskedelem, vagy pedig a kiskereskedelem csatornáján való forgalmát indítja-e el a szerződés. /A nagykereskedelem kifejezést tágan használjuk. Egyfelől pl. a beruházást, felújítást is ideértjük, másfelől a nem-szocialista, de professzionista termékforgalmazók megjelölésére is alkalmazzuk: kisiparosokra, vásárló kiskereskedőkre./

Az említett értelmű nagykereskedelem körében az elvárhatóság mértéke, éppen a tudakozódás könnyebbségei miatt, igen magas. A menthető tévedés tehát gyakorlatilag elenyészik ebben a körben: a bizonylatokkal, okiratokkal, kereskedelmi könyvekkel dokumentálható összes tény /tevékenységi kör, előzetes hatósági engedély/ a másik fél ismerni tartozik. A menthető tévedés terrénuma ebben a körben a nem, vagy alig dokumentálható tények ismeretére szorítkozik. /Pl. hogy a jogi személy részéről tett jognyilatkozat "a legcélszerűbb-e", vagy hogy a mezőgazdasági nagyüzem "árumentés céljából" ad-e el. L. a 25/1967. /VIII.20./ Korm. számú rendelet 1. § /2/ bekezdését, illetve az 5/1967./VIII.3./ MÉM számú rendelet 13. § /1/ bekezdését./ A termékforgalmazást a nagykereskedelem csatornáin lebonyolító szerződéseket tehát, ha az egyik fél relativ jog-

képességét sértik, tilos és semmissékként javasoljuk meghagyni. Kivételt képeznének azok az esetek, amelyekben a dokumentáció hiánya vagy gyakorlati hozzáférhetetlensége alapozzák meg a másik szerződő félnek a tévedésen alapuló jóhiszemiségét. Ebben a körben ugyanis a semmisség azt a felet is sújtaná, aki a gazdasági forgalom területén megkivánt módon járt el.

Említettük már, hogy az egyoldalú szerződési tilalom jelentőségét a gazdaságirányítás új rendszerében a gazdálkodó szervezetek típusai szerint tagolódó jogi szabályozás, illetve a különféle jogállású jogi személyek közötti árukapcsolatok intenzitásának növekedése, valamint az biztosítja, hogy a gazdasági forgalomban részt vevő jogi személyek jogképességét gyakran szubjektív színezetű, keretjellegű tényállások határozzák meg. Erre tekintettel megfontolandónak látszik egyfelől a jogképeségre vonatkozó és szubjektív, illetve keretjellegű tényállási feltételek számának csökkentése, másfelől a belső normákhoz kapcsolódó dokumentáció nyilvánosságának fokozása. Az előbbi kívánalom által teljesülhetne, ha a magasszintű jogszabályok "közgazdasági" fogalmait az alacsonyabb szintű jogforrások jogilag szabatosabbakká tennék. A dokumentáció nyilvánosságát pedig azáltal lehetne fokozni, ha a szerződéskötésekhez szükséges előzetes hatósági jóváhagyás

illetőleg engedély feljegyzését a jogszabály kötelezővé tenné a vállalati törzskönyvben, illetőleg a gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatos más nyilvános lajstromokban.

Ami az egyirányu szerződési tilalmak tényállásának dokumentációját illeti, erre is érvényes a szocialista együttműködés kötelezettsége. A VG 5. § /1/ bekezdése pl. kimondja, hogy az elvtársi együttműködés /"kameradschaftliche Zusammenarbeit"/ keretében a feleket adatközlés is terheli. Az egyirányu szerződési tilalom felismerhetőségét szolgáló adatközlés bármely okból való elmaradása a szerződést tilossá és semmissé teszi egyfelől a relatív jogképeség megsértése, másfelől a rosszhiszeműség folytán. Mindkét felet érinti viszont az adatközlés elmaradásának szubjektív oka, ha a semmisség kárt okozott. Ilyen esetben az adatszolgáltatási kötelezettség megszegése, illetve a tudakozódási kötelezettség megszegése a felróhatóság körében vizsgálandó. Nyilvánvaló, hogy annak a félnek a felróhatósága, akit "csak" a culpa in contrahendo terheli, elvileg lényegesen alacsonyabb mértékű, mint azé a jogi személyé, akit a jogképeség megsértése is, culpa in contrahendo is terheli.

A jogi személyek kiskereskedelmi szerződéseinek megkö-

tése során jelentkező jogképesség-tullépés a fentiek-től részben eltérő megoldást igényel. A relatív jogképesség megsértéséről tudó partnerrel kötött szerződést azonban nem lehet érvényesnek elismerni. /Pl. a miniszteri engedély nélkül közforgalmu fuvarozást végző vállalat és erről tudó alkalmazottja közötti vállalkozási szerződés./ Megjegyzendő, hogy az idevágó esetek elleni jogi védekezés aligha tartozik a polgári jog hatókörébe: a tömegszerződések közé sorolható kiskereskedelmi ügyletek a polgári jogi szankciók számára a szerződő partnerek széles köre és személyük ismeretlensége folytán csaknem hozzáférhetetlenek. A jogi megoldást itt a munkajogi és az államigazgatási /pénzügyi/ jogi eszközök nyújthatják.

Éppen a kiskereskedelem körében létrejött szerződések polgári jogi "megfoghatatlansága" involválja részben azt a következtetésünket, hogy a jogképességét túllépő jogi személlyel szerződő személyek szerződéseit érvényesnek kellene elismerni a kiskereskedelem körében. Ezt a megoldást alátámasztja az az általános szempont is, hogy a szankcióval el nem érhető magatartásokat ritkán indokolt joghátrányban részesíteni. Számot kell továbbá azzal is vetnünk, hogy a kiskereskedelem ügyfeleit terhelő "culpa in contrahendo" módfelett alacsony mértékű, éppen a jogi személynek számukra is-

meretlen belső viszonyai folytán. A jogi személyhez szóló egyirányú tilalom kiskereskedelmi szerződés útján való megsértése ellen a társadalom a kollektívák jogágazatai révén /fegyelmi és kártérítési felelősség/ védekezhet. Továbbá valamennyi gazdálkodó szervezetre kiterjeszthető lenne az a rendelkezés, amely szerint - jelenleg - a vállalatnál ártullépéssel képződött "nyereséget" a központi pénzalapok javára vonják el.

2. A gazdasági reform néhány új szerződési tilalmáról

A konkrét szintű szerződési tilalmak formájában jelentkező kognitív kizorulás a diszpozitivitás, illetve az általános szintű szerződési tilalmak javára, a gazdasági reform tárgykörünkbe vágó jogi folyamánai-
nak csupán egyik, bár alapvető oldala. A folyamat másik, alárendelt jelentőségű oldalát az új szerződési tilalmak létrejötte jellemzi. Az új szerződési tilalmak csupán részben általános szintű normák. Ez a tény ismét az absztrakt tényállású szerződési tilalmak időszerezését bizonyítja. Az egyik olyan általános jellegű szerződési tilalom, mely gazdasági reform produktuma, a CsGT 24. § /1/ bekezdésében található. Eszerint tilos az a gazdasági szerződés is, amely a gazdaságpolitikai elvekbe ütközik. Hasonló ehhez a VG 4. § /1/ bekezdésének a szerződési tilalom szempontjából implicit fogalmazású szabálya, amely kimondja, hogy a

gazdasági szerződések "az állami tervekben lefektetett célkitűzésekhez igazodnak."

A konkrét tényállásu szerződési tilalmak, melyek az antiszociális szerződések meghatározott új típusaihoz, lehetséges módjaihoz fűződnek, közös lényegüket abban találják meg, hogy jogpolitikai háttérük a nagyobb cselekvési lehetőségben, a diszpozitív szféra tulsúlyában rejlő visszaélési lehetőség. /Pl. a versenytilalmak, továbbá a mezőgazdasági termelés szövetkezeti és magánszektorát érintő árkorlátozás. Ez utóbbira l. az 1/1967. /II.9./ BKM - AH számú együttes rendelet 1.§-át./

A gazdasági reform kötetlői jogalkotásának a gazdasági szerződések tartalmára vonatkozó direkt szabályozásu konkrét tilalmai a magyar jogban a versenykorlátozással kapcsolatosak. A versenykorlátozás tilalma jellegzetesen a gazdasági reform jogalkotásának, a többcsatornás forgalmazási rendnek, a gazdálkodó szervezetek fokozott önállóságának a produktuma. Megjegyzendő, hogy a versenykorlátozásnak vannak másféle normái is: a relatív jogképesség szabályai, amelyek általában tevékenységi körök szerint, kivételesen területileg is /19/ kijelölik a gazdasági verseny résztvevőit és ezek mozgási pályáit. A Versenykorlátozási tilalmat a Gazdasági

Bizottság 15/1967. /V.6./ számú határozata nyomán a 25/1967. /VIII.20./ Korm. számú rendelet 9.§ /1/ bekezdése fogalmazta meg. Ezt a tilalmat a jogszabály biztosította tevékenységi körrel való visszaélés veszélye tette szükségessé, mely visszaélés a relatív jogképeség gazdaságilag veszélyes korlátozásában nyilvánulhat meg. A versenyt korlátozó tilos szerződés lényege az, hogy a szerződő felek, vagy a szerződő feleken kívülálló gazdálkodó szervezet relatív jogképesége beszűkül: valamely tevékenységet nem gyakorolhat, noha jogszabály azt számára megengedi.

A jogszabály értelmében tilos az a megállapodás, amely a piac felosztását, a fogyasztók meghatározott körének valamely beszerzési lehetőségtől való kizárását célozza, vagy amely korlátozza a fogyasztóknak a beszerzési források közötti választási lehetőségét. A szocialista versenyjognak ez a hármas szabálya abból a tételből indul ki, hogy a piac felosztása tilos. A második és harmadik tilalom ennek az alaptételnek a variánsai. A fogyasztók meghatározott körének kizárása, illetve korlátozása ugyanis a beszerzési lehetőségek közül: a piac felosztásának egy-egy esete. Sőt az utóbbi variáns /a választás korlátozása/ az előbbinek /a beszerzés kizárásának/ enyhébb változata. Ez a jogszabályszerkesztési módszer tehát a példálózó felsorolással operál. Kér-

déses, vajon indokolt-e az adott esetben ez az eljárás. A második variáns kétségkívül tautológikus, mint-hogy a harmadik variáns tilalmazottságából - a minore ad majus - következik a második variáns tilossága is. Nem vagyunk azonban meggyőződve arról, vajon várhatóan tipikus magatartást emelt-e ki a jogalkotó a piacfelosztó szerződések közül. Ugy tűnik, hogy a jogalkotó szabályozási mintája a tervutasításos rendszerben kialakult modell volt, melyet a fogyasztói érdek rovására érvényesülő termelői érdek jellemezett; következésképp a fogyasztói érdekek látszottak védelmezendőknek a termelők visszaéléseivel szemben. A gazdasági reform jogalkotása azonban - a szükséglet kielégítés hatékonyabb szolgálata végett - a fogyasztói oldal jogi pozícióit a termelői oldalénál inkább kiépitette. A piadfelosztó törekvések tehát elvileg legalább annyira indulhatnak ki a favorizált fogyasztók oldaláról, mint a termelők oldaláról. /Pl. valamely termelő vállalat bojkottja az ár leszorítása érdekében; a fogyasztó vállalat által diktált kikötés, amely szerint a vele kötendő szerződésben a termelő vállalat csak a fogyasztó által megjelölt vállalattal léphet jogviszonyra a szolgáltatás teljesítése érdekében stb./

A versenykorlátozás tilalmával függ össze az a sza-

bály is, amelyet az árszabályozásról szóló rendelkezések tartalmaznak. Az árszabályozásról szóló 56/1967. /XII.19./ Korm. számú rendelet 18. §-ának /1/ bekezdése az árral kapcsolatos versenykorlátozások tilalmát állítja fel, és semmissé nyilvánítja az arra irányuló megállapodásokat.

A versenykorlátozás fentebb említett tilalmai néhány nagyobb problémakörnek is részét alkotják. Egyfelől a piacfelosztás és az árkikötés útján való versenykorlátozás ez utóbbinak csupán egy-egy válfa. Másfelől a gazdasági verseny körében lehetséges tilos szerződések nem szűkíthetők le a versenykorlátozás /kizárás/ eseteire. Teljesen létjogosultnak tűnik tehát az a szemlélet, amely egy átfogó, a gazdasági verseny egészére kiterjedő koncepció kereteiben keres megoldást a versenykorlátozó és a szocialista gazdasági versennyel összeférhetetlen egyéb kérdések eseteire is. /20/ A szocialista versenyjog tilalmainak kialakítását jelenleg nem látjuk indokoltnak. /21/ A profilgazda-rendszer következményei, a termelés adott színvonala objektive, a gazdasági vezetők öntudata /és érdekei/ pedig szubjektive általában kizárják, hogy valamely szerződés vagy más magatartás "versenyjogi" szabályba ütközzék. Megjegyzendő, hogy a visszaélések szokásosabb formája jelenleg nem a tevőleges magatartás

/pl. tilos szerződés/, hanem a passzív magatartás; a szerződéskötés megtagadása.

Az említett ellenvetések ellenére a versenyjognak, s ezen belül a versenytilalmak viszonylag önálló szabályozásának is vannak hívei. A szocialista versenytörvényre de lege ferenda kidolgozott javaslat abban a generálklauzulában összpontosul, amely szerint "gazdasági versenyt nem szabad a népgazdaság érdekeit sértő vagy pedig az üzleti tisztességbe és általában a szocialista gazdálkodási erkölcsbe ütköző módon és eszközökkel folytatni." /22//Ugyanígy pl. a nyugatnémet versenytörvény 1.§ /1/ bekezdése is generálklauzulát alkalmaz./ A generálklauzulát más vonatkozásban alkalmazza a CsGT, melynek 24.§ /1/ bekezdése szerint a gazdaságpolitikai elvekbe ütköző szerződés tilos és érvénytelen. A CsGT azonban általános tényállású kiegészítő szerződési tilalmat nem ismer. A magyar jogban viszont a helyzet az, hogy a ptk. kiegészítő szerződési tilalmainak /a dolgozó nép érdekeibe, illetve a szocialista együttélés követelményeibe ütközés/ dichotómiájához mintegy a társadalmi valóság alakult hozzá, nem pedig fordítva. Az "erkölcstelen" szerződés a népgazdaság körében a dolgozó nép érdekeibe, a többi szerződés pedig a szocialista együttélés követelményeibe ütközés okából tilalmazható és szankcionálható.

A gazdasági versenyt korlátozó tilalmak számának szaporítása, illetőleg a versenykorlátozás tilalmainak a versenyjog keretében való elhelyezése nézetünk szerint csak akkor indokolt, ha a gyakorlati tapasztalatok az idevágó esetek számbavételét lehetővé teszik. /23/ Emellett a különös szintjén való szabályozás feltételül az idevágó esetek törvényi általánosíthatóságát is meg kellene kívánni. Végül a versenykorlátozási tilalmak önálló szabályozásánál az sem mellőzhető szempont, hogy a gazdasági reform kötelmi jogalkotásának alapvető módszere a diszpozitív-permisszív mező kiszélesítése, amely jelenleg azzal az előnnyel is jár, hogy növeli a gazdálkodó egységek cselekvési készségét, vállalkozó kedvét, s e hasznos tendencia lefékezése kiemelten szabályozott vagy túl sűrűn elhelyezett tilalmakkal sem látszik célszerűnek.

A törvény korrekciója helyett inkább az idevágó jogalkalmazási gyakorlat lehet majd problematikus. A jogalkalmazó szervezeteknek mindenek előtt tudatában kell lenniük a tárgyalt jogalkalmazási lehetőségnek, s azzal nézetünk szerint semmi esetre sem kiterjesztően, inkább megszorítva, egyúttal a hivatalos dokumentumokban megfogalmazott közgazdasági célkitűzések nyilvánvaló sérelme esetén indokolt élni. Mindenképpen figyelemre méltó azonban, hogy a népgazdasági érdek - nevezzük

bárhogyan is - a tervutasításos rendszerben főleg, mint a tervszerződés fenntartására irányuló jogi fogalom merül fel, hogy a tervszerződés részlegesen vagy teljesen érvényes maradjon. /Ptk. 238. § a. pont, 366. § /2/ és /3/ bekezdés, 402. § /2/ bekezdés./ A népgazdasági érdek, mint jogalkalmazási kategória - úgy tűnik - a gazdasági reform viszonyai között az eddigivel merőben ellentétes funkciót is betölthet: a gazdasági szerződés megdőlését okozhatja.

Az új szabályozással kapcsolatban rámutatunk arra, hogy a 25/1967./VIII.20./ Korm.számú rendelet 9. § /3/ bekezdésének az a szabálya, amely szerint a versenykorlátozás tilalmába ütköző szerződés semmisségének megállapítása a KDB hatáskörébe tartozik, nem terjed ki az idevágó összes szerződésre. A versenykorlátozás tilalmába ugyanis a bírósági hatáskörbe tartozó szerződések is ütközhetnek, vagyis a mezőgazdasági termelőszövetkezetek egymás közötti, illetve az állami gazdálkodó egységekkel kötött megállapodásai. Ilyenkor a versenykorlátozás tilalmába ütközés miatti semmisséget a bíróság deklarálja. /Pl. valamely mgtsz egy vendéglátóipari vállalatot a szerződéseiből kizár annak ellenében, hogy a

konkurrens vendéglátóipari vállalat a termékeit felár-
ral veszi meg./ Ilyen esetekben a szakülnökök közremi-
ködésének, valamint a megyei /fővárosi/ bírósági első-
foku hatáskör előírása lenne célszerű.

Ujszerűen vetődik fel a formakényszer problémája is a
gazdasági reform viszonyai között. A tervutasításos
rendszerben alkotott magyar megoldás /ptk. 399. § /1/
bekezdés/ az írásbeliséget kötelezővé tette a tervszer-
ződések körében, az írásbeliség megsértése viszont nem
tette érvénytelenné a tervszerződést. A szóban kötött
tervszerződés lex minusquamperfecta jellegét azzal a
jogpolitikai indokkal magyarázták, hogy az állami aka-
ratot reprezentáló tervszerződésnek pusztán alaki hiba
okából való megsértését formális lenne érvénytelenség-
gel szankcionálni. /24/ Az alakhibás tervszerződés ér-
vényességét tehát a társadalmi érdek indokolta. /25/
A gazdasági reform jogalkotása általában feloldotta a
tervszerződésekre vonatkozó tipuskényszert /Magyaror-
szágon és a Német Demokratikus Köztársaságban/, miál-
tal a gazdasági szerződések jelentékeny hányadára a
formátlanság szabálya lett az irányadó. A legújabb ma-
gyar jogszabályok szerint a szállítási szerződést és
a kapacitáslekötési szerződést írásban kell megkötni;
az előbbi szóban is érvényes, az utóbbi azonban nem.
/L. a 10/1966. /II.14./ Kormiszámu rendelet 10.§-át

és a 61.§ /2/ bekezdését./ Irásban kell megkötni a mezőgazdasági szaktanácsadásra vonatkozó szerződést is. /10/1968. /III.14./ MÉM számu rendelet 5. § /3/ bek-e./ Véleményünk szerint azokban a szerződésekben, amelyeket a szocialista gazdálkodó szervek kötnek, - függetlenül a szerződés kötelmi jogi típusától - a legfokozottabb mértékben érvényesek azok a jogpolitikai szempontok, amelyeket az irásbeliség mellett felhoznak /határozottság, pergátló funkció, bizonyítási könnyebbség, ellenőrzés lehetősége/. A tervutasításos rendszerben a szerződés közvetlenül is állami akaratot reprezentált, az új gazdasági mechanizmus során azonban a szerződések közvetlenül az illető gazdálkodó szervezet akaratát fejezik ki. E szerződések kötetlenebb tartalma pedig megnöveli mind az utólagos jóhiszemű tévedések, mind a jogellenes szerződések kötésének lehetőségét. Az általános formakényszer az utólagos jóhiszemű tévedéseket teljesen kizárná, a rosszhiszemű szerződéskötésekkel szemben pedig preventív hatást gyakorolna.

Az alakhibás tervszerződés érvényességének helyessége vitatható. A tervutasításos rendszerben a szabály lex minusquamperfecta jellegét alaposan indokolta az a körülmény, hogy az állami akaratnak megfelelő tervszerződést formai okból nem szabad megsemmisíteni. A gazdasági reform időszakában azonban a gazdálkodó

szervezetek működésének állami felügyeletét - ideértve a vállalatok hitellelőrzését is - csaknem lehetlenné teszik az érvényesnek elismert, "csak" éppen nem dokumentálható gazdasági szerződések. A 10/1966. /II.4./ Korm. számú rendelet 10. §-a tehát megítélésünk szerint anélkül tartja fenn a korábbi jogkonstrukcióját, hogy annak a megváltozott viszonyok között létjogosultsága lenne. /26/

3. Jogalkalmazási kérdések a gazdasági reform tükrében

A gazdasági szerződésekre vonatkozó tilalmak alakulását az új gazdasági mechanizmusban nemcsak a tilalmaknak a fentebb vázolt regressziója és a már részletezett jogalkotási módszerek, hanem a meglévő pozitívjogi szabályozás bizonyos tartalomváltozása is jellemzi. A lex lata bizonyos elemeinek ez az átértékelődése részben a tilalmak rovására érvényesülő gazdaságpolitikai koncepció, részben az ennek megfelelő jogszabályszerkesztés következménye. A lex lata "szineváltozásának" kétféle hatását említjük: a már korábban is hatályos szerződési tilalmak hatókörének, alkalmazási területének, jogalkalmazási környezetének megváltozását és a jogalkalmazó szervek mérlegelési jogkörébe tartozó joganyag újfajta értelmezését. Az előbbit szerkezeti mó-

dosulásnak nevezhetjük. Az utóbbit jogpolitikai módosulás elnevezéssel illelhetjük, melynek lényege az, hogy a törvény változatlan betűit a gazdasági reform új szelleme hatja át.

A fentebb szerkezeti módosulásnak nevezett jogi változás döntően a jogszabályok hipotéziseire és diszpozícióira vonatkozik, a jogpolitikai módosulás pedig a jogszabály ezeket követő elemével, a jogkövetkezménnyel kapcsolatos. Az új gazdasági mechanizmusnak a gazdálkodó egységek nagyobb cselekvését előirányzó, illetve megvalósító gazdaságpolitikai programja a jogalkotás produktumaiban a diszpozitív-permisszív szférára térhódításaként jelentkezik. Ez dogmatikai szempontból alapjában jogszabálytani kérdés. A gazdasági szerződések valóságos, gyakorlati viszonyai, a jogviszonyok tényleges alakulása azonban csak részben függvénye a jogszabályoknak, részben egyéb: gazdasági, szociológiai stb. determinánsok hatása alatt áll. A konkrét szintű tilalmak visszavonulásával tehát előtérbe lépnek az alapszerződési tilalmak, ha a gazdasági szerződés konkrét tilalom alá nem vonható, de valamely okból antiszociális. Pl. tilos árukapcsolást diktál a szállító vállalat a megrendelőnek, vagy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága olyan jellegű, hogy a szerződés a dolgozó nép érdekeibe

ütközik, vagy a felek a kötelező alakítás mellőzésében állapotodnak meg a jövőre nézve, vagy a kötbérigény érvényesítésétől való elállást a megrendelő attól teszi függővé, hogy a szállító vele a jövőben is szerződik, vagy 1968. január 1. előtt a felek a per szünetelésében állapotodtak meg, hogy a jogosult a gazdasági reform életbe lépése után a marasztalási tőkeösszeggel és járulékaival szabadabban rendelkezessen stb. A fenti - részben a gyakorlatból vett - példákban szereplő esetek a kiegészítő szerződési tilalmakba ütköznek /ptk. 200. § /2/ bekezdés 2. mondat/. Az "erkölcstelen" ügylet tilalmának hatóköre megnő, funkciója pedig részben megváltozik. Az erkölcstelenség tilalma a gazdálkodó szervezetek olyan antiszociális szerződéseire is kiterjed, amelyek konkrét szintű tilalom alá nem vonhatók. Ugyanakkor az erkölcstelen szerződés társadalmi modellje - a pénzviszonyoknak a magánszemélyek egymás közötti kapcsolataiban való káros kiterjesztése /27/ - új modellel egészül ki. Ez a gazdálkodó szervezetek egymás közötti olyan ügyleteire mintá- zódik, amelyekre nem az jellemző, hogy a pénzviszonyokat károsan kiterjesztik, hanem az, hogy az áru-pénzviszonyok talaján állva használják fel azokat társadalomellenes célból.

A polgári jognak az erkölcstelenség tilalmán kívüli

másik olyan szabálya, amely az itt tárgyalt szerződések rendellenes keletkezése esetén szerkezeti módosuláson megy át: a ptk. 201. § /2/ bekezdése. Ezt a szabályt eddig két vonás is jellemezte: egyrészt az, hogy a szabadpiaci árakon létrejött szerződések esetében lehetett csupán alkalmazni, tehát a ptk. 366. § /2/ bekezdéséhez képest szubszidiárius szabály volt, másrészt az, hogy ez a mögöttes alkalmazási lehetőség főként a magánszemélyek egymás közötti forgalmára vonatkozott. A gazdasági mechanizmus reformja során a jogszabályi ár-előírások száma jelentékenyen csökkent és csökkenni fog, ennek megfelelően növekszik a szabadpiaci áron forgalmazható termékek száma. A feltűnő aránytalanság tilalmának tényállása tehát fontosságát tekintve számos területen elsődlegessé válik, a tilalom címzettjei pedig egyformán lehetnek a magánszemélyek és a gazdálkodó jogi személyek. A ptk. 201.§/2/ bekezdése azonban, a jelenlegi szövegezés miatt, mely a feltűnő aszinallagmához fűzött megtámadás elbírálását és a szerződésmódosítás jogát a bíróság hatáskörébe utalja, a tervszerződések körében mint tényállási feltétel és tilalom értékelhető csupán. A mezőgazdaság szocialista szektorában, illetve a szövetkezetekkel kötött szerződések esetén azonban a tárgyalt szerkezeti módosulás akadálytalanul érvényesülhet. A tervszerződés alanyainak körében azonban a feltűnő értékaránytalanság jog-

következményeinek levonására a ptk. 402. § /2/ bekezdése az irányadó. Ebben a körben a ptk. 201. § /2/ bekezdése, mint szerződési tilalom nem megtámadhatóságot, hanem "érvénytelenséget" eredményez.

A változatlan törvényszöveg mellett pusztán a gazdasági-társadalmi alapok megváltozása a tilos szerződések jogkövetkezményeit illetően számottevő, jogpolitikai gyökerű interpretációs változásokat eredményezhet. A tervutasításos rendszerben alkotott polgári jogi szabályozás máig ható jellemvonása, hogy a tervszerződések fogyatékoságai a döntőbizottság közbenjöttével rendszerint kiküszöbölhetőek. Ennek a célkitűzésnek az eszköze a döntőbizottság széleskörű diszkrecionális jogköre, amely "népgazdasági érdekből" a részben semmis szerződés teljes megsemmisítését és az érvénytelen rész határozattal történő kitöltését is magában foglalja. Minthogy a tervszerződéseket a terv kötelező ereje éltette, a döntőbizottsági gyakorlat a fogyatékos tervszerződést "a tervhez idomította", miáltal a semmis szerződések sem enyésztek el rendszerint teljesen./28/ Anélkül, hogy a jogviszonyfenntartás elvének szerteágazó problémáit e helyt tárgyalnánk, pusztán annak a véleményünknek adunk kifejezést, hogy az új gazdasági mechanizmus viszonyai között a jogviszonyfenntartás szempontja nem feltétlenül szükséges, hogy domináljon.

Egyébként az orvoslási módjai és a szolgáltatás irreverzibilitása folytán létrejött helyzet valaminő állami elismerése utólag viszonylag szűk térre szorítja a hatósági eszközökkel történő jogviszonyfenntartás egyéb kérdéseit. A gazdálkodó szervezetek fokozódó önállósága minden esetre kizárni látszik, hogy a jogalkalmazás eszközeivel széles körben favorizáljuk a fogyatékosan keletkezett szerződést. A fogyatékosan keletkező szerződések két csoportját különböztethetjük meg a népgazdaság körében kötött szerződések fogyatékoságainak kiküszöbölése szempontjából. Az első csoportot azok a szerződések alkotják, amelyek a permissziv-diszpozitiv szféra túllépése okából tilosak. /Pl. a jogi személy relatív jogképességét túllépő szerződés, versenytilalomba ütköző megállapodás stb./ A másik csoport azokból a szerződésekből adódik, amelyek valamely gazdasági szerződés tartalmát meghatározó parancsoló normát sértenek meg. A két csoport közül csupán a másodikban lehet indokolt a jogviszonyfenntartás szorgalmazása. /Pl. a teljesítési időben való megállapodás elmaradása esetén/. Csakhogy ebben a körben a jogviszonyfenntartás nem a semmisségi szankció helyébe lép, hanem a szerződés kiegészítésének az eredménye. Az excessziv jellegű jogsértések körében azok, amelyek "önmagukban" tilosak: tehát pl. a versenytilalomba ütköző szerződések, tilos árukapcsolás

stb., nem favorizálhatók: ezek általában orvosolhatatlanul és teljesen semmiek. Az önmagában hasznos tevékenység folytatására irányuló, de konkrét formájában tilos /pl. a relatív jogképeséget túllépő/ szerződés közvetve szintén a versenyszabályokat sérti, mint-hogy olyan jogi személy vesz részt a gazdasági versenyben, akinek ehhez más pályákon van joga. Az ilyen szerződés "hasznossága" tehát csak egyoldaluan állítható, abban az értelemben, hogy másnak megengedett. Ezekben az esetekben a szerződésből "kidobott" elemek ujakkal való felcserélése szintugy nem kívánatos, mint az önmagában is tilos szerződések esetében. A szolgáltatás irreverzibilitása azonban hatályos jogunk szerint a favor negotiinarum kedvez.

Végeredményben a gazdasági mechanizmus új rendszere a tilos szerződések terén hasonló folyamatot indít el, mint amit a polgári jogi felelősséggel kapcsolatban megállapítottak: a felelősség köre szűkül, tartalma pedig szigorodik. /29/ A gazdasági szerződésekre vonatkozó tilalmak száma is csökken, viszont ebben a szűkülő korban a tilalom megsértése a korábbiakhoz képest fokozottabban sújtandó a - végleges - érvénytelenség szankciójával.

A gazdasági szerződéseket alapjában átalakító közgaz-

dasági koncepció a vállalatok és más termelő egységek fokozott önállóságával függ össze. E közgazdasági koncepció szerint a gazdaságirányítás fokozott decentralizációja a gyártmánymélységig való tervlebon-
tás eddigi rendszerének megszüntetéséhez, az irányító
szervek által diktált vállalati tervek mellőzéséhez
vezet. /30/ A vállalati tervek öntevékeny elkészíté-
sének új rendszere a szerződési tilalmak és általában
a szerződési jog szempontjából is a következő új voná-
sokat mutatja:

a./ a tervellenesség mint szerződési tilalom megszű-
nik; ebből következőleg

b./ a tervellenességhez sem a szerződés módosítása,
sem az érvénytelenség szankciója nem járul;

c./ a tervellenesség, mint szerződési tilalom megszű-
nése folytán annak helyébe a "hagyományos" szerződési
tilalmak, illetve érvénytelenségi okok nyomulnak: az
akarathibák, a lehetetlenség, a kiegészítő szerződési
tilalmakba ütközés stb.;

d./ a tervnek a szerződésekre gyakorolt egyoldalú ha-
tása megszűnik: a szerződések is alakítják a tervet

/1. VG 4. § /2/ bekezdés/;

e./ új szabályban megfogalmazva, vagy a kiegészítő szerződési tilalom tartalmi bővülése útján új szerződési tilalom-típus jön létre: a népgazdasági érdekekbe, népgazdasági tervbe, gazdaságpolitikai elvbe, a dolgozó nép érdekeibe ütköző szerződés tilalma.

Az a./, b./ és e./ alattiakkal már foglalkoztunk; a szerződés tervmódosító hatása /d./ tárgykörünkön kívül esik. Ennek folytán a hagyományos szerződési tilalmaknak, illetve érvénytelenségi okoknak a gazdasági szerződésekben lehetséges megvalósulási módjait tesszük az alábbiakban vizsgálat tárgyává.

Az akarathibák közül a jogellenes fenyegetés esete gyakorlatilag kizárt. A megtévesztés hatása alatt létrejött szerződés felfogásunk szerint mindig tilos, míg a tévedés hatása alatt kötött szerződés csak akkor, ha a másik fél okozta vagy felróhatóan nem ismerte fel a tévedést. /31/ A diszpozitív szabályok térnyerése következtében, akárcsak a jogszabályi árelőírások számának csökkenése folytán a ptk. 201. § /2/ bekezdése szerinti szerződésre, az akarathiba okából tilos gazdasági szerződés megkötésére is jogi lehetőség nyílik az új mechanizmusban.

A tervutasításos rendszerben a tévedés nem volt érvénytelenségi ok, kivéve, ha a tévedés tervellenes-

ségre vezetett. /32/ A minden termékre, illetve szolgáltatásra kiterjedő árelőírások és az akarathibának tervelenességként való elbírálása folytán merült fel az a nézet, hogy a tervszerződések körében a megtámadhatóság kategóriája alkalmazhatatlan. /33/ A gazdasági reform jogalkotása ugyan a tervbe ütközés szerződési tilalom jellegének megszüntetésével és a vállalati önállóság fokozásának más jogi eszközeivel megnyitotta az utat ahhoz, hogy a gazdasági szerződések megvalósítsanak bármely megtámadási okot, figyelmen kívül hagyta azonban ezen a téren a szankciós oldal szabályozását. A megtámadható szerződések jogkövetkezményeinek érvényesítése és levonása de lege lata bírói ultra tartozik, tehát a vállalatok számára járhatatlan. Meggyőződésünk, hogy a tilos gazdasági szerződések szankciói - melyek mind a külföldi, mind a magyar jogalkotás /34/ figyelmét csaknem elkerülték - csakhamar átfogó és a hipotézisek - diszpozíciók szabályozásával egyenértékű kodifikációt fognak igényelni. /35/ A szabályozás e téren fennálló hiányosságát volens-nolens a ptk. 402. § /3/ bekezdésének keretében lehet csupán áthidalni azáltal, hogy a megtámadhatósági okot megvalósító gazdasági szerződést, ha annak elbírálása a döntőbizottság hatáskörébe tartozik, az érvénytelenségnek a ptk. 402. § /3/ bekezdésében szabályozott jogkövetkezményeiben

részesítik.

A tervellenességnek, mint szerződési tilalomnak a megszűnése új helyzetet teremt a lehetetlen tartalmu gazdasági szerződés megítélésében is. A korábbi szabályozás mellett a tervszerződések körében a lehetetlenség nem volt önálló kategória, mert a terv mögöttes léte folytán - írja Eörsi - a tervszerű, bár lehetetlen kikötés is megengedetté vált /36/, ugyanakkor a lehetetlenség, ha a tervvel ellenkezett, a tervellenesség jogkövetkezményeiben részesült. A gazdasági reform időszakában a lehetetlenség kategóriája önállósul, sőt a termelés fejlesztésére vonatkozó tudományos-műszaki tárgyú szerződések előtérbe lépésére tekintettel /kutatási-fejlesztési szerződés, szakértői megbízás stb./ a lehetetlenség a megbizási típusu szerződések körében a tilosság egyik alá nem becsülhető okává léphet elő. A fizikai lehetetlenség kategóriájának fokozódó fontosságát bizonyíthatja az a részletszabályozás, amelyet a CsGT 214. § /2/ bekezdése a műszakilag végrehajthatatlan szállítási megbízásra nézve adott.

Jegyzetek az V. fejezethez

1. Kálmán György: Gazdasági irányítás és a jogrendszer egyes strukturális kérdései. Jogtudományi Közlöny 1966. 494. p. /A továbbiakban: Kálmán: Gazdasági irányítás/
2. Rabinovics: op. cit. 4. p.
3. Csanádi György: A szerződési rendszer továbbfejlesztésének problémái. Jogi kérdések az új gazdaságirányítás köréből. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1967. 26.p. /A továbbiakban: Jogi kérdések/
4. Farkas Károly: Az állami vállalatok egyes jogi kérdései az új gazdasági mechanizmusban. Jogi kérdések 92. p.
5. Eörsi: A gazdaságirányítás reformjával kapcsolatos felelősségi kérdések. Jogi kérdések 69.p.
6. Meznerics Iván: A bankhitel és a vállalati elszámolások új szabályozása. Jogi kérdések 210.p.
7. Meznerics: op. cit. 178. p.
8. Kálmán: A népgazdaság központi irányításának jogi eszközei. Jogi kérdések 124.p.
9. Révai Gyula: Még egyszer az építési szerződések semmisségéről. Döntőbiráskodás 1966. 413. p. /A továbbiakban: Révai: Építési szerződések/ - Vajdahunyadi László: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek által kötött, s alaki hiba okából érvénytelen termelési szerződések jogkövetkezményeinek levonása az új gazdasági mechanizmusban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1967. 418-423.p.
10. Fenyőházi Elemér: Építési szerződések semmissége. Döntőbiráskodás 1965. 321-327. p. - Péter Béla: Érvénytelenségi problémák az építési szerződések körében. Jogtudományi Közlöny 1964. 607-615. p. - Révai Gyula: "Az építési szerződések semmissége". Döntőbiráskodás 1965. 327-332. p. - Révai: Építési szerződések - Sárközi Tamás: Érvénytelenség és hibás teljesítés az építési szerződés körében. /Kézirat/
11. Az 1/1961. /XII.9. OT-PM-ÉM számú együttes rendelet 106. § /2/ bekezdésének helyébe a 4/1966. /XII.30./ OT-PM-ÉM számú együttes rendelet 7.§-a lépett.

12. Révai: Építési szerződések 412.p.
13. Fenyőházi: op.cit. 322.p. - Péter: op.cit. 607.p.
- Sárközi: op.cit. - Az építési szerződések rendellenességének kérdései változatlanul a jogirodalom érdeklődésének homlokterében állnak. Fenyőházi a szerződési feltételek megszüntetését javasolta. Baranyai szerint az új szabályozásban a hiányos tervdokumentációt nem kell - mesterkélten - a tervdokumentáció hiányaként kezelni. L.Fenyőházi: A tervezési és az építési szerződési rendszer reformja és Baranyai Árpád: Az építési szerződési rendszer reformja c. cikkében közölt álláspontokat a Döntőbiráskodás 1967. 371., ill.377. p.
14. Pl. az ellenszolgáltatás szándéka nélkül szocialista szervezettel szerződő családok ügyletei. Ilyen eset, ha a belkereskedelmi kölcsönző vállalattal, szállodával valaki megtévesztőleg szerződik.
15. A Központi Gazdasági Döntőbizottság 1248.sz. állásfoglalása. Döntőbiráskodás 1968. 32. p.
16. A jogi személyek korlátlan jogalanyiságát helyeselné de lege ferenda Sárándi: Az új gazdasági mechanizmus és a jog. Jogtudományi Közöny 1968. 72. p.
17. Eörsi: A tervszerződések. Akadémiai Kiadó, Budapest 1957. 327. p. /A továbbiakban: Eörsi: Tervszerződések/
18. Weiss: A forgalombiztonság védelme a Polgári Törvénykönyv tervezetében. Magyar Jog 1959. 151. p.
19. L. a 9/1967. /III.12./ Korm.számú rendelet 2.§-át a területi illetékességgel működő építőipari szervezetekről. Hasonló szabályok a magánszektorban: 2/1967. /IV.9./ EM számú rendelet 9. § /1/ bekezdés d. pontja a kőművesmesterek tervezési jogosultságáról, valamint a 3/1966. /V.15./ BkM számú rendelet 1. § /1/ bekezdése a magánkereskedők zöldség- és gyümölcsbeszerzéséről.
20. Meznerics: A gazdasági verseny jogi szabályozása az új mechanizmusban. Közgazdasági Szemle 1968. 158-173. p.
21. György: A gazdasági verseny jogi szabályozásának nemzetközi magánjogi és összehasonlító jogi vonatkozásai. Jogtudományi Közöny 1968. 50. p.
22. Meznerics: A gazdasági verseny jogi szabályozása. Jogtudományi Közöny 1967. 482. p.

23. Boross Béla ugyancsak szkeptikusan ítéli meg a versenyjog önállósítására irányuló törekvéseket /A gazdasági versenyről. Jogtudományi Közlöny 1967. 675-677. p./ Itt említjük meg, hogy a gazdasági döntőbizottsági gyakorlatban a gazdasági reform jellegzetes tilos szerződéseként jelentkezik a TEK-vállalatok részéről egyes iparvállalatok teljes kapacitásának lekötése. Előfordult tilos árukapcsolás is. L. a Központi Gazdasági Döntőbizottság Elnökének Eln. 56/1968. sz. összefoglalóját.
24. Eörsi: Tervszerződések 356. p.
25. Asztalos: Szankció 190.p.
26. Hasonló érvekkel védelmezi Baranyai az építési szerződések semmisséggel megerősített formakényszerét. Célszerűnek tartja azonban az utólagos írásbafoglalás ex tunc hatályának elismerését. L. Baranyai: op. cit. 379. p.
27. V.ö. a IV. fejezetben foglaltakkal.
28. Eörsi: Tervszerződések 366. p.,
29. Kálmán: Gazdasági irányítás 495. p.
30. Laptyev, V.V.: Pravovüje problëmi hozjajsztvennoj reformü. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1967. 1. 57-66. p. - Spitzner, Csmar: Die Bedeutung des neues Vertragsgesetzes für die Entwicklung des sozialistischen Rechts. Neue Justiz 1965. 194-195. p.
- 30/a. Kálmán: A szerződési rendszer az új gazdasági mechanizmusban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1968. 216. p.
31. V.ö. a II. fejezetben foglaltakkal.
32. Eörsi: Tervszerződések 349-350. p.
33. Sárközi: op. cit.
34. A VG például egyetlen szóval sem említi a tilos gazdasági szerződések jogkövetkezményeit, viszont a 2. § szerint a szabályozatlan kérdésekben a polgári jog, vagyis a BGB /1/ rendelkezései az irányadók. - A gazdasági reform magyar jogalkotása csak a rutinizott területen, a szerződéskötési kötelezettség folytán létrejött szerződések körében ad eligazítást a hibásan keletkezett szerződés jogkövetkezményei felől. L. a 25/1967. /VIII.20./ Korm. számú rendelet 8. §-át és a 10/1966. /II.14./Korm. számú rendelet 24. §-át.

35. A szabályozás alapelvei lehetnének: a./ egységes hatáskör a tilos népgazdasági szerződések elbírálásában, b./ egységes érvénytelenség /1. a CsGT-t/, c./ a részleges érvénytelenség főszabálya, d./ a konstruktív hatósági beavatkozás kivételessége, e./ a jogviszonyfenntartás törvényi szintű megfogalmazása /részleges érvénytelenség a felek akaratának megfelelően, a szerződésmódosítás és a teljesítés orvosló hatálya stb./. A represszív szankciót l. Eörsi: Tervszerződések 355. és 365. p., valamint Benedek - Világhy: Határesetek a polgári jogban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1967. 23-30. p., továbbá a CsGT 24. § /2/ bekezdését - Asztalos: Állam javára marasztalás jogi személlyel szemben. Jogtudományi Közlöny 1967. 592-599. p. Benedek - Világhy válaszát l. a Jogtudományi Közlöny 1968. 204.-206. p.
36. Eörsi: Tervszerződések 339-341. p.

VI. fejezet A tilos szerződések érvénytelensége

1. Szerződési tilalom - szerződési szankció

A szerződési tilalmak a jogszabályok jogkövetkezményelemével együtt fejtik ki alapvető jogi hatásukat. Az alábbiakban a szerződésekben realizálódott tilalmak jogkövetkezményeinek néhány kérdését elemezzük. Bevezetőül egy elhatároló-összehasonlító megjegyzést tehetünk a tilos szerződések és a jogellenes károkozások között. A jogellenes károkozás ugyanis egy igen általános, elvont tényállású jogszabály alá rendelhető magatartás s az ehhez fűződő kárfelelősség is alapvető azonosságot mutat a különféle károkozási esetekben. A szerződési tilalmak ezzel szemben konkrét magatartásokra vonatkoznak, s a konkrét szerződési tilalmak csupán a kiegészítő szerződési tilalmakkal együtt alkotnak egy, a károkozás tilalmához hasonló általánosítható tiltó szabályt. A tilos szerződésekhez fűződő érvénytelenség is ennek megfelelően konkrét tilalmakhoz, azok megsértéséhez fűződik, az érvénytelenség alább tárgyalandó jogpolitikai funkciói tehát szorosan körülhatárolt konfliktusterületeken fejtik ki hatásukat. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy az érvénytelenségi szankció kilátásba helyezése, főként azonban megfelelő alkalmazása preventív hatást fejthet ki más szerződési

*szankció! a károkozás
szankció?
szankció?*

tilalmak megsértésétől való tartózkodás irányában is. Ez főként akkor következhet be, ha a tilos szerződéshez annak másodlagos szankciója, az állam javára marasztalás is járul. A szerződési szankciók tehát a tilos szerződések körében azt a sajátos vonást is mutatják, hogy elődlegesen a megsértett konkrét tilalom által elzárt konfliktuslehetőségek, másodlagosan egyéb szerződési tilalmak által elzárt konfliktuslehetőségek realizálása ellen irányulnak.

Az érvénytelenségi szankció említett jellegzetessége kiegészül azzal a tulajdonsággal is, hogy a tilos szerződések jogában a monopolkapitalizmus óta viszonylag állandósult szankcióállománnyal, ugyanakkor viszonylag változékony hipotézis- diszpozíció állománnyal kell számot vetnünk. Ez a jelenség nemcsak a tilos szerződések jogának sajátossága, hanem valamennyi jogágazatot jellemző attributum. Az anyagi jogot tartalmazó jogágak ugyanis jogszabályi tényállásaikban lényegében a társadalmi valóságnak egyes, az uralkodó osztály érdeke által determináltak kiemelt oldalait, szektorait, összefüggéseit tartalmazzák. A társadalmi valóság tartalom az eljárási jogokban megfogalmazott hipotézisekben is tükröződik, de áttételesen, a megfelelő anyagi jog által közvetítetten. A jogszabályi hipotéziseknek abból a sajátosságából, hogy azok végső soron a társadalmi valóság

jogilag megfogalmazott lenyomatai, azt a következtést vonhatjuk le, hogy a jogszabályi hipotézisek kereteinek /jogi tényé minősítésének/ megállapításában az uralkodó osztálynak a felépitményhez tartozó jogi-politikai tudata közvetlenül meghatározó ugyan, de végső soron sem meghatározó a jogszabályi hipotézis tartalmát illetően /vagyis, hogy mely tények a valóság tényei/. A felépitményi elemek elvileg teljes szerepkört kapnak a jogszabályi diszpozíció kérdésében. Az uralkodó osztály akarata dönti el, hogy a jogi tényé emelt valóság-elemek az adott osztálystruktúra szempontjából kívánatosak-e vagy helytelenítendőek. Ebből a megállapításból indokolhatjuk azt a jogágazati összehasonlító tételt, hogy - figyelemmel a jogalkotáshoz szükségképpen feltételezett uralkodó osztályi akarat homogenitására - a társadalmi valóság jogszabályi hipotézissé emelése és annak jogi megítélése a társadalmi valóság adott szektora által érintett valamennyi jogágban rendszerint azonos. A kodifikáció síkján ez akként jelentkezik, hogy az azonos tárgyat, azonos társadalmi viszonyokat szabályozó jogterületek integrált tényállás- és diszpozíció készlettel rendelkeznek, differenciált azonban az egyes jogterületek szankció-állománya. Ezt a jelenséget szokásosan komplex jogi szabályozásnak nevezzük.

*javítás!
szűke!*

A komplex jogi szabályozásnak ellentmondani látszik a jogellenesség jogágazati hatályának, a jogágazati jogellenességnek a tétele. A kettő azonban nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő, egymással a kodifikáció szintjén kombinálódó módszer. Alapvetőnek azt kell tartanunk, hogy a különféle jogágazatok a társadalmi viszonyok más és más csoportjait szabályozzák. Elsődlegesen tehát az ágazati jogellenesség érvényesül. Ha azonban azonos társadalmi viszonyokat több jogág is, vagy egy jogág egymástól viszonylag elkülönült részei is szabályoznak, az ágazati /illetőleg a konkrét/ jogellenesség tétele rendszerint törést szenved, és az egyik jogágban /jogterületen/ megfogalmazott tilalom rendszerint több jogágban /több jogterületen/ is relevánssá válik.

Tilalom-importra leginkább a büntetőjogi szabályok szorulnak, minthogy a./ a büntetőjog produkciónfelülete elvileg a társadalom egész területére kiterjed, b./ ugyanakkor a büntetőjogi védelem rendszerint a legerősebb védelmet jelenti. A tilos szerződések jogában ugyancsak a komplex szabályozás figyelhető meg, s az ágazati jogellenesség tétele a minimumra szorul. A szerződési tilalmak "importját" az általános szankcionáló szabály biztosítja, melyet jogunkban a ptk. 200.§ /2/ bekezdése első mondatának főszabálya tar-

talmaz. Minthogy az általános szankcionáló szabállyal a későbbiek során részletesebben kívánunk foglalkozni, itt pusztán utalni szeretnénk a tilos szerződések komplex szabályozásának, az ágazati jogellenesség áthatásának társadalmi alapjaira. Ezt abban látjuk, hogy a vagyoni viszonyok a társadalom - így a szocialista társadalom - életében is meghatározó szerepet töltenek be, a vagyoni viszonyok a társadalmi viszonyok ugyyszólván egész szövevényét behálózzák.

A jogszabályok tényállásainak és diszpozícióinak mobilitását két irányban látjuk megvalósulni. Egyfelől abban, hogy a jogszabályi tényállások és diszpozíciók időbeli hatálya rendszerint korlátozott, másfelől abban, hogy komplex jogi szabályozás esetén egyik jogágból átvihetők más jogágba vagy jogágakba is. A szerződési tilalmakat tartalmazó jogi normák között gyakran megtalálható ún. nyitott tényállású jogszabályok megléte is arra mutat, hogy a polgári jogi szabályozás mennyire szélesre kiterjed a társadalmi viszonyokban. A szerződési tilalmak, akárcsak a büntetőjog tilalmai, a legkülönbözőbb társadalmi helyzetekre vonatkozhatnak. A tilos szerződések diszpozíciói körében viszont nem érvényesül a büntetőjog norma-importját igénylő az a fentebb kiemelt sajátosság, amely a "legerősebb" jogi védelemmel függ össze. A polgári jog - ezen belül a va-

gyoni forgalom szerződéskötési szabályai - tényállások és diszpozíciók /szerződési tilalmak/ átvételére nem azért szorulnak, hogy idegen jogágak tilalmainak megsértésére a "legerősebb" védelmet biztosítsák. A szerződési tilalmakra vonatkozó jogszabályokhoz gyakran kapcsolódó ún. nyitott tényállások révén azonban a polgári jog a maga szankcióival többletvédelmet képes nyújtani a jogsértővel szemben a társadalom, illetve annak közösségei, tagjai javára.

A szerződésekre vonatkozó tilalmak időbeli mobilitása is jelentékenyen meghaladja a szerződési szankciók változékonyságát. A szerződési tilalmaknak ez a viszonylag gyors időbeli változása a vagyoni forgalom társadalmi-gazdasági alapjainak rohamos progressziójával függ össze, és hiven tükrözi azokat a változásokat, amelyek egy ország gazdasági-társadalmi viszonyaiban végbemennek.

Elégnek tűnik, ha egyetlen példaként utalunk a munkánélküli jövedelemszerzés magánjogi /polgári jogi/ szabályozásának történetére. A tőkés magánjog az elvi megengedettség pozíciójából a legszűkebben vonja meg a tilalom határait, melynek módszerei a taxáció, a kimerítő felsorolás, esetei a súlyos aszinallagma, valamint minősített vétkesség esetén az uzsora. Olykor - mint pl.

a kiegyezéskori Ausztriában - a tőkésosztály semmiféle uzoratilalmat nem ismert. Magyarországon a reáluzsora tilalmát akkor kezdik elismerni, amikor a századfordulón a nemzetiségek lakta vidékekről az un. gabonaelővételi ügyletek hatására a legolcsóbb munkaerő tömeges kivándorlása indul meg. /1/ Változatlanul tartja magát azonban a kereskedelmi élet farkastörvénye, amely a megtévesztés és az a szinallagma szoros értelmezésével legalizálja egzisztenciák tömeges tönkretételét. A felszabadulás utáni joggyakorlat már szigorubb álláspontra helyezkedik a spekulációs ügyletek megítélésében, azonban a Kúria egyik határozata elvileg szögezi le, hogy csak a tőke- és munkabefektetés nélküli jövedelemszerzésre irányuló ügylet esik tilalom alá, vagyis önmagában a munkánélküli jövedelemszerzés nem tilos, ha tőkebefektetéssel párosul. /2/ Ezt követte a spekuláció eltiltása a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződések tilalmának kialakításával, majd a ptk. különösen a visszterhesség vélelmének, a 201., 202., 571. §-ainak rögzítésével a tőkés magánjog elvi engedélyének tételéről az elvi tilalom álláspontjára helyezkedett. A formailag munkánélküli jövedelmet biztosító szerződések mögött pedig a hasznos munkavégzésen alapuló személyi tulajdon áll.

A szerződési tilalmak időbeli mobilitása azonban nem-

csak azt jelenti, hogy a tiltó normák fajtái, illetve azok terjedelme rugalmasan követi az "idők változásait", hanem azt is, hogy a keretdiszpozíció jellegű tilalmak tartalmát kitevő normák is a szankciónál rendszerint érzékenyebben reagálnak a társadalmi valóságban végbement változásokra. Ezt a megállapítást leginkább az általános szankcionáló szabály mágnésére vonatkozó tényállások és diszpozíciók változása bizonyítja. Pl. a korrupció büntetőjogi szabályozásának viszonylag állandó vonásai ellenére a hivatalos személyek /közhivatalnokok/ körét az 1878: V. számú törvényhez képest az 1961: V. számú törvény rendkívül kiszélesítette, ugyanakkor a hivatalos személyek kötelezettségei - melyeknek megsértésére vagy teljesítésére a felek szerződnek -, jellegükben is, konkrét formáikban is lényegesen változtak és egyre változnak. Ugyanígy tartalmi és formai átalakuláson ment és megy végbe azoknak a normáknak a köre is, amelyek a hatósági árba ütköző szerződés tilalmának kereteit töltik ki.

Rátérve most már a jogszabályok - különösen a tilos szerződésekre vonatkozó jogszabályok - szankciós elemének konstans jellegéről fentebb tett megállapításunkra, ezt is alapvetően a gazdasági-társadalmi viszonyokra visszavezethetőnek tartjuk. A szerződések érvénytelensége szabályozásának története arról győz meg, hogy

az árutermelő társadalmak klasszikus ősképeiben, a római rabszolgotartó társadalomban kialakult olyan szankció az érvénytelenség, melynek diszjunktív alkalmazhatósága, alapvető formái /megtámadhatóság és seamisség/ és jogkövetkezményei /teljesítési tilalom, restitutio in integrum/ lényegükben alig változtak. /Lényegesen változott az érvénytelenség orvoslásának szabályozása, ez viszont az érvénytelenség utólagos kiküszöbölését jelenti, tehát nem vonatkozik magára az érvénytelenségre. Ugyanez áll az állam javára marasztalásra is./ Az érvénytelenségi szankció viszonylag állandó jellegű szabályairól mondtak azonban nemcsak nagyobb történelmi távlatban, hanem egyetlen polgári törvénykönyv történetében is helytállónak bizonyulnak. A modern kor magánjogi és polgári jogi kódexei ugyanis általában konstans szerződési szankciókat és részben mobilis tényállásokat és szerződési tilalmakat tartalmaznak. A szerződési tilalmak gyorsabban változó hipotéziseinek egy része rendszerint a kódexen kívüli jogszabályokban nyer megfogalmazást, míg a szerződési szankciók a törvénykönyv - általában ritkán változó - részei maradnak.

A tilos szerződésekhez fűződő szerződési szankciók köre a joghátrányok szerteágazó együttesét foglalja magában. Ugyanakkor a tilos szerződésekhez fűződhet a

szerződési jogon kívül is szankció: mind a polgári jogban /pl. kártérítés/, mind idegen jogágban /pl. fegyelmi, büntetőjogi felelősség/. Ugyanakkor a tilos szerződések olykor szerződési szankció nélkül maradnak, ha a szerződés tilossága ellenére érvényesen létrejöhet /pl. a nemtulajdonostól való tulajdonszerzés néhány esetében/, illetőleg az érvényesség is betölthet olykor szankciós szerepet. /Pl. a malitia supplet aetatem esetében./ Mindezt azért hangsúlyozzuk, hogy a tilos szerződésekhez járuló szerződési szankciókat kettős értelemben is a jogkövetkezményi kör egyik, bár legjelentősebb fajtájának tekintjük, beillesztve a szerződési szankciókat a tilos szerződéshez bármely jogág alapján fűződő joghátrányok rendszerébe, illetve magukat a tilos szerződéseket osztva kétfelé olymódon, hogy csupán egyik részük nyeri el szankcióját a szerződési jogban.

A tilos szerződésekhez járuló szerződési szankciók közül általában független a vétkességtől az érvénytelenség, vannak azonban olyan szerződési szankciók, amelyek csak felróhatóság esetén alkalmazhatók /pl. szankciós érvényesség/. Egyes szankciós formák közvetlenül a tilos szerződéshez kapcsolódnak /pl. megtámadhatóság/, mások pedig az elsődleges szankcióhoz járulnak /pl. marasztalás az állam javára/. A

tilos szerződések elsődleges, általában objektív feltételű, tipikus szankciója az érvénytelenség. Középponti jelentőségét nemcsak az adja meg, hogy általában a tilos szerződésekhez kapcsolódik, hanem az is, hogy az érvénytelenség további hátrányos jogkövetkezmények foglalatata, illetőleg több jogkövetkezményhez képest vagylagosan alkalmazható szankció is lehet. Ilyenek a teljesítési tilalom, az *in integrum restitutio* kötelezettsége, a hatályossá nyilvánítás, a hatályban tartás, az állam javára marasztalás, a biztatási kár, illetőleg a szerződésmódosítás /a ptk. 201. § /2/ bekezdése és uszora esetén/, valamint a tartozáselengedés /az uszoraadás javára/. Az érvénytelenségnek, mint a tilos szerződések középponti jelentőségű, tipikus szankciójának jogpolitikai alapja az, hogy a társadalom érdekeit közvetlenül vagy közvetve veszélyeztető akaratmegegyezés általában a felek által célzott joghatást nem válthatja ki. A jogviszonynak ez alól a keletkezésében való "megfojtása" /Asztalos/ alól csupán olyan fontos szempont alapján tehető kivétel, mint a forgalombiztonság, a harmadik személyek igényei, a gazdasági közérdek vagy az egyik fél érdekei.

Az érvénytelenség is, mint általában a tilos szerződések jogkövetkezményei, viszonylag konstans szabá-

lyokból álló jogintézmény. A szerződési szankcióknak ez a viszonylagos állandósága megítélésünk szerint három forrásból is táplálkozik. Mindenek előtt számot kell vetni azzal a ténnyel, hogy ugyanaz a szankciós állomány általában igazodni képes a változó tényállások -diszpozíciók által védelmezett társadalmi célokhoz. A szerződési szankciók tehát változó szolgálati szerepüket általában változatlan pozitívjogi formákban is be tudják tölteni. Ez a megállapítás lényegesen kevésbé helytálló a szerződési tilalmak esetében. A szerződési tilalmaknak ugyanis mozgékonyan kell követniük a gazdasági-társadalmi változásokat, időben gyakran azok elé vágva. /Pl. a gazdasági mechanizmus reformjának jogalkotásában a versenykorlátozás tilalmai./ Csak kivételesen, ha viszonylag állandósult formájú társadalmi viszonyra vonatkozik /pl. uzsora/, maradhat fenn egyetlen fejlődési szakaszban azonos megfogalmazásban a kérdéses szerződési tilalom. Az érvénytelenség és a többi szankció relatív állandóságának nézetünk szerint oka az is, hogy a szankciók a legközvetlenebb összefüggésben vannak a törvényesség jogbiztonsági oldalával. Kétségtelen, hogy a jogbiztonság kialakulásának az is feltétele, hogy a jogszabályok tényállásai és diszpozíciói a lehetőséghez mérten időtállóak legyenek. A szankcióknak mégis állandóbbaknak kell lenniük törvényességi-jogbizton-

sági szempontból, mert az állampolgárok és más jogalanyok jogainak korlátozása, illetve a jogoktól való megfosztása közvetlenül a szankciók alkalmazása révén történik.

A szerződési szankciók szolgálati szerepén és jogbiztonsági funkcióján kívül van még egy olyan ok, amely azok maradandóságát részben fenntartja, és pedig egy negatív jellegű ok. A szankciók általában - így a szerződési szankciók is - az állami visszacsapás jogi mechanizmusának részei, vagyis a jogszabályoknak azok az elemei, amelyek a tényállásokhoz, sőt a diszpozíciókhoz képest is a leginkább reprezentálják a jog formai jellegét. Ezzel magyarázható, hogy - mint a gazdasági-társadalmi alapoktól "legtávolabb" fekvő jogszabályi elemről -, a szankciók hatásmechanizmusáról van a legkevesebb egzakt ismeretünk. Az átgondolt társadalmi cselekvés általános sémájában /3/ a szankciók visszahatása az a láncszem, amelyet a ténykutatások eddig még alig érintettek, s ahol a legintenzívebben fejtheti ki hatását a jogdogmatikai hagyomány, a jogtörténet inerciája és a törvényszerkesztési szokás.

Összefoglalva tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a szerződési tilalom a jogszabályoknak az a viszonylag önálló és változékony diszpozíció-eleme, amelyben az alapul

fekvő gazdasági-társadalmi viszonyok változásai a szerződési szankciókhoz képest közvetlenebbül és differenciáltabban tükröződnek. A szerződési tilalom a társadalmi érdeket közvetlenül vagy közvetve veszélyeztető szerződések elleni komplex jogi védekezés és befolyásolás megszervezésének is eszköze, mely a szocialista társadalomban önállóan is preventív hatást fejt ki, a szerződési szankciókkal együtt a konkrét megelőzést, felróhatóság esetében pedig a tilosan eljáró felek represszióban részesítését biztosítja./4/

2. Az érvénytelenségi szankció

Abból kifolyólag, hogy a törvényszerkesztés és a jogi dogmatika figyelme elsősorban az érvénytelenségi ok-érvénytelenségi következmény fogalompárok felé fordult, némiképpen árnyékban maradtak azok a szerződések, amelyekhez rendellenességük ellenére nem járul az érvénytelenség, s az érvénytelenségnek is kevésbé differenciált képe bontakozott ki. Az első esetcsoporttal a következő fejezetben is, az utóbbival az alábbiakban foglalkozunk.

Megítélésünk szerint a szerződések fogyatékoságai, rendellenességei a szerződések tényállásaiban mint mennyiségi hiányok vagy mint minőségi /tartalmi/ hibák

jelentkezhettek. /Az előbbin azt értjük, hogy a szerződés tényállásának valamely eleme nem valósult meg./ A mennyiségi hiányok egyik esete, ha a felek nem-lényeges kérdésben nem állapodtak meg. Ilyenkor a szerződéshez rendellenessége ellenére nem járul szankció, hanem joghatás, melyet azonban a szerződésnek a normatívák vagy a bíróság rendelkezésével való kiegészítése előz meg. Hogy az említett lézióhoz járuló kiegészítés nem szankciós jellegű érvénybentartás, hanem kifejezetten joghatás jellegű, arra bizonyíték a ptk. 207. § /3/ bekezdése, amely a felek akaratának megfelelően enged meg a bíróságnak a szerződés kiegészítését. Más a helyzet abban az esetben, ha jogszabály, vagy kötelező alapfeltételek rendelkezései töltik ki a felek által hézagosan megkötött szerződés tartalmát. Ilyenkor a felek akaratától is kiegészül a szerződés. /Ptk. 207.§ /2/ bekezdés./ A hiányos szerződés ilyen kiegészítését a normatív szabályok végzik el, melyeknek standard előírásai adott helyzetben a szerződő felek akaratával szembe is kerülhetnek. Ilyenkor a joghatás a felek önhibájának a következménye is lehet, ha diszpozitív szabályról van szó, mely azonban a felek által könnyen - szerződésmódosítással - el is hárítható joghatás. /Pl. a helyközi szállításnál nem állapodtak meg a felek az átvétel helyében./

A hiányos tényállású szerződés egyébként nemcsak normatívákkal és bírósági határozatokkal egészíthető ki, hanem a felek által kikötött utólagos megállapodással is. /Lásd pl. a váltójogban az un. telepítést./ Ujabban a gazdasági mechanizmus reformjára vonatkozó jogalkotás mutat példát a szukcesszív megegyezés eseteire. /V.ö. a Vertragsgesetz 8. § /2/ bekezdése 13. §-ával, valamint a 44/1967. /XI.5./ Korm. számú rendelet 9. §-ával a szocialista szervezetek vállalkozási szerződéseiről./ /5/ A szerződés tartalmában engedett ezek a "hiányok" azonban nem mutatnak összefüggést az önhiba eseteiben, nem rendellenesek; ellenkezőleg: az önérdék helyes szolgálata hívja őket életre. /6/ Önhibának is minősülhet azonban - a kötelező szerződéskötés körében a tervszerződéseknél -, ha a felek az árban megállapodni nem tudnak. /56/1967. /XII.19./ Korm. számú rendelet 6. §-a./ Ha ugyanis a szállító magasabb önköltséggel termel, mint előző évben, a megrendelőnek hátrányos lesz a szállító előző évi nyereségét biztosító ár. A szállítónak hátrányos viszont, ha az előző évi nyereségét nem biztosítja az árkikötés.

A tényállásbeli hiányosság okából rendellenes keletkezésű szerződések további csoportjaihoz az érvénytelenség járul, az érvénytelenség mögött álló okok azonban többfelé ágaznak el. Az érvénytelenség említett léziós

okait három csoportban mutathatjuk be:

a./ A szerződés létrejöttéhez szükséges feltételek valamelyikének hiánya. /Pl. az akarat hiánya: tréfából, tanítási szándékból, szinpadon kötött "szerződés". A megegyezés hiánya: pl. elfogadás hiánya okából egyoldalú jognyilatkozatot eredményez./ Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az idevágó esetekben nem a szerződés érvényes létrejöttéhez szükséges feltételek hiányáról van szó, hanem azokról, amelyeket a francia magánjogban a conditions d'existence néven foglalnak össze. Ezeknek a feltételeknek a hiánya is a tágan vett érvénytelenséget idézi elő. /7/ A szerződés egzisztenciális feltételeinek hiánya azonban nem a tilos szerződések sajátossága, hanem ellenkezőleg: a megengedetté. Az ilyen szerződések érvénytelensége a megengedettség mellett olykor önhibával is párosulhat. /Pl. az ajánlatot tartalmazó táviratot a címzett fél által nem értett nyelven adták fel, s az elfogadás hiányát ez okozta./

b./ A formai követelményeknek meg nem felelő szerződés nem minden esetben jelenti valamely tilalom megsértését. Az alakszerűségi előírások egy része ugyanis betartásuk esetén a jogosult számára jelentenek fokozott érdekvédelmet: megkönnyítik a jog hatósági ér-

vényesítését, az okiratban foglalt tények bizonyítását, növelik a jog átruházhatóságát. Az okirat szabatos tartalma és tárgyi bizonyíték jellege ugyanakkor pergátló tényezőként is hat. Szladits ezek mellett említi még az okirati formának azt az előnyét is, hogy határozottan felismerhető vonalat húz az alku és a végleges megállapodás közé. /8/ Más oldalról viszont az alakszerűségi előírások közérdekű célokat is szolgálhatnak azon tulmenően, hogy szocialista viszonyok között a jogos egyéni érdek egyszersmind közérdek is. Az alakszerűsége vonatkozó előírás közvetlenül akkor közérdekű, ha bizonyos megállapodások hatósági nyilvántartását, lebonyolításuk ellenőrzését és befolyásolását mozditja elő. /Pl. a 7/1967./II.26./ Korm. számú rendelet 1. § /1/ bekezdése a tartási, az életjáradéki és az öröklési szerződések érvényességét írásbeli formához kötötte, hogy ezáltal a fentírt közérdekű funkciókat a tanács igazgatási szervei ezeknek a szerződéseknek a körében elláthassák./ Közérdekű az alakszerűségi előírásoknak az a szerepe is, amelyet Rjaszencev említ. Helyesen mutat rá, hogy az írásba foglalt szerződések révén a szocialista szervezetek ügyintézésének ellenőrzésére nyílik lehetőség. /9/

Az egyéni érdeket szolgáló alakszerűségi előírás rit-

kán emelkedik a jogi kötelezettség szintjére. Akár szerződési tilalom vonatkozik valamely szerződés szóbeliségére, akár a szóban kötött szerződés "pusztán" érvénytelen, nézetünk szerint az alakszerűségi előírásnak meg nem felelő szerződéshez járuló érvénytelenség, mint szankció a felek önhibájának következménye. A teljesség kedvéért említjük meg, hogy az önhiba következtében beálló érvénytelenség nem kizárólag a jogviszonykeletkezés körében található meg. Az előbb említett konstrukcióról lehet szó akkor is, ha az érvénytelenség a jogviszony egyik fél által kívánt megszüntetése nélkül áll be, mint pl. az előzetes figyelmeztetéshez kötött felmondás esetében. A Legfelsőbb Bíróság P.törv.III.20.690/1966. számú határozatában kimondta /BH 1967.3.121.p.5216/, hogy súlyos bűncselekménynek minősülő magatartás esetén kívül az előzetes figyelmeztetés nélkül közölt lakfelmondás érvénytelen. A bérlő /bérbeadó/ ilyen esetben önhibás módon járt el, de nem tilosan. Az önérdek hibás szolgáltatásnak következményeit viselni tartozik.

Az alakszerűségi előírások ritka eseteként vehetjük számításba azt a szabályozási módszert, amely az alakszerűségi követelményeket a jogügyletek bizonyos körében a jogi kötelezettség rangjára emeli. Sajátos módon azonban éppen ezekben az esetekben a kötelezett-

ségsértő magatartás - a formahibás jognyilatkozat megtétele - olykor nem részesül a szerződési tilalom megsértésének tipikus szankciójában, az érvénytelenségben. Így pl. a 10/1966. Korm. számú rendelet szerint a szállítási szerződést írásban kell megkötni, azonban ennek elmulasztása esetén a szerződés érvényes. A Csehszlovák Gazdasági Törvénykönyv 23. § /2/ bekezdése szerint a gazdasági szerződést aláíró képviselő a hivatali állását is köteles feltüntetni, e köteletség megszegése ellenére azonban a szerződés érvényes. A tervszerződések /gazdasági szerződések/ körében a formahibának az önhiba szintjéről a kötelelességsértés szintjére történt felemelése mögött feltehetően az a megfontolás áll, hogy a gazdasági életben a szocialista jogi személyek nem "saját", hanem "idegen" javakkal vesznek részt, a rendellenes szerződéskötés tehát nemcsak önhiba /a vállalati érdek veszélyeztetése/, hanem a társadalmi érdekek veszélyeztetése is, az ettől való tartózkodás pedig általános jogi kötelezettség. Azt is tekintetbe kell venni, hogy a szocialista szervezetekkel szemben magasabb hatásfokuak lehetnek a többletkövetelményt előíró normák, tekintettel a jogi személyek jogászai apparátusára, a kollektiva eljáró tagjainak fokozott jogismeretére és felelősségére is. Azzal a kérdéssel, hogy e kivételes körben a köteletség, illetve megsértésük esetén a tilalom rang-

jára emelt alakszerűségi előírások szerződési szankciót miért nem vonnak maguk után, a későbbiek során foglalkozunk.

c./ A hiányos tényállású szerződések harmadik csoportjában a szerződés érvénytelenségének oka az, hogy a fél /felek/ még nem szerezték meg a szerződés érvényességéhez szükséges hatósági jóváhagyást, illetve a törvényes képviselő beleegyező nyilatkozatát. Általános szabály ezekben az esetekben, hogy a szerződés a fentírt állapotában egyenlőre érvénytelen.

A Polgári Törvénykönyvnek a harmadik személy jóváhagyására, illetve beleegyezésére vonatkozó rendelkezései /215.§/ és az ezekhez fűzött Indokolás /168.és köv.p./ terminológiai szempontból nem nevezhető szerencsésnek, továbbá ellentmondás észlelhető a törvény és annak indokolása között. A fenti okokból hiányos tényállású szerződés a ptk. 215.§ /1/ bekezdése szerint a tényállás perfektuálásáig "nem jön létre", ami ellene mond annak, a konkrét pozitívjogi szabályozástól bizonyos fokig független dogmatikai tételnek, hogy a szerződés a felek egybehangzó akaratnyilatkozatával létrejön. A szerződés tehát a harmadik személy jóváhagyásáig, illetve beleegyezéséig is már létezik, csupán nem áll fenn érvényesen. A ptk. szó használata emlékeztet a

semmis jogügylet - nem jogügylet pandektista felfogására. A harmadik személy aktusa nem a szerződés, hanem az érvényes szerződés tényállásának az eleme. Az Indokolás /169.p./, mely a fenti konvalidáció hatását abban látja, hogy "a szerződés ... érvényesül", álláspontunkat támogatja. Ugyanakkor az Indokolás egy másik helyen /168.p./ a harmadik személy nyilatkozatát, mint hatályossági feltételt kezeli. Az általunk helyesnek tartott terminológiát használja viszont a 11/1966./VI.29./ PM számú rendeletbe foglalt Illetékkódex 36. § /3/ vekezdése, amely az ügylet jóváhagyás folytán utólag bekövetkezett érvényessé válásáról beszél. A bírói gyakorlat sem egzisztenciális, hanem érvényességi feltételként kezeli az építészeti hatóság engedélyét az ingatlan adásvételi szerződés megkötésénél. /10/

A harmadik személy jóváhagyása, beleegyezése esetén érvényes szerződéseket úgy is csoportosíthatjuk, hogy a harmadik személy akaratí aktusára a szerződés megkötése előtt, vagy azt követően van-e szükség. /Vannak vegyes jellegű esetek, amelyekben a jóváhagyás előzetesen is és utólagosan is megszerezhető. Ilyenek a korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen személy szerződéseit. / Ugy véljük, hogy azokban az esetekben, amelyekben a szerződés megkötése után szer-

zendő meg a jóváhagyó aktus, e lépés elmulasztása esetén tilos szerződésről akkor sem beszélhetünk, ha a jogszabály a felek köteleességévé teszi is a szerződések jóváhagyás végett történő bemutatását. /Mint pl. a 7/1967. /II.26./ Korm. számú rendelet a tartási stb. szerződéseknél. Megállapításunkat arra alapítjuk, hogy a szerződést követő jogi lépések elmulasztása a szerződésnek, mint olyannak a tilosságát nem érintheti. Más lapra tartozik, hogy a szerződés már naszcens állapotában tilos volt: pl. a tartási szerződéssel a felek az "eltartott" életében akarták annak bérlakását az "eltartó" javára átjátszani, vagy a csélekvőképtelennel kötött szerződés egyben uzsorás jellegű is volt. Ilyen esetben viszont a szerződés jóváhagyás által sem válik érvényessé. /A bírói gyakorlat szerint a törvénybe ütköző peregyezés téves jóváhagyása a szerződés semmissége vagy megtámadhatósága szempontjából közömbös./ Vegyes jellegű esetben, vagyis ha a jóváhagyás előzetesen is, utólagosan is megszerezhető /pl. a 19/1959. /IV.12./ Korm. számú rendelet 8.§ /3/ bekezdése szerint a társadalmi tanulmányi ösztöndíjas termelési gyakorlatával, szakdolgozatával, diplomatervével kapcsolatos szerződési feltételek tekintetében ilyen a dékáni hozzájárulás/, szintén fogalmi képtelenség lenne tilos szerződésről beszélni. A háromszemélyes jogviszonyban tilos szerződésről csak

akkor beszélhetünk, ha a harmadik személy aktusa a szerződéskötés előzetesen kötelező feltétele. Ez az eset forog fenn nézetünk szerint a devizahatósági engedélyhez és - a korábbi jogszabály szerint - a kisiparosok értékhatár feletti közszállításának államigazgatási engedélyhez kötése esetében. Az utólagosan megszerzett engedély ex tunc érvényessé teszi ugyan a szerződést, ez azonban nem a szerződésre vonatkozó jogszabályi diszpozíció, hanem a hátrányos jogkövetkezmények utólagos orvoslás útján való elhárításának a kérdése. Az előzetes engedély hiányában kötött szerződés tilossága közvetlenül közérdekű szempontoknak van alárendelve. A devizahatóság megkerülésével létrejött deviza-ügylet ugyanis közvetlenül vezethet a közérdek: a devizahatóság pénzügyi politikájának, opciós, illetve igénybevételi jogának sérelmére. A 18/1963. /VII.24./ Korm. számú rendelet 4. §-a, amely a kisiparosok 50.000 Ft fölötti közszállítása esetére előzetes államigazgatási engedélyt tett kötelezővé, szoros összefüggésben volt a megalakítása idején érvényes iparpolitikai elvekkel.

Ha a szerződés előzetes engedély hiányában is megengedett, a szerződés érvényesként történő perfektuálásához még hiányzó jogi lépések: a harmadik személynek való bemutatás és annak jóváhagyó nyilatkozata rendszerint kizárólag a felek érdekszférájába tartoznak,

megtételüket a társadalmi érdek általában nem kívánja meg. Itt ismét az önhiba kategóriájával találjuk magunkat szemben. A harmadik személy aktusának megszerzése ugyanis a felek érdekkörébe utalt ténykedés, ennek elmulasztása az önérdek megsértése. Az önhibához kapcsolódó érvénytelenségnek ezekben az esetekben pozitív ösztönző funkciója van, szemben a tilos szerződésekhez fűződő érvénytelenséggel, ahol annak megelőző-védekező funkciója kerül előtérbe.

Az érvénytelen szerződések körében nem tekinthető tilos magatartásnak a jogban való tévedés hatására kötött szerződés, a közös téves feltevés és a másik fél részéről vétlen akarathibával kötött ingyenes szerződések esete sem. /Ptk. 210.§ /2/ és /3/ bekezdés, valamint a 211.§./ Ezekben az esetekben az érvénytelenség nem a szerződés hiányosságára, hanem hibájára vezethető vissza. Az akarathibás szerződéseknek ezekben az eseteiben hiányzik az a vétkesen előidézett vagy felhasznált érdeklény, amely - a szocialista együttműködés követelményéből kifolyóan - e szerződéseket tilossá minősítené. A tilosnak nem tekinthető szerződések körében error juris és közös téves feltevés esetén a felek által együttesen elszenvedett hátrányról van szó, amelynek lényege, hogy a felek önérdekét sértő szerződés harmadik személy magatartására

vezethető vissza, illetve kölcsönösen egymás magatartására visszavezethető. Az ingyenszerző esetében az érvénytelenséget okozhatja harmadik személy magatartása is /megtévesztés, jogellenes fenyegetés/ és az ingyenesen juttató személy önhibája is /tévedés/. Ez utóbbi esetben a megtámadást nézetünk szerint a felforogható magatartás /ptk. 4.§ /3/ bekezdés/ kizárja.

A szerződések tartalmi rendellenességét nemcsak az akarathiba tilosnak nem nevezhető esetei okozhatják, hanem olyan kikötések is, amelyek önmagukban nem tilosak, de konkrét esetben az egyik fél érdekeinek sérelmére vezethetnek. Ilyen a túlzott mértékű foglaló, kötbér, illetve az aránytalanul szigorú jogvesztés kikötésének az esete. A szerződés egyes részeire kiterjedő ezek a tartalmi hibák - éppen partikuláris elhelyezkedésük - és a törvényi általánosíthatóság szintjén az érdeksérelem szempontjából való esetlegességük miatt a jogviszony egészének fenntartását igénylik, a bíróságot pedig mérlegelési jogkör illeti meg az egyik félre szankciós jellegű szerződésmódosítás kérdésében. Megítélésünk szerint a szerződést biztosító mellékkötelezettségek túlzott mértékű kikötése a szerződést ebben a részében tilossá teszi, mert az egyik fél a másik fél érdekeit veszélyezteti. E kivételes körben azonban a szerződéshez tilossága

ellenére nem a részleges érvénytelenség járul, hanem a bíróság már említett szankciós jellegű szerződés-módosítási joga. Kérdés azonban, nem lenne-e helyesebb de lege ferenda, ha a bíróságot az itt tárgyalt excessusok esetében a szerződésmódosítás joga helyett a szerződésmódosítás kötelezettsége terhelné. Ilyen szabályozás mellett ugyanis az érdekeiben veszélyeztetett, illetve megsértett fél védelme minden esetben biztosított lenne.

A szerződések érvénytelensége megítélésünk szerint annak folytán, hogy különféle jogi megítélésű magatartáshoz járulhat, jogpolitikai szempontból nem teljesen homogén. Az egzisztenciális feltételek valamelyikének hiánya esetén a szerződés érvénytelensége a felek akaratának megfelel, e kivételes esetben a szankció önmaga ellentétbe csap át, hasznos magatartás kivánt jogkövetkezménye lesz. Az alaki hibás és a harmadik személy jóváhagyásának hiánya okából érvénytelen szerződések esetében az érvénytelenség olyan szankció, amelyhez pozitív ösztönző funkció is járul: érvénytelenítik a felek a többletkövetelmény szintjét, tegyék teljessé a tényállást és ezáltal konvalidálják a szerződést. Az akarathibás szerződések nem-tilos eseteiben az érvénytelenség az önhibát korrigálja: megnyitja a terhes szerződéstől való szaba-

dulás utját. Azokban az esetekben, amelyekben a szerződés mindkét fél érdekei ellen való /error juris, közös téves feltevés lehet ilyen/, az érvénytelenségnek nincs szankciós, joghátrány jellege: dogmatikailag közel áll a felbontáshoz. Ha azonban az akarathibás szerződések fentebb tárgyalt fajaiban a megtámadás csak az egyik fél érdekeit védi /pl. a ptk. 211. § esetében/, az érvénytelenség egyoldaluan fejt ki szankciós hatást: annak a félnek okoz hátrányt, aki ingyen jutott a szolgáltatáshoz. A tilos szerződésekhez járuló érvénytelenség ezzel szemben per definitionem joghátrány, és pedig attól függően egy -, illetve kétoldaluan kapcsolódó szankció, hogy az egyik, vagy mindkét fél magatartása volt-e tilos. Az egyoldaluan szankcionáló érvénytelenség is önhibát korigál, amely annak a félnek a magatartásában nyilvánult meg, akinek érdekeit a tilalom védi. /Pl. uzsoraadás./ Nincs azonban pozitív ösztönző funkciója a tilos szerződések érvénytelenségének, hanem célja a jogviszony kifejlődésének végleges meggátlása, tehát negatív, védekező funkciót tölt be. Minthogy kizárólag a tilos szerződések körében relevánsak a szubjektív jogellenességi feltételek /pl. uzsora, jogellenes fenyegetés stb./, a fennforgó vétkekesség a tilos szerződéseknek ebben a körében represszív szankcióját is elnyeri az érvénytelenség által. /11/

A fenti fejtegetésekből következik, hogy az érvénytelenségnek jogpolitikai funkciók, társadalmi megítélés szerinti "bontását" némiképpen az irodalomban kifejtett - ott sem egységes - nézetektől eltérően végeztük el. Kemenes /12/ szerint az érvénytelenség egyfelől aktív védekezést fejt ki az el nem ismert célból és módon kötött szerződések körében, másfelől biztosíték jellegű, ha a szerződés az akarat, illetve az akaratnyilvánítás szabadságával ellentétes. Eörsi /13/ az érvénytelenség "kettős kötöttségét" hangsúlyozza, amely az érvénytelenség kétféle felfogását engedi meg. Az első értelemben az áruviszony "fogamzáskori, általában halvaszületésre vezető betegsége", a második szerint pedig az "állami befolyás társadalomra veszélyes joghatásokat meggátló intézménye" az érvénytelenség. Az idézett szerzők álláspontja annyiban hozható közös nevezőre, hogy az érvénytelenség társadalmi funkcióit történeti aspektusból tagolja, felmutatva a szerződési rendellenességek történetileg kialakult két "rétegét": az áruviszony "betegségeit" /melyeknek prototipusa az akarathiba és az aszinallagma/ s az állami beavatkozás fokozódása nyomán kialakult érvénytelenségi okokat /pl. a versenykorlátozó, vagy éppen a versenytilalmakat stb./. A történetileg kialakult kétfajta okokhoz járuló érvénytelenség jogpolitikailag eltérő természete azonban egy adott tár-

sadalmi alakulatban - a szocializmusban - nézetünk szerint nem lehet egy hic et nunc felosztás alapvető ismérve. Egyfelől azért nem, mert az állami befolyás a szocializmusban a polgári jog egész produkción felül letén a korábbiakhoz képest a lehetőség szerint a legintenzívebb hatást fejti ki. Másfelől viszont a " történeti felosztással" szemben felhozható az a szempont is, hogy az áruviszony egyes "betegségei"/pl. a kiegészítő szerződési tilalomba ütköző aszinallagmatikus szerződés/ közvetlenül társadalmi érdeket veszélyeztetnek, más fogyatékoságok pedig éppen az állami befolyás folytán válhatnak az áruviszony rendellenességeivé /pl. a hatósági árat túllépő szerződés/. Az érvénytelenség egészére nézve mondható el tehát, hogy az a "beteg" áruviszony állami befolyásolásának eszköze, s ezen az egységes kategórián belül a tényállások társadalmi-jogi modelljei közötti különbség alapján differenciálhatjuk az érvénytelenség eltérő jogpolitikai funkcióit. Ezek két alapesete:

- a pozitív magatartásra ösztönző érvénytelenség /pl. szerződésben kikötött alakszerűség megsértése esetén/ és
- a tartózkodásra ösztönző /negatív/, védekező érvénytelenség a társadalomra veszélyes, tilos szerződések esetében. /Ugyanebben a körben vétesség esetén az érvénytelenség represszív funk-

ciót is betölt./

Kivételesen az érvénytelenség betöltheti

- a joghatás szerepét /egzisztenciális feltételek hiánya esetén/, illetve
- az önhibát korrigálhatja. /Pl. ptk. 211. §./

A tilos szerződések és a rendellenesen keletkező egyéb szerződések közötti különbség azonban nemcsak az érvénytelenség jogpolitikai funkcióinak eltéréseiben nyilvánul meg. A tilos szerződésekhez fűződő több jogkövetkezmény is másként alakul, mint az érvénytelenség többi esetében.

a./ Eltérés mutatkozik az érvénytelen szerződésekhez kapcsolódható jogügyletek megengedettségében. Ha pl. a szerződés érvénytelenségét a teljesítés konvalidálja, nézetünk szerint a teljesítés elfogadását - mely jogügyletnek is tekinthető /14/ - a fél nem utasíthatja vissza alapos ok nélkül. A teljesítés elfogadásának alaptalan visszautasításával a fél a rendeltetésszerű joggykorlátsra irányuló kötelezettségét szegné meg. Helyzete tehát az érvényesen szerződő jogosult helyzetéhez hasonló: a szerződés szerű teljesítés elfogadása kötelező. Más a helyzet, ha tilos szerződés alapján ajánlja fel az egyik szerződő part-

ner a másiknak a teljesítést. Ilyenkor a teljesítés elfogadásának visszautasítása a kötelező. /A megtámadható szerződések kivételével./ A tilos szolgáltatás elfogadásának szankciója - a restitució kötelezettség. Megjegyzendő, hogy a restitució kötelezettség, bár a tilos szerződésekre jellemző, nem kizárólag a tilos szerződések specifikuma: a teljesítés konvalidáló hatását nélkülöző valamennyi érvénytelen szerződésnél a restitució kötelezettség fennáll.

Eltérést jelent az érvénytelen szerződések egyes fajtái között, hogy bizonyos esetekben a restitucióra jogosult fél a visszaszolgáltatásról lemondhat, más esetben pedig ez a jog nem illeti meg. Weiss /15/ szerint az érdekeiben sértett fél lemondását a restitucióról nem lehet érvényesnek elfogadni. A gyengébb fél érdekvédelme zárja ki az idézett szerző szerint az albérlő oldalán - túlfizetett albérleti díj esetén, valamint az uzsoraadás és a cselekvőképtelen részéről - a restitucióról való lemondás érvényességét. /16/ A jogirodalomban felmerült másik felfogás szerint, melyet Asztalos fejtett ki /17/, a restitució elrendelése a bíróság olyan kötelezettségét jelenti, amely nem tűr kivételt.

Megítélésünk szerint az eredeti állapot helyreállí-

tására irányuló bírósági kötelezettség és a visszajáró szolgáltatás jogosultjának rendelkezési joga gyakorlatilag általában azonos irányban hat: a restitúciót célozza. Ha az említett kötelezettség, illetve jogosultság egymással konfliktusba kerül / a bíróság visszaitéli, a jogosult lemond a szolgáltatásról/, abból a megfontolásból célszerű kiindulni, hogy a restitúcióra konkrét jogain, valamely érvénytelen szerződés alapján kerül sor, következésképpen a dolog birtoklása nem általában, absztrakt módon, hanem csupán a konkrét érvénytelen szerződés alapján rendelkezéses. Más jogcímen, vagyis valamely használati kötelemi címen /bérlet, haszonbérlet stb./, vagy tulajdonjogi alapon /pl. ajándékozás folytán/ az eredetileg restituálandó szolgáltatás birtoklásának általában nem lehet akadálya. Három olyan esetcsoport található azonban, amelyben a restitúcióról bármely címen való lemondásnak akadálya van. Ha idegen vagyon mozgott az érvénytelen szerződés következtében, a rendelkezési hatalom hiánya okából nem lehet a restitúcióról lemondani. /Pl. a felek lakáscsere szerződést kötöttek, be is költöztek egymás lakásába, a tanács azonban megtagadta a jóváhagyást./ Nem mondhat le a restitúcióról a korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen sem, ha ez részükről ajándékozást tartalmaz. Ez ugyanis önmagában is

tilos ügylet. Végül álláspontunk szerint a restitucióról lemondás akkor is kizárt, ha tilos szerződés alapján valósítanak meg ajándékozást. Az olyan joglemondás ugyanis a szocialista együttélés követelményeivel ellenkeznék, amely a tilosan szerződő felet vagyoni előnyhöz juttatná, mintegy jutalmul a tilos szerződés fejében. /Pl. a vesztegetésre vállalkozónak adott 5.000 Ft-ból a bíróság 3.000 Ft-ot az állam javára ítél meg, a "megbízó" viszont lemond a 2.000 Ft visszaköveteléséről. / A restitucióról lemondás - a rendelkezési hatalom hiánya és a korlátozottan cselekvőképes, illetve a cselekvőképtelen ajándékozási szerződésének esetén kívül - tehát akkor is tilos, ha a tilos szerződés alapján birtokló fél ingyenes előnyben részesülését célozza. Mindezek közös sajátja, hogy a restitucióról való lemondás önmagában is tilos valamely okból.

b./ Sokban eltér a tilos szerződések konvalidációja is az érvénytelen szerződések többi fajtájának konvalidációjához képest. A teljesítés például, mely a "csak" érvénytelen szerződések némely esetében a szerződést orvosolja, a tilos szerződéseknel - csalárdság esetén - felelősségalapító lépés: az eredeti állapot helyreállításának, ezen keresztül pedig az állam javára marasztalásnak nyit utat. Az érvénytelen szerződés jóváhagyása is bizonyos körben orvosló hatályu.

A tilos szerződések esetén, ha a szerződésnek az engedély előzetes feltétele, az engedély utólagos megszerzése is konvalidáló hatása. /Pl. a 3/1967./XI.26./ Kk M számú rendelet 1. §-a szerinti körben a külkereskedelmi szerződések kötéséhez a külkereskedelmi miniszter előzetes engedélye szükséges. Ugyanennek a szakasznak /4/ bekezdése szerint azonban az utólagos jóváhagyás orvosolja a szerződést./ Néhány tilos szerződésfajta azonban az általában orvosló hatályu jóváhagyás ellenére sem válik utólag érvényessé. Ha az egyébként megengedett, de érvénytelen szerződéstípus in concreto tilos is, a szerződés jóváhagyásával a szerződés nem konvalidálódik. /Pl. az uzsorás egy cselekvőképtelen-
nel szerződik: a törvényes képviselő jóváhagyása hatálytalan./ Más esetekben a jogszabály már eleve ki-
zár bizonyos tilos szerződéseket a jóváhagyás lehetősége elől./Pl. társbérletet elcserélni fertőző gümőkóros beteggel: a szocialista együttélés követelményeibe is ütközik, s az ilyen csere jóvá sem hagyható a 35/1956. /IX.30./ MT számú rendelet 11. § /1/ bek. a./ pontja alapján./

*plébe, mert
két oldal
előzetes, a
val az újat
konvalidálja!*

Alapvető eltérés a tilos és az egyéb okból érvénytelen szerződések között az is, hogy az előbbi körben a konvalidáció valamely, a szerződés tartalmát korrigáló beavatkozás eredménye, az utóbbiaknál pedig

az orvosló aktus mintegy a szerződés mellé rendelődik. Így a tilos szerződés tartalmát módosítja a jogszabály imperatív rendelkezése, pl. a törvényesnél kevesebb kötbér esetén a szállítási szerződések körében: a tilos megállapodást a jogszabály rendelkezése váltja fel. /A 46/1967. /XI.5./ Korm. számú rendelet 3.§-ával módosított 10/1966. /II.14./Korm. számú rendelet 49. § /2/ bekezdése./ Általánosabb ennél a bíróság konstitutív beavatkozása a tilos szerződésbe. A bíróság ilyen hatályu aktusainak egy része kizárólag tilos szerződéshez fűződhet: a ptk. 201. § /2/ bekezdése szerinti és az uzsorás szerződésekhez. /18/ A birói orvoslás szokásosabb esete, az érvénytelen szerződés hatályossá nyilvánítása azonban elvileg épp úgy vonatkozhat tilos szerződésre is, mint nem tilosra. Mégis úgy véljük, hogy a tilos szerződésekkel a bírósági hatályossá nyilvánítás sajátos módon függ össze. A különbségek egyik indoka, hogy tilos szerződés esetén állam javára marasztalás is lehetséges, s az egyoldalú irreverzibilitás itt gyakran nem jelent kétoldalú irreverzibilitást. /Pl. ha a szolgáltatásért az ellenszolgáltatás valamely büntett elkövetése - vesztegetés, harmadik személynek testi sértés okozása stb. - volt, vagy a büntett éppen azáltal valósult meg, hogy a fél pénzt adott a másiknak. Ez a helyzet pl. a nemi közösülésért

adott pénz esetében./ Ezekben az esetekben ugyanis a szolgáltatás /a pénz adása/ már eleve ellenszolgáltatás nélkül marad, mert "jogszabály szerint a teljesített ellenszolgáltatásért /a büntett elkövetéséért - G.L./ nem járt volna." /19/ A másik specifikum, hogy a szerződés tartalmát érintő hatályossá nyilvánítás rendszerint egy tilos mozzanat, az aszinallagma kiküszöbölésére is irányul. Végül a tilos szerződések hatályossá nyilvánítását bizonyos - indokolt - rigorozitás is jellemzi a joggyakorlatban leggyakrabban előforduló esetben, a kontárszerződésekénél, amikor a bíróság a szolgáltatásokat egyensúlyba hozza: a kontárt csak az anyagár és az átlagos szakmunkás-órabér illeti meg.

c./ Az in integrum restitució kötelezettsége a feleket egyidejűleg terheli. /20/ Bár az irodalmi álláspont szerint a szolgáltatások visszatérítésének hátrideje állam javára marasztalás esetén is azonos, ezt a véleményt nem tudjuk osztani. Aggályunk egyaránt támaszkodik pozitívjogi és jogpolitikai megfontolásokra. Pozitívjogi szempontból az említett nézetel szemben felhozható, hogy a kölcsönös szolgáltatásra kötelezett felek teljesítésének egyidejűségét előíró szabály kötelmi jogi természetű, az állam javára marasztalás alkalmazása esetén viszont tulajdon-

jogi viszony jön létre az állam és a szankcióval terhelt fél között, melynek következtében a dolog, illetve ellenértékének kiszolgáltatására köteles személy - quasi teljesítési segéd - az állammal, mint tulajdonjogi viszony alanyával áll szemben, következésképp a kötelmi jog szabályai nem alkalmazhatók. Jogpolitikai szempontból az egyidejű teljesítés megengedése azt a veszélyt rejti magában, hogy a szankcióval terhelt fél - aki rendszerint nincs a dolog birtokában -, a saját részéről a másik félnek járó restitúciót halogatni fogja, hogy ezáltal az állam javára marasztalás realizálását megakadályozza. Álláspontunk szerint tehát az állam javára marasztalás tárgyát tevő szolgáltatás a másik fél szolgáltatásától függetlenül megilleti az államot, míg az érvénytelenség egyéb eseteiben az eredeti állapot helyreállítása a kölcsönösség korlátai között is lehetséges.

d./ A tilos szerződések bizonyos mértékben a tőkés magánjogban is önálló szabályozást kaptak, illetve kapnak. Ezekre az esetekre rendszerint a visszakövetelhetetlenség szabályát alkalmazzák, ha a szolgáltatás nemcsak tilos, illetve erkölcstelen, hanem vétkes is volt. Még a szocialista átalakulást követően létrejött jogalkotásban is találunk példát

a "cessat repetitio" szabályára. /21/ Kiemelt megítélésű a tilos vagy erkölcstelen jogügylet a faktikus jogviszonyokkal kapcsolatban is, mert az említett jogügyletek kizárják a faktikus jogviszony létrejöttét./22/

Az érvénytelenség sajátos jogpolitikai funkcióján, a konvalidációnak a többi érvénytelen szerződéstől eltérő módozatain, az érvénytelenség másodlagos jogkövetkezményei körében fellelhető jellegzetességeken túlmenőleg azonban az állam javára marasztalás az a leginkább specifikus jogkövetkezmény, amely a tilos szerződésekhez a szocialista jogban járulhat. Ennek néhány kérdését tárgyaljuk a következő pontban.

3. Marasztalás az állam javára

Az állam javára marasztalással, mint a rendellenes jogviszonykeletkezés másodlagos felelősségi szankciójával kapcsolatban széles jogirodalmi tevékenység bontakozott ki. E jogirodalmi tevékenység eredményeként vált ismeretessé az állam javára marasztalás jogösszehasonlító története, polgári jogi természeté és funkciói /23/, valamint e szankció alkalmazhatóságának feltételei. Az előbbi két kérdésben elfogadott eredmények születtek, illetve a viták nyugvópontjára jutottak, így az állam javára marasztalás történe-

tét és dogmatikai alapvetését - az irodalomra utalással - mellőzhetőnek tartjuk. /24/

Az alábbiakban a kérdéses szankció egyik-másik feltételét kívánjuk elemezni, s felvetni néhány olyan problémát, amelyek viszonylagos ujszerűségük miatt esetleg figyelmet érdemelnek.

a./ Tilosság és csalárdság. Az állam javára marasztalás, mint szankció, az érvénytelen szerződéseknek nem teljesen azonos köréhez fűződik az egyes szocialista országok polgári joga szerint. Az 1922. évi szovjet orosz Ptk. 30. és 147. §-ai a törvénybe ütköző célból, a törvény kijátszására vagy az állam jelentős megkárosítására kötött ügyletekhez fűzték az állam javára marasztalást. Ugyanezt a joghátrányt írta elő a törvény a jogellenesen fenyegető, a megtevesztő, a másik fél képviselőjével összejátszó és az uszorás szerződést kötő személy terhére is. Az 1961-ben kibocsátott szovjet Polgári Törvényhozási Alapok s ennek nyomán az egyes szövetséges szovjet köztársaságok polgári jogi kódexei egyaránt ismerik az állam javára marasztalást. Az egyéni érdek védelmében fenntartották a jogellenesen fenyegető, a megtevesztő és az uszorás szerződő fél /kikötött/ szolgáltatásának elvonására vonatkozó szabályt, a közös-

ségi érdek védelmét pedig azok a rendelkezések szolgálják, amelyek a tudatosan az állam és a társadalom érdekeibe ütköző célból kötött ügyletek esetén írnak elő állam javára marasztalást. Az 1950. évi bolgár Kötelmi Törvény 34. § /3/ és /4/ bekezdése vétkekesség esetén rendeli a törvénybe ütköző szerződés alapján teljesített érték elvonását. Ugyanez a jogszabály az állam javára marasztalás szankcióját fűzi a jogellenesen fenyegető, a megtévesztő és az uzsorás szerződést kötő fél teljesedésbe ment jognyilatkozatához is. A magyar ptk. 237. § /1/ bekezdése a tiltott, a dolgozó nép érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződést kötő, a megtévesztő vagy a jogtalanul fenyegető, továbbá az egyébként csalárd módon eljáró félnek, illetve az uzsorásnak /ptk. 202. §/ visszajáró vagy visszakapott /ptké. 32. §/ szolgáltatás elvonását teszi lehetővé, illetve kötelezővé. Az 1964. évi lengyel Ptk. 412. cikke szerint az államkincstár javára esik a törvény által tiltott vagy a társadalmi együttélés szabályaival ellenkező cselekmény elkövetése fejében teljesített, valamint az olyan szolgáltatás is, amelyet a törvénnyel vagy a társadalmi együttélés szabályaival ellentétes célu jogügyletből kifolyólag teljesítettek, ha a jogsértések tudatosak voltak. Az 1964. évi csehszlovák Ptk. 457. § /2/ és /3/ bekezdése a

törvénytörő szándékkal kötött érvénytelen szerződéshez fűzi az állam javára marasztalást.

Ha összevetjük egymással az állam javára marasztalás alkalmazhatóságának objektív feltételeit, az egyetlen közös sajátosságként csupán a szerződés érvénytelensége mutatkozik. Az érvénytelenség okait illetően, vagyis hogy az érvénytelen szerződések mely csoportjához fűződik az állam javára marasztalás, a kódexek eltérő rendelkezéseket tartalmaznak. Az eltérések lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy egyes országokban /Csehszlovákia, Lengyelország/ csupán az un. törvénybe ütköző /törvény által tiltott/ szerződések esetén - ideértve a kiegészítő szerződési tilalomba ütköző szerződéseket is - van helye az állam javára marasztalásnak. Más országokban viszont /Bulgária, Magyarország, Szovjetunió és köztársaságai/ az un. törvénybe /kiegészítő szerződési tilalomba/ ütközésen kívül az állam javára marasztalás akkor is helyt foghat, ha a szerződés érvénytelenségének szubjektív felróhatóság /jogellenes fenyegetés, megtévesztés/, vagy az is /uzsora/ oka.

Nem érintjük azt a kérdést, hogy országonként miért érvényesül egymástól eltérő körben az állam javára marasztalás, mert ennek bizonyára államonként eltérő

konkrét társadalmi okai vannak. Dogmatikai szempontból azonban figyelemre méltó az a körülmény, hogy a jogalkotó az állam javára marasztalás szabályozása körében valamennyi szocialista államban a törvénybe ütközés, a tilosság okából érvénytelen szerződések közül kiemeli a szubjektív jogellenességi feltételekkel terhes szerződéseket /megtévesztés, jogellenes fenyegetés, uszora/, sőt a kiegészítő szerződési tilomba ütköző szerződéseket is.

A törvénybe ütközőség fogalmán a jogirodalom egységes álláspontja szerint bármely jogforrás sérelmét is érteni kell, vagyis szabatosan jogszabályba ütköző szerződésről kell beszélni. /V.ö. a magyar ptk. 200. § /2/ bekezdésével./ A jogszabályba ütköző szerződések kategóriája a burzsoá magánjogban alakult ki és általában csak abban a szűk körben foglalkoztatta a jogtudományt, hogy a közjogi szabályba ütköző szerződést a semmisség szankciója éri-e vagy sem. A jogszabályba ütköző szerződés fogalmát többen értelmezték a szovjet jogtudományban is, de az említettől merőben eltérő okokból. Az 1922. évi szovjetorosz Ptk. ugyanis az un. törvénybe ütköző stb. szerződések esetében /30.§/ a vétkesség kritériumát nem tartalmazta, s ezért a jogtudomány egyes képviselői az objektív jogellenességi oldal körében keresték az

állam javára marasztalás alkalmazhatóságának korlátozását. /25/ E nézetek szerint a régi szovjet orosz Ptk. 30. §-át csak "a szovjet jog alapelveinek sérelme" /26/, sőt az új kódex idevágó rendelkezését is csupán a szocialista állam és társadalom nagyjelentőségű érdekeinek megsértése esetén, "a szovjet társadalmi rend alappillérei" ellen kötött ügylet szankcionálására lehet alkalmazni. /27/ A jogszabályba ütköző szerződés fogalmát meghatározták akként is, hogy jogszabályba ütközősége esetén a szerződés tartalma /28/, illetőleg tartalma és célja /29/ az, ami tilos.

Nézetünk szerint a szerződések tilossága ugyan leggyakrabban azok tartalmában lokalizálódik, e fogalmazás azonban nem ölel fel valamennyi esetet. /Tehát azt, ha pl. valamely negativumban nyilvánul meg a szerződés tilossága: előzetes jóváhagyás hiányában, kötelező tartalom mellőzésében, vagy a szerződés alakja ütközik jogszabályba, valamint a szóban kötött tervszerződésé./ A szerződés célja megítélésünk szerint önmagában soha sem okozza valamely szerződés tilosságát. A rejtett cél ugyanis közömbös, ha pedig a cél a szerződésben objektivizálódott, mint pl. in fraudem legis eljárás, vagy mint visszaélés a joggal, a célzatot a szerződésbe kifejeződő eredménye alapján kell megítélni.

Ugy véljük, hogy sem a burzsoá magánjog közjogra koncentráltsága, sem a "jogalkalmazási szükséghelyzetben" keletkezett elméletek, sem a tilosságot a szerződés valamely elemére lokalizáló álláspontok nem oldották meg kielégítően a jogszabályba ütköző szerződés fogalmának problémáját.

A jogszabályba ütközés, a tilosság szűk értelmezése figyelhető meg a fenti jogszabályokban is. A kiegészítő szerződési tilalmak /szocialista együttélés követelményei, dolgozó nép érdekei, társadalmi együttélés szabályai/ a lengyel és a magyar jogalkotásban a jogszabályba ütköző tilos szerződések körén kívül szerepelnek, holott nyilvánvaló, hogy az említett követelményeket a jogszabály inkorporálta, s azok éppen olyan szerződési jogi posztulátumok, mint pl. az uzsora, a kerülő ügylet, vagy a societas leonina stb. tilalma. A szovjet és a magyar jog néhány megtámadási ok megvalósítását is az állam javára marasztalás szankciójával rendeli, illetve engedi sujtani. A szovjet jog szerinti uzsora, illetve a mindkét jog szerinti megtévesztés és jogellenes fenyegetés szemléletünkben tilos szerződések okaként jelenik meg. Ezek a tilalmak a szocialista együttműködés, valamint a rendeltetésszerű joggyakorlás kötelezettségeiből is levezethetők. A pozitívjogi érvek mellett az uzsorás,

a jogellenes fenyegetés, illetve megtévesztés hatására létrejött szerződések tilosságát támogatja a tilos szerződéseket általában jellemző egyik társadalmi modell alkalmazhatósága is ezekre a szerződésekre. Ennek lényege, hogy az egyik szerződő fél antiszociálisan érvényesíti a másik fél rovására saját érdekeit. Végelemzésben tehát az állam javára marasztalás szankciója - e joghátrányt ismerő valamennyi jog szerint - tilos szerződésekhez járul. A kiegészítő szerződési tilomba ütköző, illetve az uzsorás, a megtévesztés, a jogellenes fenyegetés hatására létrejött szerződés kiemelése a törvényben nézetünk szerint meghaladja a dogmatikai szükségesség kereteit.

A polgári jog tudományában önálló vizsgálat tárgya volt azoknak a szerződéseknek a köre, amelyekhez az állam javára marasztalás fűződhet. Eörsi /30/ és Asztalos /31/ véleménye szerint a ptk. 237. § /1/ bekezdésében említett tiltott és a dolgozó nép érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződések egyuttal a szerződéskötési magatartás szubjektív minőségét is megadják. /32/ A jogellenes fenyegetés, megtévesztés, valamint az egyébként csalárd eljárás esetén viszont az egyik fél "különlegesen szubjektív rendellenes magatartása" folytán nyílik lehetőség az állam javára marasztalásra - írja Asztalos. /33/ A "rendes" és a kiegészítő szerződési

tilalmaknak a szubjektív mozzanattal való egységesítése megítélésünk szerint nem teremt alapot arra, hogy erre hivatkozással tekintsük az állam javára marasztalást az említett körben is szubjektív feltételű, represszív szankciónak. Bár kétségtelen, hogy a "tiltott" és "a dolgozó nép érdekeibe stb. ütköző" szerződést általában vétkeesen kötik meg, fogalmilag azonban távolról sem kizárt a jóhiszemű szerződéskötés. Az állam javára marasztalás mint represszív szankció bizonyítékát sokkal inkább e joghátránynak a restitúciót kizáró, hátrányokozó hatásában, az alkalmazására vonatkozó szabály mérlegelési jellegében /34/ és abban látjuk, hogy az állam javára marasztalás többi esetében /megtévesztés, jogellenes fenyegetés, csalárdság/ a törvény szükségképpen főróhatóságot kíván meg. Előre bocsátjuk, hogy a ptk-ban használt csalárdság kifejezés nem azonos az értekezés I. és II. fejezetében említett "csalárd" szerződésekkel: ez utóbbiak csupán a megtévesztés és a fenyegetés eseteit foglalják magukban.

A szakirodalomban kifejtett álláspont szerint /35 / a ptk. 237. § /1/ bekezdésében irt "egyébként csalárd módon való eljárás" azt jelenti, hogy az állam javára marasztalás alkalmazásának a csalárdság minden esetben szubjektív feltétele. Ez az álláspont ütközni látszik azzal a fentebb ismertetett állásponttal, mely szerint

a tiltott és a dolgozó nép érdekeibe, illetve a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződések a szerződéskötési magatartás szubjektív minőségét is megadják, hiszen a fenti okokból rendellenes szerződések elvileg csalárdság nélkül is megköthetők. A csalárdságot általános feltételül megkivánó nézetet a magunk részéről osztjuk, az alábbiak szerint.

Az "egyébként" kifejezés nyelvtani értelme az, hogy a felsorolás többi tagjához képest szubszidiárius tényállásra vonatkozik: ha a szerződés nem "tiltott", nem ütközik a dolgozó nép érdekeibe sem stb., akkor az állam javára marasztalás szankciójával sújtható az is, aki csalárdul köt érvénytelen szerződést.

Az itt vázolt értelmezési eredmény azonban felvet egy további problémát. Ha ugyanis - mint kifejtettük - , az állam javára marasztalás mindig tilos szerződések jogkövetkezménye, milyen érvénytelen szerződésekhez fűződhet csalárd szerződéskötés esetében az említett szankció? Elvileg két megoldás is lehetséges. Vagy feltételezzük, hogy a jogalkotó a "tiltott szerződés" kifejezést az általunk kifejtett fogalomnál szűkebb értelemben használta, s ebben az esetben represszív szankció alá esnek - csalárdság esetén - a szerintünk tilos, de a ptk. szóhasználata szerint nem "til-

tott" szerződések /pl. a harmadik személytől eredő megtévesztés vagy jogellenes fenyegetés hatását kihasználó fél szerződése/, vagy azt mondjuk, hogy a nem tilos, de érvénytelen szerződéshez is állam javára marasztalás járulhat, ha a fél csalárdul jár el. /Pl. valaki úgy akar lakáshoz jutni, hogy a házingatlan eladóját megtévesztve azt állítja, hogy a szóban kötött ingatlan-adásvételi szerződés is érvényes. A vevő a kiköltöző eladó házába megy lakni, s némi "előleget" fizet az eladónak. A vevő utóbb rájön a szerződés érvénytelenségére, restitúciót követel, ám a vevőt a házból kihelyezni nem tudják, s az eladó az "előleget" kénytelen lakáshasználati díj címén elszámolni./ Véleményünk szerint az elsőként felvetett megoldás látszik helyesnek: a ptk-beli "tiltott" szerződések nem ölelik fel a "tilos" szerződések valamennyi esetét. Kétségtelen, hogy a nem tilos, de érvénytelen szerződés is megköthető csalárdul, ilyenkor azonban a csalárdság valamely tilalom megvalósításaként jelentkezik: a szocialista együttműködés, a rendeltetésszerű joggyakorlás megsértéseként, illetve mint a culpa in contrahendo esete, vagy a kerülő ügylet tilalmának megsértése stb. forog fenn. A csalárdság tehát tilossá minősíti át a nem tilos, de érvénytelen szerződést.

Ha elfogadjuk, hogy az állam javára marasztalás min-

denkor tilos szerződések szankciója, fel kell figyel-
nünk arra az ellentmondásra is, amelyet a ptk. 237.§
/1/ bekezdése a "tiltottság" szűk használata és a "csa-
lárdság" nyelvtanilag szubszidiárius feltételként va-
ló alkalmazása folytán állott elő. Ugy tűnik ugyanis,
mintha a törvény a "tiltottság" eseteiben - ideértve
a kiegészítő szerződési tilalmakba ütköző szerződéseket
is - a szubjektív oldalon nem kívánna meg csalárdsá-
got, csak azoknál a tilos szerződéseknel, amelyeket a
ptk. 237. § /1/ bekezdése típusonként nem sorol fel.
Ez azonban kétségkívül a jogalkotó intenciója elleni
következtetés lenne, minthogy elvileg nem tehető kü-
lönbség súlyosság szerint a tilos szerződések külön-
féle fajtái között, egyeseket olyan súlyosnak ítélve,
hogy pusztá felróhatóság is represszív szankcióhoz ve-
zessen /"tiltottság" stb./, másokat olyan enyhének,
hogy csalárdság legyen szükséges az állam javára ma-
rasztalás alkalmazhatóságához. A csalárdságot az ál-
lam javára marasztalás általános szubjektív feltételé-
nek kell neveznünk, mert ellenkező esetben az a fonák
helyzet állna elő, hogy a tilos szerződések egyik ré-
szében - melynek határait a törvény világosan nem is
körvonalazza - csalárdság nélkül is, másik részében
csak csalárdság esetében lenne helye az állam javára
marasztalásnak. A csalárdság hatókörének ez a kiter-
jesztő értelmezése analogia legis eredménye, mely a-

zon a lényegi jogi hasonlóságon alapul, amely a tilos szerződések valamennyi fajtája között fennáll. /36/ A csalárdság /v.ö. a ptk. 307. §-ával/ nézetünk szerint a felróhatóság körén belül a vétkesség, közelebből a szándékosság egyik fajtája, amely a magatartás célzatosságát meghaladó felróhatóságot jelent.

b./ Az állam javára marasztalást kizáró okok. A szerződés tilosságához gyakran járulhat az állam javára marasztalás szankciója, ha a szerződést kötő fél vagy felek magatartása csalártnak minősül. A szerződés tilossága azonban csak akkor vezet csalárdság esetén is állam javára marasztaláshoz, ha a szerződés érvénytelen. Ebből kiindulva meghatározható a tilos szerződéseknek az a köre, amelyben állam javára marasztalás a csalárdság fennforgása mellett sem foghat helyt. A tilos szerződés alapján teljesített szolgáltatás irreverzibilitását illetően csupán az irodalomra utalunk. /37/

ba./ A tilos, de nem érvénytelen szerződések. / A lex minusquamperfecta, a relativ hatálytalanság, a szankciós érvényesség stb. esetei, illetőleg a tilos szerződéseknek azok az esetei, amelyek megtámadhatóságot eredményeznek, de a megtámadás bármely okból elmaradt. /38/ A tilos szerződés érvénytelenségének utólagos

orvoslása is kizárja az állam javára marasztalást.

Bizonyos tilos szerződések esetleges csalárd jellegük és érvénytelenségük ellenére sem sujthatók állam javára marasztalással. A kivételeket a következőkben említhetjük meg.

bb./ Ha a tilosan szerződő félnek visszajáró szolgáltatás mást illet, nincs állam javára marasztalás. /Idegen vagyon forgalma. Pl. a tolvaj és az orgazda szerződése tilos is, érvénytelen is, a tolvaj szolgáltatása - a lopott dolog - azonban nem az államnak, hanem a dolog tulajdonosának jár vissza./

bc./ A tilos, csalárd és érvénytelen szerződés akkor sem vezethet állam javára marasztalásra, ha a tilos szerződésben a szolgáltatás negatív magatartásra vonatkozik. /Pl. a büntettel való károsodásba beleegyezés - legalább is a károkozó oldalán - tilos s mindkét félre érvénytelen szerződés. Nincs azonban állam javára marasztalás, mert eleve hiányzik a restituálható szolgáltatás./

bd./ Korlátja a tilos szerződés reprimálásának az utólagosan bekövetkező elévülés.

Noha általában elévülésről beszélünk az állam javára marasztalásnak a restitució igény elenyészése folytán bekövetkező lehetetlenülése esetén, valójában jogvesztés forog fenn. Az állam javára marasztalás alkalmazása bírósági határozat útján történik, ami az önkéntes teljesítés lehetőségét - szemben a tulajdonképpeni elévüléssel - kizárja. Az állam javára marasztalási jog "elévülését" tehát a bíróság hivatalból köteles figyelembe venni. A restitució igény, ha kötelmi jogcímen áll fenn, öt évig, ha pedig tulajdonjogi címen alapul, elvileg korlátlan ideig érvényesíthető. /39/ Az állam javára marasztalás iránti jog azonban nézetünk szerint nem illeszthető be a kétféle határidő valamelyikébe attól függően, hogy a restituciót a fél kötelmi jogi, vagy tulajdonjogi alapon kéri-e. Az államot megillető elvonási jog végeredményben - bár a restitució folyamatába "nyul bele" - nem a speciális jogutódlás egyik esete. Bár az állam az állam javára marasztalással a tilos szerződés alapján teljesített szolgáltatás tárgyának /ellenértékének/ tulajdonosává válik, az állam igénye - melyet az ügyész érvényesít - nem tulajdonosi igény a bírósággal szemben. Az ilyen követelés tehát a követelésekre irányadó általános elévülési határidő alatt, öt éven belül érvényesíthető. Megtámadható szerződés esetén ez a határidő nézetünk szerint akkor nyílik meg, amikor a szerződés tilosságát megvalósító fél a

a kérdést igenlően lehetne eldönteni arra hivatkozással, hogy az állam javára marasztalásnak helye van akkor is, ha valamely szolgáltatás visszajár a tilosan szerződő félnek és akkor is, ha azt megkapta. Az *in integrum restitució* is lehet felelősségcsökkentő tényező. Nem ronthatjuk le tehát - mintegy a restitució ellen ösztönözve - e felelősségcsökkentő tényező hatását azzal, hogy a prekluzív határidőt a tilos szolgáltatás visszakapásától számítjuk. Az eredeti állapot helyreállítása tehát helyes jogértelmezés mellett az állam javára teendő ügyészi indítvány előterjesztésének öt éves határidejét nem hosszabbíthatja meg.

be./ A bírói gyakorlatban és a jogirodalomban egyaránt felmerült az a kérdés, hogy a restitucióra jogosult személy örököseinek terhére van-e helye állam javára marasztalásnak, vagyis az az állam javára marasztalást kizáró ok-e. A Legfelsőbb Biróság és a Budapesti Fővárosi Biróság gyakorlata egységesnek mondható abban, hogy az egyetemes jogutódlásnak ezt az esetét az állam javára marasztalás szempontjából közömbösnek tekinti. A Legfelsőbb Biróság kimondta, hogy az uzsorás örököseit a kölcsöntőke nem illetheti meg, az tehát ügyészi indítványra az államnak jár. /40/ Hasonló volt az álláspont egy másik ügyben is, ahol a kamatmaximumot áthágó szerződés a szocialista együttélés követelményeibe ütközött. /41/ A Budapesti Fővárosi Biróság véleménye sze-

a kérdést igenlően lehetne eldönteni arra hivatkozással, hogy az állam javára marasztalásnak helye van akkor is, ha valamely szolgáltatás visszajár a tilosan szerződő félnek és akkor is, ha azt megkapta. Az *integrum restitució* is lehet felelősségcsökkentő tényező. Nem ronthatjuk le tehát - mintegy a restitució ellen ösztönözve - e felelősségcsökkentő tényező hatását azzal, hogy a prekluzív határidőt a tilos szolgáltatás visszakapásától számítjuk. Az eredeti állapot helyreállítása tehát helyes jogértelmezés mellett az állam javára teendő ügyészi indítvány előterjesztésének öt éves határidejét nem hosszabbíthatja meg.

be./ A bírói gyakorlatban és a jogirodalomban egyaránt felmerült az a kérdés, hogy a restitucióra jogosult személy örököseinek terhére van-e helye állam javára marasztalásnak, vagyis az a konfiskációt kizáró ok-e. A Legfelsőbb Biróság és a Budapesti Fővárosi Biróság gyakorlata egységesnek mondható abban, hogy az egyetemes jogutódlásnak ezt az esetét az állam javára marasztalás szempontjából közömbösnek tekinti. A Legfelsőbb Biróság kimondta, hogy az uzsorás örököseit a kölcsöntőke nem illetheti meg, az tehát ügyészi indítványra az államnak jár. /40/ Hasonló volt az álláspont egy másik ügyben is, ahol a kamatmaximumot áthágó szerződés a szocialista együttélés követelményeibe ütközött. /41/ A Budapesti Fővárosi Biróság véleménye sze-

rint "a szerződést kötő fél halála ellenére az állam javára marasztalásra okot adó szubjektív feltételeket a szerződő felek személyében kell vizsgálni." /42/ Weiss leszögezte, hogy az örökös marasztalhatósága kérdésében lehetséges mindkét álláspont védhető. Mégis negatív álláspontra helyezkedett azzal az okfejtéssel, hogy az örökös marasztalása esetén a szankciónak nincs nevelő hatása. /43/ Asztalos amellett foglalt állást, hogy az örökös is marasztalható az állam javára. "A reparációs mozgás, mint vagyonmozgás - írja - nem személyhez kötött, hanem vagyonhoz." /44/

Megítélésünk szerint a restitúcióra jogosult személy halála kizárja az állam javára marasztalás lehetőségét. Vitatható egyáltalán az a megállapítás is, hogy az állam javára marasztalás "reparációs mozgás"-e, hiszen az állam javára marasztalás a reparációs mozgás helyébe lép, ha pedig az állam javára marasztalás tárgya már a restitúcióra jogosult személynél van /ptké. 35.§/, az állam javára marasztalás nem is a reparációs mozgás helyébe lép, hanem azt követi. Mindamellett lényeges különbség van a különféle szankciós vagyonmozgások jogpolitikai funkciói, pl. a kártérítés és az állam javára marasztalás között. A kártérítési szankció azon tulmenőleg, hogy nevelő hatást fejt ki, a károsult javára az anyagi veszteség pótlását is jelenti. Ezzel

szemben az állam javára marasztalásnál az állam vonatkozásában sem veszteség pótlásáról, sem bármiféle anyagi szemponttól nyilvánvalóan nem lehet beszélni. Az állam javára marasztalás reparáció nélküli represszió. Alanycserénél tehát eleve nem érvényesülhet a repressziótól elkülönült funkció, mint a károkozó halála után is kötelező kártérítés esetében a reparációs hatás. Az állam javára marasztalással sújtható fél halála után a marasztalás vétlen személyeket érne, s ha felróhatóság hiányában az egyéni nevelés nem érvényesülhet, ugyanezen okból a generális prevenció sem juthat szerephez az adott esetben. Egyetlen tényállás mellett mégis lehetségesnek tartjuk az örökös "marasztalását" az állam javára. Ha ugyanis az örökhagyó azt követően hal meg, hogy őt a bíróság jogerősen marasztalta az állam javára, és a szolgáltatás tárgya az örökhagyó birtokában volt, az államot megillető szolgáltatás teljesítésére az örökös köteles.

/45/

bf./ Az állam javára marasztalás alkalmazhatóságának korlátjaként kell számításba venni a tilos szerződés egyes büntetőjogi következményeit. Hangsúlyozzuk, hogy a büntetőjogi következmények a tilos szerződések nem minden fajtájához fűződhetnek, vagyis a büntetőjogi és a polgári jogi következmények konkurrálása a

tilos szerződések jogkövetkezményeinek speciális esete. /46/ Abban a körben, amelyben a tilos szerződések polgári, illetve büntetőjogi konzekvenciái találkozhatnak, a felmerülő problémák kétfelé ágaznak el. Önálló probléma a büntetőjogi büntetés viszonya az állam javára marasztaláshoz, s ettől különbözik az a kérdés, hogy a Btk. által intézkedésnek nevezett elkobzás /elkobzást pótló egyenérték megfizetésére kötelezés/ esetén mennyiben van, illetve lehet helye az állam javára marasztalásnak.

A kétféle represszív szankció alkalmazhatósága elvileg párhuzamosan áll fenn. /47/ A pozitívjogi lehetőségek realizálása azonban komoly megfontolást igényel. Nem helytálló az a nézet, amely - még a ptk. előmunkálatai során - abból indult ki, hogy az állam javára marasztalás alkalmazása és a büntetőjogi felelősség érvényesítése egymástól teljesen függetlenül történhet. /48/ Ezzel szemben úgy véljük, hogy a párhuzamosan fennálló pozitívjogi lehetőségekkel csupán a jogalkalmazás jogpolitikai elveinek figyelembe vétele mellett élhetünk helyesen. Az adott társadalmi helyzet, a jogeset konkrét körülményei döntenek el, hogy komplex módon kell-e a különféle jogágak szankcióit alkalmazni, vagy elégséges csupán az egyik vagy a másik típusu represszió kirovása. A jogellenes magatartásokkal szembeni társa-

dalmi védekezés állami-jogi megszervezése a büntet-
tet is megvalósító tilos szerződések esetén az ü-
gyész kezében összpontosul. Ebben az összefüggésben
is rá kell mutatnunk az egyes ügyészi felügyeleti
szakágak közötti összehangolt együttműködés, a köl-
csönös információ fontosságára. /49/ A belső jelzés,
szignalizáció mellett azonban az érdemi döntésre hi-
vatott szervek közötti szignalizálás is fontos mód-
szere lehet a tilos szerződésekkel szembeni komplex
védekezés megszervezésének. /Pl. a munkahelyen műkö-
dő uzsorást elmarasztaló polgári bíróság a vállalati
igazgatónak is kézbesítetteti a jogerős ítéletet; a
csendestárssal "dolgozó" kisiparos ügyében a bíróság
az iparhatóságnak szignalizál; a devizasabálysértés-
ben döntő államigazgatási szerv az ügyésznek megküldi
határozatát az állam javára marasztalásra teendő esetle-
ges indítvány végett stb./ Ha kumulatív alkalmazzák a
joghátrányokat, ez az utóbb kiszabott joghátránynál ál-
talanosságban enyhítő tényezőként értékelendő. A Leg-
felsőbb Bíróság 7. számú irányelve időbelileg is a büntet-
tető utnak enged elsőbbséget, részben a büntető hatóság
döntésétől függ a polgári per bíróságának álláspontja.
Az állam javára marasztalásnak rendszerint kisebb tár-
gyi súlya és a büntetőjogi elítélésnél kevésbé diffa-
máló jellege arra teszi alkalmassá az állam javára
marasztalást, hogy viszonylag enyhébb esetekben

a büntettet is megvalósító tilos szerződések egyedüli szankciója legyen. /50/ Ahhoz a kiváncsalomhoz, hogy az állam javára marasztalásra a büntetőjogilag viszonylag enyhébb esetekben kerüljön sor, két megjegyzést szeretnénk fűzni. Az egyik, hogy az említett esetekben kizárólag az állam javára marasztalás fűződik a tilos szerződésekhez, tehát a súlyosabb esetekben a tényállásnak le kell vonni mind a büntető, mind a polgári jogi konzekvenciáit. Másik megjegyzésünkkel arra szeretnénk a figyelmet felhívni, hogy a tilos szerződés "viszonylagos enyhése" nincs ellentmondásban a "súlyos megítélés alá eső magatartásnak" azzal a fogalmával, amely a Legfelsőbb Biróság 7. számú irányelve értelmében az állam javára marasztalás jogpolitikai természetű feltétele. Az előbbi ugyanis a büntettekhez viszonyítja az adott tilos szerződést, s ebben a relációban egy tilos lakáseladás enyhének bizonyulhat, ha az emberölésekkel, a hivatali büntettekkel, vagy rablásokkal vetjük össze. A "súlyos megítélés" viszont annak az összehasonlításnak az eredménye, amellyel a konkrét tilos szerződést a többi tilos szerződéshez viszonyítjuk. Ebben a relációban súlyos megítélés alá eshet a tilos kamatkikötés, az aszinallagmatikus jellegű adásvétel, a lakásból kiköltözés pénzhez kötése stb. is.

Az ügyészi és igazságügyi szervek előtt jelenleg az a feladat is áll, hogy az olykor merev vádemelési gyakorlat folytán a büntetőpolitikában bekövetkezett torzulás hatásait felszámolják, megtalálva az indokolt körben a büntető utról elterelés formáit. /51/ Megítélésünk szerint az állam javára marasztalás, mint a büntető utról elterelés egyik eszköze is kiképezhető lenne a büntetőjogban "viszonylag enyhe", de a polgári jogban "súlyos megítélésű" tilos szerződések reprimálása útján. /52//Üzsora, árdrágítás, üzérkedés, devizabüntettek stb. esetén./ A polgári perút választása perökonómiai okokból is előnyös, mert a másik felet esetleg megillető restitúciós és egyéb /pl. kártérítési/ igény egyetlen eljárásban bírálható el. Az un. adhéziós per erre nem mindig ad lehetőséget.

A tilos szerződéseket mint büntetteket sújtó büntetőjogi köznekvenciától eltérő az a helyzet, ha a tilos szerződés tárgyát a büntetőbiróság elkobozta. A 7. számú irányelvet megelőző években a bírói gyakorlatot e téren kezdetben általában az jellemezte, hogy halmozva alkalmazta a kétféle joghátrányt. /53/ Utóbb ingadozás volt tapasztalható az ítékezésben a kétféle joghátrány viszonyát illetően. /54/ Az ügyészek eleinte azt az iránymutatást kapták /55/, hogy az elkobzás nem zárja ki sem a fél restitúciós igényét, sem pedig

az állam javára marasztalást. A szakirodalom általában kerülte a kategórikus fogalmazást, s arra az álláspont-
ra helyezkedett, hogy a kétféle joghátrány nem alkal-
mazható egymástól függetlenül: az elkobzást követően
az állam javára marasztalás mellőzése célszerű. /56/
A Legfelsőbb Biróság 7. számú irányelve az elkobzást
elrendelő, a vagyoni előny értékének megfelelő összeg,
illetőleg az elkobzás alá eső érték megfizetésére kö-
telező, továbbá ez utóbbit mellőző bírósági határoza-
tokat az állam javára marasztalás szempontjából eljá-
rásjogi tekintetben prejudiciális kérdésnek, anyagi
jogi tekintetben res judicatanak tekinti.

Az irányelv nem nyilvánít ugyan határozottan véleményt
abban, hogy a büntetőbiróság döntésének ítélt dolog mi-
volta pozitívjogi kényszerűsége avagy jogpolitikai
megfontoláson alapszik-e, azonban az irányelv indoko-
lásának szavai, melyek az állam javára marasztalás
"jellegével és céljával" zárják ki a kétszeres elvonást,
arra mutatnak, hogy a Legfelsőbb Biróság jogpolitikai
okokból foglalt állást az ismertetett módon. Megítélé-
sünk szerint az állam javára marasztalást a büntetőbi-
róság által alkalmazott elkobzás stb. általában pozi-
tívjogi alapon zárja ki.

A nem helyettesíthető dolog elkobzásával ugyanis lehe-

tetlenné vált a restitúció, vagyis az ilyen dolog elkobzása az utólagos irreverzibilitás fogalomkörében okozza az állam javára marasztalás kizártságát. Ha a büntetőjogi intézkedések a dolog pénzértékére terjednek ki, a restitúcióra kötelezett személy helyzete nem súlyosbodhat, mert nem-helyettesíthető dolog ellenértékének elvonása esetén a polgári jog szerint a szerződés restituálhatatlan, ha pedig helyettesíthető dolgot váltott fel a pénzfizetésre kötelező büntetőbírósi határozat, a polgári jog szerinti "rosszabbik eset" szerint áll helyt a határozat címzettje: pénzzel váltja fel az állam irányában a kapott szolgáltatást.

Egyetlen esetben lehet csupán pozitívjogi szempontból kétséges a büntetőjogi intézkedésnek az állam javára marasztalást kizáró hatálya: amikor helyettesíthető dolog elkobzását rendeli el a büntetőbírósi határozat. Ilyenkor ugyanis a polgári jogilag felelős személy restitúciós követelése fajlagosan felváltó szolgáltatásra terjed ki. /Pl. egy hordó bort adott jutalmul a felbujtó a tettesnek, s azt elkobozzák. Egy hordó bor - visszajár./ Véleményünk szerint ez az az eset, amikor a visszajáró szolgáltatás elvonása jogpolitikai alapon zárja ki az állam javára marasztalást. A szolgáltatás fajlagos felváltása ugyanis a szolgáltatás elfogadójára számára jelentene kétszeres hátrányt, nem pedig a

*hisz a marasztalás
kizárja, hogy a pénzzel
váltó szolgáltatást csak
kiszármaztatásból
lehet helyettesíteni!*

tilos szerződés alapján szolgáltató, vagyis az állam javára marasztalással sujtandó fél számára.

Ha a tilosan szerzett vagyoni érték elvonásánál a büntetőbiróság méltányosságot gyakorolt, ez a 7. számú irányelv szerint ugyancsak kizárja - a fennmaradó keretben - az állam javára marasztalást. Ez a megoldás kétségkívül helyes abból a szempontból, hogy ugyanazt a tényállást a kétféle bíróság ne ítélhesse meg egymástól eltérően, vagyis e megoldás az egységes jogalkalmazás alapkövetelményének egyik konkretizálási módját jelenti. Bár a büntető és a polgári per bírósága nem teljesen azonos szempontok alapján vonja le a büntetést is megvalósító tilos szerződés kétféle jogkövetkezményét, mégis el kell ismerni a büntetőbiróság álláspontjának prioritását, amely a tényállás átfogóbb és mélyebb ismeretében s rendszerint az egyidejűleg alkalmazott büntetőjogi repressziót is figyelembe véve dönt.

bg./ A tilos szerződések érvénytelenségük ellenére nem vezethetnek állam javára marasztaláshoz abban a körben, amelyben a jogviszonyt fenntartotta a bíróság. Tehát a hatályossá nyilvánítás esetében /ptk. 237.§ /2/ bek./, feltéve, hogy nincs ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás, továbbá a szerződés módosítása esetén a szinallagma keretei között /ptk. 201.§ /2/ bek. és 202.§

/2/ bekezdés b. pont, illetve tartozáselengedés esetén azon túl is a ptk. 202.§ /3/ bekezdése szerint/ /57/, valamint hatályban tartás esetén /ptk. 237. § /4/ bekezdés az állam javára marasztalás nem foghat helyt.

bh./ A 7. számú irányelv "halmozott uzsora" esetén csak a legmagasabb összegű kölcsönszerződés alapján engedi meg az állam javára marasztalást. A Legfelsőbb Biróság szerint az újbóli elvonás "tulmenne a jogintézmény célján". Ez a megoldás véleményünk szerint de lege lata erősen aggályos. Aligha találni ugyanis hozzá a törvényből támpontot, ugyanakkor nem veszi figyelembe azt a fokozott társadalmi veszélyességet, amit a tilos szerződések halmozása jelent. Az irányelv tehát megítélésünk szerint ott gyakorol méltányosságot, ahol nézetünk szerint éppen a fokozott szigor indokolt. Más kérdés, hogy de lege ferenda mennyiben helyeselhető az uzsorás szerződéseknel a mindenkor kötelező konfiskáció. /58/

c./ Az állam javára marasztalás mértéke. A Legfelsőbb Biróság 7. számú irányelvének egyik lényeges vonását abban látjuk, hogy éles határvonalat húzott az állam javára marasztalás lehetősége és szükségessége közé. Az előbbi alapján pozitívjogi kérdés, és az

állam javára marasztalás feltételeinek konjunktív együttesét jelenti. Az állam javára marasztalás szükségessége ezzel szemben jogpolitikai jellegű fogalom, s arra utal, hogy a tilos szerződés "a szocialista jog és erkölcs szabályai szerint súlyos megítélés alá esik". Az irányelv idézett megállapításának magva a súlyos megítélés fogalma. Ez a terminológia a magatartás objektív - társadalomra veszélyes - és szubjektív - felróható - oldalának egységét fejezi ki. /59/

A 7. számú irányelv az alább említendő formában kitér azokra a tényezőkre is, amelyeknek jelentőségük lehet az állam javára marasztalás mértéke szempontjából. Ezeket nevezzük az állam javára marasztalás mértékét meghatározó, vagy röviden releváns tényezőknek. A Legfelsőbb Biróság irányelvének általános jellegéből következik, hogy az állam javára marasztalás alkalmazásának mértékére az említett irányelv az általános szintjén adott direktivákat. Ezeknek a direktiváknak az általános jellegét fejezi ki mind az irányelv 1/a. pontjának /2/ bekezdésében adott példalózó felsorolás /"különös figyelemmel kell lenni"/, mind az irányelv indokolásában használt gyűjtőfogalom /"az eset összes körülményei"/.

Az alábbiakban a különös szintjén szeretnénk vázlato-

san összefoglalni a releváns tényezők egyes csoportjait, az egyes releváns tényezőket, és azok kihatását az állam javára marasztalás mértékére.

Az életviszonyok szakadatlan változása teremti is a releváns tényezőket, ugyanakkor másokat megszüntet. Nemcsak a releváns tényezők, hanem a rájuk vonatkozó társadalmi felfogás is változik. Vannak releváns tényezők, melyek az adott tilos szerződéstől függően vezethetnek az állam javára marasztalás enyhítésére is, súlyosítására is. Pl. a szerződő fél fiatal kora, mint tapasztalatlanságát okozó körülmény csökkenti felelőségének mértékét, ha egy kisiparos biztatására azzal csendestársi viszonyra lép. Súlyosít viszont a fiatal kor, ha a másik szerződő féllel ennek haragosa megvereését pénzért elvállalja. Van olyan releváns tényező is - a családos állapot -, amely ugyanazon tényállás mellett hat a súlyosítás és az enyhítés irányában is. Az elvárhatóság vonalán ugyanis a családos állapot felelősség-növelő, az anyagi teherbíróképesség vonalán viszont enyhítő tényező. Az állam javára marasztalás mértékét meghatározó tényezőket a fenti nehézségek ellenére is csoportosítani lehet, sőt szükséges. A Legfelsőbb Biróság 7. számú irányelve a releváns tényezőket két csoportra bontotta. A releváns tényezők egyik csoportját azok az objektív társadalmi mozzanatok al-

kotják, amelyek az ügy társadalmi jellegével, társadalmi összefüggéseivel és az ügy társadalmi hatásával kapcsolatosak. A releváns tényezők másik csoportjába mind objektív, mind szubjektív jellegű körülmények tartoznak, amelyeknek közös sajátja, hogy valamilyen módon a jogsértő személyéhez fűződnek. Ezek sorába tartozik a jogsértő magatartásának felróhatósága, személyi, családi, valamint vagyoni viszonyai. Az irányelvben alkalmazott felosztás több okból is lényeges. Rámutat egyfelől a sokoldalú tényfeltárás és értékelés szükségességére. /60/ Másfelől a releváns tényezőknek nemcsak "térbeli", hanem időbeli szóródására is rávilágít, arra, hogy a releváns tényezők egy része a szerződéskötést megelőzően, további része azzal együtt keletkezik, végül más releváns tényezők a szerződés megkötése után jönnek létre. /61/

Az egyéni, illetve a társadalmi tényezők szerinti felosztás mellett lehetséges a releváns tényezők másfajta csoportosítása is. Ez a felosztás a releváns tényezők eredménye szerint tett különbségeken alapul, s a büntetőjog analógiájára az állam javára marasztalás mértékét enyhitő, illetve súlyosító tényezőket ismer.

A bírói gyakorlat az állam javára marasztalás mértékét enyhítő tényezőket jobban kidolgozta, mint a su-

lyosító tényezőket. Ennek okát abban látjuk, hogy a 7. számú irányelv előtt az ügyészi indítvány gyakran a teljes restitúciós keret elvonására kiterjedt, s a bíróság, ha az indítványtól el kívánt térni, nyilván az enyhítő tényezők számbavételét látta indokoltnak. Az ügyészi indítványozási gyakorlat az utóbbi években jelentékenyen differenciálódott. Ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy gyakran irányul részleges állam javára marasztalásra az indítvány, hanem abban is, hogy - tükrözve a tilos szerződések regresszióját - egyre ritkábban kerül sor ilyen indítványra. 1967. I. félévében mindössze 164 esetben tettek országosan indítványt az ügyészek állam javára marasztalásra, míg 1966. I. félévében 239 esetben.

Az állam javára marasztalás mértékét enyhítő tényező a családos állapot /62/, a nehéz anyagi helyzet, a jogsértő vagy az általa eltartott személy súlyos költségkihatású betegsége /63/, az elállás a tilos szerződés teljesítésének befejezésétől /64/, és az is, ha a tilos szerződés megkötésére - a korábbi évek joggyakorlata szerint - a ptk. hatályba lépése előtt került sor. Birói gyakorlatunkban fejlődött ki az a jogalkalmazási szempont is, hogy a tilos szerződés óta eltelt hosszabb idő /65/, valamint a tilos szerződés emberileg menthető indokai /66/ az állam javára marasztalás

mértékét enyhítik, illetve a konfiskációt kizárják. Óvatos megközelítést igényel a jogban való járatlanság mint enyhítő tényező. /67/ Ez ugyanis felróható is lehet /pl. a jogszabályellenesen szerkesztett szerződési blanketta esetében//68/, vagy közömbös is, pl a tilos szerződéstől tartózkodás egyuttal alapvető erkölcsi követelmény is/. Enyhítőleg hat viszont a jogban való járatlanság, - állapította meg egy bírói ítélet - ha külföldről nemrég áttelepült személy köt olyan tilos szerződést, amely korábbi hazájában megengedettnek minősülne. /69/ Nézetünk szerint azonban ilyen esetben a jóhiszemű tévedés egyenesen kizárja a csalárdságot, ezáltal az állam javára marasztalást is. Ugyanigy a konfiskációt csalárdság hiánya okából zárja ki a bírói gyakorlat szerint korábban enyhítőként értékelt az az eset is, ha a tilos szerződésre az üzleti életben járatos személy olyan személyt vesz rá, aki a pénzügyekben járatlan. /70/ A felróhatóság "összemérésére" egyébként annál is inkább szükség van, mert az állam javára marasztalás hasonló esetekben /csendestársaság/ esetleg egyedül a kevésbé felróható módon eljáró felet /a pénzestársat/ sújthatja. /71/ A Legfelsőbb Bíróság 7. számú irányelve viszont elejét akarja venni olyan helyzetek létrejöttének, amikor egyedül azt a felet éri hátrány, aki a szerződés létrejöttében a kevésbé vétkes. /72/ Óvatos meg-

közelítést igényel a "becsületes, de elmaradt gondolkodási ember", mint enyhítő tényező fogalma is. /73/

A szerződési tilalmak ugyanis rendszerint erkölcsi alapkövetelmények. A társadalmi fejlődés ugyanakkor egyre fokozottabb követelményeket támaszt a társadalom tagjaival szemben: nemcsak a becsületesség hiánya, hanem az elmaradt gondolkodásmód is egyre inkább felróható. Az idézett megállapítás a 7. számú irányelv meghozatala előtt abból a helyes megfontolásból indult ki, hogy a bíróságok megszorítólag alkalmazzák az állam javára marasztalást. A korábbi évek jogalkalmazási gyakorlatához viszonyítva sem lehet egyetérteni viszont azzal a felfogással, amely a tilosan szerződő fél dolgozó mivoltát enyhítő tényezőnek értékelte. /74/ A munkavégzés ugyanis minden munkaképes állampolgár alkotmányos joga és kötelezettsége. Enyhítő tényezőnek tartjuk ezzel szemben a rendkívüli munkateljesítményt. Ugyancsak enyhítő az eredeti állapot önkéntes helyreállítása. Csökkenti az állam javára marasztalás mértékét, ha más jogágazatok szabályai szerint már eljártak a tilosan szerződő fellel szemben. /Kivéve az elkobzást stb., mert az egyenesen kizárja a konfiskációt./ Előbbi felfogásunk arra a jogpolitikai igényre támaszkodik, amely szerint a szankcióknak a maguk összességében kell kifejteniük a kellő nevelő hatást. Ugyanigy a már alkalmazott állam javára marasztalás enyhítőleg hat a bün-

tetőjogi büntetésre. /75/

Az állam javára marasztalás mértékét sulyosító tényezők sorában emlithető, ha egyetlen szerződéssel a jogsértő több tilalmat is megvalósított, valamint az az eset is, ha a jogsértő több tilos szerződést is kötött. Találkoztunk olyan ítélettel, amely a "spekulatív célzatot" sulyosítóként értékelte. /76/ Ha spekulatív célzaton a tilos jövedelemszerzésre irányuló szándékot kell érteni, ennek sulyosító tényezőként való figyelembe vétele nem indokolt, mert ez a szándék a tilos szerződések szükségszerű velejárója. Sulyosító tényező viszont a visszatérő jövedelemszerzés célzata, vagyis az üzletszerűség. Sulyosító tényező a tilos szolgáltatás különösen jelentékeny értéke, valamint az adott tilos szerződéstípus elszaporodottsága is. Sulyosít az a körülmény is, ha a tilos szerződés megkötéséről a felek környezete, a közvélemény a szokásosnál nyugtalanabbul és felháborodottabban értesült. Ez ugyanis arra mutat, hogy a tilos szerződés a közösség nyugalalmát, fegyelmét, esetleg jóhírnevét is károsan érintette. Növeli a tilos szerződés sulyát, ha a tilosan eljáró fél a személyében olyan adottságokat hordoz, amelyek vele szemben megemelik az elvárhatóság szintjét. /Pl. a hitelvező mint az adós munkahelyi felettese adott tilos mértékű kamatra kölcsönt./ /77/ A tilos szerződés

teljesítésének eszköze is megnövelheti a szerződő fél felelősségét. /Pl. a kontár a vállalatától eltulajdonított anyagot épít be a megrendelő lakásán. / /78/ Releváns lehet valamelyik fél oldalán - adott esetben a súlyosság szempontjából - , ha a tilos szerződés megkötésére ő beszélte rá a másik felet, vagyis nagyfokú "ajánlati aktivitást" mutatott.

A joggyakorlatban leggyakrabban előforduló, bár nem mindig értékelt, releváns tényezők csoportosítása, illetve felsorolása után joggal vetődik fel a kérdés, hogy a releváns tényezők milyen intenzitásúak, milyen súlyúak. Erre a kérdésre általánosságban a polgári jogban is ugyanaz a válasz adható, mint a szankciók kiszabásánál mérlegelést engedő más jogágak szabályainak alkalmazásánál: a tényezőket nem összegezni, hanem egymással mérlegelni kell. Ennek az elvnek az alkalmazásához azonban kiképezhető egyfajta módszer.

ca./ Minthogy az állam javára marasztalás mint felelősségi szankció vétkes /csalárd/magatartás reakciója és egyben elhárító eszköze, úgy véljük, hogy a leg-erőteljesebb értékelést azoknak a tényezőknek szükséges biztosítani, amelyek a jogsértő vétkekességével függnek össze.

cb./ Kisebb intenzitású tényezőként lehet kezelni az olyan tényezőt, amely összefügg bár a jogsértő személyével, nem függ azonban össze a jogsértő vétkekességével. Az ilyen jellegű tényezők ugyanis a vétkekességtől függetlenül szabnak határt az állam javára marasztalás mértékének. /Pl. ugyanannak az összegnek az elvonása másként érint egy tehetőset embert, mint egy szegényt./

cc./ A legkisebb intenzitásúak nézetünk szerint azok a tényezők, amelyek sem a jogsértő vétkekességével, sem személyével nem függenek össze. /Pl. az adott tilos szerződésfajta elszaporodottsága./ Ezek a tényezők kizárólag az általános megelőzés szolgálatában értékelhetők. A polgári bíróság elé azonban általában olyan tilos szerződések kerülnek, amelyek sem számuk sem jelentőségük miatt a szorosán vett társadalmi szempontok túlzott figyelembe vételét nem indokolják. Adott esetben a generális prevenció szempontja önálló jelentőségre is szert tehet, ha pl. a tapasztalatok szerint jelentékeny részükben latensen maradó tilos szerződés kerül a bíróság elé./79/

Jegyzetek a VI. fejezethez

1. Grosschmid: op. cit. 103. p.
2. G.B.: op. cit. 297-298. p.
3. Eörsi: Jogpolitikai elvek 269. p.
4. Asztalos: Szankció 194. p.
5. Graf, Heinz: Die wirtschaftliche und rechtliche Bedeutung des "vorläufigen Preises" und des Kostenlimits. Vertragssystem. 1966. 361-363. p.
6. A szukcessziv megegyezés egyébként szabadpiaci árak mellett csökkenti az árkikötéssel kapcsolatos tilalmak megsértésének lehetőségét: a szolid ár biztosítéka lehet.
7. Knapp: Tankönyv 215. p.
8. Szladits: op. cit. 138. p.
9. Rjanszencev: op. cit. 194. p.
10. Dt. II. kötet 116. p.
11. Asztalos: Szankció 192-194. p.
12. Kemenes: op. cit. 54. p.
13. Eörsi: Alapproblémák 231. p.
14. Világhy - Eörsi: op. cit. 389. p.
15. Weiss: A polgári jogi semmisség néhány kérdése. J.K. 1965. 196. p. /A továbbiakban: Weiss: Semmisség/
16. Weiss: A polgári jogi semmisség néhány kérdése. /Előadás az ELTE Polgári Jogi Munkaközösségének 1965. márciusi ülésén./ /A továbbiakban: Weiss: Előadás /
17. Asztalos: Szankció 215-216. p.
18. Weiss: In integrum restitució vagy szerződésmódosítás a Ptk. 201. és 202. §-aiba ütköző ügyleteknél. Magyar Jog 1966. 217-220. p.
19. Benedek Károly - Világhy Miklós: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Magyar Jog 1962. 308. p. - Solt Kornél: Az érvénytelen szerződéskötés jogkövetkezményeiről. Jogtudományi Közöny 1963. 397.p. /A továbbiakban: Solt: Érvénytelen szerződéskötés /
20. Benedek - Világhy: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Magyar Jog 1962. 309. p. - Vasziljev: op. cit.

21. A lengyel Kötelmi Kódex 130. cikk 1. §-a kizárta a tudatosan tilos, vagy erkölcstelen szerződés alapján teljesített szolgáltatás visszakövetelhetőségét.
22. Hasonló nézetet vall Simitis, Spiros: Die faktischen Vertragsverhältnisse, als Ausdruck der gewandelten sozialen Funktion der Rechtsinstitute des Privatrechts. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1957. 543-544. p.
23. Asztalos: Szankció 240-278. p. - Weiss: Érvénytelenség 756-875. p.
24. Az állam javára marasztalás jogirodalmából 1. Asztalos, Benedek, Benedek-Világhy, Beck, Bratusz, Chrisztov, Eörsi, Fábri, Fürst Mátvás, Gáspárdy, Genkin, Gurevics, Hernádi-Virágh, Joffe-Tolsztoj, Kafarski, Kemenes, Kraszavcsikov, Kubitsch, Liszkovec, Nizsalovszky, Novickij, Posch, Rabinovics, Rjaszencev, Sahmatov, Solt, Szalkai-Szilberek, Tasker, Vaszilev, Venediktov, Weiss, Zankovszkaja-Kabalkin, Zoltán munkáit./Bibliográfiai adatok a jegyzetekben, illetve az irodalomjegyzékben./
feladatunkhoz képest nem felhívható!
25. Novickij: op. cit.
26. Genkin: Nyegyecsztvityelnosztj szgyelok, szoversennüh sz celju, protyivnoj zakonu. Moszkva 1947. 40. p. - Zakovszkaja, Sz. - Kabalkin, A.: O kogyifikacii grazsdanszkovo zakonodatyelsztva. Szocialisztjicseszskaja Zakonnosztj 1957. 6. 24. p.
27. Gurevics, M.: Pravovije poszledsztvija priznanyija szgyelok nyegyecsztvityelnümi Szovjetszkaja Jusztjicija 1966. 4. 22. p. - Joffe, O.Sz. - Tolsztoj, J.K.: Osznovü szovjetszkovo grazsdanszkovo zakonodatyelsztva. Leningrád 1962. 49.p.
- Sahmatov: op. cit. 481. p. A törvénybe ütközés szük értelmezését támadja Rabinovics: op. cit. 30. p. - Rajher: op. cit. 62. p.
28. Tasker: op. cit. 114. p.
29. Rajher: op. cit. 53. p. 1. jegyzet.
30. Eörsi: Felelösség 327-328., 341., 347-349. p.
31. Asztalos: Szankció 263. p.

32. A ptk. 237. § /1/ bekezdésében a törvény egy apró "szépséghibája" is felfedezhető. Míg ugyanis a ptk. 200. § /2/ bekezdése a kisegítő szerződési tilalomba ütköző szerződést csak az általa védett érdekek nyilvánvaló sérelme esetén nyilvánítja semmissé, addig a semmisségnél súlyosabb szankció feltételei között a "nyilvánvaló" kitétel elmaradt.
33. Asztalos: Szankció 263. p.
34. Kemenes: Az uzorás szerződések szabályozásának vitás kérdései a Polgári Törvénykönyv tervezetében. J.K. 1957. 146. p. /A továbbiakban: Kemenes: Uzorra/
35. Benedek - Világhy: Száz jogeset 228. p.
36. Az irodalomban gyakran hangsúlyozták, hogy állam javára marasztalásnak "többlet-tényállás" esetében van helye. Solt: Érvénytelen szerződéskötés 393. p. - Solt: Tipikus tényállások az érvénytelen szerződések hatályossá nyilvánítása köréből. Magyar Jog 1964. 21.p. 2. jegyzet /A továbbiakban: Solt: Tipikus tényállások/ - Weiss: Érvénytelenség 859-860. p. - Zoltán: Adásvétel 108. és 119. p. A többlet-tényállás kifejezést a szerzők nem teljesen azonos értelemben használják. Solt az érvénytelenséghez viszonyítva a ptk. 237. § /1/ bekezdésének valamennyi feltételét többlet-tényállásnak nevezi. Weiss ezzel szemben a tilosság mellett kívánja meg a többlet-tényállás fennforgását. Az állam javára marasztalásnak az érvénytelen szerződésben rejlő feltételeire vonatkozik - a szubjektív oldalon - az a szakirodalmi kifejezés is, amely szerint állam javára marasztalás csak a "felróhatóság minősített eseteiben" lehetséges. Weiss: Érvénytelenség 756.p. - Zoltán: A Legfelsőbb Bíróság 7. számú irányelvről. Magyar Jog 1967. 32.p. /A továbbiakban: Zoltán: Irányelv./ A többlet-tényállás kifejezéssel szemben felhozható az az ellenvetés, hogy nem analitikus fogalom: a szubjektív és objektív oldal egységes megjelölésére szolgál, s a törvény szavait ismétli meg. /Solt/ A "felróhatóság minősített esetei" kifejezés is "felbontatlan zárójel" tartalmaz, mert adós marad az idevágó esetekkel. Megítélésünk szerint helyesebb különbséget tenni az objektív oldal - tilosság - és a szubjektív oldal - csalárdság - között.
37. Asztalos: Szankció 210-225., 238., 253., 363.p. - Benedek - Világhy: Száz jogeset 226. p. - Rajher: op. cit. 65. p. - Solt: Érvénytelen szerződéskötés

392. és 397. p. - Solt: Tipikus tényállások 20.p.
- Vékás Lajos: Az érvénytelen szerződés bírói hatályossá nyilvánítása. Magyar Jog 1963. 500. p. -
Világhy - Eörsi: op. cit. 214. p. - Weiss: Érvénytelenség 762-779. p.
38. Álláspontunktól eltérően mind a bírói gyakorlat /53 Pf. 23.227/1965/10/, mind a ptk. Indokolása /158. p./ a ptk. 201. § /2/ bekezdése szerinti szerződéseknél az egyoldalú konfiskációt is kizártak tartja. Ugyanigy Weiss: Érvénytelenség 781. p.
39. Weiss: Semmisség 200. p.
40. Dt. II. 88. 101-102. p.
41. Legfelsőbb Bíróság P.törv.III. 20.947/1965. BH. 1966. 265-267. p. 4904. számú jogeset.
42. Weiss: Érvénytelenség 872. p.
43. Weiss: Érvénytelenség 874-875. p.
44. Asztalos: Szankció 274. p. Ugyanott az örökös marasztalását mellőző - vidéki - bírósági döntésekre hivatkozás.
45. A restitúcióra jogosult halálával lehetetlenül a konfiskáció abban a sajátos esetben, ha a szolgáltatás tárgyának örököse az állam lesz. Ilyenkor az állam örökösi minősége zárja ki az állam javára marasztalást.
46. Pl. az uzsorás szerződés nem jelenti feltétlenül az uzsora büntetést is: az előbbi tágabb körre terjed ki. L. a Budapesti Fővárosi Bíróság elnökének 27. számú Tájékoztatójában a 12. p. közölt 784. számú jogesetet. /A továbbiakban: Tájékoztató/
47. Szalkai Sándor - Szilbereky Jenő: Polgári perben az állam javára marasztalás eljárásjogi kérdései. Magyar Jog 1961. 179. p. - Weiss: Érvénytelenség 868. p.
48. Benedek: Az állam javára marasztalás egyes kérdései a Ptk. tervezet alapján. Magyar Jog 1958. 266. p.
49. A szakágak együttműködésének fokozásáról I. Kerek Lajos korreferátumát Benedek: Előadás 45. p.

50. Benedek - Világhy: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Magyar Jog 1962. 309. p. - Benedek - Világhy: Száz jogeset 228. p. - Eörsi: Az állam javára való marasztalás alapkérdései a Ptk. tervezetével kapcsolatban. Magyar Jog 1958. 334. p. - Kemenes: Uzsora 146. p. 8. jegyzet. - Ptk. Indokolás 184. p. - Ptk. Tervezet Indokolása 199.p. - Szalkai - Szilberek: op. cit. 179. p. - 104/1961.Legf.Ü. számú körlevel.
51. Nagy Zoltán: A bűnözés néhány kérdéséről. Társadalmi Szemle 1967. 8-9. 59-68. p.
52. Az "enyhe" és "sulyos" dialektikája csupán ebben a konkrét összefüggésben érvényes. Nem vizsgáljuk azt a kérdést, hogy általában a büntetőjogi, illetve a polgári jogsértések-e a sulyosabbak. Ebben a kérdésben l. Matvejev, G.K.: A polgári jogellenes cselekmény. Cikkgyűjtemény a külföldi jogi irodalom köréből. 1955. 295-301. p.
53. Kubitsch: op. cit. 16.p.
54. Fábri: op. cit. 14-15. p.
55. Ügyészügyi Közlöny 1963. 7. 58. p. 91.sz. iránymutatás.
56. Benedek: A polgári jog legfontosabb alapelvei. Jogtudományi Közlöny 1964. 635. p. - Benedek - Világhy: Száz jogeset 415. p. - Szalkai - Szilberek: op. cit. 179. p. - Weiss: Érvénytelenség 868. p. szögezi le egyedül, hogy az állam javára marasztalás és az elkobzás egymást kizárják. Ugyanígy a külföldi jogirodalomban Kafarski, Alexander: Quasi-kara z art. 412. k. c. Panstwo i Prawo 1966. 87. p. - Zoltán: Adásvétel 123. p. szerint az állam javára marasztalás elkobzás esetén sem kizárt.
57. Weiss: Érvénytelenség 781. p.
58. Weiss: Érvénytelenség 857. p. szerint kötelező, de mérsékelhető állam javára marasztalás lenne helyes uzsoránál. - A halmozott uzsora már évek óta jogalkalmazási vitakérdés volt. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának tanácsvezetői értekezlete 1963. El.II. C.5/3. számon foglalkozott a problémával.
59. Zoltán: Irányelv 32. p.
60. Az állam javára marasztalás egyéniesítésére és a sokoldalú tényfeltárás szükségességére a 7.sz.

- irányelv előtt a jogirodalom és a bírói gyakorlat egyaránt több ízben mutatott rá. Asztalos: Szankció 255. p. 47. jegyzet - Weiss: Érvénytelenség 837. és 860. p. - A Budapesti Fővárosi Bíróság 46. Pf. 28.427/1964/12, 46. Pf. 20.939/1965/86, 46.Pf. 24.315/1966/22, 36. számu Tájékoztató 11. p. 1045. számu jogeset.
61. Csak részben értünk egyet Nizsalovszkynak a ptk. megalkotása előtt kifejtett azzal a nézetével, mely szerint a visszatérítési igényt megelőzően keletkezett ténybeli mozzanatok a relevánsak. Nizsalovszky Endre: Az állam javára marasztalás - visszatérítés helyett. Magyar Jog 1958. 79. p. /A továbbiakban: Nizsalovszky: Állam javára marasztalás/ A tilos szerződés teljesítése után bekövetkező releváns tényező pl. a felelős személy elszegényedése, a közvélemény reagálása stb.
62. P.I. 21.760/1964/6. /I. és III.ker. Bíróság /
63. P.I. 23.203/1962/5.
64. P.törv. III. 21.543/1962.Dt.II.250.p. 279-280.p.
65. P.I. 21.304/1964, 46.Pf. 29.743/1964/10.
66. 46.Pf.28.539/1965/14.
67. Benedek: Előadás 24.p. - Zoltán: Adásvétel 119.p. - Dt. I. 88. 94-95. p. - 35. számu Tájékoztató 9. és kövl p. 1009.sz. jogeset.
68. A jogszabályellenesen szerkesztett termelési és terményértékesítési szerződésekről informál Horeczky - Vékás: op. cit. 155. p.
69. 27. számu Tájékoztató 30.p.
70. 46. Pf. 26.049/1961.
71. Weiss: Érvénytelenség 605. p.
72. Weiss: Érvénytelenség 861. p.
73. Benedek - Világhy: Száz jogeset 229.p.
74. 53.Pf. 25.588/1965/15.
75. Kafarski: op. cit. 86.p.
76. 30. számu Tájékoztató 10.p. 867. számu jogeset.
77. P. 20.832/1963/8. /XXII.ker. Bíróság/
78. Benedek: Előadás 32. p.
79. Venediktov, A.V.: A szocialista tulajdon védelme a Szovjetunióban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1955. 200.p. 207. jegyzet.

VII. fejezet A tilos szerződések egyéb jogkövetke-
ményei

1. Tilos szerződések érvénytelenségi szankció nélkül

A tilos szerződésekhez rendszerint az érvénytelenség /semmisség, megtámadhatóság/ szankciója járul, kivételesen azonban a tilos szerződésekhez az érvénytelenségi szankciókon kívüli jogkövetkezmények is kapcsolódhatnak. Az egyes országok magán-, illetve polgári joga e részletkérdésekben a leglényegesebb eltérést abban mutatja, hogy bizonyos jogrendszerek a tilos szerződések kizárólagos jogkövetkezményévé avatják az érvénytelenséget /pl. a csehszlovák ptk. 39.§-a/, mások viszont /a BGB 134. §-a, a lengyel ptk. 58. cikkének 1. §-a, a magyar ptk. 200. § /2/ bekezdése stb./ az érvénytelenség és a tilosság valamennyi jogkövetkezménye között "ollót" hagynak.

A tilos szerződéseknek az érvénytelenségen kívüli elsődleges jogkövetkezményeit összefoglalóan nem lehetséges megjelölni, mert e szerteágazó jogkövetkezmények nem alkotnak az érvénytelenséghez hasonlóan egységes dogmatikai kategóriát. Egy részük speciális szabályon nyugszik /pl. a relativ hatálytalanság/, más jogkövetkezmények pedig a szabályosan létrejött jogviszonyok

szabályai szerint alakulnak /pl. szóban kötött tervszerződés/. Ha ezeknek a szerteágazó jogkövetkezményeknek összefoglalására teszünk kísérletet, az csupán annak a kategorizálásnak a keretén belül lehet sikeres, amely szerint a tilos szerződésekhez az érvénytelenségen kívül járuló jogkövetkezmények egy része szankciós jellegű, másik része pedig joghatás jellegű. /Az előbbire példaként idézzük az actio Pauliana szabályait, az utóbbira a csehszlovák Gazdasági Törvénykönyv 23. §-ának /3/ bekezdését, mely a szerződést aláíró személy hivatali állásának kötelező feltüntetés hiányában is a jognyilatkozatot érvényesnek ismeri el./ A malitia supplet aetatem és néhány más esetben az érvényesség szankcióvá válik az egyik féllel szemben: az érvénytelenség nélküli tilos szerződések tehát a tipizálásnak sem engedelmeskednek feltétlenül.

A jogkövetkezmények és az érvénytelenség közötti "ol-
lóban" lévő eseteket, ha azok joghatást eredményez-
tek, a pandektisztikában kialakult szóhasználattal
leges minusquamperfectae néven emlegették az iroda-
lomban. Helytállóan nevezi Asztalos /1/ azt a csoportosítást, melynek egyik tagja a tilos, de érvényes
szerződés volt, meghaladottnak, s olyannak, amely nem
terjed ki a teljes jogkövetkezményi kör általánosítá-
sára. A lex minusquamperfecta kategóriája sem terjedt

és terjed ki az érvénytelenségen kívüli összes esetre, hiszen pl. a burzsoá magánjog is ismerte, illetve ismeri azt a jogi módszert, hogy a tilos kikötés helyébe a jogszabályi rendelkezés lép /imperatív jogrendezés/ és a relativ hatálytalanság szabályát. A pandektisztikából ismert fogalom gyengéje az is, hogy a jogellenességet és a felróhatóságot összeolvasztva fejezi ki, mint olyan kategória, amelynek fennforgása esetén a tilos szerződéshez valamilyen represszív szankció, "büntetés" járul. Felróhatóság hiányában azonban a tilos, de érvényes és büntetendő szerződés gyakorlatilag lex imperfecta alá esik, mert a represszív szankció csak felróhatóság esetén nyerhet alkalmazást.

A tilos, de nem érvénytelen szerződések pozitívjogi bázisa a magán-, illetve polgári jogi kódexekben többnyire fellelhető általános szankcionáló szabály, amely a jogszabályba ütközés esetére kivételként a semmisség mellőzését rendeli. A magánjog idevágó szabályai közül a legszélesebb jogirodalmi kommentálásban a BGB 134.§-a készült. A német magánjogi doktrinát ezen a téren az jellemzi, hogy sok esetben jogpolitikai jellegű mérlegeléstől tette függővé a tilos szerződés semmisséggel szankcionáltságát, illetve az utóbbi hiányát. Lange /2/ szerint az érvényesség ellen szól az "elriasztási

tendencia" /Abschreckungstendenz/; ha a törvényhozó viszont - folytatja Lange - "az ügyletet nem mint olyat, mint általános anyagi ügyleti típust, hanem csak annak közelebbi körülményeit helyteleníti helye, célja vagy alanya miatt": az ügyletet semmissnek kell tekinteni. Ilyen tilos, de érvényes szerződések szerinte azok, amelyek az egyik félhez intézett tilalmakba ütköznek. Ez utóbbi álláspontra helyezkedik Szladits /3/ és az összehasonlító magánjog körében Szászy /4/ is. Ez a nézet a burzsoá magyar Polgári Törvénykönyv I. tervezetének Indokolásában is kifejezésre jutott. Ilyen tilalmaknak tartották az iparrendészeti és az igazgatásrendészeti tilalmakat. /5/ Ugy szintén a köz- igazgatási és a büntetőjogszabályok megsértése sem tette az ügyletet általában semmissé, ha az ügylet csak az egyik felet sújtja, vagy a tilalom megsértésétől való tartózkodás csak az egyik fél kötelessége. /6/

A tilos, de nem érvénytelen szerződésekre vonatkozó burzsoá felfogások dogmatikai szempontból leginkább figyelemre méltó vonása az egyirányú tilalom kategóriájának kiemelése. Történeti szempontból azonban e nézetek lényegét a közjogi szabályok szerződési jogi irrelevanciájának hangoztatásában látjuk. /7/ Azzal, hogy a közjogi tilalmak megsértéséhez a burzsoá

doktrina a szerződés semmisségét általában nem füzte, az állami be-nem-avatkozás látszatát keltette a magánjogi viszonyokban, holott az állami beavatkozás sajátos módon éppen abban jelentkezett, hogy az állam magánjogi téren passzivan szemlélte a rendszerint a burzsoázia tagjaihoz intézett tilalom megsértését. /Vasárnapi munkaszünetre munkás felvétele, ügyvéd által kötött szerződés az ügyvédek elől elzárt foglalkozás gyakorlására, záróra utáni kiszolgálás, egyházi személy iparüzése Angliában stb. A 948. E.H. az egyik felet az ipari foglalkozásában vagy cselekvési szabadságában korlátozó - tehát a konkurrenciát legyűrő - szerződések bizonyos esetekben érvényeseknek ismerte el./

A szocialista polgári jogokban is felmerült az a probléma, hogy a szerződést, ha jogszabályba ütközik, bizonyos körben érvényesnek lehet-e elismerni. Vaszilev - a bolgár jog kategórikus álláspontját ismételve - leszögezte, hogy minden jogszabályba ütköző szerződés érvénytelen. /8/ Knapp, noha a csehszlovák polgári jog sem ismeri a tilos, de érvényes szerződések kategóriáját, azokban az esetekben, ahol a törvény nem rendel kifejezetten az érvénytelenségi szankciót, az érvényesség, illetve érvényesség kérdésében az eseti mérlegelést mégis szükségesnek tartja. /9/

A magyar ptk. 200. § /2/ bekezdése azt az értelmezési kérdést vetette fel, hogy a törvényben irt "más jogkövetkezmény" kifejezés bármely jogág szankcióját, vagy csak a polgári jogban rögzített jogkövetkezményt jelenti-e. A kérdést alaposan elemző Weiss szerint a "más jogkövetkezmény" kitétel kizárólag a polgári jogban szabályozott következményekre utal. /10/ Helyesen mutat rá arra, hogy az ellenkező interpretáció "rendkívül leszűkítené azt a kört, ahol polgári jogi szankció érvényesülhet." Kifejti továbbá, hogy a polgári jogon kívüli jogágak szabályába ütköző szerződéseknél "a tilalom megsértésének társadalmi súlyából, a tiltó szabály által szem előtt tartott társadalmi-gazdasági célokból kiindulva kell megállapítani, hogy a jogsértéssel adekvát szankció-e a semmisség." /11/ Az idézett szerző szerint tehát az idegen jogágak tilalmainak egy részét a polgári jogban a semmisség erősíti meg, másik részéhez - ha az idézett szempontok alapján a válasz tagadó - megsértése esetén a semmisség nem járul.

A magunk részéről felvetnénk az általános szankcionáló szabály értelmezésének egy másik módozatát. Előjáróban megállapítható, hogy e szabály értelmezése nem a "belső", polgári jogi oldal szempontjából okoz problémát. A polgári jog "belső" szabályai szempontjából az általános szankcionáló szabály funkciója az,

hogy mindazokban az esetekben, amelyekben a szerződési tilalomhoz - megsértése esetére - nem fűzött kifejezetten más jogkövetkezményt a jogszabály, a kérdéses rendelkezést a semmisség szankciójával egészítse ki. A ptk. 200. § /2/ bekezdése abból a szempontból vitás, hogy mi a polgári jogi relevanciája az "idegen" jogágakban megfogalmazott, de szerződésben realizálódó tilalmaknak. Ugy véljük, hogy az "idegen" jogágaknak a szerződésekben realizálódott tilalmi jogpolitikai mérlegelés nélkül semmisséget eredményeznek, kivéve, ha polgári jogi szabály fűzne a szerződéshez más jogkövetkezményt. Minthogy a hatályos magyar polgári jog kizárólag "belső" polgári jogi szerződési tilalmakhoz fűzi - a törvény szavaival - a "más jogkövetkezményeket", nézetünk szerint az "idegen" jogágak tilalmi, ha szerződésekben realizálódnak, de lege lata - semmiek. Az általános szankcionáló szabály másik, "külső" funkciója tehát az, hogy semmisekként mágnésére vonzza az "idegen" jogágak tilalmaiba ütköző szerződéseket.

Az itt vázolt értelmezési eredmény alátámasztható azal a körülménnyel, hogy a ptk. 200. § /2/ bekezdése minden megszorítás nélkül utal a "jogszabályokra", tekintet nélkül arra, hogy azok jogszabályszerkesztési okokból milyen jellegű normákban nyertek elhelyezést.

Ez az un. megállapító jellegű értelmezési eredmény azonban csupán a jogszabályba ütköző szerződésekre vonatkozó tényállások és diszpozíciók tekintetében lehet helyes. A jogkövetkezmények körében azonban az említett törvényhelyben ismételten említett "jogszabályokon" /"jogszabály más jogkövetkezményei"/ polgári jogszabályt, közelebbről polgári jogszabályok jogkövetkezmény-elemét kell értenünk. Ez tehát megszorító jellegű értelmezési eredmény. Az "idegen" jogágakban megfogalmazott tilalmak ugyanis, amennyiben azok szerződésekben is realizálódhatnak, kivétel nélkül szankcionált tilalmak. /Büntettek, szabálysértések, fegyelmi vétségek./ Ha tehát a jogalkotó az "idegen" jogágak tilalma-ihoz polgári jogi hátrány helyett kizárólag az "idegen" jogágban megfogalmazott szankciót kívánta volna fűzni, a ptk. 200. § /2/ bekezdésében a "jogkövetkezmény" kitétel helyett, - amely lehet joghatás is, joghátrány is - a "joghátrány" kifejezést használta volna.

Álláspontunk tehát - ismételjük - az, hogy a tilos, de nem érvénytelen /semmis/ szerződéseket a polgári jogon belül kell keresnünk. A tilos szerződéseknek ez a csoportja, éppen, mert kivételekből áll, viszonylag heterogén együttes, és nem fejezhető ki egyetlen kategóriával. Jogpolitikai szempontból a tilos, de nem érvénytelen szerződések közös sajátosságát abban látjuk, hogy

alcsoportonként eltérő indokból a jogviszony rendellenes keletkezése ellenére nyomósabb érv szól a jogviszony részbeni vagy teljes elismerése mellett, mint az ellen. Az idevágó jogi helyzetek négy alcsoportját különböztethetjük meg:

a./ Az első alcsoport sajátossága, hogy több jogviszony halmozódik, s a szerződési jogviszony egyik alanyának érdeke védelemre érdemesebb az alapjogviszony jogosultjának érdekénél. Esetei:

aa./ relativ hatálytalanság /ptk. 203. § /1/ bekezdés/,

ab./ tulajdonszerzés, illetve a kézizálogjog megszerzése nemtulajdonostól /ptk. 118. és 119. §-ai, illetve a 258. § /1/ bekezdése/,

ac./ az elővásárlási /visszavásárlási, vételi/ jog és az elidegenítési és terhelési tilalom megsértése /ptk. 376-380. §, illetve a 114. § /3/ bekezdése/.

ad aa./ Relativ hatálytalanság esetén a harmadik személy, a hitelező érdekei ütköznek össze az adóstól szerző fél érdekeivel. Ha visszterhesen és jóhiszeműen történt a szerzés, a harmadik személy érdekei nem kerülnek veszélybe, mert a kielégítési alap változatlanul rendelkezésre áll. Ingyenes szerzés esetén azonban veszélybe kerülnek a hitelező érdekei: ezek meg-

óvását szolgálja a szerződés relativ hatálytalansága és az ingyenszerző cum viribus helytállási kötelezettsége. A szerzés rosszhiszemősége, mely csupán visszterhesség esetén releváns, a szerző fél felelősségét alapozza meg a hitelező irányában. /12/

A relativ hatálytalanság jogkövetkezményei egybevetethetők a semmisség jogkövetkezményeivel. Az ingyenszerző cum viribus helytállása is restitució jellegű kötelezettség, azonban részben enyhébb, mint az érvénytelen szerződés alapján restitucióra köteles fél kötelezettsége, részben súlyosabb. Enyhébb, mert a dologtól való vétlen elesés esetén cum viribus helytállása megszűnik, míg a ptk. 237. § /1/ bekezdése szerinti restitució kötelezettség a helyettesíthető dolog bármely okból történt elveszése, megsemmisülése stb. esetén is fennmarad. Súlyosabb az ingyenszerző helytállása azonban az érvénytelen ügylet alapján birtokló félnél annyiban, hogy az ingyenszerző nem hivatkozhat gazdasági, célszerűségi alapon irreverzibilitásra /pl. a dolog alkatrészként történt felhasználására/, az érvénytelen szerződés alapján birtokló fél azonban igen. Megítélésünk szerint az ingyenszerző jogállásának szabályozása annyiban szorulna korrekcióra, hogy helytállása akkor is pro viribus állhatna fenn, ha az egyedi restituciónak gazdasági, célszerűségi akadályai vannak.

A harmadik személy javára szolgáló fedezetet rosszhiszeműen megszerző fél jognyilatkozata mind a tilosság objektív ismérével /érdekveszélyeztetés/, mind a felróhatóság szubjektív kritériumával /rosszhiszeműség/ rendelkezik, helytállása tehát felelősségi jellegű.

Ennek megfelelően az ő esetében a relatív hatálytalanság represszív szankciót jelent, s így a rosszhiszeműen szerző fél jogállása hátrányosabb, mint a semmis szerződés alapján birtokló fél jogállása. Ez a hátrány egyfelől az irreverzibilitás terén jelentkezik. A fedezetet rosszhiszeműen magához vonó fél javára nincs irreverzibilitás, legalábbis a fajlagosan felváltó szolgáltatás lehetőségét illetően: a cum viribus felelősséget mindig felváltja a pro viribus felelőség. /Az érvénytelen szerződés alapján birtokló fél három esetben is hivatkozhat az eredeti állapot helyreállításának lehetetlenségére: ha a szolgáltatás már eleve kizárja a restituciót, gazdasági célszerűtlenség esetén és a helyettesíthetetlen dolog megsemmisülése, elveszése stb. esetén./ A rosszhiszemű fél hátrányára áll fenn másfelől az a szabály is, amely a teljes szerződési érték elvonását teszi lehetővé a hitelező javára. Ez a sajátossága az állam javára marasztaláshoz teszi hasonlónvá a rosszhiszemű felet érő joghátrányt. Míg az állam javára marasztalás alkalmazásával azonban a bíróság véglegesen megállapítja a tilosan és

felróhatóan szerződő fél felelősségét, a rosszhiszeműen szerző fél felelőssége annyiban módosulhat, hogy az általa a hitelezőnek nyújtott szolgáltatások erejéig visszkeresettel élhet az adóssal szemben. A relativ hatálytalanság alapján fennálló felelősség tehát a készfizető kezességhez is hasonlít jogi konstrukciójában, mert feltétlen és elsődleges helytállást jelent, mely az egyenes adós fizetőképtelensége viselésének kockázatával párosul.

*de nem járulhat
módosulhat, ha a
feltétel nélküli ellen-
de az ellenes
kockázat
valójában?*

ad ab./ Érdekek ütköznek össze azokban a jogviszonyokban is, amelyekben a nemtulajdonossal szerződő fél tulajdonjogot, illetve kezizálogjogot szerez a dolgon. Ezekben a jogviszonyokban az egyik oldalon a tulajdonos, a másik oldalon a kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen vásárló vevő, a jóhiszemű és a visszterhesen szerző /ha a tulajdonos megbizottjától vásárol/, a pénz vagy a bemutatóra szóló értékpapír, illetve a kezizálogjog megszerzője áll. A tulajdonos érdekeit veszélyeztető, illetve megsértő ezek a szerződések érvényesek, noha rendellenesek, tilosak. Az érvényesség, a joghatás elismerése a jóhiszeműen, illetve visszterhesen szerző fél érdekeit védi, míg a tulajdonos érdekeit általában a fajlagosan felváltó reparáció, a kártérítés szolgálja. A tilos, de érvényes szerződéseknek ebben a csoportjában tehát a represszív szankció a pol-

gári jog részéről sem marad el. Csakhogy a represszív szankció nem a tilos jogviszonykeletkezéshez járul, hanem az eredeti jogviszonynak szankciós jogviszonyná válása révén, vagy az eredetileg is szankciós jogviszony tartalmi módosulása folytán /rei vindicatio helyett kártérítés/ fejti ki hatását.

A kereskedelmi forgalmon kívüli tilos átruházások esetében a megbizottal szemben fennálló kártérítési jogán kívül opciós joga is van a volt tulajdonosnak.

A vételi jog gyakorlása kivételesen a dolog legutolsó tulajdonosának kártérítési igényét is megalapozhatja azzal a személlyel szemben, akitől a dolgot szerezte, ha ennek részéről az átruházás rosszhiszemű volt. /Pl. a dolog tulajdonosa tudomást szerez arról, hogy az eredeti tulajdonos élni kíván opciós jogával, ezért a dolgot gyorsan elidegeníti. Az opció sikerre vezetvén, a dolog megszerzője remélt hasznoktól esik el./ Az átruházó jóhiszeműsége esetén a ptk. 6. §-ának alkalmazhatósága merülhet fel.

ad ac./ A rendelkezési jog különféle korlátozásaiba ütköző tilos szerződések is a jogviszonyok metszéspontjain váltanak ki jogi problémákat. A szerződéssel kikötött elidegenítési és terhelési tilalomba ütköző

szerződés érvényes, ha a jogot alapító fél jóhiszeműen, illetve visszterhesen szerződött. /A telekkönyvi bejegyzés a jóhiszeműséget kizárja./ Ezekben az esetekben a tulajdonos rosszhiszeműsége ugyancsak polgári jogi represszióban részesül, de egy konnex jogintézmény, a kártérítés bekapcsolása folytán, amellyel az elidegenítési és terhelési tilalom kedvezményezettjének tartozhat. /Pl. a vételi jog jogosítottjának, a kötendő kölcsönszerződés hitelezőjének stb./ A represszív szankció ezekben az esetekben is az eredeti jogviszonyhoz járul: a szolgáltatás felróható lehetetlenülése kártérítési kötelezettséget, szankciós jogviszonyt keletkeztet. Az eredeti jogviszonynak ez az átfordulása szankciós jogviszonná azonban feltételes, - szemben a nemtulajdonostól való tulajdonszerzés eseteivel, ahol a jogosult szükségképpen elveszti a dolgát - mert kártérítés csak anyagi veszteség esetén jár. Ellenkező esetben az eredeti jogviszony a kötelezettnek felróható lehetetlenülés ellenére is szankció nélkül szűnik meg. /Pl. az amatőr műgyűjtő által vételi joggal lekötött képet a tulajdonos másnak adja el./

A halmozódó jogviszonyokba ékelődő tilos szerződések tehát általában akkor nem részesülnek az érvénytelenség szankciójában, ha a szerződő fél

- jóhiszeműen, illetve visszterhesen tett nyilatkozatot /forgalombiztonsági szempont/,
- az alapjogviszony jogosultja restitució igényével léphet fel /reparációs szempont/,
- a tilosan és felróhatóan szerződő fél pedig az érvénytelenségen kívüli szankcióval sújtható /repressziós szempont/.

b./ A tilosságuk ellenére érvénytelennek nem tekinthető szerződések másik csoportját megítélésünk szerint azok az esetek alkotják, amelyek érvényesen jönnek létre, sajátos módon azonban szankciós jelleggel kölcsönözve a szerződés érvényességének. Az idevágó esetek közé tartozik a malitia supplet aetatem néven is ismert szerződés esete, vagyis a nagykorúság szinlelése, amely a külföldi jogokban is módot ad a szerződés érvényessé nyilvánítására. /Pl. az olasz Codice civile 1426. §-a./

Ugyanígy a burzsoá magyar Polgári Törvénykönyv I. tervezete is érvényesnek ismerte el a "teljeskorúság szinleléssel" létrejött ügyleteket. A ptk. 21.§ /2/ bekezdése úgy rendelkezik, hogy a cselekvőképességben való megtévesztés a vétkes fél felelősségét váltja ki, melynek alapján a szerződés teljesítésére is kötelezhető. A korlátozottan cselekvőképes, illetve cselekvőképte-

len személy felelőssége ebben a körben azt jelenti, hogy a nemo suam turpitudinem allegans auditur elve /ptk. 4. § /3/ bekezdés/ folytán a szerződés semmisségére nem hivatkozhat /a felróható önhiba represszív szankciója/, a bíróság mérlegelésétől függően pedig mód nyílik a szerződés érvényessé nyilvánítására. Ha érvénytelen marad a szerződés, a megtévesztéssel okozott kárért - deliktuális alapon - a vétkes fél felelős. Az érvényessé nyilvánítás jogkövetkezménye, hogy a megtévesztő fél a szerződés teljesítésére köteles. A ptk. Indokolása szerint /39. p./ általában a szerződés érvényessége melletti döntés a helyes.

Knapp /13/ szerint érvényes az a komolytalan jognyilatkozat is, amely a jognyilatkozat címzettje előtt komolynak tűnik. A komolytalanul tett jognyilatkozat ugyan önmagában nem tilos, a komolyság látszata folytán a jognyilatkozat tevőjét azonban önhiba terheli, melyhez az érvényesség - számára szankciós - jogkövetkezménye járul.

A szankciós érvényesség sajátos esetei azok a szerződések is, amelyekben az érvényesség relatív, csupán az egyik fél irányában áll fenn. Weiss /14/ szerint előnyök szerzése végett nem hivatkozhat a szerződés semmisségére az a fél, aki a szerződés semmisségét felró-

hatóan okozta. Példaként említi azt az esetet, ha a jogszabályban rögzített bér túllépésére az albérlő bírja rá a főbérlőt, hogy az vele a szerződést megkösse, majd az albérlő pert indít a szerződés részleges érvénytelensége miatt a főbérlő ellen. Másik példája: a vállalkozó iparjogosítványának hiányáról tudó megrendelő esete. /15/ Véleményünk szerint nem beszélhetünk relatív, szankciós érvényességről azoknak a tilos szerződéseknek az esetében, amelyekben mindkét fél vétkes. A ptk. 4. § /3/ bekezdésének második fordulata ugyanis a kölcsönös felróhatóság eseteit kiveszi az előnyszerzésre hivatkozás tilalma alól. Az egyik fél irányában ható, szankciós érvényesség tehát csak akkor áll fenn, ha a másik fél jóhiszemű volt. /Pl. nem tudott arról, hogy a jogszabály miként maximálja az albérlési díjakat./ A szankciós érvényesség alapja tehát az, hogy az önhibás, vétkes fél érdemtelené válik arra, hogy az érvénytelenség, számára kedvező fennforgására hivatkozzék a másik, jóhiszemű szerződő fél irányában.

c./ A tilos szerződés érvényességének vannak további esetei is. Jogpolitikai szempontból ezeket az a közös vonás jellemzi, hogy a szerződés gazdasági jelentősége a jogviszony fenntartása mellett szól annak rendellenes keletkezése ellenére is. Az idevágó szerződések a termelés szocialista szektorán belül lebonyolódó árucseré

jogi mozgatói. A tervszerződések körében az írásbeliség kötelező. /Ptk. 399. § /1/ bekezdés./ Jogszabály ellentétes rendelkezésének hiányában e szerződések mégis érvényesek, tekintettel azokra a nyomatékos gazdasági indokokra, amelyek az egyébként szabályos tervszerződések teljesítése mellett szólnak. Az alakhibás szerződések több szocialista polgári jog szerint is főszabályként érvényesen jönnek létre. /Pl. a kazah ptk. 44. §-a, a lengyel ptk. 73. cikke, a lett ptk. 45. §-a, az orosz ptk. 45. §-a./ Megjegyzendő, hogy az alakhibás szerződések között tilos szerződések ritka kivételként szerepelnek. Általában az alakszerűség pozitívjogilag csekélyebb értékű előírás, mint a szerződésekkel szemben támasztott egyéb követelmények. /16/

A gazdasági közérdek alapján teremt kivételt néhány külföldi jog az alól az általános szabály alól, amely szerint a jogi személy relatív jogképességébe ütköző szerződés semmis. /17/ Ezekben az esetekben a szerződés érvényességének a tilalmat megsértő féllel szemben hátrányos gazdasági hatása is lehet, mert esetleg olyan szolgáltatásra kell felkészülnie, amit a jogi keretek között maradva nem vállalt volna el. /Pl. szakértelem vagy kapacitás hiánya miatt./ A másik fél irányában viszont a jóhiszeműség és - a termelés szocialista szektoráról lévén szó - a visszterhesség vé-

lélme nyilvánul meg a szerződés érvényességének szabályában. Arra is találunk példát, hogy a relatív jogképességet túllépő szerződésben - a másik fél jóhiszemősége, illetve visszterhessége mellett is - benne rejlő ezt a gazdasági veszélyt azzal háritották el, hogy a tilos szerződés érvényességét csak abban az esetben ismerték el, ha az a tilosan eljáró jogi személyre nem hátrányos. /18/

Bizonyos esetekben maga a törvény vagy más jogszabály "nyul bele" a felek tilos szerződésébe azáltal, hogy a szerződés tartalmát a jogi normáknak megfelelően alakítja át. /V.ö. a lengyel ptk. 58. cikk 1. §-ával./

Erre!
Ez a módszer, melyet imperatív jogrendezésnek nevezhetünk, voltaképpen kívül esik az orvoslás esetkörén *ez nem lehet hanem kizárólag*
/19/, minthogy nem utólag következik be az érvényesség, hanem a szerződés megkötésével egyidejűleg. Az imperatív jogrendezésre jogunkban példa a ptk. 246. § /4/ bekezdése. Az új gazdasági mechanizmus során feltehetően felülvizsgálatra szorul az imperatív jogrendezés módszere is. Ez a módszer ugyanis a felek önállóságának korlátja, amely adott esetben a felek akarata ellenében is érvényesül, s ugyanakkor a tilosan szerződő fél jognyilatkozatának önhibás jellegét szankció nélkül hagyja. *am m. 88. §-a*

Közel áll az imperatív jogrendezéshez, alkalmazkodik azonban a felek akaratához a konverzió. A jogosulatlan vállalattal kötött termelési szerződés pl. mint vállalkozási szerződés érvényesen megállhat.

d./ A tilos, de nem érvénytelen szerződések utolsó csoportjára az a jellemző, hogy az in integrum restitutio céljából a jogosultnak az érvénytelenséget eredményező megtámadási jog mellett valamely más jogi eszköz is rendelkezésére áll. /Elállás, felbontás./ A halmozódó jogi lehetőségek feltétele a szerződési tilalommal párosult szerződésszegés. A Legfelsőbb Bíróság szerint a beteg állatot egészségesen megvásárló vevő a szerződés megtámadása helyett a bíróságtól a szerződés felbontását is kérheti. /20/ A szerződésszegésen alapuló restitució igény adott esetben előnyösebb lehet a jogosultra nézve, mint a szerződés megtámadása. Az elállást, illetve a felbontást követő restitució ugyanis szélesebb keretben biztosítja az eredeti állapot helyreállíthatóságát, mint a ptk. 237. § /1/ bekezdése. A visszajáró szolgáltatások utólagos irreverzibilitása esetén ugyanis korlátozás nélkül van helye értékbeni megtérítésnek. Az eredeti irreverzibilitás pedig kizárja a felbontást, illetve az elállást: ebben a körben tehát a jogosult érdekei szempontjából a vagylagosan alkalmazható jogkövetkez-

mények elvileg egyenrangúak.

Összefoglalva: A tilos, de nem érvénytelen szerződések a polgári jogban megfogalmazott tilalmakba ütköznek. Ezek egyetlen dogmatikai kategóriával nem fejezhetők ki a pozitívjogi módszerek /relatív hatálytalanság, szankciós érvényesség, szankció nélküli érvényesség, relatív érvényesség, érvényessé nyilvánítás, imperatív jogrendezés stb./ sokfélesége miatt. Jogpolitikailag azonban a jogviszonyfenntartás szempontjának dominálása állapítható meg, mely a forgalombiztonság, a jóhiszeműség és a visszterhesség védelme, a gazdasági közérdek, a védelemre érdemtelenség stb. terminusai-
val fejezhető ki. A fenntartott szerződési jogviszonyon kívül, az un. konnex jogintézmények /kártérítés, szerződésszegési igények / segítségével meggy végbe a tilosan eljáró fél szankcionálása, illetve magatartásának represszióban részesítése.

A tilos, de nem érvénytelen szerződések dogmatikájában hangsúlyozott szerephez jut az egyirányú, az egyik félhez intézett szerződési tilalom fogalma. Ez a kategória kétségkívül hasznos, mert segítségével a tilos szerződések alanyai között lehetséges viszony két alapvető jogpolitikai típusát lehetett megkülönböztetni. /21/
Az egyirányú tilalom megléte azonban többféle jogi hely-

zetet is jellemezhet. Egyirányu a szerződési tilalom

- a "belső konfliktus" eseteiben; ha
- a tiltó jogszabály személyi hatálya csak az egyik szerződő félre terjed ki /22/; továbbá akkor is, ha
- a mindkét félre hatályos jogforrás a felek jogalanyiságát egymástól eltérően szabályozza.

A "belső konfliktus" eseteiben a szerződés általában érvénytelenséghez vezet, melynek sajátossága, hogy az érvénytelenség az érdekeiben veszélyeztetett, illetve megsértett személy javára jogvédelmi eszköz, míg a tilalmat megsértő személy terhére szankciós jogkövetkezmény. Ha a szerződési tilalom egyirányúsága jogforrástani okon alapul, a tilalmat realizáló szerződés érvényes, minthogy a tilalom nem a kétoldalu megegyezésre, hanem csupán az egyik fél jognyilatkozatára vonatkozik. /Ilyen pl. az állami felvásárlás esete, amikor a felvásárlási árak csupán az állami vállalatokra irányadók./ Az egyirányu tilalom megsértésének szankcionálása ilyenkor is végbemegy, de nem a szerződési jogviszony keretében, hanem a polgári jogon kívül: a fegyelmi, illetve a munkajogi kártérítési jog szabályai szerint. Az egyirányu tilalmak harmadik csoportjával, amely döntően a relativ jogképeség határainak túllépésére vonatkozó eseteket tartalmazza, "A tilos szerződések a népgazdaság körében" című fejezetben foglalkoztunk. Az

egyirányu tilalom dogmatikailag csak annyiban önálló kategória, hogy az egyik szerződő félhez intézett normát jelent. Az egyirányu tilalom megsértésének jogkövetkezményei pedig a hozzákapcsolódó jogi helyzetek típusai szerint alakulnak. A jogkövetkezmények vezethetnek érvénytelenséghez is, kiválthatják azonban a felek által célzott joghatást is. /23/

Bizonyos szerződési tényállásokat érvényesnek ismernek el, noha azok valamilyen módon kapcsolatban vannak a jogszabályba ütközéssel. Ilyen pl. a Legfelsőbb Bíróság XXV. számú Polgári Elvi Döntésének V. pontja szerint az illetékesalásra irányuló ingatlanadásvételi szerződés. /24/ Hasonló ehhez az az eset, ha pl. a kőműves kisiparos elvállalja, hogy ipari tanulóját éjjel is dolgoztatva huzza fel a megrendelő házának a falát, vagy ígéretet tesz arra, hogy a társasház felépítéséhez az iparügyi jogszabályban megengedettnél több segédet fog alkalmazni, vagy a felek az egyezségi okirat kiállítására alkalmával abban is megállapodnak, hogy az előírt 2 % illetéket az okiraton nem róják le stb. Ezekben az esetekben a szerződés érvényessége nem a tilosság ellenére áll be, hanem véleményünk szerint azért, mert a szerződésre a megsértett tilalom nem is terjed ki, a felek nem sértettek meg szerződési tilalmat. /25/

2. A szerződési tilalmak relevanciája a szerződési jogon kívül

A szerződési tilalmak jelentékeny része a polgári jogon kívüli jogágak tilalmanként a ptk. 200. § /2/ bekezdésének közvetítésével jut szerződési jogi relevanciához. Az idegen tilalmak áthatása azonban korántsem egyirányú. Más jogágak is bizonyos körben relevanciával ruházzák fel a polgári jogban megfogalmazott szerződési tilalmakat. A szerződési tilalmak mobilitása azonban a különféle jogágazatok szabályainak jogkövetkezmény /szankció/-elemei között csupán része annak a kérdéskomplexumnak, amelyet a szerződési tilalmak szerződési jogon kívüli relevanciájának nevezhetünk. Az alábbiakban azt tesszük vizsgálat tárgyává, hogy a tilos szerződések milyen jogkövetkezményeket válthatnak ki a szerződési jogon kívül létrejött jogviszonyokban.

Az idevágó jogi helyzetek tárgyalása során két szempont is érvényesíthetőnek látszik. Az egyik szempont azok között a jogágazatok között tesz különbséget, amelyekben a szerződési tilalom szankciós jogkövetkezmények normatív feltétele lehet. Ezen az alapon a szerződési tilalmak polgári jogi következményeiről és a többi jogágban lehetséges jogkövetkezményeiről beszélhetünk. A másik felosztási mód alapja a jogi hatás módszerei kö-

zötti különbség lehet. A szerződési tilalom ugyanis hátrányos jogkövetkezmenyt válthat ki a jogszabályok kifejezett rendelkezései alapján is /pl. az uzsorás büntetése állam javára marasztalás és szabadságvesztés stb./, a kollektívák jogágazataiban azonban per analogiam is alkalmazható lehet a szerződési tilalmak némelyike. Minthogy a joghasonlóság segítségével történő norma-export kivételesnek tekinthető, a szerződési tilalmak említett relevanciájának kérdéseit a polgári jog, illetve a többi jogág viszonylatában tekintjük át.

a./ A szerződési tilalmak megsértése esetén a szerződési szankciókon /és azok másodlagos jogkövetkezmenyein/kivül a polgári jogban általános jelleggel csupán a kártérítési felelősség állhat fenn, mely azonban nem a szerződési tilalom megsértéséhez, hanem a vagyoni kár okozásához fűződik. Ilymódon a szerződési tilalom megsértése és a jogellenes károkozás egymást részben fedő tényállások konkurrálását hozhatja létre. Ezért a tilosság említett két polgári jogi fajtajának együttes megvalósulása esetén, mely rendszerint esetleges, a jogkövetkezmenyek általában egymásra tekintet nélkül, párhuzamosan állnak fenn. Az önkárosításba beleegyezés /ptk. 314. §/ esetén azonban a károkozás is jogos és fordítva, ha tilos a szerződés, az

okozott kárért a károkozó felelős. Két további vonatkozásban is szorosan összefonódnak a tilos szerződés és a jogellenes károkozás jogkövetkezményei.

A nemtulajdonostól való tulajdonszerzés eseteiben ugyanis a volt tulajdonos vindikatórius igénye szükségképpen átfordul kártérítési követelési joggá. Fordított az okozatosság kártérítés és tilos szerződés jogkövetkezményei között abban az esetben, ha az érvénytelen szerződés fennállásában jóhiszeműen bizó harmadik személy károsodott. A feleknek a károsulttal szemben tanúsított rosszhiszeműsége ugyanis kárfelelősségüket alapozza meg, amelynek egyik módjaként a ptk. 237. § /4/ bekezdése a szerződés hatálybantartását, helyesen hatályossá nyilvánítását jelöli meg. /26/ Itt ugyanis a kárfelelősség váltja ki az érvénytelen - adott esetben tilos - szerződés jogkövetkezményeinek részbeni megvaltozását.

Kivételesen a szerződési tilalom megvalósítása megalapozhatja egy másik személy kárfelelősségét is. A vétőképtelen károkozása esetén a bírói gyakorlat szerint a gondozó állandósult nevelési hiba címén is felelőssé tehető a bekövetkezett kárért. Ennek viszont indiciuma lehet adott esetben annak a tilalomnak sorozatos megsértése, amely a 8/1965. /IX.19./ MM számú rendelet

4. §-ából kitűnően a kiskorúak mozilátogatásának korlátozására vonatkozik. A kiskorú vétőképtelen károkozása esetén ugyanis bizonyíthatják, hogy az állandósult nevelési hiba a közvetlen károkozó rendszeres tiltott mozilátogatásaiban nyilvánult meg.

Kivételes joghatásu a szóbelisége miatt tilos, de érvényes tervszerződés esete is. A szóban kötött tervszerződés ugyanis a felek önhibájával terhesen jön létre, amely bármelyikükre kockázatos bizonyítást tehet szükségessé. A bizonyítási teher alapján való döntés, különösen azonban a szóban kötött tervszerződést tévesen rekonstruáló döntőbizottsági határozat hátrányosan befolyásolhatja mindkét fél vagy a felek egyikének vagyoni helyzetét.

Az egyes szövetséges szovjet köztársaságok polgári jogszabályai a tilos szerződéseknek a tulajdonjog területére eső szankcionálását is ismerik a vagyontárgyak elvonása néven. /27/ A szovjetorosz ptk. 111. §-a szerint azt a lakóházat vagy más vagyontárgyat, amelyet tulajdonosa rendszeresen munkanélküli jövedelem szerzésére használ fel, a bíróság az állam javára elvonhatja. Ez a jogintézmény több vonatkozásban is kapcsolódik az állam javára marasztaláshoz. Az állam javára marasztalás, illetve a vagyontárgy elvonása egyaránt a tilos szer-

zódések reprimálását célozzák /bár ez utóbbi a tilos szerződések meghatározott típusához járul/, s közös bennük az is, hogy a tilos kötelmi jogviszony folyományaként tulajdonjogi változás jön létre: vagyoncsökkenés a felelős személy terhére, vagyongyarapodás az állam oldalán. A vagyontárgyak elvonása azonban tetéző szankció az állam javára marasztaláshoz képest, mert túllép az egyenérték keretén és a tilos szerződés tárgyi alapját, állagát érinti. Az állag elvonása szigorú joghátrány, mely a büntetőjogi corpus delicti elkobzására is emlékeztet. Az állam javára marasztalásnál is hátrányosabb szankció alkalmazhatóságának korlátja azonban a munkanélküli jövedelemszerzés rendszerességének feltételül tűzése és a bíróság mérlegelési joga.

A tilos szerződések egyes eseteit érintő elhatárolási problémát tárgyal a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 846. számú állásfoglalása. /28/ Ennek értelmében a házastársak és jegyesek közötti ajándékozási szerződés akarathiba miatti megtámadására a polgári jog szabályait kell megfelelően alkalmazni. /Tehát pl. a jogellenes fenyegetés vagy megtévesztés hatására kötött szerződésekre is irányadó az állásfoglalás./ Ez az állásfoglalás a házastársak vonatkozásában a polgári jog kérdéses szabályainak analógikus családi

jogi alkalmazását illetően kétségkívül helyes, s mint ilyen példaként emlithető egyes szerződési tilalmak /jogellenes fenyegetés, megtévesztés/ idegen jogágbeli közvetlen relevanciájára. A jegyesek között létrejött, s a fenti okokból tilos, illetve megtámadható ajándékozási szerződések eseteiben azonban vitathatónak látszik a polgári jog analógikus /"megfelelő"/ alkalmazására utaló állásfoglalás helyessége. A jegyeség ugyanis jogunk szerint nem vált ki családi jogi hatásokat, következésképp a jegyesek közötti bármely szerződés eleve polgári viszonyként jön létre. Ezekre tehát a polgári jog szabályai mint "saját" jogviszonyra, s nem mint "idegen" jogviszonyra alkalmazandók.

b./ A tilos szerződések néhány tipusa a polgári jogon kivüli jogágazatokban is szankcionált. A kiskereskedelem körében létrejövő aszinallagmatikus szerződések esetén - tekintettel a megrövidített vásárlók széles körére, személyük és a konkrét szerződések körülményeinek ismeretlenségeire, valamint a kiskereskedelmi szolgáltatás rendszerint utólagosan irreverzibilis jellegére - a kérdéses szerződések szankcionálása ugyyszólván kizárólag a polgári jogon kívül mehet csak végbe. A szocialista szektorban a 30/1957. /V.29./ Korm. számú rendelet intézkedett úgy, hogy az árdra-

gitással elért haszon árkiegyenlítési forgalmi adóként történő befizetésére kötelezhető a kereskedelmi vállalat. Az 56/1967. /XII.19./ Korm.számú rendelet - mely az előbbi jogszabályt hatályon kívül helyezte - 21. §-ának /1/ bekezdésében kimondja, hogy az árhatóság rendelkezése alapján a kisiparos és a kiskereskedő forgalmi adóként köteles befizetni azt az összeget, amelyhez az árszabályozó rendelkezések megsértésével, vagy a szocialista gazdálkodás elveivel ellentétes árkialakítással jutott.

A szocialista gazdálkodás elveivel a méltányos hasznot meghaladó nyereség kikötését kell ellentétesnek tartanunk. A méltányos haszon fogalmánál a kérdéses szolgáltatás szakmailag általános önköltségét célszerű alapul venni. Az alacsony termelési költségek általában nem szolgálhatnak a termelő hátrányára.

Pénzügyi jogi szankciót helyez kilátásba a 4/1968. /III.11./ Bk M számú rendelet 25. § /1/ bekezdése is a tilos szerződések esetére, amennyiben a Pénzügyminisztérium adók módjára vonja el a fogyasztók megkárosításából származó nyereséget.

A méltányos haszon fogalmának párdarabja a termelés szocialista szektorában a "méltányos hasznot meghaladó

nyereség", a tisztességtelen haszon, mint a méltányos haszon ellentéte. /2070/1967./XII.20./ Korm.számú határozat./ A tisztességtelen haszon a szocialista gazdálkodó szervezetek által köthető szerződések bármelyik típusában képződhet, mint olyan haszon, melyet a jogi személy jogszabályba ütköző, vagy a szocialista gazdaság-erkölcsi elvekbe ütköző módon ért el. Bár a tisztességtelen haszon fogalma elvileg mentes a felróhatóságtól, a gyakorlatban rendszerint szubjektív mozzanatot: felróhatóságot /fondorlatot, csalárdságot, monopolhelyzettel való visszaélést/ is tartalmaz. /29/

A jogszabályba, vagy hatósági rendelkezésbe ütköző, illetve a szocialista gazdálkodás elveivel ellentétes tevékenység - adott esetben tilos szerződés kötése - útján elért jelentős anyagi előny vagy a lakosság jogos érdekeinek súlyos veszélyeztetése esetére a gazdálkodó szervezetek hátrányára az 1/1968. /I.16./ Korm. számú rendelettel előírt igazgatási jellegű szankció a gazdasági bírság.

A tilosan képződött nyereség elvonásának fenti igazgatási-pénzügyi alakzatainak és a tilos szerződések polgári jogi következményeinek alkalmazása fogalmilag egymástól független. A 57/1957. /IX.6./ Korm. számú rendelet 8. §-a alapján azonban a kisiparosok, kiske-

reskedők az elévülési időn belül a tilos nyereség visszaszolgáltatása esetében az adó helyesbitését, illetve törlését kérhetik, a szocialista gazdálkodó szervezetek pedig a 21/1967. /XII. 8./ PM számú rendelet 10. §-a alapján az adó helyesbitését kérhetik ugyanezen indokból. A gazdasági bírság nem utólag, hanem már kivételesen "érzékeny" a tilos szerződés polgári jogi következményeire: a vonatkozó jogszabály 4. § /2/ bekezdése szerint a restitúció a bírság csökkentéséhez, illetve mellőzéséhez vezethet.

A tilos szerződésekkel szembeni jogi védekezés komplex formában a büntetőjog is részt vesz. A büntetőjogi szabályok általános sajátossága, hogy egyéni magatartást szankcionálnak felelősségi szankcióval. A büntetőjog tehát nem sujtja feltétlenül a tilos szerződések polgári jogi értelemben vett valamennyi alanyát, hanem csak azokat a személyeket, akik a büntetőjogilag büntetendő tilos szerződést mint magánszemélyek, vagy jogi személyek eljáró képviselői vétkesen kötötték. A Btk. számos olyan törvényi tényállást tartalmaz, amely másként, mint tilos szerződés kötése útján nem is volna elkövethető. /Pl. zugirászat, uzsora, orgazdaság, zsarolás stb./ Más büntettek elkövethetők tilos szerződés megkötése útján, de anélkül is. /Pl. kuruzslás, szemérmert sértő büntett stb. / A büntetőjogi szankciók a tilos jognyilatkozatok számos típusával, mint vétkes emberi magatartással szembeni védekezés és

megelőzés céljait szolgáló, a polgári jogi szankciókhoz képest többletvédelmet jelentő szabályok értékelhetők.

A büntetőjogilag tilos magatartások sajátos esetével állunk szemben akkor, ha a büntetőjogi büntetés valamely polgári jogi szerződés teljesítésére vonatkozik. Ez a helyzet a Btk. 283. § /1/ bekezdésének az esetében, amely az üzletszerű kéjelgést bünteti, továbbá a Btk. 256. § /1/ bekezdése szerinti magzatelhajtás esetében. A fenti büntetteknek vagyoni szolgáltatás fejében történő elkövetésében való megállapodás - büntetőjogilag nem tilos, részleges tényállásszerűség hiányában pedig büntetőjogi kísérletként sem értékelhető. A büntett elkövetésére irányuló polgári jogi szerződés ilyen esetben nem jogszabályba ütközés okából tilos, hanem azért, mert a szocialista együttélés követelményeibe ütközik. Kivételesen tehát a büntetőjogi tilalom és szankció válik a polgári jogi tilalom és szankció indiciumává és nem - mint általában - fordítva.

A polgári jogi szerződési tilalmak és jogkövetkezményeik rendszere komoly hatással volt a munkajogviszonyt keletkeztető munkaszerződés fogyatékoságainak szabályozására. A tőkés államokban, melyek jelentékeny része /pl. Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország stb./

önálló munkajogi kódexszel sem rendelkezik, a munkajog jogágazati különállása ellenére általában a magánjog megfelelő szabályait alkalmazzák a fogyatékosan keletkező munkaszerződésekre. /31/ A tőkés áruviszonyok a munkaviszonyokra is kiterjednek, ennek folytán a munkaszerződés is lényegében az áruviszonyokat általában szabályozó magánjog szabályai alá esik. A tőkés magánjognak a fogyatékosan keletkező munkaszerződésekre vonatkozó rendelkezései a magánjogtól annyiban térnek el, hogy a tilos diszpozíciók köre bővült /pl. a nőkre és a fiataalkorúakra vonatkozó alkalmazási tilalmak/, a tilosság következménye pedig egyre kevésbé a teljes semmisség, hanem a részleges érvénytelenség. Ugyanakkor előtérbe lépnek az orvoslás különféle szabályai a rendszerint irreverzibilis jogviszonyok fenntartása érdekében.

A szocialista munkajog - elvi általánosságban - a tilos szerződések dogmatikáját háromféleképpen használja fel. Bizonyos jogintézményeket a két jogág azonos módon szabályoz. Ilyen pl. a munkáltatói jogképeség, valamint - ha a munkáltató természetes személy - a munkáltatói cselekvőképesség, végül a vállalat képviselőjének a kérdései. Helyesen mutat rá Baru, hogy az effajta szabályok átvétele felesleges ismétléseket tesz elkerülhetővé a munkajogi kódexben. /32/ A polgári jogi szer-

zódési tilalmak áthatása a munkaszerződésekre történhet közvetlen módon, analógia útján is. /33/ Per analogiam lehet alkalmazni a jogellenes fenyegetés, a megtevesztés, a szocialista együttélés követelményeibe ütközés tilalmait, sőt a magánmunkáltatóval kötött munkaszerződés eseteiben az objektív aszinallagma és az uszora tilalmát is. A jogkövetkezmények vonalán felmerülhet a részleges érvénytelenség alkalmazhatóságának a felek akaratától való függővé tétele, ez utóbbi ugyanis a polgári jogban megfogalmazott feltétel. A munkajogban sem lenne azonban helyes, tekintettel a munkaszerződés akarati jellegére, a jogviszonyfenntartás^{és} elvét a felek akaratára ellenére érvényesíteni.

A tilos szerződések dogmatikája a fogyatékos munkaszerződésekre alapvetően, bár közvetve úgy gyakorolt hatást, hogy döntően a polgári jog szolgáltatotta a fogalmi apparátust és a jogi konstrukciókat a fogyatékos munkaszerződések szabályozásánál és elméletében. Az alapul fekvő társadalmi viszonyok és az ebből fakadó jogpolitikai szempontok azonban erősen módosították a polgári jogból származó terminológiai készletet és jogi módszertant. /34/

A munkajognak és a polgári jognak a szerződésekre vonatkozó rendelkezései sajátosan függenek össze egymás-

hoz kapcsolódó polgári, illetve munkajogviszony esetén. Ha valamely polgári jogi viszony létesítésének a munkajogi engedő szabály a feltétele /az ún. többes jogviszonynál/, ennek áthágása esetén a polgári jogi szerződés a munkajogi szabály megsértése okából lesz tilos és semmis.

A tilos szerződések polgári jogon kívüli szankcionálásának fontos területe a kollektívák jogágazatainak felelősségi rendszere. A kollektívák jogágazatainak felelősségi szankciói jelentik többnyire az egyetlen, joghátrányban is kifejeződő társadalmi rosszallást a tilos szerződéseknek azokban az eseteiben, amelyekhez szerződési szankció nem járul. Komplex jogi védekezést biztosítanak viszont a kollektívák jogágazatainak felelősségi szankciói azokban az esetekben, amikor a tilos szerződés nemcsak az idegen jogágazatok szabályai szerint, hanem a polgári jogban is szerződési szankcióban részesíthető.

A szerződési tilalmak a kollektívák jogágazataiban, mint a kollektíva-tag felelőssé tételének rendszerint objektív és konkrét jogellenességi feltételei lehetnek relevánsak. Rendszerint objektívek a szerződési tilalmak, mert megvalósításuk ritkán függ a jognyilatkozat tevőjének tudatállapotától, ugyanakkor a tilos szerző-

dés létrejötte objektíve jogellenes helyzetet teremt. A konkrét fogalmával azt szeretnénk kifejezni, hogy míg a szerződési tilalomnak a polgári jogi viszonyban cselekvő kollektíva a címzettje /a termelőszövetkezetnek nem szabad használatba adnia a Földjogi Törvény alapján haszonbérelt földeket, a vállalat köteles tartózkodni a versenykorlátozó szerződésektől/, addig a kollektíván belül létrejövő felelősségi jogviszony alanya mindenkor meghatározott személy, a kollektívát képviselő tag. A szerződési tilalom, amennyiben jogi személy sérti meg, a funkciója szerint változtatja tehát címzettjét. A szerződési tilalom konkrétsága egyben azt is jelenti, hogy a kollektíván belüli felelősségi alakzatok elvont fogalmazásu keretszabályaiban /"munkaköri kötelesség", "munkaviszonnyal összefüggő" stb./ a felelősségre vonás konkrét jogcímét alapozza meg. /Pl. a munkahelyen működő uszolás fegyelmi felelősségét stb./

Jegyzetek a VII. fejezethez

1. Asztalos: Szankció 49-50. p.
2. Lange, Heinrich: BGB Allgemeiner Teil. Ein Studienbuch, 5. durchgesehene und ergänzte Auflage C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München und Berlin 1961. 321-322. p.
3. Magyar Magánjog. Főszerkesztő: dr. Szladits Károly. Kötelmi jog általános része. Budapest 1941. Grill Károly Könyvkiadóvállalata 46. p.
4. Szászy: op. cit. 225. p.
5. A Kereskedelmi Törvény 263. §-a szerint a kereskedelmi ügylet akkor is érvényes, ha az ügyletkötő fél állásánál fogva nem jogosult a kérdéses ügyletet megkötni. A felszabadulás előtti bírói gyakorlat szerint az iparendély hiánya okából a szerződést nem lehet érvénytelennek tekinteni. Az 53. J.D.-t a Legfelsőbb Bíróság 4756/1950. számú határozata helyezte hatályon kívül. L. György: A szerződések 193. p.
6. Szászy: op. cit. 225. és 227. p.
7. Weiss: Érvénytelenség 525. p.
8. Vaszilev: op. cit.
9. Knapp: Tankönyv 233. p.
10. Weiss: Érvénytelenség 521. p.
11. Weiss: Érvénytelenség 523-524. p.
12. Asztalos: Szankció 203. p.
13. Knapp: op. cit. 215. p.
14. Weiss: Előadás
15. Weiss: Érvénytelenség 475. p.
16. Az ORFSzK Legfelsőbb Bíróságának 1-1927. számú magyarázó irányelve szerint az alakszerűségi hiba nem érintheti a szerződés érvényességét, ha "a jogügylet törvényszerűsége, hitelt érdemlő volta, megkötésének és teljesítésének célszerű volta kétségtelen". Ez a szabály évtizedekig irányadó volt. L. Rabinovics: op. cit. 79. p. 195. jegyzet.
17. Az alakszerűségi szabályok megsértésének és a relatív jogképeség tullepésének kérdéseit l. a tanulmány V. fejezetében is.

18. Az ORFSzK Legfelsőbb Bírósága Plénumának 1962. április 20-i állásfoglalása. Cit.: Rjaszencev: op. cit. 204. p.
19. Weiss: Érvénytelenség 891. p.
20. Legfelsőbb Bíróság P.törv.I.21.057/1966. BH.1966. 268-269. p. 4906.
21. A "külső" és a "belső" konfliktus kérdéseit l. a tanulmány III. fejezetében.
22. Viski Károly: Az árszabályozó rendelkezések és alkalmazásuk a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 19. és 112. p. helytállóan szögezi le, hogy a miniszteri utasításban megállapított ár a többi tárca felügyelete alá tartozó vállalatokra nem kötelező.
23. A ptk. Indokolása szerint az egyirányu tilalmak megsértéséhez általánosságban joghatás fűződik. Weiss helytállóan állapítja meg, bár a mienktől eltérő okfejtéssel, hogy "e szabály helyességéhez ... erős kétségek fűződnek." Weiss: Érvénytelenség 524. p.
24. Dt.II.44.p. A tényállással kapcsolatos irodalmat l. Benedek - Világhy: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Magyar Jog 1960. 412. p. - Weiss: Érvénytelenség 528. p. - Zoltán: A vállalkozási szerződés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963. 100-101.p.
25. A szerződésben realizálódott tilalom polgári jogi jellegének kérdéseit l. Rabinovics: op. cit. 10. p.
26. Asztalos: Szankció 225. p.
27. Járosenko: op. cit. 16-17.p.
28. Dt.I. 275-277. p. 344.
29. Aczél György: Gondolatok a felelősség köréből. Népi Ellenőrzés 1968. 4.9.p. Korom Mihály: Jogi eszközök az új gazdaságirányítási rendszer szolgálatában. Belügyi Szemle 1968. 5.10.p.
30. Egy sajátos tilos szerződés, a magzatelhajtásban való tilos megállapodás társadalombiztosítási jogi szankcionálását vetette fel de lege ferenda Fabri: op. cit. 13. p.
31. Mazzoni; Giuliano: Manuale di diritto del lavoro. A cura del Istituto di studi sindacali e del lavoro. S.T.E.F. Firenze 1958. - Nipperdey, Hans C.: Arbeitsrecht, 5., neugestaltete Auflage C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München und Berlin 1958. - Rivero, Jean - Savatier, Jean: Droit du travail. Paris 1960.

32. Baru, M.: O szubszigyiarnom primenyenyii norm grasdanskovo prava k trudovum pravootnosenyijam. Szovjetszkaja Jusztijicija 1963. 14. 17. p.
33. Polenyina, SzlV.: Szubszigyiarnoje primenyenyije norm grasdanskovo zakonodatyelsztva k otnosenyijam szmezsnuh otraszlej. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1967. 4. 21-29. p.
34. A polgári jog szerződési tilalmainak összefüggéseit a fogyatékos munkaszerződésekkel l. Gáspárdy László: Az érvénytelen munkaszerződések kodifikációjának kérdéseihöz. Jogtudományi Közlöny 1967. 294-302. p. - Weltner Andor: A szocialista munkaszerződés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965. - Weltner: Az érvénytelenség és orvoslása a munkajogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1960.

VIII. fejezet Szerződési tilalmak halmozódása

1. Normák találkozása

Az értekezés korábbi fejezeteiben azokat az eseteket vizsgáltuk, amelyekben a szerződés egyetlen tilalom alá vonható, s kutattuk az ilyen szerződések jogkövetkezményeit. Valamely szerződés azonban több tilalmat is megsérthet. Az ezzel összefüggő kérdéseket vizsgáljuk az alábbiakban. A jogszabályok halmozódó tilalmainak problémái annak ellenére, hogy elvileg minden jogágban egyaránt felmerülhetnek, ténylegesen csupán néhány jogág területén kerültek az érdeklődés homlokterébe. Tilalmak általában, így a szerződési tilalmak is kétféle módon halmozódhatnak: a/ egyetlen tényállás többféle tilalom alá esik, vagy b/ valamely jogalany által megvalósított több tényállás valósít meg több tilalmat. Valamely szerződés többes jogi tilalmazottsága távolról sem hipotétikus eset. Elvileg azért sem, mert egyedül a ptk. számos kogens szerződési tilalmat, a Btk. pedig további olyan tényállásokat tartalmaz, amelynek megvalósítása szükségszerűen /pl. uzsora/, illetve rendszerint /pl. csalás/ egyuttal tilos szerződés formájában is jelentkezik. E szerződési tilalmak körét tovább tágitják a különféle államigazgatási jogi jellegű szerződési tilalmak. /Forgalmi korlátozások, iparüzésre vonatkozó jogszabályok stb./ Pusztán a tilalmak jelen-

tős száma folytán nagyfokú valószínűség rejlik e tilalmak halmozódó megvalósulását illetően.

A büntetőjogban a tilalmak halmozódása a büntetőjog két alapvető problémájával is összefügg: a minősítéssel és a büntetéskiszabással. Ezzel magyarázható, hogy a büntetőjogi tilalmak kumulációjának kérdései a büntetőjogban a fő vitakérdések sorában találhatók meg. A büntetőjog halmazati kérdéseinek olyan alapelvek kialakulása adott nyomatékot, mint - a minősítés körében - a nullum crimen sine lege és - a büntetéskiszabás körében - a prevenció elve. /1/

A halmozódó tilalmak problémája a kártérítési jogban is felmerült. A megoldás a minősítésre hat ki alapvetően. Eldöntésre vár ugyanis az a kérdés, hogy a károsulttal szemben melyik felelősségi alakzat szabályai szerint, melyik személy felelős. /Megbizott, alkalmazott, vétőképtelen károkozása stb./ Nincs azonban jelentősége a kumulációnak a "büntetéskiszabás" szempontjából, minthogy a polgári jog a teljes reparációt biztosítja. A tilalmak vagylagossága vagy halmozódása a kártérítési felelősség mértéke szempontjából közömbös. A vagylagosan alkalmazható tilalmak esetére már a magánjogban kialakult a prevenció szempont, amely alkalmas arra, hogy a kérdéses esetre a

jogalkalmazó megtalálja az alkalmazandó tilalmat./2/

A kártérítési jog sajátossága az is, hogy a tényálláshalmozódás /többszörös károkozás/ iránt teljesen közömbös: a károkozás ismétlése a teljes reparáció elve folytán nem jut megkülönböztetett értékeléshez. Ha azonban a kártérítési jog tilalmiakként halmozódnak, hogy a felek egymásnak okoznak kárt: a kisebb károkozás keretében a kárigények kölcsönösen elenyésznek. Azokban a jogágazatokban, amelyekben a reparáció nem annyira döntő célja a kártérítési szankciónak, mint a polgári jogban /munkajog és termelészövetkezeti jog/, a tényálláshalmozásnak is jogi jelentősége lehet.

A szerződési tilalmak halmozódását önállóan eddig nem vizsgálták meg. A burzsoá magánjogban ennek okai mélyenfekvőknek látszanak. A tilalom- kumulációnak sem a "minősítési", sem a "büntetéskiszabási" oldala döntő jelentőségre nem tehetett szert. Az áruviszonyok objektív sajátosságait kifejező érvénytelenségi szabályok ugyanis meglehetősen differenciálatlanok. Csak szűk körben /cselekvőképtelenség, uzsora/ tükröződnek bennük azok a tudati, illetve szociológiai különbségek, amelyek az érvénytelenséghez vezető tényállások között felfedezhetők. A burzsoá magánjogban a tilos szerződések körében a prevenció elve alig, vagy egy-

általán nem érvényesül. A restitúcióra, esetleg annak kizárására vonatkozó szabályok erre általában nem is alkalmasak, a tőkés társadalmi viszonyok pedig újra és újra termelik a törvényileg tilalmazott eseteket. A kártérítéshez hasonlóan a restitúcióban jelentkező reparációs elv a halmozott jogsértést figyelmen kívül hagyta már magánál a tényállás minősítésénél is. Ilyen körülmények között a tilalomhalmozódás "minősítési" oldala rendszerint formálisan értelmezett törvényességi kérdéssé zsugorodott: arra a kérdésre, hogy a jogszabály melyik rendelkezése, vagy rendelkezései irányadók - változatlan szankció mellett - az adott esetben. Szokásjogi uton létrejött magánjogunkban azonban a kütfők bizonytalansága miatt e formális törvényességi szempont sem érvényesülhetett következetesen.

/3/

Az ügyleti tilalmak halmozódásának eseteire a burzsoá magánjogban elsőként Kipp figyelt fel. /4/ Tanulmánya óta a német magánjogban az említett tilalomhalmaz esetét "Doppelwirkung"-nak, "kettőshatálynak" nevezik. Heinrich Lange /5/ BGB-tankönyvében "Megtámadás semmisség ellenére" cím alatt röviden tárgyalja azokat a kérdéseket, amelyek a megtámadhatósági okok, illetve megtámadhatósági oknak semmisségi okkal való halmozódásával kapcsolatban keletkeznek.

Szerző szerint az uralkodó álláspont tévedés és megtévesztés kumulációja esetén mindkét címen helyt ad a megtámadásnak.

A Doppelwirkung további eseteként említi a jó erkölcsbe ütköző és megtévesztés hatására kötött szerződés esetét. "Gyakorlati okok"-ra hivatkozva annak a véleményének ad kifejezést, hogy abban az esetben, ha a semmisséget eredményező erkölcstelen jelleg nem, vagy nehezen, a megtévesztés viszont nyomban bizonyítható, az ügyletet megtámadhatóként kell kezelni.

Ezt az álláspontot nem tudjuk osztani. Az álláspontban ugyanis perjogi és anyagi jogi okok, illetve szempontok vegyülnek, a burzsoá német magánjogra jellemző módon a perjogi szempontok javára. Az efféle pragmatizmust a szocialista típusú bíróság eljárásától idegennek tartanánk. A bíróság tényállás-felderítési kötelezettsége folytán perjogilag, a szankciók "publici juris" jellege miatt anyagi jogilag: a tárgyalt esetben a megtámadhatóság felülkerekedésével nem érthetünk egyet.

A szocialista polgári jog irodalmának viszonylag csekély érdeklődését nem tulajdoníthatjuk társadalmi, vagy a polgári jog jellegéből folyó okok következmé-

nyének a szerződési tilalmak halmozódását illetően. Ugy véljük, hogy a szerződési tilalmak halmozódásainak eseteivel több szempontból is szükséges foglalkozni. Elméleti téren arra kereshetünk választ e vizsgálódások eredményeként, hogy a jogkövetkezmények alkalmazása szempontjából milyen viszonyban állnak egymással a különféle szerződési tilalmak. A törvényesség szempontja azt kívánja meg, hogy e halmozódó tilalmak derogációja, vagy alternatív fennállása esetén a jogalkalmazó azt, illetve azokat a törvényhelyeket hívja fel, amelyek valósággal alkalmazandók az adott tilos szerződésre. Végül a jogpolitikai szempontok - a minősítés törvényességi oldalán túl - az érvénytelenség viszonylag differenciált és jogalkalmazási mérlegelést engedő jogkövetkezményeinek céltudatos alkalmazásában juttatják szerephez a tilalmak halmozódó megvalósítása eseteiben a szerződéskötésben részt vevő fél /vagy felek/ többirányú antiszocialitását. Ugyancsak az érvénytelenség jogkövetkezményei körében lehet elsősorban jelentősége annak a körülménynek, hogy ugyanaz a jogalany szerződési tilalmakat több jognyilatkozatával is megsértett.

A polgári jogi irodalomban találunk konkrét utalásokat arra, hogy milyen esetek merültek fel a bírósági gyakorlatban, valamint arra is, hogy az egyes szerzők

hogyan találtak megoldást e sajátos jogi esetekben.

A miénkhez hasonló témakörben Vékás az elállás és a megtámadás látszólagos ütközését vizsgálta, amely jogositványok szerinte dogmatikailag a mögöttség, gyakorlatilag a választási jog szabályában oldódnak fel. /6/ A magyar jogirodalomban felmerült az az eset, amikor valamely szerződési tényállás formailag egyaránt lehet semmisség miatt is, megtámadhatóság miatt is érvénytelen. Szalkai - Szilbereky azt a véleményüket sejtetik, hogy az ilyen ügylet - semmis. /7/ Zoltán /8/ olyan adásvételi szerződés jogkövetkezményeit elemezte, amelyben az uzsora mellett egyéb szerződési tilalom tényállása is megtalálható. Álláspontja szerint ilyen esetben a jogkövetkezmények kumulatív alkalmazandók. A ptk. 237. § alkalmazása körében vizsgálni kell, - hívja fel a figyelmet a szerző - hogy az adós jogellenes magatartásában szorult helyzete milyen mértékben hatott közre. Érvénytelenségi okoknak uzsorával való halmozódását vizsgálta a jelen értekezés szerzője is, így a megtévesztéssel, cselekvőképtelenséggel, valamint forgalomképtelen dolog elidegenítésével párosuló uzsora eseteit. /9/ Ugyancsak az uzsora kumulációs változását vizsgálták Benedek - Világhy is, akik a csendestársasággal való halmozásának esetéről írva leszögezték, hogy a közfelfogásra támaszkodva a

halmozódás ebben a tényállásban pusztán látszólagos.
/10/ Az említett álláspontokat hasznos módszertani kiindulópontként értékelhetjük. Szembetűnő volt azokban a lehetséges tényállási variánsok gazdagsága, e variánsok gyakorlati megjelenésének ténye, vagy reális lehetősége. Az esetek megoldásában a dogmatikai kategóriák mellett előtérbe kerültek a jogpolitikai szempontok, melyek az előbbieket ujszerű, sajátos kezelést indokolták bizonyos esetkörökben. /Jogkövetkezmények kumulációja; egymás rovására érvényesülő tilalmak stb./

A szocialista polgári jog külföldi irodalmában többször is felmerült érintőleg a halmozódó szerződési tilalmak problémája. Az itt tárgyalt esetek közül összefoglalóan és kiemelten említhető meg az az esetcsoport, amelyben egyenlőtlen erejű tilalmak kumulálódnak, s ilyen esetekben a szerzők azt kutatták, melyik tekinthető a szerződés érvénytelensége "fő okának". A törvénybe /tervbe, erkölcsbe/ ütköző szerződéseknek azokban az eseteiben, amelyekben a szerződéskötő felek más tilalmat is megsértettek, Vaszilev /11/ szerint az előbbi tilalmak jogkövetkezményei alkalmazandók. Ha pl. a mezőgazdasági termelészövetkezet közgyűlési jóváhagyás nélkül magánszeméllyel feles bérletet létesít, a közgyűlés jóváhagyásának hiánya irreleváns. Törvénybe ütközés, valamint megtévesztés, illetve ál-

képviselő ügyletének halmozódása esetén Venediktov /12/ a szerződés törvénybe ütköző voltát tekinti annak "fő okául". Ugyanígy enyészti el szerinte az államot károsító ügylet a formahibát. Jogpolitikai szempontok irányítják a megoldást abban a Dornberger által felvetett esetben is, amely a tévedésre vonatkozik a tervszerződések körében. Dornberger szerint ugyanis szocialista szektorban a szerződés körüli tévedés semmisséget okoz, minthogy jogszabályi rendelkezés: tervfeladat sérelmére vezet. /13/

Birói gyakorlatunkban viszonylag ritka eset, hogy valamely szerződés tilosságának megállapítására több fogyatékoság okából kerül sor. Ilyen tilalom-kumulációt fedezett azonban fel pl. a Budapesti Fővárosi Bíróság akkor, amikor egy szerződést azért is minősített uszorásnak, mert az aránytalan előnyhöz jutott szerződő fél a partnere korlátozott cselekvőképességét használta ki. /46.Pf.31.817/1960/6./A IV. és XV. ker. Bíróság előtt folyt perben olyan társasági szerződést bíráltak el, amely kereskedelmi célra jött létre, egyzersmind e kereskedelmi célú társaság egyik tagja nem végzett munkát. /P.IV.20.523/1963/5./ Egy másik perben a társasági szerződés semmisségét egyrészt az okozta, hogy tilos célból alakult, másrészt az is, hogy a tagok iparengedélyhez kötött tevékenységet fej-

tettek ki, holott iparengedélyük nem volt. /46.Pf.

31.338/1964/19./

Az ítékezés az efajta ügyekben olykor bizonyos határozatlanságot árul el. Így az I. és III. ker. Biróság P.I.23.203/1962/5. számú ítélete megállapította, hogy a felek szerződése, ha a Lakásrendeletbe nem is, de az uzoratilalomba ütközik, vagy ha a szerződés nem is lenne uzorás, a ptk. 201. § /2/ bekezdése alapján megtámadható. Tévesen értékelte a bíróság lehetetlenség és tilosság kumulációjaként azt az esetet, amikor egy tervező olyan építési engedély beszerzésére vállalkozott, amelyre építkezésre jogosulatlantól kapta a megbízást. /XVII. és XVIII. ker. Biróság P.XVII. 20.316/1960/6./ Véleményünk szerint a szerződés kizárólag tilos, de nem egyszersmind lehetetlen is volt. Tilalom-halmazt látott a bíróság abban az adásvételi szerződésben is fennforogni, amelyet az eladó szinlegesnek, a vevő pedig valódinak akart, de mindketten szinlegesnek mondtak. A bíróság szerint a szerződés szinlegesség miatt semmis, a vevő megtévesztése miatt pedig megtámadható. /Bp.Föv.Bir.57.Pf.28.713/ 1964/45./

*tilos +
revalálható / bírá*

A halmozódó szerződési tilalmak joggyakorlatának sajátossága az is, hogy rendszerint olyan tilalmak rea-

lizálódnak a vitás szerződésben, amelyek egymással azonos jogkövetkezményre vezetnek /pl. semmisség párosul semmisséggel/, tehát viszonylag egyszerűbb megítélésűek. Nem talákoztunk olyan ítélettel, amely a tilalom-halmozás fokozott antiszocialitását az állam javára való marasztalás körében értékelte volna.

Az ítéletekhez képest a felek beadványaikban és nyilatkozataikban lényegesen többször hivatkoznak arra, hogy ellenfelük szerződési tilalmakat, illetve érvénytelenségi okokat halmozott. Főként a tévedés, fenyegetés, aszinallagma, uzsora és megtévesztés halmazát panaszolják. Ezt azonban inkább pertaktikai fogásnak tartjuk, amellyel a perlekedő fél minden eshetőségre készen biztosítani kívánja magának a kedvező ítéletet.

Mielőtt az egyidejűleg, valamint a különidejűleg halmozódó szerződési tilalmak eseteit részleteznénk, tárgyunk szomszédos területeinek bemutatását is feladatunknak tartjuk. A szerződési tilalmak halmozódásához hasonló az az eset, amikor jogszabályi engedély halmozódik tilalommal, illetve ha a tilos szerződés jogi minősítése utólag megváltozik. Ezt az is jellemezheti, hogy a jogszabályok halmozódása a tényállás szukcesszív volta miatt áll elő. /Pl. az ismétlődő kontár-

szerződés más szabályok alá esik, mint az egyetlen kontárszerződés./

Nézetünk szerint a szerződési tilalmak halmozódásainak rokonjelenségei azon az alapon oszthatók két csoportba, hogy a/ a látszólagos jogszabályhalmozódás egyidejű, vagy b/ különidejű-e a szerződés megítélésében.

ad a./ Esetei:

Egyetlen tényállás többféle jogi megítélésére kerül sor a konverzió esetekben. Ennek specifikuma, hogy tiltó és megengedő szabály halmozódik egyetlen tényállás polgári jogi minősítésénél. A konverzió szabályában a részleges érvénytelenség sajátos esetét látjuk. A részleges érvénytelenség többi esetére az a jellemző, hogy a felek szerződési kikötései közül egyik-másik érvényesen nem jön létre, míg a többi szerződési kikötés - a törvény által taxative rögzített esetekben - érvényes marad. Az érvényes és érvénytelen részek kvantitativan oszlanak meg a szerződés keretei között. /Pl. valaki egyazon szerződésben ajándékoz forintot és valutát./ Itt tehát azt figyelhetjük meg, hogy az érvényesség, illetve érvénytelenség mennyiségi jellege domináns, és az érvényben maradó részek jogi minősítése

nem változik meg.

Konverzió esetében is részleges érvénytelenségről beszélhetünk, azonban a szónak egy másik, minőségi értelmében. Az ugyanis képtelenség, hogy a jogrendszer logikai zártsága mellett valamely jogügylet valósággal tilos is legyen, egyszersmind megengedett is. Ez csak úgy képzelhető el, ha a szerződési tényállás egyes elemeit, éspedig a tilos elemeit a konverzió szabályának hatályosulása érdekében a tényállásból eltávolítjuk. A fogyatékos elemek kirekesztése azonban a jogviszony típusát megváltoztató hatással jár: a mennyiségi redukció tehát minőségi változást eredményezett. Lehet, hogy a tilos feltétel mellőzése olyan mértékű jogi változást okoz, hogy a szerződés jogági hovatartozását is érinti. /Pl. teljesjogu személy örökbe fogadása, mint ingyenes tartási szerződés megállhat./ /14/ Rendszerint azonban a polgári jogon belül minősül át a jogviszony típusa. /Pl. szerződéskötésre nem jogosított vállalat és mezőgazdasági termelőszövetkezet termelési szerződése a bírói gyakorlat szerint, mint vállalkozási szerződés érvényesen megállhatott./ /15/

Érthető tehát, hogy az érvényben maradó rész jogkövetkezményeinek ilyen foku megváltozása itt sem füg-

getleníthető a felek akaratától. A részleges érvénytelenség más eseteiben /ptk. 238. §/, ahol a részleges érvénytelenség a felek akaratától függ, a törvény a felek akaratát pozítive fogalmazott feltételként írja elő. A konverzió szabálya /ptk. 234. § /2/ bek./ viszont - a felek akaratát mintegy vélelmezve - kivételként állítja fel azt az esetet, amikor a felek feltehető szándékával a törvényi átminősítés ellenkeznék. A főszabály és a kivétel felcserélése ésszerűnek látszik. Azokban az esetekben, amelyekben a felek akaratá az érvénytelen rész ellenére változatlanul irányulhat bizonyos joghatásra, sokkal valószínűbb, hogy az érvényes elemekre való korlátozás a felek akaratának megfelelően, mint ott, ahol minőségileg más jogkövetkezmények adódnak a törvényi átminősítés folytán./16/

A szerződési tilalmak halmozódásának rokonjelenségei körében emlithetjük a szinlelt szerződés esetét is. A normahalmozódás a szinlelt szerződés esetében nem szükségszerű, minthogy fogalmilag nem kizárt, hogy a szinlelt szerződéssel a felek nem kívánnak más szerződést leplezni. Az esetek tulnyomó többségében azonban a felek a szinlelt szerződést a palástolt szerződés leplezése érdekében kötik. Ilyenkor tehát a normahalmozódás a tényállás-halmozódás következménye: más szabály irányadó a szinlelt szerződés tényállásá-

ra, és más a palástolt szerződésére. /Ptk. 209. § /2/ bek./ Ennek ellenére úgy véljük, hogy jogunk van a szinlelt és a palástolt szerződés esetében is bizonyos értelemben egyetlen tényállás többes jogi megítéléséről szólni. Szükségszerű ugyanis az, hogy a negotium simulatumnak és a dissimulatumnak legyen közös tényállási eleme, illetve legyenek közös tényállási elemei. Ilyen mindenek előtt a két szerződés alanya, sőt általában tárgya is. Az eltérések a joghatás, az ingyenesség, illetve a visszterhesség körében szoktak jelentkezni. Ha pedig van közös tényállás is, ebből - a közös tényállás tekintetében - a többes jogi megítélés elvileg párhuzamos fennállása folyik. A szinlelt és a palástolt szerződés közös tényállása a szimuláció szemszögéből: semmis, a disszimuláció szemszögéből - a tényállástól függően - érvényes, vagy érvénytelen.

Jogi különlegessége folytán szeretnénk kitérni a szinlelt ügylet semmisségének tárgyunkkal szorosan összenem függő egyik kérdésére. Megítélésünk szerint a szinlelt szerződés semmisségét kimondó szabály változó tartalmu norma: mást jelenthet akkor, ha a szinlelt szerződés palástolt szerződés nélkül, és mást, ha palástolt szerződéssel együtt jött létre, pontosabban olyan palástolt szerződéssel, amely érvényes.

A szinlelt szerződés önmagában a semmis szerződések általános szabályait vonja maga után. Más lehet a helyzet, ha a semmis szinlelt szerződés érvényes szerződést palástol. Ilyenkor az érvényes palástolt szerződés szabályai - a tényállástól függően - egészen addig a fokig szoríthatják ki a szinlelt szerződés semmisségének szabályait, hogy azokból nem marad egyéb, mint a nemlétezés puszta deklarációja. Pl. a túlonként takarékos családtag "megnyugtatóására" a vevő az eladóval, aki jóbarátja, olyan írásbeli adásvételi szerződést készít, amely szerint annak motorcsónakját potom áron, a valóságban azonban értékének megfelelően vásárolta meg. Ebben az esetben a szinlelt ügylet semmissége "csonka" semmisség lesz: tulajdonképpen a negotium non existens fejezi ki. A szinlelt szerződés mögött álló érvényes palástolt szerződés ugyanis alkalmazhatatlanná teszi a semmisség többi szabályát: a teljesítési tilalmat, a restitúció kötelezettségét, illetve igényt stb. Más tényállás esetén, ha pl. az érvényesen létrejött palástolt ajándékozást adásvételnek szinlelik /a "családban maradvány": rátartási rokonok kedvéért/, a semmisség akadálytalanul érvényesülhet más téren is /pl. vételár-követelés tilalma, restitúció igény stb./

Nem marad azonban csonka ez a semmisség akkor sem, ha

harmadik személyek érdekvédelméről van szó, ha pl. a szinlelt szerződéssel a felek utóbb harmadik személynek kárt okoznak. /Ptk. 237. § /4/ bek./ Ebből a szempontból a szinlelt szerződést, mint önálló semmis szerződést kell számításba venni.

Végül a szerződés többes jogi megítéléséhez vezethet az egyes államok belső jogszabályainak különbözősége. Az ebből adódó összeütközések megoldását hivatottak szolgálni a nemzetközi magánjog különféle kollíziós normái.

ad b./ Ebbe a csoportba sorolhatjuk a korábbi tilalmat ex tunc hatálytalanító, illetve a korábbi engedélyt ex tunc tilalomra átváltoztató jogszabályt. Ezek körében rendszerint egyetlen jogalkalmazási probléma szokott felmerülni, éspedig az erkölcstelen szerződéseket illetően. A társadalmi-politikai helyzet változásai, a társadalmi erkölcs átalakulása folytán gyakran merül fel az a kérdés, hogy a megkötésekor jogilag és erkölcsileg megengedett szerződés a jogviszony egy későbbi létszakában - rendszerint a szerződésre alapított igények érvényesítésekor - a fennálló jogrendet az erkölcstelenség így vagy úgy megfogalmazott tilalmába ütközés által sérti.

Ez az eset akkor szokott előállni az említett okokon túlmenőleg, ha a jogalkotás szerkezetileg fenntartja a kiegészítő szerződési tilalom kategóriáját, vagy új jogszabály egyáltalán nincs is. /Ez utóbbira említhető példaként az NDK, ahol ma is jórészt a BGB-t alkalmazzák. Az erkölcsstelen ügyletek judikaturája egyébként szemléletes bizonyíték a jogértelmezés társadalmi kondicionáltságára, a változatlan törvényszöveg eltérő tartalmára a társadalmi alap változásaitól függően./

A magánjogi irodalomban a szerződés utólagos erkölcsstelensége kétféle álláspont kialakításához vezetett. Az egyik álláspont a szerződés megkötésének időpontja szerinti jogi megítélés főszabályát kiegészíti azzal a tétellel, hogy nemcsak a szerződés megkötésekor, hanem a belőle származtatott igények érvényesítésekor is meg kell feleljen a szerződés a társadalomban uralkodó erkölcsi felfogásnak. A másik felfogás szerint az ügyletet az erkölcsstelenség tilalma szempontjából a bi-róság határozatának meghozatalakor irányadó erkölcs szerint kell elbírálni. /17/

Noha viszonyaink között a konkurráló jogi, illetve erkölcsi szabályokból jogvita alig adódhat, a kérdés elvi jellege miatt szeretnénk véleményünket kifejezni.

Álláspontunk szerint akár a szerződési tilalmak strukturája, akár maga a törvény változatlan: dogmatikailag megalapozatlannak tartjuk mind a két ismertetett véleményt. A polgári jog szabályainak eltérő rendelkezés hiányában sem visszaható, sem un. rögtöni hatályuk nincs. Ugy véljük, hogy a jogpolitikai szükségesség az említett - és első változatában a felszabadulás utáni birói gyakorlatunkban is elfogadott - nézeteknél biztosabb dogmatikai és pozitívjogi megalapozást igényel. Ezt az alapot véleményünk szerint a joggal való visszaélésre történő utalás adhatja, amennyiben a formálisan jogszerű igények érvényesíthetőségének ez az egyetlen, de mindenfajta esetre, így az "utólagosan" beálló erkölcstelenségre is alkalmazható polgári jogi gát-rendszere. Az utólagosan erkölcstelen szerződésből folyó igény-érvényesítés, vagy a felek bármiféle jogcselekménye: teljesítésre felhívás, teljesítés stb.: a joggal való visszaélés fogalmi körébe vonható. Ezek bármelyike olyan joggyakorlás, amely - a ptk. értelmezési alapelveire is figyelemmel - a jogsultság társadalmi rendeltetésével nem fér össze. Ha e visszaélésszerű joggyakorlás egyszersmind jognyilatkozat is: pl. a jogérvényesítés, ez - a ptk. 205. § közvetítésével - erkölcstelen ügylet ex lege lata.

Ebben a gondolatkörben említjük azt az esetet is, mely

tárgya szerint az erkölctelenség fogalmi körébe vág, szerkezetileg viszont a szukcessziv tényállások csoportjába sorolható. Az erkölctelenség megszűnése ugyanis előállhat a szerződéskötéskor fennállt tények utólagos megváltozása következtében is. Pl. a bigámista és a második felesége közötti tartási szerződés - adott esetben erkölctelen. Ha az első feleség halála folytán a második házasság konvalidálódik, a juttatásoknak megvan az erkölcsi alapja. A fenti eset fordítottja is bekövetkezhet, amikor egy jogszerű szerződés utóbb erkölctelenné válik. Pl. valamely megengedett szerződés jogcímének erkölctelen irányu megváltozása. /Ajándékozási ígéret, melynek hatására a megajándékozott tilos magatartást fejt ki az ajándékozó javára, s az ajándékozási szerződés ennek juttalmává válik./ /18/

Különidejűség, de többfajta jogszabály alkalmazása halmozódik a konvalidáció, a szerződés érvénytelenségének kiküszöbölése, orvoslása esetében is. Ilyenkor a szerződés megkötése utáni jogi tények, közöttük esetleg a felek jogilag jelentős magatartása folytán szorulnak ki a tilos szerződés jogkövetkezményei, és helyüket a megengedett szerződés szabályai foglalják el. /Pl. a tilos szerződés hatályossá nyilvánítása esetén./

Több szempontból is közel áll az orvosláshoz az ujítás /nováció/. Míg azonban a tilos szerződés orvoslásánál a megváltozott tartalmu szerződés megengedett, jogszerű, addig a novációnál korántsem bizonyos, hogy a felek éppen valamely tilos jogcímet cserélnek fel megengedett jogcimmal. Ezért a novációt, mely adott esetben a tilos szerződés orvoslásának eszköze is lehet, az említett specifikumának esetlegessége miatt helyesebbnek láttuk csoportosításunkban önállóan említeni. A nováció fogalmában benne rejlő ellentétes hatásu jogi lehetőségek eredményezik, hogy a jogcim utólagos felcserélése szolgálhatja az orvoslás, de szolgálhatja a tilossá tétel célját is. /Példák: Valaki jutalmul azért, mert érdekében befolyását hivatalos személynél érvényesíti, pénzt ad a barátjának. Utóbb a tilos cselekménytől elállnak, és a pénz ajándékként marad a birtokosnál. - Valaki ajándékot ígér másnak. A megajándékozott vállalja, hogy annak fejében az ajándékozó érdekében, - az ajándék egy részének felhasználásával - vesztegetést követ el./

A novációval kapcsolatban két kérdést vetünk fel: a nováció hatálya beálltának és ezzel összefüggésben az állam javára marasztalás kérdését. Az első kérdésben álláspontunk az, hogy a nováció visszamenőleges hatályát elvileg elismerhetjük. Ha a szerződő felek ti-

los jogviszonya még nem jutott el a teljesítés szakaszába, nézetünk szerint a nevelés jogpolitikai szempontja támogatja az álláspontunkban kifejtetteket. Kívánatos ugyanis az, hogy - amennyiben ez lehetséges - maguk a felek távolítsák el szerződésükből a jogilag fogyatékos elemet, vagy elemeket, adott esetben az *injusta causát*.

Óvatosabb megítélést igényelhet a nováció visszamenőleges hatályának elismerése akkor, ha a felek részéről a tilos szerződés alapján már teljesítés történt. Még ezekben az esetekben is célszerűbbnek mutatkozik a felek jogszerű akaratának méltánylása és a szankciók alkalmazásának kizárása egy korrektívum figyelembe vétele mellett. Az *ex tunc* nováció ugyanis a tilos és érvénytelen szerződés teljesítése esetére kilátásba helyezett állam javára való marasztalás kijátszására vezethet. E szankció alkalmazását azonban a felek rosszhiszemű magatartása nem gátolhatja meg. Ezért úgy véljük, hogy a teljesített tilos és érvénytelen szerződések esetében a nováció visszamenőleges hatályának elismerése attól a feltételtől függ, hogy a jogcím felcserélése az állam javára való marasztalást érinti-e, vagy sem. Így elképzelhetőnek tartjuk, hogy a nováció pusztán részlegesen lesz visszaható hatályu, ti. abban a körben csupán, amelyet az állam javára való marasz-

talás nem érint. Minthogy a szerződési értéknek az állam részére történő elvonása olyan polgári jogi eszköz, amely fokozott társadalmi veszélyességű szerződésekert érint, a nováció visszamenőleges hatályának feltételes, illetőleg részleges jellegéről kifejtett álláspontunkat jogpolitikailag is helytállónak érezzük. Ezzel voltaképpen a felvetett második kérdésre is választ adtunk.

Nem zárható ki a gyakorlatban az az eset sem, amikor a szerződő felek az eredetileg jogszerű jogcímet utóbb cserélik fel tilossal. /Pl. a határidő nélkül ingyenesen használt zongorát a tulajdonosa a használónak ajándékozta, hogy ezáltal az érdekében elkövetett büntett miatt megjutalmazza./ Nézetünk szerint a tilos nováció eseteiben sem lehet elvitatni az ex tunc hatályt, ha a felek akarata a jogcím-cserét megelőző időszak tilossá tételére irányult. /Pl. a bérlő utólag állapodik meg az albérlővel a beköltözéstől számítandó tilos albérleti díjban, amit az albérlő megfizet. Állam javára való marasztalásnak szerintünk helye van, a jogviszony időtartama pedig az állam javára marasztalást arányosan súlyosító tényező./ /19/

2. Halmazódó tilalmak a szerződő felek közötti konfliktusban

Az idevágó esetek két típusát különböztethetjük meg

egymástól. A "belső konfliktusban" a tilalom halmozódhat egyetlen pozícióban, vagy mindkét pozícióban.

Az egyetlen pozícióban halmozódó tilalmak egymáshoz való viszonya kétféleképpen alakulhat attól függően, hogy halmozódásuk valódi-e, vagy csupán látszólagos.

Az egyirányu tilalmak - melyeken az alábbiakban csupán a "belső konfliktusra" vonatkozó tilalmakat értjük - látszólagos halmozódása egyetlen pozícióban több esetben is megvalósulhat polgári jogunkban. Tekintsük át ezeket:

Az objektív aszinallagma és az uzsora miatt tilos szerződés tényállása egymással a lex generalis-lex specialis viszonyában állnak, minthogy az említett tényállások egyaránt a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között a szerződéskötéskor fennálló feltűnő aránytalanságot tartalmazzák. Az uzsora tényállása azonban szűkebb, mert az említett tárgyi ismérven kívül a "helyzetkihasználás" részben objektív, részben szubjektív feltételét is magában foglalja. /20/ Az egyirányu tilalmak látszólagos halmozódásának másik eseteként vehetjük számításba azt az esetet, amikor a szerződés objektív aszinallagmatikus jellegét az okozza, hogy az egyik, vagy mindkét fél tévedésben van

a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értékét, egymáshoz való arányát illetően. /21/ E kumuláció nem szükségszerű. A két tényállás elemeinek - mértani kifejezéssel élve - "egybevágósága" nem állapítható meg több esetben sem. Az egyik, amikor a tévedés tárgya nem a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás, hanem más körülmény. A másik olyan eset, amikor nincs meg az említett kumuláció, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága az egyik, vagy mindkét fél által tudott /pl. az uzsorát el nem érő rászorultság esetében/, vagy pedig akkor, ha az érdekeiben sérített fél tévedésben van ugyan, de azt nem a másik fél okozta, és nem is ismerhette fel /harmadik személytől eredő megtévesztés/.

A ptk. Indokolásának megfelelően nézetünk szerint az említett kumulációs eset a kétfajta érvénytelenségi okot, illetve tényállást egymással a derogáció viszonyába állítja, mégpedig akként, hogy az alkalmazandó szabály a ptk. 201. § /2/ bekezdése. A tévedésnek ebben a tévedő szempontjából erősen hátrányos esetében a hatékonyabb jogvédelmet a tévedő fél a szerződést módosítást is lehetővé tevő szabály alkalmazásával a ptk. 210. §-nál inkább megkaphatja. Így a dogmatikailag helyesnek tűnő megoldást a jogpolitikai szempont is igazolni látszik. /22/ A jogirodalomban kifejtett nézetek

ezzel szemben nem a specialitás, hanem a vagylagos-
ság viszonyában látják a két tényállást. Nyilván
ebből fakad az a de lege ferenda elhangzott kívánság,
amely a ptk. 210. §-a alá vont esetekben is a szerző-
désmódosítás megengedése útján keresi az igazságérzet-
nek megfelelő megoldást. /23/

Előfordulhat, hogy az uzsorás megettéveszti, illetőleg
tévedésbe ejti, vagy tévedésben tartja a sérelmet
szenvedett felet. Ez előállhat pl. akként is, hogy a
sértett anyagi helyzetét illetően hamisan fest riasz-
tó képet, téves adatokat közöl az uzsorás, vagy ugy-
is, hogy pénzromlással, vagy a kínált árucikk árának
várható rohamos emelkedésével ejti tévedésbe áldoza-
tát, aki önérdékét véli szolgálni még a feltűnően a-
ránytelen hátrány vállalásával is. Felróhatóság szem-
pontjából az említett akarathibákkal kumulálódó tila-
lom megszegésének eseteiben az uzsora legvisszataszí-
tóbb formáit szemlélhetjük.

Két oldalról is elhatárolási problémákat vet fel az
uzsorának a megettévesztéssel, illetőleg a tévedéssel
való halmazata. Erre - a bár látszólagos - tényállás-
halmazra ugyanis csak akkor kerülhet sor, ha az aka-
rathiba a ptk. 210. §-a körében is releváns. Tehát a
sérelmet szenvedett fél tévedését nem az uzsorás o-

okozta, és nem is ismerhette fel, mert azt harmadik személy, vagy maga a sérelmet szenvedett fél oly módon okozta, hogy a tévedés az uzsorás előtt - neki fel nem róhatóan - rejtve marad: még látszólagos tényállás-halmazról sem beszélhetünk.

Más oldalról viszont az aszinallagmában való megtévesztés, illetve tévedés eseteivel kell egybevetnünk a megtévesztő stb. uzsorás szerződésének esetét. Ugy véljük, hogy azokban az esetekben, amikor az említett akarathibák a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányára összpontosulnak, uzsorássá a szerződés nem minősíthető pusztán ezen az alapon. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságára vonatkozó említett akarathibák ugyanis nélkülözik az uzsorás szerződést jellemző helyzetkihasználás ismérvének fennforgását. A megtévesztés és a tévedés tehát csak is akkor halmozódik uzsorával, ha az uzsora tényállásának a ptk. 201. § /2/ bekezdése tényállásához képest is speciális tényelemére, a helyzetre, illetőleg annak kihasználására vonatkozik. /Pl. azt hiszi az áldozat, hogy tönkrement, vagy azt hiszi, hogy az uzsorás az ő érdekében cselekszik./ Az említett esetekben a ptk. 210. §-ához képest az uzsora tényállása speciálisnak mutatkozik.

Ugyanaz az álláspontunk az uzsora és a jogellenes fe-
nyegetés kumulációja esetére is, ha a feltűnően arány-
talan előny átengedésére a sértettet félelme inditot-
ta.

Van egy további tényállás-variáns is, ahol az uzsora
speciálisként viselkedik. Ez a cselekvőképtelennel kö-
tött vagy a korlátozottan cselekvőképessel kötött u-
zSORÁS szerződés esete. Ha ugyanis az érdeksértő fél
a másik szerződő fél belátási képességének hiányát,
vagy fogyatékos voltát használja ki a feltűnően arány-
talan előny kikötésében, ezáltal a helyzetkihasználás
egyik specifikus esete valósulhat meg.

Az objektív aszinallagma okából érvénytelen szerződés
tényállása látszólag azonos lehet a jogszabály által
megállapított ár megsértésével kötött adásvétel tény-
állásával is, ha a felek a jogszabályi ártól a pénz-
szolgáltatás és a dologszolgáltatás feltűnő arányta-
lanságát okozó módon eltértek. /Ptk. 366. § /2/ bek./
E kumulációs esetben az említett adásvételi szerződés
tényállását, illetőleg az erre vonatkozó tilalmat és
szabályokat tartjuk speciálisnak az objektív aszinal-
lagma esetéhez képest, amely e viszonylatban generális
szabálynak és tényállásnak mutatkozik. A ptk. 366. §
/2/ bekezdése szerinti adásvételi szerződés specifiku-
ma az, hogy a vételárat jogszabály állapította meg.

A jogirodalom hajlik afelé, hogy a részleges érvénytelenség említett esetét törvényi analógia segítségével a kötelmi jog egyéb területeire, így elsősorban a vállalkozási szerződésekre átvigye. Ezáltal a ptk.201. § /2/ bekezdésének alkalmazási területét logikai szempontból erősen korlátoztuk, minthogy a visszterhes szerződéseknak csupán abban a körében érvényesülhet, amelyre a jogszabályi ár-, bér-, díj- stb. előírások nem terjednek ki, vagyis ahol a felek a kereslet és a kínálat arányainak megfelelően alakíthatják ki a szolgáltatás értékét, az ellenszolgáltatást. Gazdasági szempontból azonban az új gazdasági mechanizmus árpolitikája fokozhatja is az objektív aszinallagmára alapított érvénytelenség jelentőségét, mert a jogszabályi árelőírások terhére a piaci árképzés tért nyert a szerződési kapcsolatokban.

A szerződési tilalmak között találunk olyat, amelynek tényállása - formálisan - "belenőhet" a ptk. 201. § /2/ bekezdésébe, illetőleg "belenőhet" a kiegészítő szerződési tilalomba, a szocialista együttélés szabályaiba stb. ütköző szerződés tényállásába is. A kamatmaximumot sértő szerződésekről van szó. /Ptk.232. § /3/ bekezdés./ A kamatkikötés mértékétől függően is a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás olyan mértékben tolódhat el, hogy az már feltűnően aránytalanná válik, és emiatt nyilvánvalóan a szocialista együtt-

élés követelményeibe ütközik. /24/ Az objektív aszinallagma szabálya ugyan nem érvényesülhet, mert a polgári jog elméletének tanítása szerint megtámadható szerződés csak az olyan szerződés lehet, amely semmisségi fogyatékokosságban nem szenved, a ptk. 232. § /3/ bekezdése szerinti szerződés viszont részlegesen semmis, tehát súlyosabb esetében különösen nem válhat megtámadhatóvá. /25/ Ha szabad azonban ezt a kifejezést használnunk, az objektív aszinallagma szabálya a teljes semmisséget eredményező esetben a jogpolitikai katalizátor szerepét tölti be azáltal, hogy jelenléte a törvénykönyvben arra a belátásra indította a jogalkalmazót, hogy objektív aszinallagma okából nyilvánítson teljesen semmissé, mint erkölcstelent egy formálisan csupán részlegesen érvénytelen szerződést.

A kiegészítő szerződési tilalomba ütköző szerződés teljes semmisségéről szólva emlékeztetünk fenti fejtegetésünkre, amely az objektív aszinallagma tilalmába és a jogszabályilag megállapított szolgáltatási értékbe ütköző /részlegesen/ érvénytelen szerződések viszonyára vonatkozott. A törvényi kamatmaximumot sértő szerződés legsúlyosabb eseteiben választott megoldáshoz hasonló megoldást alkalmazhatónak tartjuk a ptk. 366. § /2/ bekezdése és a ptk. 201. § /2/ bekezdésé-

nek látszólagos kumulációja esetén is. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás egyensúlyát védő szabály ezekben az esetekben is a "jogpolitikai katalizátor" szerepét töltheti be abban a folyamatban, amelynek során a kiegészítő szerződési tilalom elveszti mögöttes, szubszidiárius jellegét, és elsődlegesen alkalmazandó szabállyá válik.

Excesszív jellegű tényállási elem a kiegészítő szerződési tilalom mögöttségének elsődlegessé válását az egyirányú tilalmak halmozódásának más eseteiben is létrehozhatja. Erre lehetőséget teremt a kiegészítő szerződési tilalomnak olyan értelemben történt megszövegezése, amely tartalma szerint az egész vagyoni szférát átfogni képes. Két tilalomnak a kiegészítő szerződési tilalommal való látszólagos halmozódására hívni fel a figyelmet. Az egyik a jogellenes fenyegetés esete, a másik a megettévesztés.

A kétféle akarathiba esetei tulnyomó többségükben büntettet, esetleg szabálysértést valósítanak meg. Mint ilyenek a ptk. 200. § /2/ bekezdésének az alárendelése alá esnek, amely a "jogszabály más jogkövetkezményére" - adott esetben a megtámadhatóságra - történő utalással a jogszabályba ütközésük ellenére kiemeli e tulnyomóan jogszabályba ütköző

eseteket a semmisség általános szabálya alól. Noha a jogellenes fenyegetés és a megtévesztés szabálysértésileg, illetőleg büntetőjogilag is értékelhető esetei a polgári jogban az enyhébb beszámításu megtámadhatóság keretei között helyezkednek el formai ismérveik alapján, mégis úgy véljük, hogy a szabálysértésben, illetve a büntettségben rejlő fokozott társadalmi veszélyesség folytán a jogellenes fenyegetés és a megtévesztés esetei általában túlnőnek a megtámadhatóság keretein, és mint a dolgozó nép érdekeibe, illetve a szocialista együttélés követelményeibe ütközők a szerződés semmisségét vonják maguk után. Ez azt jelenti, hogy a kiegészítő szerződési tilalom alá vont jogellenes fenyegetési és megtévesztési esetekben a ptk. 210. és 200. §-ainak látszólagos halmazata valósul meg. A zsarolás, vagy kényszerítés jellegű szerződések, amelyek nem érik el a zsarolás /Btk. 300.§/, illetőleg a kényszerítés /Btk.261.§/ büntetési tényállásában szereplő ismérvek súlyosságát, mert a kilátásba helyezett hátrány nem súlyos, illetve az attól való félelem nem komoly, adott esetben túlnőhetnek a megtámadhatóság keretein, és mint az un. szubdeliktuális turpitudo esetei semmisként kezelhetők.

A látszólag halmazódó egyirányú tilalmak eseteinek bemutatása nem lenne teljes, ha az excesszív esetek

kapcsán nem vetnék egymással egybe az objektive aszinallagmatikus és a kiegészítő szerződési tilalom alá eső szerződések tényállását.

Véleményünk szerint a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő aránytalanság esete is kimerítheti a kiegészítő szerződési tilalom alá eső szerződés tényállási elemeit azáltal, hogy a szerződés fokozottan veszélyes a társadalomra. Egyes vidékeken például a termelészövetkezetek irodahelyiség vagy gazdasági épület céljára olykor lényegesen áron felül vásárolják meg az ingatlant. Elvileg lehetőséget látunk arra, hogy az ilyen szerződéseket a bíróság, mint a dolgozó nép érdekeivel ellentéteset, semmissé nyilvánítsa. A semmisség megállapítása azonban könnyen visszájára fordíthatná a jogpolitikai szempontból tetszetős tételt, minthogy az adásvételi szerződés teljesítése kapcsán nyújtott szolgáltatások reverzibilisek, és így a bíróság az eredeti állapot helyreállítását lenne kénytelen elrendelni, holott a ptk. 201. §-a a szerződés módosítását is lehetővé tenné. A termelészövetkezetek szerződéseinek aszinallagmatikus jellege pedig éppen amellet bizonyít, hogy az említett szerződéseknek korrekt feltételek melletti megkötése ugyszólván lehetetlen azon a vidéken, tehát a jogalkalmazási lehetőség kimerítése nem indo-

kolt. /26/

De lege ferenda az egyirányu tilalom védettjének érdekét olyan szabály szolgálhatná, amely bírói szerződésmódosítás útján engedné orvosolni az egyirányu tilalom megsértése okából érvénytelen szerződést, ha azt a sértett fél kéri. Megjegyezzük, hogy az érvényesség mint szankció, /bár nem ebben a formában/ már az első burzsoá magyar ptk. Tervezetben is ismert volt arra az esetre, ha kiskorú a teljeskorúságot színlelve kötött szerződést. Jogunk a hatályossá nyilvánítást szerződésmódosítással egybekötve az egyirányu tilalmak megsértésének két esetében is /aszinallagma és uzsora/ ismeri. Ennek kiterjesztése azonban az egyirányu tilalom megsértésének többi esetére is kívánatosnak mutatkozik.

A szerződő felek belső konfliktusában halmozódó szerződési tilalmak fenti eseteiből néhány általánosabb következtetést is levonhatunk.

A tilalmak halmozódásának látszólagosságát az érdekvédő tilalmak eseteiben kétfajta ok idézheti elő: egy formális-dogmatikai és egy tartalmi-jogpolitikai ok. A formális-jogpolitikai okon a specialitásnak azokat az eseteit értjük, amelyekben az egyik tilalom dero-

gációját a tényállások formai elemeinek egybevetése eredményezte. /Ptk. 201-202. §§, 201-210. §§/ A tilalom látszólagos halmozódásának többi esetében nem a tilalom alá eső tényállások formai elemeinek, hanem tartalmi oldalának: társadalmi veszélyességének egybevetése tette tárgytalanná az enyhébb következményű tilalom alkalmazhatóságát. Az alkalmazandó tilalom specifikumát ezekben az esetekben nem a tényelemek színesebb, árnyaltabb körülírása, hanem e tilalom alá vont esetek fokozott társadalmi veszélyessége adta meg.

A tárgyalt esetekben a tényállások két szabály tengelye körül gyűrűztek: a szinallagmát védő szabály és a kiegészítő szerződési tilalom körül.

Nézetünk szerint mindkét szabály - a maga eszközeivel - az egész polgári jogra nézve alapvető jelentőségű, Akár az uzoratilalmat, akár a kamatmaximumtullépését tiltó szabályt, vagy a jogszabályi ár megsértésével kötött szerződés semmisségét kimondó rendelkezést tekintjük: ezek voltaképpen tüzetesítései, konkretizálásai a ptk. 201. § /2/ bekezdésében foglalt tényállásnak. Ebből ered, hogy az, mint az alapvető, átfogó szabályok általában, jogalkalmazástani-
lag csak mögöttesen, kivételesen érvényesül. /Mint pl. a joggal való visszaélés tilalma, vagy a polgári

jogi alapelvek általában./

Kérdés azonban, nem lenne-e célszerű de lege ferenda a ptk. 201. § /2/ bekezdésének generális szabályát is - fenntartva a szerződésmódosítás lehetőségeit - semmisséggel megerősíteni, minthogy az aszinallagma egyéb, semmisség terhe alatt tilos eseteiben sem mindig a társadalmi veszélyesség a fokozott, hanem speciális jellegű a tényállás.

A kiegészítő szerződési tilalom fontosságát az adja meg, hogy átfogó tartalmával bármely antiszociális szerződés megítélésében "kiegít", mint láttuk, éppen mögöttes jellegének feláldozásával.

A látszólagos tilalomhalmozódás most tárgyalt esetekben a szerződés minősítése kizárólag egyetlen, és - pedig az alkalmazandó speciális szabálynak megfelelő törvényhely alapján történik. Ha ítéletben bírálunk el ide sorolható eseteket, az ítélet indokolásában célszerűnek látszik a derogált mögöttes szabályt is felhívni, feltéve, hogy a tényállás jogpolitikai megfontolás alapján került ki az alapeset köréből.

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása azonban véleményünk szerint a minősítésnél differenciál-

tabb megítélést igényel. A jogkövetkezmények alakulása szempontjából elhatároló jelentőségűnek nem a dogmatikai és a jogpolitikai alapu felosztást tartjuk, hanem azt, hogy szükségszerű-e, vagy pedig esetleges a kérdéses szerződésre vonatkozó tilalmak halmozódásának látszólagossága. Ha ugyanis a halmozódás látszólagossága szükségszerű /pl. aszinallagma-uzsora/, e jelenségnek gyakorlati kihatása nincs. Viszont azokban az esetekben, amelyekben a halmozódás látszólagossága esetleges /ezek vegyesen dogmatikai és jogpolitikai alapuak/, alkalmanként tartjuk értékelendőnek a tilalmak látszólagossága ellenére a szerződés fokozottnak is mutatkozható társadalmi veszélyességét. E fokozott antiszocialitás értékelésére két módszer kínálkozik:

- a jogsértő terhére a hátrányfokozás,
- az érdekeiben sértett javára az előnyfokozás.

Az előbbi az állam javára való marasztalás szigorubb alkalmazásában, az utóbbi a szerződésnek módosított tartalmu fenntartásában, illetőleg a visszatérítés teljes, vagy részleges elengedésében is állhat. Mint-hogy a sértett fél javára alkalmazott előnyfokozás a jogsértő fél javára rendszerint egyszersmind hátrányfokozás is, ennek alkalmazásában egyidejüleg kell figyelemmel lenni a jogsértő nevelésének, valamint a

sértett érdekvédelmének szempontjára.

A látszólagos halmazat eseteitől eltérően az egyirányu tilalmak halmozódása egyetlen pozícióban olykor valódi, vagyis a megsértett tilalmak tényállása közül egyik sem mögöttes, illetve elsődleges a másik szempontjából, hanem a szerződés több, egyénél elhelyezkedő tilalmat is megsért. Bizonyos esetekben a tilalom valamely tilalom-mentes érvénytelenségi okkal halmozódik.

Igy pl. a tilalom-halmaznak az a tényállása, amikor cselekvőképtelen, vagy korlátozottan cselekvőképes személy terhére egyirányu tilalmat valósít meg a vele szerződő fél: jogellenes fenyegetést alkalmaz, megteveszti stb.

Az egyoldaluan, s egyszersmind valóságosan halmozódó egyirányu tilalmak inkább elméleti jellegű eseteként a különféle megtámadási okoknak egymással való halmazatát vehetjük számításba, feltéve, hogy a szerződés megtevesztés és aszinallagma halmozódása okából nem vonható a látszólag halmozódó tilalmak esetei körébe. Ide tartoznak tehát a fenyegető, s egyszersmind megtevesztő fél, valamint a fenyegető, s egyszersmind aszinallagmát előidéző fél szerződésének esetei. /Pl.

valaki fegyverrel kényszerít mást egy ingóság átadására, melyért cserébe olyan tárgyat ad, amelynek értékét hamisan jelöli meg: fenyegetés-megtévesztés az ellenszolgáltatásban./

A kiegészítő szerződési tilalom alá eső szerződések, mint semmisék is megvalósíthatnak valósággal egy másik semmisségi okot, ha a cselekvőképtelennel, vagy korlátozottan cselekvőképesséssel való szerződéskötés érvénytelen. Pl. az iszákossága miatt korlátozottan cselekvőképes többgyermekes személyt önmagában is semmisséget igénylő módon jogellenesen megfenyegetve - pl. a munkáltatójánál való feljelentéssel fenyegetve - bírnak rá szerződéskötésre.

Ezekben az esetekben nézetünk szerint a minősítés olyképpen történhet, hogy a jogalkalmazó valamennyi megsértett törvényhelyet felhívja, minthogy a jogsértés többszörös. Ha azonban a szerződés több okból is megtámadható, a sérelmet szenvedett fél vagylagosan, vagy kumulatív is megtámadhatja a szerződést, a jognyilatkozatához a bíróság kötve van.

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása az érvénytelenség általános szabályainak alkalmazása útján történhet. A látszólagos halmazat bizonyos eseteihez

hasonlóan azonban a halmozódás itt is felfokozhatja a szerződés társadalmi veszélyességét, ezért a jogsértő terhére a joghátrányok fokozott szigorú alkalmazása, illetőleg az érdekeiben sértett javára a megtámadhatóság eseteiben a számításba jöhető egyetlen előny: a ptk. 201. § szerinti szerződésmódosítás fokozott biztosítása látszik indokoltnak. A cselekvőképtelen, illetve a korlátozottan cselekvőképes terhére kötött szerződéshez pedig, ha az a kiegészítő szerződési tilalom alá is esik, a relatív semmisség járulhat.

Az egyetlen pozícióban halmozódó egyirányú tilalmak két csoportjának: a valóságosan és a látszólagosan halmozódó tilalmak elemzése a következő megállapítások levonását teszi lehetővé.

E tilalom-halmazok mind törvényileg, mind gyakorlatilag erősen tulnyomónak mondható csoportja a látszólagos halmazat. A látszólagos halmazatnak a valódi halmazat terhére megmutatkozó fölénye okát a tárgyalt esetekben több körülményre is visszavezethetőnek tartjuk, melyek mélyen gyökereznek a polgári jogi szabályozás tárgyában és módszerében. Ez annál inkább érthető, mivel éppen az egyirányú tilalmak azok, amelyek - szemben a jogviszonyon kívüli érdeket védő tilalmakkal - rendszerint "belső" polgári jogi tilalmak, ame-

lyek nem a ptk. 200. §-ának általános szankciós szabálya közbeiktatásával nyernek polgári jogi relevanciát.

A látszólagos halmazat itt tárgyalt eseteinek viszonylag nagy számát részben az a meglehetősen általános polgári jogi kodifikációs technika okozza, amely a mögöttesen alkalmazható, vagy alkalmazandó szabályok /és az ezekhez kapcsolt tényállások/ egész hierarchiáját hozza létre a Polgári Törvénykönyvben. A polgári jog belső strukturáját - szemben a büntetőjog még említendő sajátosságával - az jellemzi, hogy egymásnak többszörösen alárendelt szabályok együttesét tartalmazza, melyek mindössze néhány egészen általános rendelkezés fókuszából indulnak ki. A szabályozásnak ez a módja elkerülhetetlenné teszi azoknak a viszonylag nagy számban fellelhető tényállásoknak a meglétét, amelyeknek egymással több-kevesebb közös elemük van. Gondoljunk például a kártérítési jog egymást részben fedő tényállásaira, illetve szabályainak a ptk. 339. § fókuszába visszavezethető hierarchiájára. /27/ A joggal való visszaélés tilalma is igen sokféle tilalomba vetül ki. /28/ Ugyanezt a jelenséget a tilos szerződések itt tárgyalt eseteiben is gyakran megfigyelhetjük.

A büntetőjog belső strukturája pl. bizonyos szempont-

ból lényegesen egyszerűbb a polgári jogénál. A büntetőjog un. különös részének egyes törvényi tényállásai és szankciói ugyanis tulnyomórészt nem egymással, hanem egy általános rendelkezéseket tartalmazó un. általános résszel vannak logikai-jogalkalmazástani kapcsolatban. Igaz ugyan, hogy e szabályok "kettős lépcsőjéhez" harmadik lépcsőként illeszkednek az egyes törvényi tényállások un. minősített esetei. E minősített esetek azonban két okból sem vezetnek a büntetőjogi tilalmaknak, illetve tényállásoknak a polgári jogiakhoz hasonló bonyolultságához. Egyrészt azért sem, mert kifejezetten egy bizonyos tényálláshoz kapcsolódnak, másrészt azért sem, mert speciális jellegük az un. alapesethez, mint generális tilalomhoz és tényálláshoz képest kézenfekvő.

Van azonban egy olyan körülmény is, amely a büntetőjog és a polgári jog közötti lényeges különbséghez vezet a látszólagos alaki halmazat kétfajta: büntetőjogi, illetve polgári jogi esetkörében, ez utóbbinál a jellegzetesen polgári jogias egyirányú tilalmak kumulációját illetően. A büntetőjogban ugyanis a nullum crimen sine lege elve azt kívánja, hogy a büntetőjogi rendelkezéseket és tényállásokat a lehető legszabatosabban határozzák meg, hogy az esetleges átfedések az említett elv pontos alkalmazhatósága érdekében le-

hetőség szerint elkerülhetőek legyenek. A polgári jogban ezzel szemben két olyan sajátosságot is felfedezhetünk, amelyek a büntetés kiszabás szempontjából olyanira lényeges elv által a büntetőjogban teremtett helyzettel éppen ellenkező helyzetet teremtenek.

Az egyik ilyen körülmény főként történeti aspektusból szemlélve tűnik helytállónak. Az ügyletérvénytelen magánjogi és sok tekintetben a polgári jogi jogkövetkezményeinek viszonylagos differenciálatlansága folytán az esetek jelentős részében az érvénytelen szerződések tényállásainak a büntetőjogi tényállásokhoz hasonló árnyalt, egymásra különös tekintettel kimunkált megkonstruálása szükségtelennek mutatkozott.

Az érvényteleniség viszonylag differenciálatlan jogkövetkezményei mellett a látszólagos tilalomhalmozódás "polgári jogias eseteiben" a látszólagos tilalomhalmaznak a valódi tilalomhalmazhoz viszonyított döntő fölénye azonban arra - a polgári jog társadalmi alapjaival szorosan összefüggő - szabályozási módszerre is visszavezethető, amely a kiegészítő szerződési tilalom kategóriájának megalkotásával a társadalom antiszociális áru-pénz viszonyainak egészére, elvileg minden esetére kiterjesztette a polgári jogi szabályozás hatósugarát. A kiegészítő szerződési tilalom - mint láttuk - képes konsumálni az összes olyan

tilos szerződéseket, amelyek alapeseteikben a teljes semmisségnél enyhébb szankció alá esnek, de amelyeknek társadalomveszélyessége a kiegészítő szerződési tilalom alá vonhatóvá teszi ezeket a tilos szerződéseket.

Nem hagyható azonban figyelmen kívül az sem, hogy az érvénytelen szerződéseknek semmisekre és megtámadhatókra történt felosztása, mint szintén "polgári jogias" ok, erősen korlátozza a valódi halmazat létrejöttét az egyoldaluan kumulálódó egyirányú tilalmak körében. Ez a korlátozás pontosabban azáltal következik be, hogy a megtámadhatóság tilos eseteiben, amelyek jogunk szerint mind egyirányú tilalmak, a semmisségi okokkal való halmozódásuk dogmatikai okból kizárt, illetve a semmisségi okokkal való halmozódásuk esetén egyszerűen nem vehetők figyelembe a szerződés minősítésénél. A halmozódás ezekben az esetekben csonka: pusztán a tényállások halmozódnak valóságosan, a tilalmak azonban nem.

A fentebb megtárgyalt látszólagos és valóságos tilalom-halmazok polgári jogi megítélését alapvetően jogpolitikai szempontnak rendeltük alá. A kétfajta szerződések minősítése terén ugyan a jogalkalmazási eredmény kézenfekvő volt: egyetlen, illetőleg több tila-

lom felhívása. A látszólagos halmazat eseteiben azonban - s ezek alkották a tulnyomó többséget - gyakran jogpolitikai mérlegelés eredményeként jött létre a minősítésben elfoglalt álláspontunk is. A jogkövetkezmények levonásánál - a szükségképpen halmozódó tilalmakat, illetve tényállásokat kivéve - a jogpolitikai megfontolások is szerepet kaptak.

Az egyirányu tilalmak halmozódhatnak ugy is, hogy mindkét fél a másik fél jogos érdekeit védő valamely jogszabályt sért meg. Ez természetesen leginkább ugy valósulhat meg, hogy a szerződő felek más és más tilalmat szegnek meg egymás terhére. Nem zárható ki azonban az a variáns sem, amelyet az jellemez, hogy a felek azonos tilalmat sértenek meg egymás terhére.

A különféle egyirányu tilalmaknak a mindkét felet terhelő megvalósításában két esetcsoportot különböztethetünk meg. Az első csoportban olyan egyirányu tilalmakat sértenek meg a felek, amelyek eltérő jogkövetkezményhez vezetnek, vagyis az egyik fél semmisségi okot, a másik pedig megtámadhatósági okot valósít meg. Ebben a körben tényállás-modellünket az uzorás, valamint a /korlátozottan, vagy teljesen/ cselekvőkép-telen személy által kötött szerződések különféle variánsaiból alakíthatjuk ki. Uzorával halmozódhat pl.

megtévesztés, továbbá tévedésbeejtés is, valamint az előbbi sajátos esete: a színallagmában való megtévesztés is. /Pl. valaki megszorultságában kénytelen megválni egy erősen közepes mester által festett képétől, ám a laikus vevő előtt annak értékét a valóságosnál lényegesen magasabbnak tünteti fel a magasabb vételár érdekében. A vevő a vételár hamis megjelölése folytán a képet értékesnek hiszi és ez a téves tudat indítja a szerződésre, melyet alkudozás után végül is a tényleges értéknél lényegesen alacsonyabb vételár fejében köt meg./Érdekvédő érvénytelenségi ok és egyirányú szerződési tilalom halmozódik azokban a tényállásokban is, amelyeket a korlátozottan, vagy teljesen cselekvőkép-telen, mint a vele szerződő fél érdekeit sértő személy köt: megtéveszti a másik felet, fenyegetéssel bírja rá a szerződéskötésre, vagy feltűnően aránytalan előnyt köt ki magának.

A fenti esetekben a tilalmak, illetve érvénytelenségi okok alá vonható tényállások valósággal halmozódnak egymással.

Az uzorás terhére megvalósított akarathiba esetén a ptk. 4. § /3/ bekezdésének szabálya adhat eligazítást. E szerint "a másik fél felróható magatartására az is hivatkozhat, aki maga is vétkes". Ennek megfelelően a

ptk. 202. § a "rászedett" uzsorás terhére is alkalmazható, viszont a megtévesztő módon eljáró fél felróható magatartását akként tartjuk értékelendőnek, hogy a bíróság kizárja az ott írt kedvezményekből, vagy azokban csupán korlátozottan részesíti. Ebben az esetben tehát a tilalomhalmazt megvalósító fél magatartása előnycsökkentő, esetleg előnykizáró hatású. A cselekvőképességében korlátozott, vagy kizárt fél által kötött tilos szerződés megítélésében különböztethetünk aszerint, hogy a tilosan szerződő fél vétkes volt-e, vagy sem. Ha az érdeksértő fél vétkesen járt el, aminek fennforgását a ptk. 21. § /2/ bekezdésének tanúsága szerint a jogalkotó sem zárta ki, a saját felróható magatartására előnyszerzés végett történő hivatkozás tiltó szabálya alkalmazandó. /Nemo suam turpitudinem allegans auditur./ Ha ugyanis a korlátozottan vagy teljesen cselekvőképtelen fél felróhatóan járt el, nézetünk szerint ezáltal megfosztja magát a relativ semmisségnek az ő számára előnyt jelentő szabályától, sőt felelősséggel is tartozhat. /A cselekvőképességben való megtévesztés esetén az állhat a szerződés teljesítésére való kötelezésben is./ Nézetünk szerint ezeket a szerződéseket a törvényes képviselő sem konvalidálhatja anélkül, hogy joggal való visszaélést ne követne el. Számításba kell venni akár az állam javára való marasztalás lehetőségét is a cselekvőképesség-

gében korlátozott, vagy kizárt, de az adott esetben egyirányu szerződési tilalmat felrhatóan megsértő fél terhére. Az érdeksértésnek ebben a látszólagos halmazati esetében is jogi státuszváltozás jött létre. Míg az uzsorás egyébként nehéz jogi helyzetét azonban a terhére megvalósított érdeksértés/megtévesztés/ enyhítette, addig a korlátozottan, vagy teljesen cselekvőképtelen egyébként igen kedvező helyzetét az általa vétkesen megvalósított érdeksértés károsan befolyásolhatja. /Relatív semmisség elvesztése, képviselő konvalidációjának kizártsága, esetleg állam javára való marasztalás, kártérítési felelősség./

Visszatérve az egyirányu tilalmak két-pozíciós halmozódása eseteinek csoportosítására, a semmisségi okoknak megtámadhatósági okokkal való halmozódása mellett említeni kell azt az esetkört is, amikor ugyan különféle, azonban azonos jogkövetkezményü tilalmakat halmoznak a szerződő felek egymás terhére. /Pl. az egyik megtéveszt, a másik fenyeget, vagy a vétőképes cselekvőképtelen uzsorás szerződést köt./ A megtámadhatósági okoknak egymás terhére történő megvalósítása - kétoldalu megtámadás esetén - önálló pozíciókat hoz létre, amelyeknek jogkövetkezményeit - a jogalap tekintetében - egymástól függetlenül lehet levonni. Az egyik fél javára ugyanis, ha tilosan járt el, nem írható az,

hogy ugyanakkor jogaiban megsértett áldozata is a szerződésnek.

A polárisan halmozott különféle érdekvédő tilalmak egyik esetében: a fenyegetéssel kumulált megtévesztés esetében a fenyegetett személy javára a polgári jogban a birtokháborítás körében ismert jogos védelemhez hasonló helyzet keletkezik. Megtévesztő magatartása tehát csupán formálisan tilos, e magatartás tartalma azonban a társadalomra nem veszélyes, hanem ellenkezőleg: hasznos, hiszen egy antiszociális támadás, a fenyegetés hátrányainak kisebbitésére, vagy esetleg kiküszöbölésére irányul.

A cselekvőképtelen /korlátozottan cselekvőképes/ uzsorás helyzete az általa kötött többi érdeksértő szerződés megítéléséhez hasonló megítélést igényel, éppen vétkekességére tekintettel. Az a fortiori szabálya az uzsora szigorubb következményeinek levonását igényli, mert a cselekvőképtelen /korlátozottan cselekvőképes/ a saját felróható magatartása által fosztja meg magát a pozíciójával rendszerint együttjáró polgári jogi előnyöktől.

Végül lehetséges, hogy a szerződő felek ugyanazt a tilalmat sértik meg egymás terhére. Erre kerülhet sor az

akarathiba különféle eseteiben: Pl. egymás lényeges tévedésének felismerése és elhallgatása esetében. Ez az eset-típus megkülönböztetendő a közös téves feltevéstől, amikor a felek tévedése ugyanarra a tárgyra nézve áll fenn, szemben az itt említett kumulációs esettől, amelyet az jellemez, hogy két különböző tárgyban való tévedés forog fenn. Ennek megítélése az önálló pozíciók elve alapján történhet.

Azonos egyirányu tilalmak halmozódhatnak akkor is, ha korlátozottan vagy teljesen cselekvőképtelenek kötnek egymással szerződést. Ezekben az esetekben tilalmak csak akkor halmozódnak, ha egyik fél szolgáltatása sem szolgálja a másik fél érdekét. Az indokoltság folytán ugyanis a szerződés semmisségére cselekvőképtelenség vagy korlátozott cselekvőképesség miatt nem lehet hivatkozni. Ha azonban mindkét fél jognyilatkozata ellentétben áll érdekeivel, a tilalmak halmozódása speciális jogkövetkezmény nélkül marad. Mind az egytilalmu, mind a halmozott tilalmu szerződési esetekben ugyanis a restitució kötelezettsége kölcsönös.

A kétoldaluan halmozódó egyirányu tilalmak eseteinek az egyirányu tilalmak egyoldalú halmozódásának esetei-

től eltérően megnyilvánuló sajátossága a valóságos tilalomhalmazok számarányának a látszólagos tilalomhalmazzal szembeni viszonylagos megnövekedése. Ennek okát abban látjuk, hogy a szerződés két alanyához közvetlenül kapcsolódó azok a tényállási elemek, melyek a tilos elemet tartalmazzák, önállóan ítélendők meg, míg az egyirányu tilalmat egyoldaluan halmozó szerződő fél eseteiben erre nincs lehetőség.

Viszont a polárisan halmozott egyirányu tilalom megsértésének megítélése az egyoldalú tilalomhalmaz megítéléséhez annyiban hasonlít, hogy a jogsértő oldalon előnycsökkenéshez, illetőleg előnykizáráshoz vezethet. Az előnykizárás szélső eseteiben a tilalomhalmozódás látszólagos /korlátozottan cselekvőképes, cselekvőkép-telen uzsorás/, illetőleg a "jogsértő" fél terhére a jogos védelemhez hasonló helyzet áll elő /fenyegető felet megtéveszti a fenyegetett/. A kétoldaluan halmozott egyirányu tilalom-sértési esetekben kifejtett megoldásunkat általában a nemo suam turpitudinem allegans auditor elvére vezettük vissza.

3. Halmozódó tilalmak a "külső konfliktusban"

A "külső konfliktusban" halmozódó tilalmak sajátossága, hogy az csupán kétoldaluan valósulhat meg. Ez a

megállapításunk társadalmi alapokra is támaszkodik.

Az egyirányu tilalommal ellentétben ugyanis a szerződésen kívüli érdeket védő tilalom a szerződő feleken nemcsak kívül, hanem fölöttük álló érdeket: társadalmi érdeket véd. Nem az egyik, vagy másik fél, hanem mindkét fél egyaránt megsérti ezt az érdeket a szerződési tilalom megszegésével. Ugyanakkor mindkét fél közös érdeke, hogy saját érdekeik a szerződésen kívül álló közérdek megsértése útján elégüljenek ki. Igaz ugyan, hogy például az uzsorás szerződést sem lehet egyedül megkötni, mindkét fél egyező akaratnyilatkozata vezet a semmisséghez, de e két akaratnyilatkozat közül csupán az egyik tilos: az uzsorásé. A társadalmi érdeket védő "külső" tilalmak megsértésében viszont mindkét fél tilosan jár el: tartalmában mindkét fél jognyilatkozata antiszociális. Az ilyen tilalmak tulajdonképpeni része a büntetőjogban is releváns. Azokban a büntetőjogi esetekben, melyeket ott látszólagos anyagi halmazatnak neveznek /29/, a polgári jog meglehetősen szuverén módon, saját elvei szerint járhat el. A büntetőjog szabályai szerint, mint un. büntetlen utócsalekmény közömbös például a tolvaj által a lopott dologra nézve kötött adásvételi szerződés, vagy a büntett tárgyának letétbe helyezése az elkövető által, büntetőjogilag tilos viszont az orgazda, illetve a tárgyi bűnpártoló magatartása. A polgári jog az előbbi esetben az orgazdát, az utóbbi esetben a tárgyi bűnpártoló

lóra vonatkozó tilalomra tekintettel kétoldaluan tilos szerződésként vonja a maga hatáskörébe a büntetőjogban csupán egyoldaluan tilos magatartásokat.

A mindkét félhez címzett tilalmak halmozódása lehet látszólagos, de lehet valódi is. Látszólagos halmozódást eredményezhet az az eset, amikor a súlyosabb beszámítási tilalom konzummálja a kevésbé súlyos tilalmat és tényállást. A konzumpció esetére Rjaszen-cev tankönyve nyomán azt a példát említjük, amikor az un. törvénybe ütköző szerződés a formahibát közömbössé teszi. /30/ /Pl. a szóban kötött tervszerződés, ha a felek jogképességét túllépi./ A kétirányú tilalmak e látszólagos megsértésének halmazában úgy kell eljárni, mint az egytilalmu szerződések eseteiben.

A valódi tilalomhalmaz eseteiben /pl. deviza ellenében fegyvert adnak el, aranyat ezüstre cserélnek stb./ nemcsak a tényállások, de a tilalmak halmazai is valóságosak, kettőzöttek. E kumuláció jogkövetkezménye az állam javára való marasztalást illetően a szigorítás lehet. A kétirányú tilalmak halmozott megsértőit egyaránt támadók, a társadalom érdekeinek megsértőit, akik - habár esetileg is - a szerződés teremtette "kollektívában" fognak össze. Ha bizonyos értelemben mégis "előnyfokozásról" beszélhetünk, akkor ez - az ál-

lam javára való marasztalás szigorításában - az érdekeiben sértett társadalmat illeti meg.

Az egyirányu tilalom és a kétirányu tilalom halmozásának esetei között a jogkövetkezmények vonalán is eltéréseket tapasztalunk.

a./ Egyirányu tilalmat lehet egyetlen pozícióban is halmozni, kétirányu tilalmat viszont csak kölcsönösen sérthetnek meg a felek, akár egyetlen, akár több /halmozott/ tilalomsértésről legyen is szó.

b./ Ennek megfelelően a kétirányu tilalmak halmazati eseteivel való összehasonlításra az egyirányu tilalmak halmozott megsértésének csupán azok az esetei alkalmasak, ahol a szerződő felek egymás terhére sértenek meg ilyen tilalmakat.

c./ Az egyirányu tilalmak ilyen típusu megsértése lehetséges akként is, hogy más jogkövetkezmények fűződnek az egyik fél tilos jognyilatkozatához és más jogkövetkezmények a másik fél jognyilatkozatához. A kétirányu tilalomsértés halmazatának eseteiben azonos típusu jogkövetkezmények állnak be mindkét fél oldalán.

d./ Egyirányu tilalmak egymás terhére történt megsér-

tése vezethet előnykizáráshoz /pl. cselekvőképtelen megtéveszt/, illetve hátránykizáráshoz /pl. megfenyegetett megtévesztéssel védekeznek/. Ezzel szemben a kétirányú tilalmak halmazati eseteiben kizárólag hátrányfokozást eredményezhet a kumuláció.

Vegyes tilalomhalmazok megjelöléssel azokat az eseteket foglaljuk össze, amelyeknek tényállása tartalmaz egyirányú tilalomsértést is, kétirányú tilalomsértést is. A leggyakrabban előforduló esetcsoportok a következők: magánszemélyek kereskedelmi célú társasága, párosulva a societas leonina tilalmával; egész lakás albérletbe adása a jogszabályi ár túllépésével; aszinnallagmatikus orgazdaság; forgalomképtelen dolog uzsorás elidegenítése.

Ezeket a szerződéseket társadalmi szempontból is bizonyos heterogenitás jellemez rendszerint, ami abban nyilvánul meg, hogy az egyik szerződő fél áldozat is, de antiszociális jogsértő is egyszersmind, a másik szerződő fél pedig kétszeresen is jogsértő: egyirányú és kétirányú tilalmat egyaránt sért. Az "áldozat-jogsértő" pozíciója tartalmazhat az eset körülményeitől függően védelemre, vagy legalábbis méltánylásra érdemes magánérdeket is. /Pl. azok az albérlők, akiknek bérbeadója az egész lakását albérletbe adta. /A szer-

zódás azonban sérthet védelemre érdemtelen érdeket is.
/Pl. az orgazda által megrövidített tolvaj esete./

A "kettős jogsértő" pozíciója társadalmi megítélés szempontjából sokkal egyértelműbb. A kétirányu tilalom megsértése folytán antiszocialitása vitán felül áll. Hátrányára kell értékelni az egyirányu tilalom megsértését is, ha a vele szerződő fél olyan érdekét sértette meg, akinek ezt az érdekét védelmezni, vagy méltányolni lehet. Vitatható lehet azonban, hogy pl. a tolvaj, vagy a tilos társaság tagjának az érdekeire tekintettel hátrányosan lehet-e értékelni a másik szerződő fél által megvalósított érdeksértést. Álláspontunk e kérdésben igenlő. A megoldás szerintünk itt nem az, hogy előnyfokozó szabályt biztosítunk a "jogsértő-áldozatnak", hanem úgy, hogy fokozzuk a "kettős jogsértőre" hárítható hátrányokat.

Ilyen elvek alapján próbáltuk megkeresni a polgári jogi megoldásokat.

Mint hogy a vegyes tilalomhalmaz esetei valódi tényálláshalmazok, s rendszerint önmagukban is semmisséggel sújtott esetek, a jogkövetkezmények önálló és elkülönített alkalmazásának dogmatikai akadályai nincsenek. Ha a "jogsértő-áldozat" érdekei méltánylan-

dók, a szerződés jogkövetkezményei szempontjából az in integrum restitució, esetleg a javára kedvezőbben megállapított visszatérítési határidő stb. előnyeit élvezheti. Ami pl. a bérlőt illeti, az ő helyzetét súlyosítja a kettős jogsértés: szigorubbán megállapított teljesítési határidő, magasabb mértékben megállapított állam javára való marasztalás sújthatja.

Azokban az esetekben, amikor az "áldozat-jogsértő" érdekei védelemre nem érdemesek /tolvaj, tilos polgári jogi társaság tagja/, a terhére megvalósított érdeksértés az ő javára nem vehető figyelembe, viszont, mint a "kettős érdeksértő" vétkességét súlyosító tényező, az ő jogi helyzetét hátrányosan kell, hogy érintse.

Ezekben a megoldásokban az állam javára való marasztalásnak, mint felelősségi szankciónak a kártérítéshez való viszonyában a következő megállapítás tehető. Míg a kártérítési jogban az okozott kár viselését a károkozók, vagy a károkozó és a tulajdonos felróhatósága arányában "osztják fel", addig az állam javára való marasztalás körében a jogviszony alanyainak marasztalása között nincs meg feltétlenül ez a felelősségmegosztó kapcsolat és okozati összefüggés. Hiába uzsorázza ki az orgazda a tolvajt, ez "nem használ"

a tolvajnak. Az orgazda viszont ezzel ront a maga helyzetén: a vételárat egyáltalán nem kapja vissza, mert ez esetben szigorú állam javára való marasztalás az indokolt. A tolvaj viszont a lopott dolgot a tulajdonos vindikációja folytán sem így, sem úgy nem tarthatja meg. Hasonló a büntetőjog megoldása is: a kölcsönös testi sértés sem "konszummálja" egymást; ha többen okoznak kárt, a büntetéseket külön-külön szabja ki a bíróság, és nem oszthatja fel azt a tettesek között, mint a kártérítést a polgári jog a károkozók között.

Hasonló elvek alapján ítélhető meg a forgalomképtelen dolog elidegenítésével, vagy iparengedély nélkül végzett vállalkozási szerződéssel vegyes szerződések is. Kérdés, hogy az ilyen "kettős gyökerű" tiltott szerződés alkalmas-e az uzorás szerződés megállapítására. Ha a lehetséges két szélsőséges álláspontot a következmények oldaláról vizsgáljuk, a nemleges álláspont szerint a hitelező a ptk. 237. §-a alapján esetleg jobban járhat, mert egyszerű semmisség esetében az ügyésznek a teljes szerződési értékre nézve tett állam javára marasztalási indítványához a bíróság nincsen kötve és a visszajáró szolgáltatás egy része vagy egésze is visszaitélhető a jogosultnak. Az adós szempontjából az említett megoldás elvileg kevésbé előnyös, mert a visszatérítés az ő oldaláról mindig kötelező:

vagy az állam, vagy a másik fél részére a szolgáltatást vissza kell térítenie. Az ezzel szögesen ellentétes álláspont értelmében éppen fordított a helyzet: a hitelező a tőkét feltétlenül elveszti, míg az adós esetleg a ptk. 202. § /3/ bekezdése értelmében a visszatérítés teljes vagy részleges elengedésének kedvezményében részesülhet.

Az első álláspont véleményünk szerint indokolatlanul előnyös helyzetet teremt a kétirányuan tiltott szerződést kötő uszorás javára. Ebből az álláspontból az is következne, hogy "az uszorás sorsa" az adósi magatartás tilos, vagy megengedett voltától függ. A megoldást fonákká teszi, hogy az uszorát - vagyis a hitelező szempontjából hátrányosabb jogkövetkezményt - az adósi pozíciót is terhelő jogellenesség zárja ki. A 202. §-t előtérbe helyező álláspont viszont hátrányos értékelés nélkül hagyja azt a tényt, hogy a szerződés nemcsak a hitelező, hanem az adós részéről is tiltott volt.

Megítélésünk szerint a vegyes tilalomhalmaz adott esetben a vele szembeni polgári jogi védekezés kettőséget igényli. Ennél a tényálláshalmazatnál - mint a fentiek mutatják - nem kívánt eredményre vezet a "látszólagos halmazat" álláspontja. Ezért úgy gondol-

juk, eltérő jogi megítélés alá kell essék a hitelező és az adós magatartása. Csupán a hitelező szempontjából látszólagos a halmazat, mert a kettős jogsértésre figyelemmel nyilván a súlyosabb uzsora szabályait kell alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy az uzsorás a saját szolgáltatását /visszakapott szolgáltatását/ teljes egészében elvesztené. A másik félre hárítható jogkövetkezményeket azonban a ptk-nak a 202. §-nál kevésbé szigorú, rugalmasabban kezelhető 237. §-a alapján lenne indokolt megállapítani. Ennélfogva mód nyílna az ellenszolgáltatásnak /visszakapott ellenszolgáltatásnak/ csökkentett összegben történő elvonására, esetleg az állam javára marasztalás mellőzésére is az eset összes körülményei alapján.

4. Szerződési tilalmak különidejű halmozódása

A teljesség kedvéért említjük meg azt a tényállásvariánst, amikor a szerződő fél úgy halmozza a tilalomértékeket, hogy egy vagy több szerződő partnerrel egymást követően köt tilos szerződéseket. Tényvizsgálatunk adatai szerint erre viszonylag gyakran kerül sor a tilos szerződések megkötése körében.

A különidejűleg halmozódó szerződési tilalmak a polgári jog szempontjából annyiban csekélyebb jelentő-

ségük, mint a büntetőjogban, mert éppen a tilalomhalmozás említett módjának fokozott társadalmi veszélyessége rendszerint nem a polgári jog, hanem a büntetőjog, helyesebben a büntető bíróság hatáskörébe utalja ezeket az eseteket. Vannak azonban olyan "büntetőjog alatti", továbbá olyan kizárólag polgári jogi relevanciájú esetek, amelyekben a polgári jog szava az irányadó.

Kézenfekvőnek látszik, hogy a különidejű tilalomhalmozás a tilalmakat halmozó személy szempontjából az állam javára való marasztalás szigorításában /hátrányfokozás/ nyilvánuljon meg. A hátrányfokozás a másik szerződő fél helyzete szempontjából elvileg közömbös. A különidejű tilalomhalmozás a másik szerződő fél javára nézetünk szerint akkor szolgálhat, ha:

- ugyanazok között a felek között jött létre több olyan szerződés,
- mely egyirányu tilalom megsértését jelenti. /Pl. többszöri uzsorás szerződés, vagy sorozatos csalás ugyanannak a személynek a terhére./

Kétirányu tilalmak különidejű halmozása viszont mindkét pozícióban hátrányfokozást eredményezhet.

Szerephez juthat végül a különidejű tilalomhalmozás annak eldöntésében is, hogy a tilos szerződésekben megnyilvánuló antiszocialitás jellege és mértéke melik jogág szabályainak biztosít elsőbbséget. Ez a funkció mind a szerződések minősítésének formai- jogi kérdésében /pl. szerencsejáték egyszeri szervezése végett kártyabarlang bérlete: ptk. 200. § /2/ bekezdése szerinti semmis szerződés, szerencsejáték rendszeres szervezése körében kártyabarlang bérlete: büntett okából tilos szerződés/ mind az ügyben eljáró hatóság, vagy hatóságok megválasztásának tartalmi-jogpolitikai kérdésében is megnyilvánulhat.

5. Összefoglalás

Milyen hasonlóságok és milyen különbségek jellemzik a szerződési tilalmak, a károkozási tilalmak és a büntetőjogi tilalmak halmazait és azok megítélését?

A hasonlatosságokat a következőkben foglalhatjuk össze:

a./ Mindhárom tilalomcsoportban a tilalmak halmazata lehet valódi és lehet látszólagos is. Ezek egymástól való elhatárolásában a büntetőjogban kidolgozott elv az irányadó: ha több tényállás formai ismérvei valósultak meg, a tilalmak halmozódása látszólagos, ha a ti-

lalom tartalmi isérve: a társadalmi veszélyesség valószínűsül meg többször, a tilalmak halmozódása valódi.

/Földvári/ Az elhatárolás tehát jogpolitikai alapokon nyugszik. /Pl. a kártérítési jogban a dominancia kiemelése- Eörsi. A szerződési tilalmak excesszív esetei stb./

b./ A látszólagos tilalmak egymás közötti viszonyában ugyanazok a logikai-jogalkalmazástani alakzatok érvényesülnek:

- specialitás /büntetőjog: intellektuális közokirat-hamisítás-kettős házasság;
kártérítési jog: megbizott- ptk. 339. §;
tilos szerződések: ptk. 201. §-uzsora/
- konzumpció /büntetőjog: emberölés - könnyű testi sértés; kártérítési jog: vétőképtelen-megbizott;
tilos szerződések: megtévesztés-kisegítő szerződési tilalom/
- alternativitás /büntetőjog: hibás törvényszerkesztés következményeként a régi Btk.-ban;
kártérítési jog: "alperesválasztás";
tilos szerződések: mint a konzumpció feltétele,
pl. az orgazda részéről uzsorás orgazdaság/

A hasonlóságok mellett több különbség is található a tilalomhalmazok háromféle esetkörében.

A szerződési tilalmak halmazatainak megítélésében jelentős szerepet játszik az a sajátos körülmény, hogy az érvénytelen szerződések egyrészt megtámadhatókra, másrészt semmisékre oszthatók. A megtámadható szerződéseknek semmis szerződésekkel való kumulációja esetén, ha tilalomhalmazról beszélhettünk, azt mindig abban a feltételes értelmében tettük e szónak, amely a megtámadhatóság szankcionálhatóságának szükségképeni együttjárója. A tilalomhalmazok szankcionálhatóságának ez a feltételessége a jogkövetkezmények szempontjából egy sajátos jogalkalmazási szabály igénybevételehez, az a fortiori alkalmazásához vezetett. A szigorubb semmisség alapján nyílt lehetőség a megtámadhatósági ok fennforgásának értékelésére akkor, ha a semmisségi okot megvalósító fél idézte azt elő. Mind a kártérítési jogban, mind a büntetőjogban, ahol a szerződési tilalmak szankcionálhatóságának ez a feltételessége nem áll fenn, a tilalmak felróható megsértése mindig szankcionálható.

A halmazati esetek eldöntésének sémája tehát a tilos szerződésektől eltérő a fenti két esetben. A büntetőjogban és a kártérítési jogban először a tényállásokat vetik össze egymással, s ezt követően választják

ki a domináns tényállást és vonják le az annak megfelelő jogkövetkezményt. /Ebben a kártérítési jog és a büntetőjog már nem egyöntetű./

A szerződési tilalmak halmazati eseteiben a séma ettől eltérő. Először is - a fortiori - vetjük egybe a jogkövetkezményeket. Ha a több megtámadhatósági okot is megvalósító szerződést csupán egyetlen jogcímen támadják meg, a tilalomhalmaz jogkövetkezmény nélkül marad. Több körülmény ezzel szemben viszont bővíti a tényálláshalmazok lehetőségét a tilos szerződések körében. Az egyik ilyen ok, hogy a tilos szerződések formái a büntettekhez képest változatosabbak lehetnek, mert ez utóbbiak formáit közvetlenül a törvény határoolja körül.

Elvileg bővitené a szerződési tilalomhalmazok esetkörét az is, hogy az érvénytelenségi okok szabályozási módja olyan, hogy közülük némelyeket, mint a szerződéskötés okait fogalmazta meg a törvény /pl. megtévesztés, fenyegetés, tévedés egyes esetei/, másokat pedig, mint a szerződéskötés hibás eredményét /pl. lehetetlenség, aszinallagma, irásosság elmulasztása/. A kötelmi viszony kialakulásának különbéle fázisaihoz tapadó tilalmak ezáltal tágabb "felületet" biztosítanak a tilalomkumulációnak, mint a kártérítési jog,

mely mindig eredmény-tilalmakat tartalmaz. Végül bővíti a tilalomhalmazok két csoportjához képest a kumuláció lehetőségét az is, hogy a kiegészítő szerződési tilalomnak a teljes semmisségnél enyhébb érvénytelenségi esetekre is kiterjeszthető jellege kedvez a konzumpciós eseteknek.

Visszatérve a szerződési tilalmak megítélésének sémájára, a jogkövetkezmények típusának egybevetését itt a tényállások egybevetése követi, ha ezt az a fortiori szabályának alkalmazása nem zárja ki. Ezt követi a jogkövetkezményekhez való visszatérés: az előnykizárás, előnyfokozás, hátrányfokozás, illetőleg a bifurkáció alkalmazása.

A jogkövetkezmények kirovásánál a szerződési tilalmak halmaza bizonyos hasonlóságot mutat a büntetőjoggal. A kártérítési jogot ugyanis a tilalomhalmaz a kárért felelős személy kiválasztása végett érdekli. Ha a felelős személyt kiválasztotta, a szankció mértéke minden alakzatban rendszerint ugyanaz: a károsult teljes reparációját jelentő kártérítés. Ezzel szemben a büntetőjogban éppugy, mint a szerződési tilalmak halmazatainak esetében a kumuláció vizsgálatának nem a felelős személy kiválasztása a célja, hanem a felelős személy felelőssége módjának és mértékének a megállá-

pitása. Ennyiben tehát a szerződési tilalmak halmozódásának jogpolitikai funkciója a büntetőjogi halmazat eseteiben érvényesülő jogpolitikai funkcióhoz hasonló. A jogpolitikai funkciók hasonlósága azonban - a kétféle esetkör társadalmi és formai - jogi jellegzetességeinek megfelelően - eltérő dogmatikai megoldásokat igényel.

A büntetőjogban a halmazati tan körében a tettes-sértett reláció specifikumai - ha egyáltalán az ún. alaki halmazatnak van személyes sértettje - nem értékelhetők. /Pl. a sértett kihívó magatartása, a kölcsönös bántalmazás stb./ Ezeket a tényeket a büntetékiszabásnál, de nem a halmazat kérdései körében lehet értékelni. /31/

A tettes-sértett viszony pendent-ja az egyirányú tilalmak megsértésében jelentkezik a tilos szerződések körében. A büntetőjoggal ellentétben itt lehetőség nyílik olykor arra, hogy a szankció számára adott kereten belül egymás rovására, illetve javára jussanak a szerződő felek előnyhöz, illetve terhelje őket hátrány. A vegyes tilalomhalmaz néhány esetében pedig előbbi koncepciónkát úgy alakítottuk ki, hogy lehetőség nyílt a szerződő felek mindegyikére eltérő érvénytelenségi fajta kirovására. /Bifurkáció./ Ezekben

az esetekben oksági összefüggés volt a hátrányfokozás és az előnyfokozás, valamint a kölcsönös hátránycsökkentés között, mert egy adott szankciós keretben mozogva kellett a helyes megoldást megtalálni. Az adott szankciós keret és annak a felelős személyek közötti felosztása viszont a polgári jog kárfelelősségi szabályait jellemző sajátosság. Azt mondhatjuk tehát, hogy az egymással ily módon összefüggően alkalmazott joghatványoknál a szerződési tilalmak halmozódásának "büntetőjogias" /felelősségkorrigáló/ funkcióját "polgári jogias" /felelősségelosztó/ dogmatikai eszközök alkalmazásával lehetett megvalósítani.

Jegyzetek a VIII. fejezethez

1. Az egység-többség halmazat büntetőjogi irodalmát, kérdéseit részletesen mutatja be: Földvári József: Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1962.
2. A kárfelelősségi szabályok kumulációjának burzsoá irodalmát l. Eörsi: Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1962. 48. p. /A továbbiakban: Eörsi: Elhatárolás/ - Azóta jelent meg: --- : Development in the law. Competitive torts. Harvard Law Review, 1964. 888-978. p. - Abdel-Wahab, Abdel-Razzah: Le concours des responsabilités contractuelle et delictuelle en droit francais et en droit suisse. Paris, 1964. Libr. générale de droit et de jurisprudence. - Ohanowicz, Alfred: Zbieg norm w polskim prawie cywilnym. Warszawa 1963. PWN, ism.: Czahórski, Witold, Panstwo i Prawo 1963. 948-952.p.
3. A burzsoá magyar bírói gyakorlatnak az érvénytelen ügyletek minősítése terén észlelt bizonytalanságára l. Trócsányi: op. cit. 47. p.
4. Kipp: Festgabe für v. Martitz, 1911. 211. p. Cit. Lange, Heinrich: BGB Allgemeiner Teil, Ein Studienbuch, 5., durchgesehene und ergänzte Auflage, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München und Berlin 1961. 309. p.
5. Lange: op. cit. 309-310. p.
6. Vékás: Volt házastársak közötti ajándék visszakövetelésének néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny 1965. 345. p.
7. Szalkai - Szilbereky: op. cit. 178. p.
8. Zoltán: Adásvétel, 1962. 122. p.
9. Gáspárdy: Uzsora 74. és köv. p.
10. Benedek - Világhy: Száz jogeset 142. p.
11. Vaszilev: A Bolgár Népköztársaság polgári joga, Általános Rész. Goszjurizdat Moszkva, 1958. /Kézírásos fordítás/
12. Venediktov: op. cit. 174. p.
13. Dornberger, Gerhard a Kleine, Hans szerk.: op. cit. 317. p.

14. Nizzalovszky példája. L. Nizzalovszky: A család jogi rendjének alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest 1963. 376. p.
15. L. az 1965. El. II. D. 22/14. sz. legfelsőbb bírósági tanácsvezetői értekezlet 5. pontját.
16. A felek akaratának megfelelő jogviszony létrejötte a magyar magánjogban, valamint a külföldi jogokban is általánosan elfogadott szabály, és pedig pozitíve fogalmazott feltétel, mint a magyar ptk. 238. § c. pontja. L. Szladits: op. cit. 165. p. - Novickij: op. cit. Code civile 1424. §.
17. Szászy: op. cit. 231. p.
18. Hasonló eseteket és megoldásukat l. Lange: op. cit. 326. p.
19. A nováció visszamenőleges hatályának elismerése mellett érvel Crome is. L. Crome, Carl: Allgemeiner Teil der modernen französischen Privatrechtswissenschaft, Druck und Verlag von J. Benscheimer, Mannheim 1892. 309. és köv. p.
20. Uzsora 76. p.
21. Nem tartozik gondolatmenetünk fővonalába annak a kérdésnek az elemzése, hogy az objektív aszinalagma és a tévedés egyes eseteinek halmozódása a polgári jog mely területein lehetséges, illetve mely területein nem merülhet fel. A ptk. 201. § /2/ bekezdésének alkalmazási körét illetően l. Berényi József: Szerződésen alapuló tartási viszonyok. Jogi Kézikönyvtár 10. sz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1962. 59. p. Nizzalovszky: recenzióját a fenti műről a Jogtudományi Közlöny 1963. 236. p. - Bense István: A szerződések szabályainak érvényesülése az ujitási jogviszonyokban. Magyar Jog 1965. 160-165. p. - Vida Sándor: Az ujitások, találmányok, szabadalmak felhasználása és a Polgári Törvénykönyv. Magyar Jog 1962. 500. p. - Weiss: Érvénytelenség. 590.p.
22. Ptk. Indokolás 165. p. Az Indokolás okfejtésével azonban nem tudunk egyetérteni abban, hogy a feltűnő aránytalanság a mindenki által lehetséges felismerést jelentené. Ha ez így lenne, a ptk. 201. § /2/ bekezdésének a tévedőre előnyös alkalmazása a leggondatlanabb szerződő feleket védené. Ezért helyesebb a feltűnő aránytalanságot objektíve értelmezni. Erről l.: Gáspárdy: Uzsora 71. p. - Birói gyakorlatunk is az indokolásban kifejtett megoldáshoz csatlakozott. L. Bp.-i Főv. Bir. 53. Pf. 23. 227/1961/10.

23. Weiss: Érvénytelenség 485. és köv. p., valamint 586. és köv. p. - Zoltán: Adásvétel 105. p.
24. Az a tétel, hogy a ptk. 232. § /3/ bekezdése szerinti szerződés, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között feltűnő az aránytalanság, ez a ptk. 200. § /2/ bekezdése szerinti teljes semmisséget eredményez, tudomásunk szerint a Legfelsőbb Biróság P.törv.I.21.287/1963.sz. határozata nyomán lett általánosan elfogadott a jogalkalmazó szervek gyakorlatában. Közzétéve: Ügyészségi Közölny 1964. 4. 29. p., 50. számú iránymutatás.
25. Nizsalovszky: Fogyatékos jogügyletek. Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok. I. évf. /1933/ 170. p. Cit. Weiss: Érvénytelenség 331. p.
26. Gáspárdy: Turpis ügyletek 2.p.
27. Eörsi: Elhatárolás 79-112. p.
28. A polgári jog szabályainak lépcsőzetes jellegét Sárándi a joggal való visszaélés elemzése kapcsán mutatta be. V.ö. Sárándi: Visszaélés 188-189. p.
29. Látszólagos anyagi halmazatnak a büntetőjogban azokat az eseteket nevezik, amelyek jellemzője, hogy a tettesnek a büntetthez járuló cselekményei, melyek önmagukban önálló büntettet képeznének, az alapbüntett folytán, mint halmazat nem nyernek büntetőjogi értékelést. Pl. lopott tárgy eladása olyannak, aki tudja, hogy lopott eredetű tárgyat vesz meg: felbujtás orgazdaságra. Ha ugyanezt a tolvaj teszi: büntetlen utócselekményként a látszólagos anyagi halmazat egyik esetével állunk szemben.
30. Rjaszencev: op. cit. 207. p.
31. A látszólagos halmazat kérdéseit a büntetőjog hazai tudományos irodalmában több oldalról is vitatják. A kibontakozott vita nehézséget támasztott a tilalomhalmazok három típusának összehasonlító elemzésénél. Ezért a büntetőjogi halmazat elveit és szabályait a hagyományos és uralkodónak mondható felfogásra támaszkodva ismertettük. A vitáról és az abban elfoglalt álláspontokról l. Hartay Henrik cikkét a Magyar Jog 1966. 145-152. p.

Irodalom

- Aczél György: Gondolatok a felelősség köréből. Népi Ellenőrzés 1968. 4. 5-10. p.
- Agarkov, M.M.: Objazatyelsztvo po szovjetszkomu grazsdanszkomu pravu. Moszkva 1960.
- Agarkov: Ponjatyije szgyelki po szovjetszkomu grazsdanszkomu pravu. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1946. 3-4. 41-56. p.
- A jelentősebb társadalmi tulajdon elleni büntettek egyes alapvető nyomozástaktikai és módszertani kérdései. Az Országos Kriminálisztikai Intézet Tájékoztatója 7. sz. 1964.
- Alekszejev: A jogi és az erkölcsi szabályok viszonyáról. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 148-149. p.
- A marxista filozófia alapjai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1959.
- Amelunxen, Clemens: Alterskriminalität. Kriminalistik, Hamburg 1960. /kéziratot fordítás/
- Ananjev, B. G.: A szovjet lélektan sikerei. Szikra kiadás, Budapest 1949.
- Antyimonov, B.Sz.: Grazsdanszkaja otvetsztvennoszty za vred, pricsinyonnüj isztocsnikom povüsennoj opasznosztyi. Goszjurizdat, Moszkva 1952.
- A Polgári Törvénykönyv tervezetének vitája. Magyar Jog 1958. 89-93.p.
- Ansorg, Linda: Zur Erforschung der Ursachen und begünstigenden Bedingungen für Ehekonflikte. Neue Justiz 1965. 319-322. p.
- Antalfy György - Halász Pál: Társadalom, állam, jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963.
- Asztalos László: A jogellenes és a csökkent védelmi magatartások a polgári jogban. Acta Facultatis Juridico-Politicae Universitatis Scien-

tiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös
Nominatae. Tomus VII. Tankönyvkiadó, Buda-
pest 1965.

Asztalos: A polgári jogi szankció. Akadémiai Kiadó,
Budapest 1966.

Asztalos: Az érvénytelenség mint polgári jogi szank-
ció. Jogtudományi Közlöny 1962. 349-356.p.

Asztalos: Állam javára marasztalás jogi személlyel
szemben. Jogtudományi Közlöny 1967. 592-
599. p.

Asztalos: Hatályosság, hatálybantartás és hatályos-
ság nyilvánítás. Acta Facultatis Juridico-
Politicae Universitatis Scientiarum Buda-
pestinensis de Rolando Eötvös Nominatae.
Tomus IX. Tankönyvkiadó, Budapest 1967. 51-
77. p.

A válások okai 1965/2. A Központi Statisztikai Hiva-
tal Népelemségtudományi Kutató Csoport közleményei 5.

Bajory Pál: A bírósági szerződés módosítás. Magyar
Jog 1962. 210-216. p.

Bajory: Az eredeti állapot helyreállítása az ellátá-
si és életjáradéki szerződések felbontása e-
setén. Magyar Jog 1957. 27-30. p.

Bajory: Az érdemi döntés korlátai a polgári perben.
Magyar Jog 1960. 416-420. p.

Bak József: A szövetkezetek üzemi és társadalmi jel-
legének általános kérdései. Jogtudományi Közlöny
1966. 524-538. p.

Baranyai Árpád: Az építési szerződési rendszer reform-
ja. Döntőbíráskodás 1967. 374-380. p.

Barta Barnabás - Nagy Elek: A lakáshelyzet alakulása
Magyarországon a második ötéves terv időszaká-
ban. Közgazdasági Szemle 1966. 1162-1173. p.

Baru, M.: O szubszigiyarnom primenyenyii norm grazs-
danszkovo prava k trudovum pravootnosenyijam.
Szovjetszkaja Jusztijicija 1963. 14. 17-18. p.

- Bauman, Zygmunt: A szociológiai kutatások lehetőségei és módszertani buktatói. Valóság 1966. 11.1-10. p.
- Beck Salamon: Két kérdés a kizsákmányoló ügyletek tanából. Jogtudományi Közlöny 1948. 294-296. p.
- Beck: Kétoldalu turpitudo és visszakövetelési igény. Jogtudományi Közlöny 1948. 400-401. p.
- Beck: Néhány megjegyzés "Az alaki hibából érvénytelen termelési szerződések jogkövetkezményeinek levonása" című cikkhez. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1967. 739-742. p.
- Beck: Rövid riposzt Hráskó Gyula két cikkére. Jogtudományi Közlöny 1965. 641-644. p.
- Beck: Volt házastársak közötti /vissza/követelési igény. Jogtudományi Közlöny 1964. 516-519. p.
- Benedek Károly: A polgári jog legfontosabb alapelvei. Jogtudományi Közlöny 1964. 633-640. p.
- Benedek: Az állam javára való marasztalás egyes kérdései a Ptk. tervezet alapján. Magyar Jog 1958. 265-267. p.
- Benedek: Az állam javára való marasztalás elvi és gyakorlati kérdései, különös figyelemmel a Legfelsőbb Biróság 7. sz. irányelvére. A Magyar Jogász Szövetség Bács-Kiskun Megyei Szervezete és a Közalkalmazottak Szakszervezetének Bács-Kiskun Megyei Bizottsága kiadványa. XI. A Kecskeméti Jogásznapi előadás-sorozatának anyaga. 1967. II. 3-4. 1967.
- Benedek: Termelőszövetkezeti földek tiltott használatában kölcsönbe adásának polgári jogi következményei. Magyar Jog 1963. 365-368. p.
- Benedek Károly - Világhy Miklós: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965.

- Benedek-Világhy: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Magyar Jog 1960. 409-416. p. 500-508. p., 1962. 308-313. p., 350-356.p., 411-417.p.
- Benedek-Világhy: Állam javára marasztalás jogi szemlélyel szemben. Jogtudományi Közlöny 1968. 204-206.
- Benedek-Világhy: Határesetek a polgári jogban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle. 1967. 23-30. p.
- Beldugin, V.N. - Szejcer, D.V.: Prokuror v grazhdanskom processze. Jurigichseszkoje Izdatyelsztvo Minyisztjersztva Jusztjicii SzSzsZR, Moszkva 1948.
- Benárd Aurél: A szocialista szerződési jog alapvető kérdései. Magyar Jog 1960. 215-222. p.
- Bense István: A szerződések szabályainak érvényesülése az ujitási jogviszonyokban. Magyar Jog 1965. 160-165. p.
- Berényi József: Szerződésen alapuló tartási viszonyok. Jogi Kézikönyvtár 10. sz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1962.
- Betti, Emilio: Der Grundsatz von Treu und Glauben in rechtsgeschichtlicher und vergleichender Betrachtung. Studien zum kausalen Rechtsdenken. Eine Festgabe zum 80. Geburtstag von Rudolf-Müller-Erbach. Herausgegeben von Roland Löhlein und Erwin Seidl, Fischer-Verlag, München-Pasing 1954.
- Bevezetés a demográfiába, Szerk. Szabady Egon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963.
- Bérces Lajos: Mindenki tudott róla, csak a hatóság nem! Népi Ellenőrzés 1967. 7. 34-35. p.
- Bodor Endre - Szücs János: A prostitúció helyzete a fővárosban. Belügyi Szemle 1964. 6. 27-35. p.
- Bohánsky László: Megjegyzések a "Volt házastársak közötti /vissza/követelési igény" tárgyában keletkezett vitához. Magyar Jog 1965. 252-261.p.

Borghese, Sofo: Nozioni di diritto civile. L. di G. Pirola, Milano 1964.

Boross Béla: A versenyjogról. Jogtudományi Közlöny 1967. 675-667. p.

Bratusz, Sz.N. - Flejsic, Je.A.: Naucno-praktyicseskij kommentarij k Osznovam grazsdanszkovo zakonodatyelsztva Szozuza SzSszR i szozjuznüh reszpublik. Goszjurizdat, Moszkva 1962.

Bratusz: A Szovjetunió és a szövetségi köztársaságok polgári törvényhozásának alapjairól. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1962. 308-311. p.

Bratusz: Szovjetszkoje grazsdanszkoje pravo. Goszjurizdat, Moszkva 1950.

Bratusz: Vazsnij etap v razvityii szovjetszkovo grazsdanszkovo zakonodatyelsztva. N.A. Mihaleva és Je.A. Prjanyisnyikov szerk.: Novoje v grazsdanszkom i grazsdanszko-processzualnom zakonodatyelsztve Szozuza SzSszR i szozjuznüh reszpublik. Moszkva 1962.

Buda Béla: A kommunikáció és az emberi kapcsolatok pszichológiája. Valóság 1966. 6. 16-28. p.

Chrisztov, Naum: Nescso za niscsovite dogovori, protivni na zakona. Szocialiszticeszko Pravo 1964. 9. 59-64. p.

Cohn, Kurt: Gondolatok a polgári ítélkezés társadalmi hatékonyságának fokozásáról. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1964. 227-231. p.

Csanádi György: A szerződési rendszer továbbfejlődésének problémái. Jogi kérdések az új gazdaságirányítás köréből. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1967. 11-39. p. /A továbbiakban: Jogi kérdések/

Csonka József - Vavró István: Egy kriminálstatisztikai vizsgálat eredményei. Statisztikai Szemle 1966. 463-474. p. és 607-629. p.

- Dán Jenő: Találmányok értékesítése, licencszerződés. Jogi problémák a nemzetközi kereskedelemben. Találmányok II. Szerk. Simon Gyula. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1959. 19-67. p.
- Dékány István: A mai társadalom. Bevezetés a társadalomtudományokba. Pantheon Kiadás, Budapest 1943.
- Dékány: Tömeglélektani jelenségek a társadalomban. Budapest 1920.
- Dojczak, Pavol: A statisztika és a gyakorlati alkalmazásának szükségéről a jogelmélet és a gyakorlat területén. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1964. 366-374. p.
- Dózsa Ákos - Felkay András: A vidékiek budapesti ingatlanszerzéséről. Magyar Jog 1965. 404-407. p.
- Eck, F.: Das Gruppentraining. Sozialpsychologie im Sozialismus. Bericht vom Internationalen Symposium marxistischer Sozialpsychologen. Herausg. von H. Hiebsch und M. Vorweg. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1965. 161-175. p. /A továbbiakban: Sozialpsychologie/
- Eildermann, Hermann - Mühlmann, Manfred: Die Erforschung der Ursachen von Rechtsverletzungen in Zivilprozess. Neuse Justiz 1963. 7. 206-209. p.
- Ekler Dezső - Módos József: A termelőszövetkezeti földek törvényellenes használata. Magyar Jog 1963. 224-228. p.
- Eörsi Gyula: A gazdaságirányítás reformjával kapcsolatos felelősségi kérdések. Jogi kérdések 40-70. p.
- Eörsi: A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség. Akadémiai Kiadó, Budapest 1961.
- Eörsi: A jogpolitikai elvek és a jogászai tevékenység elvi kérdései. Jogtudományi Közlöny 1964. 269-276. p.

- Eörsi: A károkozás általános tilalma és megengedettsége a szocialista és a burzsoá jogban. *Állam- és Jogtudomány* 1962. 287-313. p.
- Eörsi: A polgári jogi felelősség alapjairól fennálló közfelfogás megismerésére irányuló vizsgálat. *Magyar Jog* 1960. 458-464. p.
- Eörsi: A Polgári Törvénykönyv szerepe a szocialista együttélési szabályok megszilárdításában. *Jogi Tájékoztató* 1960. 1-2. 3-18. p.
- Eörsi: A tervszerződések. Akadémiai Kiadó, Budapest 1957.
- Eörsi: A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga. II. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest 1951.
- Eörsi: Az állam javára való marasztalás alapkérdései a Ptk. tervezetével kapcsolatban. *Magyar Jog* 1958. 333-336. p.
- Eörsi Gyula - Világhy Miklós: A magyar polgári jog. Egyetemi tankönyv I. Tankönyvkiadó, Budapest 1962.
- Erdélyi Elekné: Szociálpszichológiai kutatások a Szovjetunióban. *Magyar Pszichológiai Szemle* 1966. 1-2. 186-189. p.
- Eröss László: Vázlatok a szociálpszichológiáról. *Válóság* 1965. 1. 1-9. p.
- Esser: Responsabilité et garantie dans la nouvelle doctrine allemande des actes illicites. *Revue internationale de droit comparé* 1961. 481-493. p.
- Farkas Károly: Az állami vállalat egyes jogi kérdései az új gazdasági mechanizmusban. *Jogi kérdések* 71-95. p.
- Fábrega, Jorge: El enriquecimiento sin causa. Editora la Estrella de Panama 1955.

- Fábri Lajos: Hozzászólás dr. Hernádi György és dr. Virágh Pál "A magzatelhajtás bünteténél felmerülő egyes polgári jogi kérdések" c. cikkéhez. Ügyészségi Értesítő 1965. 3. 13-15. p.
- Fenyőházi Elemér: A tervezési és az építési szerződési rendszer reformja. Döntőbiráskodás 1967. 374-380. p.
- Fenyőházi: Építési szerződések semmissége. Döntőbiráskodás 1965. 321-327. p.
- Ferge Sándorné: Társadalmi rétegződés Magyarországon. Valóság 1966. 10. 23-37. p.
- Feri Sándor: A jog és erkölcs egyes kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1962.
- Fodor Judit: Dinamikus és statisztikus törvények. Magyar Filozófiai Szemle 1966. 488-505. p.
- Fürst Máttyás: Jogi különlegességek. Jogtudományi Közlöny 1913. 258. p.
- Fürst László: Kétoldali turpitudó. Polgári Jog 1929. 156-159. p.
- Garai László: Motivumok és tudat az emberi viselkedésben. Magyar Pszichológiai Szemle 1967. 1. 109-115. p.
- Gáspárdy László: A joggal való visszaélés. Tanulmányok a polgári jog köréből I. Budapest 1963. 25-46.p.
- Gáspárdy: A kiegészítő ügyleti tilalmak elméleti kérdései. Jogtudományi Közlöny 1966. 592-602.p.
- Gáspárdy: A polgári jogi igényvel kapcsolatos gyakorlati kérdések a büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny 1965. 604-613.p.
- Gáspárdy: A turpis ügyletek típusai és ügyészi megítélésük. Ügyészségi Értesítő 1966. 3.1-5.p.
- Gáspárdy: A vétőképes életkor megállapítására irányuló vizsgálat. 1965. /Kézirat/

- Gáspárdy: Az állam javára marasztalás mértéke. Ügyész-
ségi Értesítő 1967. 3. 5-7. p.
- Gáspárdy: Az érvénytelen munkaszerződések kodifikáci-
ójának kérdéseire. Jogtudományi Közlöny
1967. 294-302. p.
- Gáspárdy: Az oktatás néhány elméleti kérdése a pol-
gári jogalkalmazásban. Magyar Jog 1966.
321-326. p.
- Gáspárdy: Az uzsora néhány társadalmi és polgári jo-
gi kérdése. Ügyészi Kiskönyvtár 18. sz. Bu-
dapest 1965. 63-81. p.
- Gáspárdy: Tiltott szerződések okainak kutatása polgá-
ri perekben. Ügyészégi Közlöny Melléklete
1965. 1. 20-22. p.
- G.B.: Jó erkölcsbe ütköző követelés. Jogtudományi Köz-
löny 1949. 297-298. p.
- Gegesi Kiss Pál: Az embert mozgató tényezőkről. Ma-
gyar Pszichológiai Szemle 1961. 37-45p.
- Geiger, Theodor: Vorstudien zu einer Soziologie des
Rechts. Acta Jutlandica Aarsskrift for Aarhus
Universitet XIX.2. /S 2./, Universitetsforla-
get I Aarhus Ejnar Munksgaard-Kbenhavn, 1947.
- Genkin, D.M.: A kapitalista országok polgári jogának
alapelvei. 1949. /Kézirat fordítás/
- Genkin szerk.: A szovjet polgári jog I. Jogi és Ál-
lamigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Buda-
pest 1952.
- Gervai Béla: A magánkisipar helyzete. Társadalmi Szem-
le 1966. 9. 111-127. p.
- Ghestin, Jacques: La notion d'erreur dans le droit
positif actuel. Paris. Libraire général de
droit et de jurisprudence 1963. 371. p. -
ism.: Drexelius, Matthias: Rabers Zeitschrift
für ausländisches und internationales Privat-
recht 1965. 415-417. p.

- Graf, Heinz: Die wirtschaftliche und rechtliche Bedeutung des "vorläufigen Preises" und des Kostenlimits. Vertragssystem 1966. 361-363. p.
- Gribanov, V.T.: Az érdek a polgári jogban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1967. 489-492. p.
- Grosschmid Béni: Hitel- és reáluzsora. Budapest 1902.
- Gurevics, M.: Pravovüje poszledsztvija priznanyija szgyelok nyegyecsztvityelnümi. Szovjetszka-ja Jusztycija 1966. 4. 19-21. p.
- György Ernő: A gazdasági verseny jogi szabályozásának nemzetközi és összehasonlító jogi vonatkozásai. Jogtudományi Közlöny 1968. 47-50. p.
- György: A szerződések jogi szabályozásának átalakulása a népi demokráciában. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1958.
- György: A tiltott ügylet joghatásai. Jogtudományi Közlöny 1950. 470-474. p.
- György Julia: A korszerű mentális higiéné a kedélyzavarok és a bűnözés megelőzésének szolgálatában. Népegészségügy 1965. 269-274. p.
- Halfina, R.O.: Znacsenyije i szucsnoszty dogovora v szovjetszskom prave. Izdatyelsztvo Akagyemii Nauk SzSzsZsR, Moszkva 1954.
- Hanák Katalin: Találkozás a nagyvárossal. Valóság 1966. 7. 63-74. p.
- Handbuch für Sozialkunde, herausgegeben von dr. Anton Wittmann. Duncker und Humblot, Berlin-München 1956. I-II. /Emge: Wesen und Aufgabe der Rechtssoziologie/
- Harmathy Attila: A gazdaságirányítási rendszer reformjának hatása a szállítási szerződésekre a Szovjetunióban. Állam- és Jogtudomány 1967. 524-538. p.
- Havas Ottóné: Gondolatok a pályaválasztásról egy szakmai presztizs vizsgálat kapcsán. Munkaügyi Szemle 1967. 263-267. p.

- Hegedüs András: A modern polgári szociológia és a társadalmi valóság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1961.
- Heller Ágnes: A morál szociológiája vagy a szociológia morálja. Gondolat Kiadó, Budapest 1964.
- Hermann Imre és társai: A mai lélektan, Budapest 1946.
/Merei Ferenc: Társadalomlélektan, 9-17. p.
- Noszlopy László: A sorsanalízis, 18-24. p./
- Hernádi György - Virágh Pál: A magzatelhajtás büntetésénél felmerülő egyes polgári jogi kérdések. Ügyészségi Értesítő 1965. 2. 12-16. p.
- H.M.: Vásárlás részletre. Figyelő 1966. VI. 29.
- Homans, George Caspar: Theorie der sozialen Gruppe. Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen 1960.
- Horeczky Károly - Vékás Lajos: A termelési és terményértékesítési szerződések néhány időszzerű jogi problémája. Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominata. Tomus VII. Tankönyvkiadó, Budapest 1965.
- Hort Dezső: Jellem és társadalom. Budapest 1943.
- Horváth Barna: A jogszociológia útja. Társadalomtudomány 1941. 1. sz. különlenyomata, Budapest 1941.
- Hraskó Gyula: Hozzászólás Beck Salamonnak a "Volt házastársak közötti /vissza/követelési igény" című cikkéhez. Jogtudományi Közlöny 1965. 97-103. p.
- Hraskó: Válaszjegyzések a "Megjegyzések a volt házastársak közötti /vissza/követelési igény tárgyában keletkezett vitához" c. cikkekre. Jogtudományi Közlöny 1965. 455-461. p.
- Hunyady György: Pszichológia és a társadalmi tudományok. Magyar Pszichológiai Szemle 1966. 1-2. 97-108. p.

- Huszár Tibor szerk.: A marxista etika alapjai I. Egységes jegyzet. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest 1964.
- Huszár: Gazdaság, érdek, erkölcs. Valóság 1965. 12. 1-14. p.
- Jampolszkaja, C.A.: A jogszabályról és a jogviszonyról. Szovjetjogi Cikkgyűjtemény 1953. 1-2. 43-59. p.
- Janousek, J.: Das Problem der Analyse der gesellschaftlichen Wechselwirkung und Kommunikation in der marxistischen Sozialpsychologie. Sozialpsychologie 49-58. p.
- Jerosenko, A.: Ob izjatyii imuscsesztva, iszpolzujemovo dlja izvlecsenyija nyetrudovüh dohodov. Szovjetszkaja Jusztyicija 1966. 20. 16-17.p.
- Joffe, O.Sz.: Otvetsztvennosztny po grazsdanszkomu pravo. Izdatyelsztvo Lenjingradszkovo Unyiverszityeta, Leningrád 1955.
- Joffe: Szovjetszkoje grazsdanszkoje pravo, Kursz lekcij. Izdatyelsztvo Lenjingradszkovo Unyiverszityeta. Leningrád 1958.
- Joffe: Plan i dogovor v uszlovijah hozjajsztvennoj reformii. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1967. 7. 47-56. p.
- Joffe, O.Sz. - Sargorodszkij, M.D.: A jogszabályok rendszerezése és kodifikálása. Jogtudományi Közlöny 1958. 241-248. p.
- Józsa Mihály: Az érvénytelen szerződés megkötése előtti helyzet visszaállításának a gyakorlat által felvetett elvi kérdései. Magyar Jog 1963. 552-557. p.
- Kafarski, Alexander: Quasi-kara z art. 412. k.c. Panstwo i Prawo 1966. 1. 79-88. p.

- Kalocsai Dezső - Kósa Erzsébet: Az anyagi érdekelt-
ség és a szocialista tudat kérdéseinek
vitájáról. Társadalmi Szemle 1966.9. 88-
98. p.
- Karakasev, Veszelin: Grazsdanszka i zakazatelna izmama.
Szocialiszticeszko Pravo 1959. 3.27-35.p.
- Karpec, I.I.: A bűnözés jellege és okai a Szovjetunió-
ban. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966.
525-526.p.
- Kazimircsuk, V.P.: A jogtudomány és a konkrét szocioló-
giai kutatási módszer. Külföldi Jogi Cikk-
gyűjtemény 1964. 355-365. p.
- Kálmán György: A népgazdaság központi irányításának jogi
eszközei. Jogi kérdések 96-132. p.
- Kálmán: A szerződési rendszer az új gazdasági mechaniz-
musban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szem-
le 1968. 215-222. p.
- Kálmán: Gazdasági irányítás és a jogrendszer egyes struk-
turális kérdései. Jogtudományi Közlöny
1966. 489-496. p.
- Kemenes Béla: Az uzorás szerződések szabályozásának
vitás kérdései a Polgári Törvénykönyv
tervezetében. Jogtudományi Közlöny 1957.
141-151. p.
- Kemenes: A szerződések szabályozásának elvi kérdései a
Polgári Törvénykönyvben. Acta Juridica et
Politica. Tomus VIII. Fasciculus 2. Szeged
1961.
- Kertész István - Weltner Andor: Az érvénytelenség és or-
voálása a munkajogban. Jogtudományi Köz-
löny 1961. 241-248. p.
- Kietz, Herbert: Zum Begriff der Ursachen der Zivilund
Familienrechtskonflikte. Wissenschaftliche
Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Ber-
lin. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche
Reihe. JG XV. /1966/ Heft 6. 779-786. p.

- Klar, Herbert - Krüger, Gerhard: A polgári ítélkezés társadalmi hatékonyságának fokozása. Külföldi Jogi Cikkgyűjtémény 1964. 219-222.p.
- Kleine, Hans szerk.: Das Zivilrecht der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeiner Teil. VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin 1958.
- Knapp Viktor: A polgári és a családjog tankönyve SVPL, Bratislava 1956. /Kéziratos fordítás/
- Knapp: Az új Polgári Törvénykönyv és a szocialista erkölcs egyes kérdései. Socialistická Zákonnost 1961. 350-363. p.
- Knapp: Po povodu gyiszkusszii o szisztyeme prava. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1957.5.114-121.p.
- Koroknai Ibolya: A II.Országos Etikai Konferenciáról. Belügyi Szemle 1965. 11. 56-64. p.
- Korom Mihály: Jogi eszközök az új gazdaságirányítási rendszer szolgálatában. Belügyi Szemle 1968.3-12.p.
- Kraszavcsikov, O.A.: Haraktyernüje oszobennosztyi pravovovo regulirovanyija nyegyajsztityityelnüh szgyelok po novomu grazsdanszkomu zakonodatyelsztju. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1965. 10. 36-44.p.
- Kubitsch János: Széljegyzetek "A magzatelhajtás büntettnél felmerülő egyes polgári jogi kérdések" című cikkhez. Ügyészségi Értesítő 1965. 3. 15-17. p.
- Kulcsár Kálmán: A jog nevelő szerepe a szocialista társadalomban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1961.
- Kulcsár: A jogszociológia problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1960.
- Kulcsár: A szociológiai gondolkodás fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.
- Kulcsár: Bevezetés a szociológiába. Tankönyvkiadó, Budapest 1965.
- Kulcsár: Szociológiai módszerek a jogtudományban. Jogtudományi Közlöny 1963. 174-179. p.

- Lange, Heinrich: BGB Allgemeiner Teil. Ein Studienbuch. 5., durchgesehene und ergänzte Auflage. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München und Berlin 1961.
- Laptyev, V.V.: Pravovüje problemü hozjajsztvennoj reformü. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1967. 4. 57-66. p.
- Larenz, Karl: Rechtswidrigkeit und Handlungsbegriff im Zivilrecht. Vom deutschen zum europäischen Recht. Festschrift für Hans Dölle. Band I. Herausgegeben von Ernst von Caemmerer, Arthur Nikisch, Konrad Zweigert. J.C.B. Mohr /Paul Siebeck/ Tübingen 1963.
- Lebegyev, M.P.: A társadalmi viszonyok szocialista jogi befolyásolásának hatékonyságáról. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1963. 355-363. p.
- Lejst, O.E.: Szankcii v szovjetszkom prave. Goszjurrodat, Moszkva 1962. Ism.: Vasziljev, A.M.: Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1963. 5. 164-167. p.
- Lengyel László: Vélemények és tények az életszínvonalról. Statisztikai Szemle 1966. 139-158.p.
- Liszkovec, B.: Szgyelki, protyivorecsascsije zakonu. Szocialiszttyicseszskaja Zakonnosztty 1958. 3. 23-27. p.
- Lukács Tibor: A bűnmegelőzés a büntetőeljárásban. Magyar Jogász Szövetség Kiadványai. 1966. 1. sz., Budapest 1966.
- Magyar Magánjog. Főszerkesztő: dr.Szladits Károly. Kötelmi Jog Általános Rész. Grill Károly és Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1941.
- Manecke, K.: Az általános kriminalitás okainak elmélete az NDK-ban. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 526. p.

- Marton Zoltán - Szabó Emilné: Adatfelvétel az elmé-
idegbetegségekről. Statisztikai Szemle 1966.
831-842. p.
- Matvejev, G.K.: A polgári jogellenes cselekmény. Cikk-
gyűjtemény a külföldi jogi irodalom köré-
ből 1955. 295-301. p.
- Matvejev: Vina v szovjetszkom grazsdanszkom prave.
Izdatyelsztvo Kijevszkovo Goszudarsztvenno-
vo Unyiveszityeta, imenyi T.G. Sevcsenko,
1955.
- Mazzoni, Giuliano: Manuale di diritto del lavoro. A
cura del Istituto di studi sindacali e del
lavoro. S.T.E.F. Firenze 1958.
- Merényi Kálmán: Könyvankét a József Attila Tudomány-
egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Jogtu-
dományi Közlöny 1967. 133-134. p.
- Meszlény Artur: A Svájci Polgári Törvénykönyvről. Ma-
gánjogi tanulmány társadalomtudományi ala-
pon. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytá-
rsulat, Budapest 1909. A Magyar Jogász-
egylet Könyvkiadó Vállalata II. évf. 3. kötet.
- Meznerics Iván: A bankhitel és a vállalati elszámó-
lások új szabályozása. Jogi kérdések 165-
211. p.
- Meznerics: A gazdasági verseny jogi szabályozása az
új mechanizmusban. Közgazdasági Szemle
1968. 158-173. p.
- Meznerics: A gazdasági verseny jogi szabályozása. Jog-
tudományi Közlöny 1967. 471-482. p.
- Meznerics: A szocialista gazdálkodás jogi szabályo-
zásának egyes kérdései. Magyar Jog 1966.
450-456. p.
- Meznerics: A versenytörvények érvényre juttatása.
Jogtudományi Közlöny 1967. 528-534. p.

- Mérei Ferenc: Az együttes élmény. Oficina, é.n.
- M.M.: Tudományos-tanácsadó testület a Bolgár Népköztársaság Legfelsőbb Birósága mellett. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1964. 686. p.
- Molnár Erik: Dialektikus materializmus és társadalomtudomány. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1962.
- Mona Gyula: Az érdek és az érdekviszonyok strukturája. Társadalmi Szemle 1966. 7-8. 145-152. p.
- Morandiere, Léon Julliot de la: Grazsdanszkoje pravo Francii. II. kötet. Izdatyelsztvo Jurigycseszkoj Lityeraturü, Moszkva 1960.
- Miller-Erzbach, Rudolf: A jogtudomány átalakulása oknyomozással. Különlenyomat a "Gazdasági Jog" II. évf. 3. számából
- Nagy Zoltán: A bünözés néhány kérdéséről. Társadalmi Szemle 1967. 8-9. 59-68. p.
- Nipperdey, Hans C.: Arbeitsrecht.5., neugestaltete Auflage. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München und Berlin 1958.
- Nizsalovszky Endre: A család jogi rendjének alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest 1963.
- Nizsalovszky: Az állam javára marasztalás - visszatérítés helyett. Magyar Jog 1958. 75-79. p.
- Nizsalovszky: Berényi József: Szerződésen alapuló tartási viszonyok. Magyar Jog 1963. 232-235. p.
- Nizsalovszky: Uzsora-tévedés-forgalmi jóhiszem. Jogtudományi Közlöny 1951. 246-251. p.
- Novickij, I.B.: Ügyletek. Goszjurizdat, Moszkva 1954.
/kéziratoss fordítás/
- Ohanowicz, Alfred: Zbieg norm w polskim prawie cywilnym. Warszawa 1963.
- Palante, G.: A szocziológia vázolata. 2. kiadás. Franklin Társulat Kiadása, Budapest 1920.

- Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1960.
- Péter Béla: Érvénytelenségi problémák az építési szerződések körében. Jogtudományi Közöny 1964. 607-615. p.
- Podoprigora, Z.A.: Szpecialnaja pravospaszobnoszty i vnyeusztavnüje szgyelki kolhozov po novomu GK USzSzR. Pravovegyenyije 1965. 3. 146-148. p.
- Poenaru, Emil: Aspecte din practica noastra judiciara in legatura cu problema simulatiei. Justitia Noua 1962. 9. 99-102. p.
- Polenyina, Sz.V.: Szubszigyiarnoje primenyenyije norm grazsdanszkovo zakonodatyelsztva k otnosenyijam szmezsnuh otraszlej. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1967. 4. 21-29. p.
- Posch, Martin: Gedanken zur Neuregelung der zivilrechtlichen Vertragsbeziehungen. Neue Justiz 1959. 450-456.p.
- Prugberger Tamás: Néhány gondolat a "Termelőszövetkezeti földek törvényellenes használata" c. cikkkel kapcsolatban. Magyar Jog 1963. 316-318. p.
- Püschel, Heinz: Allgemeine Bestimmungen über Schuldverhältnisse. Probleme der socialistischen Zivilrechts. VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin é.n. 132-158. p.
- P.Z.: Tudományos konferencia az állam- és jogtudományok módszertani kérdéseiről. Jogtudományi Közöny 1964. 178-187. p.
- Rabinovics, N.V.: Nyegyesztvityelnoszty szgyelok i jejo poszledsztvija. Izdatyelsztvo Leningradszkoje Unyiverszityeta, Leningrád 1960.

- Rajher, V.K.: Ob oszobom vigye protyivozakonnüh szgyelok. Aktualnūje voproszū szovjetszkovo grazsdanszkovo prava. Izdatyelsztvo "Jurigyicseskaja Lityeratura", Moszkva 1964. Szerk.: Bratusz, Sz.N. és tsai. 52-70. p.
- Ranke, Hans: Einige Ergebnisse soziologischer Untersuchungen zur Vorbereitung des Entwurfs eines Zivilgesetzbuches. Neue Justiz 1965. 373-376.p.
- Rédei Jenő: A piaci érték, a piaci ár és az ár a szocializmusban. Társadalmi Szemle 1966. 5. 28-38.p.
- Révai Gyula: "Az építési szerződések semmissége." Döntőbiráskodás 1965. 327-332. p.
- Révai: Még egyszer az építési szerződések semmisségéről. Döntőbiráskodás 1966. 412-416. p.
- Révai Tibor: Az állam javára való marasztalás és az ügyész indítványa a polgári perben. Jogtudományi Közlöny 1961. 591-598. p.
- Rézler Gyula: Bevezetés a szociológiába. Gergely R. Rt. Kiadása, Budapest 1948.
- Rivero, Jean-Savatier, Jean: Droit du travail. Paris 1960.
- Rizeanu, D.: Leziunea cu temei al anularii actelor juridice. Legalitatea Populara 1961. 8. 56-63. p.
- Riaszencev, N.A. szerk.: Szovjetszkoje grazsdanszkoje pravo. Tom. I. Izdatyelsztvo "Jurigyicseskaja Lityeratura", Moszkva 1965.
- Rogozinski, Zenon: A statisztika mint a jogi jelenségek kutató eszköze. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1961. 399-411. p.
- Rubinstein, Sz.I.: Az általános pszichológia alapjai. I-II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1964.

- Rubinstein: Gondolkodáslélektani vizsgálatok. Gondolat Kiadó, Budapest 1960.
- Rudolf Lóránt: Az elévülés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1961.
- Rudolf: Határidők a polgári jogban és a munkajogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965.
- Sahmatov, V.: Az állam és a társadalom érdekeibe ütköző ügyletek. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1965. 480-485. p.
- Samu Mihály: A szocialista jogrendszer tagozódásának alapja. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1964.
- Schäfer, H.: Betrug und Betrüger. Taschenbuch für Kriminalisten. 13. Jahrgang. Verlag Deutsche Polizeiliche GMBH, Hamburg 1963. 39-66. p.
- Sárándi Imre: A termelőszövetkezetek termelési és terményértékesítési szerződése. A termelőszövetkezetek megszilárdításának főbb jogi kérdései. Szerk.: Seres Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest 1962. 95-173. p.
- Sárándi: Az új gazdasági mechanizmus és a jog. Jogtudományi Közlöny 1968. 69-79. p.
- Sárándi: A joggal való visszaélés elvi kérdései. A budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái. 2. kötet. 1. füzet 63-85. p.
- Sárándi: Visszaélés a joggal. Akadémiai Kiadó, Budapest 1965.
- Sárközi Tamás: Érvénytelenség és hibás teljesítés az építési szerződés körében. /Kézirat/
- Seifert, Wolfgang: Habilitationsverteidigung zum Thema: "Die Ursachen der Zivil- und Familienrechtskonflikte und die Aufgaben der Gerichte bei ihrer Aufdeckung und Überwindung". Staat und Recht 1966. 1356-1358. p.

- Simitis, Spiros: Die faktischen Vertragsverhältnisse, als Ausdruck der gewandelten sozialen Funktion der Rechtsinstitute des Privatrechts. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1957.
- Siskin, A.F.: A marxista etika alapjai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1964.
- Sljapocsnikov, A.Sz.: A bűnözés okainak kutatásával kapcsolatos kérdések. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 472-482. p.
- Solt Kornél: A mellékszerződés érvénytelensége. Magyar Jog 1965. 209-213. p.
- Solt: Az érvénytelen szerződéskötés jogkövetkezményeiről. Jogtudományi Közöny 1963. 392-398. p.
- Solt: Az érvénytelen szerződéskötéssel kapcsolatos néhány eljárásjogi kérdésről. Jogtudományi Közöny 1964. 168-172. p.
- Solt: Állam javára marasztalás és beszámítás. Jogtudományi Közöny 1965. 81-85. p.
- Solt: Tipikus tényállások az érvénytelen szerződések hatályossá nyilvánítása köréből. Magyar Jog 1964. 20-25. p.
- Spitzner, Osmar: Die Bedeutung des neuen Vertragsgesetzes für die Entwicklung des sozialistischen Rechts. Neue Justiz 1965. 193-198.p.
- Statescu, Constantin: Cu privire la criteriul general de clasificare a nulitatilor in concretile incheiate de organizatiile socialiste. Justitia Noua 1963. 5. 81-93. p.
- Studnicki, Franciszek: Przeptyw wiadomosci o normach prava. Zeszyty Navkowe Unyversytetu Jagiellonskiego CXIX-Prace Prawnicze. Zeszyt 22. Kraków, 1965. - Ism.: Varga Csaba az Állam- és Jogtudomány 1966. 739.p.

- Szabó Imre: A szocialista jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963.
- Szabó: Az összehasonlító jogtudomány. Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelméletről. Szerk.: Szabó Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest 1963. 39-89. p.
- Szabó szerk.: Állam- és jogelmélet. III. füzet. Tankönyvkiadó, Budapest 1961. Kézirat.
- Szabó Imre /tanársegéd/: Szovjet filozófusok vitája az érdekről. Társadalmi Szemle 1965. 12. 113-115. p.
- Szalai Sándor: Társadalmi valóság és társadalomtudomány. Új Idők Irodalmi Intézet Rt., Budapest 1946.
- Szalkai Sándor - Szilbereky Jenő: Polgári perben az állam javára való marasztalás eljárásjogi kérdései. Magyar Jog 1961. 176-180. p.
- Szathmáry Géza: Aranytárgyak elzálogosítása és fedezetbeadási tilalma. Magyar Jog 1963. 206-208.p.
- Szászy István: A magyar magánjog általános része, különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre. II. kötet. Egyetemi Nyomda, Budapest 1948.
- Szedugin, P.I. - Sirsikov, A.Sz.: Nyekatorüje voproszú szugyebnoj praktyiki po grazsdanszkim kolhoznum gyelam. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1959. 7. 115-119. p.
- Szladits Károly: A magyar magánjog vázлата. Első Rész. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1933.
- Tasker, I.G.: Nyekatorüje voproszú nyegyajsztvityelnosztyi protyivozakonnüh szgyelok. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1958. 8. 113-117. p.

- Tolsztoj, Ju.K.: Szogyerzsanyije i grazsdanszko-pravovaja zascsita prava szobsztvennosztyi v SzSzSzR. Izdatyelsztvo Leningradszkovo Unyiverszityeta, Leningrád 1955.
- Tóth Ernő: Magánépítkezések az 1961-1965 években. Statisztikai Szemle 1967. 582-590. p.
- Tóth Ildikó: Albérlők és ágybérlők problémái. Valóság 1967. 96-101. p.
- Tóthné Fábrián Eszter: A szállítási szerződések szankciós rendszere. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XIII. Fasciculus 8. Szeged 1966.
- Törő Károly: Orvosi polgári jogi viszony. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965.
- Trócsányi József: Erkölcstelen ügyletek. /Turpis causa./ Budapest 1909.
- Ugolkov, V.: Tegyük aktívabbá a polgári jogsértések megelőzésére irányuló munkát. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1962. 286-287. p.
- Vaszilev, Ljuben: A Bolgár Népköztársaság polgári joga. Általános Rész. Goszjurizdat, Moszkva 1958. /Kéziratos fordítás/
- Vaszilev: Az érvénytelen ügyletek kérdései a bíróságok és a döntőbizottságok gyakorlatában. Pravna Miszöl 1960. 5. 115-143. p. és 6. 87-118. p. /Kéziratos fordítás/
- Vajdahunyadi László: A mezőgazdasági termelészövetkezetek által kötött s alaki hiba okából érvénytelen termelési szerződések jogkövetkezményeinek levonása az új gazdasági mechanizmusban. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1967. 418-423. p.

- Venediktov, A.V.: A szocialista tulajdon védelme a Szovjetunióban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1955.
- Veverka, Miroslav: A bűnözés okairól. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1965. 540-553. p.
- Vékás Lajos: Az érvénytelen szerződés bírói hatályossá nyilvánítása. Magyar Jog 1963. 499-504. p.
- Vékás: Volt házastársak közötti ajándék visszakövetelésének néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny 1965. 343-348.p.
- Vida Sándor: Az újítások, találmányok, szabadalmak felhasználása és a Polgári Törvénykönyv. Magyar Jog 1962. 498-504. p.
- Vigh József: A bűnözés okainak problémái. Jogtudományi Közlöny 1963. 490-503. p.
- Világhy Miklós: lásd Benedek - Világhy és Eörsi - Világhy címszavaknál!
- Viski László: A társadalomra veszélyesség és a bűnösség viszonya a büncselekményfogalom felépítésében. ÁJI Értesítő 1958. 213-239. p.
- Viski Károly: Az árszabályozó rendelkezések és alkalmazásuk a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963.
- Vorweg, M.: Methodische Prinzipien der sozialpsychologischen Forschung. Sozialpsychologie 105-130. p.
- Weis István: Hazánk társadalomrajza. Budapest 1942.
- Weiss Emilia: A forgalombiztonság védelme a Polgári Törvénykönyv tervezetében. Magyar Jog 1959. 147-151. p.
- Weiss: A hatósági ár megsértésével kötött szerződések néhány kérdése. Magyar Jog 1965. 261-265. p.
- Weiss: A polgári jogi semmisség néhány kérdése. /Előadás az ELTE Polgári Jogi Munkaközösségének 1965. márciusi ülésén./

- Weiss: A polgári jogi semmisség néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny 1965. 193-202. p.
- Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. I-III. kötet. Kandidátusi értekezés. Budapest 1965. Kézirat.
- Weiss: A szerződés érvénytelenségének kérdései a római jogban. Acta Facultatis Juridico-Politicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tomus VI. Fasciculus 1.
- Weiss: In integrum restitutio vagy szerződésmódosítás a Ptk. 201. és 202. §-aiba ütköző ügyleteknél. Magyar Jog 1966. 217-220. p.
- Weiss: Orvosolhatja-e a szerződés törvényes alaki kelleték hiánya miatti semmisségét a teljesítés? Jogtudományi Közlöny 1964. 227-237. p.
- Weltner Andor: A szocialista munkaszerződés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965.
- Weltner: Az érvénytelenség és orvoslása a munkajogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1960.
- Wiese, Leopold v.: System der Allgemeinen Soziologie, als Lehre von den sozialen Prozessen und den sozialen Gebilden der Menschen /Beziehungslehre/. Dritte Auflage. Duncker und Humblot, Berlin 1955.
- Zankovszkaja, Sz. - Kabalkin, A.: O kogyifikacii grazsdanszkovo zakonodatyelsztva. Szocialiszttyicseszskaja Zakonnoszty 1957. 6. 20-26. p.
- Zavjalov, Ju.: Licsnoszty, intyereszü, pravo. Szovjetszkaja Jusztyicija 1967. 15. 6-7. p.
- Zawadszki, S.: Empirikus vizsgálatok a jogtudományok területén. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény 1966. 560-569. p.

Zoltán Ödön: Adásvétel és csere. Jogi Kézikönyvtár
7. sz. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
1962.

Zoltán: A vállalkozási szerződés. Közgazdasági és Jo-
gi Könyvkiadó, Budapest 1963.

Zoltán: A Legfelsőbb Biróság 7. sz. irányelvéről. Ma-
gyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1967. 30-
36. p.

Zrinyi Miklós: Értékaránymérés a 200/1945.M E számú
rendeletben tárgyalt vagyonegyszerűsítésekénél.
Jogtudományi Közlöny 1949. 84-85. p.

Zsembery István: A tévedés menthetősége a Ptk. terve-
zetében. Magyar Jog 1958. 112-113. p.

Jogszabályok

Polgári államok

Külföldi jogszabályok

- Bürgerliches Gesetzbuch I. Entwurf 106. §
Bürgerliches Gesetzbuch mit wichtigen Nebengesetzen.
Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik.
134. §, 138. § /1/ bek., 226. §.
Code civil 1131. §, 1133. §
Codice civile, a cura di Sofo Borghese. Milano. L.
di Pirola, 1955. 1426. §
Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv 878. §
Törvény a versenykorlátozások ellen /1966., nyugatnémet/
1. § /1/ bek.

Magyar jogszabályok

- 1868: XXXI. t. c.
1878: V. t. c.
1932: VI. t. c.

Szocialista államok

Külföldi jogszabályok

- Csehszlovák Gazdasági Törvénykönyv /1964/ 18. §, 21. §
/3/ bek., 23. § /2/ és /3/ bek., 24. § /1/ és /2/
bek., 214. § /2/ bek., 242. § /3/ bek.
Csehszlovák Polgári Törvénykönyv /1964/ 39. §, 59. §,
138. § /1/ bek., 433. § /3/ bek., 457. § /2/ és /3/
bek.

Gesetz über das Vertragssystem in der sozialistischen
Wirtschaft, vom 25. Februar 1965. Gesetzblatt Teil
I. Nr. 7. 2.§, 4. § /1/ és /2/ bek., 5. § /1/ bek.,
8. § /2/ bek., 13. §, 34. §

Grazsdanszkij kogyeksz esztonszkoj szovjetszkoj szocia-
lisztyiceszkoj reszpubliki. Esztonszkoje goszu-
darsztvennoje izdatyelsztvo, Tallin 1964.

Grazsdanszkij kogyeksz kazahszkoj szovjetszkoj szocia-
lisztyiceszkoj reszpubliki. Kazahszkoje goszudarszt-
vennoje izdatyelsztvo, Alma-Ata 1964. 44.§

Grazsdanszkij kogyeksz latvijszkoj szovjetszkoj szocia-
lisztyiceszkoj reszpubliki. Latvijszkoje goszudarszt-
vennoje izdatyelsztvo, Riga 1964. 45. §

Grazsdanszkij kogyeksz Rszfszr/1922./ Goszudarsztvennoje
izdatyelsztvo jurigyiceszkoj lityeraturü, Moszkva
1961. 30. §, 147. §

Grazsdanszkij kogyeksz Rszfszr /1964./ Izdatyelsztvo
"Jurigyiceszkaja Lityeratura", Moszkva 1964. 45.§,
111. §

Lengyel Polgári Törvénykönyv /1964/ 36. cikk, 58. cikk
1. és 2. §, 73. cikk, 412. cikk, 867. cikk 1. §

/A/ Szovjetunió Polgári Törvényhozásának Alapjai
/1961/ 14. § /5/ bek.

Törvény a kötelekről és szerződésekről /Bulgária,1950./
34. § /3/ és /4/ bek.

Magyar jogszabályok

Btk. 115. §, 235. § /1/ bek., 256. § /1/ bek., 261. §,
283. § /1/ bek., 300. §

Ptk. 1.§	18.§ /3/ bek.	41.§ /3/ bek.
4.§	20.§ /1/ bek.	108.§
5.§	28.§ /1/ és /2/ bek.	114.§ /3/ bek.

117.§	215.§ /1/ bek.	314.§
118.§	220.§	339.§ /1/ bek.
119.§	232.§ /3/ bek.	341.§
159.§ /2/ bek.	234.§ /2/ bek.	366.§ /2/ bek.
200.§	237.§	376-380.§
201.§ /2/ bek.	238.§ a./	399.§ /1/ bek.
202.§	245.§ /3/ bek.	402.§ /2/ /3/bek.
205.§	246.§ /3/ bek.	510.§ /1/ bek.
207.§	258.§ /1/ bek.	571.§
209.§ /2/ bek.	281.§ /2/ bek.b./	582.§ /1/ /4/bek.
210.§	297.§ /1/ bek.	586.§ /1/ bek.
211.§	307.§	677.§ /1/bek. a.

Ptké. 35.§

1950. évi 30. tvr. 50. § e.

1966. évi 3. tvr. 3. §

35/1956. /IX.30./ Mt sz. rend.11.§ /1/ bek. a., 32.§ /3/
bek.

30/1957. /V.29./ Korm.sz. rend.

57/1957. /IX.6./ Korm.sz. rend. 8. §

63/1957. /X.19./ Korm.sz. rend. 1. § /1/ bek.

19/1959. /IV.12./Korm.sz. rend. 8. § /3/ bek.

18/1963. /VIII.24./ Korm. sz. rend. 4. §

10/1966. /II.14./ Korm.sz. rend. 10.§, 24.§, 49.§ /2/
bek., 61. § /2/ bek.

7/1967. /II.26./ Korm.sz. rend. 1.§ /1/ bek.

9/1967. /III.12./ Korm.sz. rend. 2.§

11/1967. /V.13./ Korm.sz. rend. 1. § /1/ bek., 3.§ /3/ bek.,
38. § /1/ bek.

18/1967. /VI.29./ Korm.sz. rend. 2.§ /1/ bek., 4.§ /2/ bek.

25/1967. /VIII.20./ Korm.sz. rend. 1.§, 9.§ /1/ és /3/ bek.

56/1967. /XII.19./ Korm.sz. rend. 3.§ /1/ bek., 21.§ /1/
bek.

1/1968. /I.16./ Korm.sz.rend. 4.§, 13.§ /2/ bek.

1072/1954. /XI.4./ Mt. sz. hat.

1020/1967. /VII.11./ Korm.sz. hat. 2. fejezet 1. és 2.
pont

2005/1967. / I.28./ Korm.sz.hat.

2029/1967. /VI.11./ Korm.sz.hat.

2070/1967. /XII.20./ Korm.sz.hat.

15/1967. /V.26./ GB sz.hat.

8/1965. /IX.19./ MM sz.rand. 4. §

3/1966. /V.15./ Bk M sz.rend. 1. § /1/ bek.

10/1966. /VI.8./ PM sz.rend. 3.§

11/1966. /VI.29./ PM sz.rend. 36.§ /3/ bek.

21/1967. /XII.8./ PM sz.rend. 10.§

1/1966. /X.30./ PM-Bk M sz. egy.rend. 1.§ /2/ bek., 3.§
/1/ bek.

4/1966. /XII.30./ OT-PM-ÉM sz.egy.rend. 7. §

1/1967. /II.9./ Bk M-ÁH sz. egy.rend. 1.§

3/1967. /XI.26./ Kk M sz. rend. 1.§ /4/ bek.

2/1967. /IV.9./ ÉM sz. rend. 9. § /1/ bek. d./

5/1967. /VIII.3./ MÉM sz. rend. 13.§ /1/ bek.

4/1968. /III.1./ Bk M sz. rend. 22.§ /1/ bek.

10/1968. /III.14./ MÉM sz. rend. 5. § /3/ bek.

116/1965. /Élip.É.9./ Elm.M.sz.ut.

2/1966. /Mg.É. 2./ FM-ÁH sz.egy.ut. 3. §

Tartalomjegyzék

	Oldal
Bevezetés	I.
Jegyzetek a Bevezetéshez	VIII.
I. fejezet A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának alapkérdései	1
1. A vagyoni viszonyok jogszociológiai kutatásának áttekintése	1
2. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának elméleti kérdései	10
3. A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálatának módszertani kérdései	30
Jegyzetek az I. fejezethez	41
II. fejezet A tilos szerződések jogszociológiai vizsgálata	45
1. A tilos szerződések típusainak leírása, okai és ezek leküzdésének jogi eszközei	
A. A munkanélküli jövedelemszerzésre irányuló szerződések	45
B. A tilos gazdasági tevékenységgel kapcsolatos szerződések	59
C. A földhasználati viszonyok rendjét sértő szerződések	68
D. A közéleti puritást sértő szerződések	71
E-F. Az elosztási viszonyok rendjét támadó szerződések	79

	Oldal
G. Az egyéni élet erkölcsét sértő tilos szerződések	87
H. A család ügyletkötése	93
2. A tilos szerződések típusai, okai és leküzdésük /Összefoglalás/	100
Jegyzetek a II. fejezethez	127
III. fejezet A tilos szerződések szabályozásának jogpolitikai és dogmatikai alapjai	133
1. A tilos szerződések társadalmi veszélyessége	133
2. Az érdekstruktúra és a tilos szerződések	159
3. A szerződési tilalmak szabályozásának módszerei	174
4. A szerződési tilalmak realizálódása jogviszonyokban	205
Jegyzetek a III. fejezethez	216
IV. fejezet A kisegítő szerződési tilalmak	220
1. A kisegítő szerződési tilalmak szabályozásának története és módszerei	220
2. A kisegítő szerződési tilalom viszonya a polgári jog néhány alapelveéhez	243
3. A kisegítő tilalomba ütköző szerződések különféle csoportjai	259
Jegyzetek a IV. fejezethez	281

	Oldal
V. fejezet Tilos szerződések a népgazdaság körében	283
1. A gazdasági reform hatása a szerződési tilalmak szabályozására	283
2. A gazdasági reform néhány új szerződési tilalmáról	314
3. Jogalkalmazási kérdések a gazdasági reform tükrében	324
Jegyzetek az V. fejezethez	335
VI. fejezet A tilos szerződések érvénytelensége	339
1. Szerződési tilalom - szerződési szankció	339
2. Az érvénytelenségi szankció	352
3. Marasztalás az állam javára	377
Jegyzetek a VI. fejezethez	413
VII. fejezet A tilos szerződések egyéb jogkövetkezményei	419
1. Tilos szerződések érvénytelenségi szankció nélkül	419
2. A szerződési tilalmak relevanciája a szerződési jogon kívül	442
Jegyzetek a VII. fejezethez	456
VIII. fejezet Szerződési tilalmak halmozódása	459
1. Normák találkozása	459

	Oldal
2. Halmozódó tilalmak a szerződő felek közötti konfliktusban	481
3. Halmozódó tilalmak a "külső konfliktusban"	509
4. Szerződési tilalmak különidejű halmozódása	518
Jegyzetek a VIII. fejezethez	527
Irodalom	530
Jogszabályok	556
Tartalomjegyzék	560

A. Munkanélküli jövedelemszerzés

- Összefoglalás -

Esetszám: 20, személyek száma: 21, pozitív adat: 298

Kérdés - csoport - Btk	Kérdések		Számadatok	
			Szám	%
Jogsértő	neme	férfi	13	61,92
		nő	8	38,08
	foglalkozása	fogl.nélküli	1	4,76
		munkás	1	4,76
		keresk., iparos	3	14,28
		egyéb	6	28,56
		ismeretlen	10	47,74
	életkora	- 50	4	19,04
		51 -	8	38,08
		ismeretlen	9	42,88
	Btk. szerint	uzsora	8	40,0
		árdrágítás	5	25,0
		nem büntett /?/	7	35,0
	teljesített-e	igen	20	100,0
		nem	-	-
	teljesítés értéke	- 500	12	60,0
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	2	10,0
		2001 -	6	30,0
		ismeretlen	-	-
	mire fordította	felélte	7	35,0
		más szenvedély	1	5,0
		ismeretlen	12	60,0
	homogén szerz.halm.	igen	15	75,0
		nem	5	25,0
	heterogén szerz.halm.	igen	7	35,0
		nem	13	65,0
heterogén büntett halm.	igen	4	20,0	
	nem	16	80,0	
Jogsértett	személye	ember	19	95,0
		jogi személy	1	5,0
	konfliktusok	lakás	9	45,0
		mg.tsz	-	-
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	2	10,0
		jogsértett	18	90,0
	írásbafog- lalás	igen	4	20,0
		nem	11	55,0
		ismeretlen	5	25,0
	leplezték-e	igen	2	10,0
		nem	11	55,0
		ismeretlen	7	35,0
	többes elköv.	igen	1	5,0
		nem	19	95,0
	szerződés- típus	kölcsön	10	50,0
		ágy-, ill.albérlet	9	45,0
		ajándékozás	1	5,0

A. Munkanélküli jövedelemszerzés

1. Reáluzsora

Esetszám: 9, személyek száma: 10, pozitív adat: 147

Kérdés - csoportok	Kérdések		Számadatok		
			Szám	%	
Jogsértő	neme	férfi	5	50,0	
		nő	5	50,0	
	foglalkozása	fogl.nélküli munkás	1	10,0	
		keresk., iparos	1	10,0	
		egyéb	1	10,0	
		ismeretlen	7	70,0	
		- 50	1	10,0	
	életkora	51 -	5	50,0	
		ismeretlen	4	40,0	
		uzsora	-	-	
	Btk. szerint	árdrágítás	5	55,60	
		nem büntett /?/	4	44,40	
		teljesített-e	igen	9	100,0
	teljesítés értéke	nem	-	-	
		- 500	9	100,0	
		501 - 1000	-	-	
		1001 - 2000	-	-	
		2001 -	-	-	
	mire fordította	ismeretlen	-	-	
		felélte	6	66,70	
		más szenvedély	-	-	
	homogén szerz.halm.	ismeretlen	3	33,30	
		igen	8	88,90	
	heterogén szerz.halm.	nem	1	11,10	
		igen	6	66,70	
	heterogén büntett halm.	nem	3	33,30	
		igen	3	33,30	
	Jogsértett	személye	nem	6	66,70
			ember	9	100,0
		konfliktusok	jogi személy	-	-
lakás			9	100,0	
mg.tsz	-		-		
Közös kérdések	ajánlattevő	ismeretlen	-	-	
		jogsértő	-	-	
	írásbafog-lalás	jogsértett	9	100,0	
		igen	-	-	
		nem	9	100,0	
	leplezték-e	ismeretlen	-	-	
		igen	-	-	
		nem	9	100,0	
	többes elköv.	ismeretlen	-	-	
		igen	1	11,1	
		nem	8	88,9	
	szerződés-típus	kölcsön	-	-	
ágy-, ill.albérlet		9	100,0		
ajándékozás		-	-		

A . Munkanélküli jövedelemszerzés

2. Hiteluzsora

Esetszám: 9, személyek száma 9, pozitív adat: 125

Kérdés - csoportok	Kérdések		Számadatok	
			Szám	%
Jogsértő	neme	férfi	6	66,70
		nő	3	33,30
	foglalkozása	fogl.nélküli	-	-
		munkás	1	11,10
		keresk., iparos	1	11,10
		egyéb	5	55,60
		ismeretlen	2	22,20
	életkora	- 50	2	22,20
		51 -	2	22,20
		ismeretlen	5	55,60
	Btk. szerint	uzsora	8	88,90
		árdrágítás	-	-
		nem büntett /?/	1	11,10
	teljesített-e	igen	9	100,0
		nem	-	-
	teljesítés értéke	- 500	2	22,20
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	2	22,20
		2001 -	5	55,60
		ismeretlen	-	-
	mire fordította	felélte	1	11,10
		más szenvedély	1	11,10
		ismeretlen	7	77,80
	homogén szerz.halm.	igen	7	77,80
		nem	2	22,20
	heterogén szerz.halm.	igen	1	11,10
nem		8	88,90	
heterogén büntett.halm.	igen	1	11,10	
	nem	8	88,90	
Jogsértett	személye	ember	9	100,0
		jogi személy	-	-
	konfliktusok	lakás	-	-
		mg.tsz	-	-
Közös kérdések	ajánlattevő	ismeretlen	9	100,0
		jogsértő	-	-
	írásbafog-lalás	jogsértett	9	100,0
		igen	3	33,30
		nem	1	11,10
	leplezték-e	ismeretlen	5	55,60
		igen	2	22,20
		nem	-	-
	többes elköv.	ismeretlen	7	77,80
		igen	-	-
nem		9	100,0	
szerződés-típus	kölcsön	9	100,0	
	ágy-, ill.albérlet	-	-	
	ajándékozás	-	-	

A. Munkánélküli jövedelemszerzés

3. Egyéb spekulációs esetek

Esetszám: 2, személyek száma: 2, pozitív adat: 31

Kérdés - csoport	Kérdések		Számadatok	
			Szám	%
Jogsértő	neme	férfi	2	100,0
		nő	-	-
	foglalkozása	fogl.nélküli	-	-
		munkás	-	-
		keresk., iparos	1	50,0
		egyéb	-	-
		ismeretlen	1	50,0
	életkora	- 50	1	50,0
		51 -	1	50,0
		ismeretlen	-	-
	Btk. szerint	uzsora	-	-
		árdrágítás	-	-
		nem büntett /?/	2	100,0
	teljesített-e	igen	2	100,0
		nem	-	-
	teljesítés értéke	- 500	1	50,0
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	1	50,0
		ismeretlen	-	-
	mire fordította	felélte	-	-
		más szenvedély	-	-
		ismeretlen	2	100,0
	homogén szerz.halm.	igen	-	-
		nem	2	100,0
	heterogén szerz.halm.	igen	-	-
		nem	2	100,0
heterogén büntett halm.	igen	-	-	
	nem	2	100,0	
Jogsértett	személye	ember	1	50,0
		jogi személy	1	50,0
	konfliktusok	lakás	-	-
mg.tsz		-	-	
ismeretlen		2	100,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	2	100,0
		jogsértett	-	-
	írásbafoglalás	igen	1	50,0
		nem	1	50,0
		ismeretlen	-	-
	leplezték-e	igen	-	-
		nem	2	100,0
		ismeretlen	-	-
	többes elköv.	igen	-	-
		nem	2	100,0
	szerződés-típus	kölcsön	1	50,0
ágy-, ill.albérlet		-	-	
ajándékozás		1	50,0	

B. Tilos gazdasági tevékenység
- Összefoglalás -

Esetszám: 49, személyek száma: 145, pozitív adatok: 906

Főcsoportok	Kérdések		Számszerű adatok		
			szám	%	
Jogsértő	neme	férfi	67	45,56	
		nő	42	28,56	
		ismeretlen	36	25,88	
	foglalkozása	fogl. nélküli	2	1,38	
		munkás	10	6,94	
		keresk.; iparos	13	9,12	
		egyéb	39	27,06	
		ismeretlen	80	55,50	
		Btk.szerint	üzérkedés	48	97,97
			árdrágítás	-	-
	sajtóbüntett		1	2,03	
	teljesített-e	igen	49	100,0	
		nem	-	-	
	teljesítés	- 500	1	2,04	
		501 - 1000	-	-	
		1001 - 2000	-	-	
		2001 -	46	93,88	
		ismeretlen	2	4,08	
	homogén szerz.halm.	volt	46	93,88	
		nem volt	3	6,12	
	heterogén szerz.halm.	volt	9	18,37	
		nem volt	40	81,63	
	heterogén büntett halm.	volt	30	61,20	
		nem volt	19	38,80	
	konfliktusok	lakás	-	-	
		egyéb	44	89,80	
		tsz	5	10,20	
Jogsértett	személye	ember	42	85,72	
		jogi személy	7	14,28	
	konfliktusok	lakás	4	8,16	
		egyéb	42	85,72	
		tsz	3	6,12	
erros juris	volt	16	32,64		
	nem volt	33	67,36		
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	36	73,44	
		jogsértett	13	26,56	
	írásba-foglalás	igen	11	22,44	
		nem	38	77,56	
	leplezték-e	igen	16	32,64	
		nem	33	67,36	
	többes elköv.	igen	27	55,08	
		nem	22	44,92	
	szerződés-típus	adásvétel	40	81,64	
megbízás		1	2,04		
vállalkozás		8	16,32		

B. Tilos gazdasági tevékenység

1. Kontárkodás

Esetszám: 4, személyek száma: 4, pozitív adat: 66

Főcsoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Jogsértő	neme	férfi	4	100,0
		nő	-	-
		ismeretlen	-	-
	foglalkozása	fogl. nélküli	-	-
		munkás	2	50,0
		keresk.; iparos	-	-
		egyéb	2	50,0
		ismeretlen	-	-
	Btk.szerint	üzérkedés	4	100,0
		árdrágítás	-	-
		sajtóbüntett	-	-
	teljesített-e	igen	4	100,0
		nem	-	-
	teljesítés	- 500	1	25,0
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	1	25,0
		ismeretlen	2	50,0
	homogén szerz.halm.	volt	2	50,0
		nem volt	2	50,0
heterogén szerz.halm.	volt	-	-	
	nem volt	4	100,0	
heterogén büntett halm.	volt	-	-	
	nem volt	4	100,0	
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	4	100,0	
	tsz	-	-	
Jogsértett	személye	ember	4	100,0
		jogi személy	-	-
	konfliktusok	lakás	-	-
		egyéb	4	100,0
tsz		-	-	
erros juris	volt	-	-	
	nem volt	4	100,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	-	-
		jogsértett	4	100,0
	írásba-fogialás	igen	-	-
		nem	4	100,0
	leplezték-e	igen	-	-
		nem	4	100,0
	többes elköv.	igen	-	-
nem		4	100,0	
szerződés-típus	adásvétel	-	-	
	megbízás	-	-	
	vállalkozás	4	100,0	

B. Tilos gazdasági tevékenység

2. Felvásárlás után eladás

Esetszám: 16, személyek száma: 22, pozitív adat: 297

Főcsoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Jogsértő	neme	férfi	16	70,80
		nő	6	25,00
		ismeretlen	2	4,20
	foglalkozása	fogl. nélküli	-	-
		munkás	3	13,20
		keresk.; iparos	5	21,70
		egyéb	5	21,70
		ismeretlen	10	43,40
	Btk.szerint	üzérkedés	16	100,0
		árdrágítás	-	-
		sajtóbüntett	-	-
	teljesített-e	igen	16	100,0
		nem	-	-
	teljesítés értéke	- 500	-	-
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	16	100,0
		ismeretlen	-	-
	homogén szerz.halm.	volt	16	100,0
		nem volt	-	-
heterogén szerz.halm.	volt	2	12,50	
	nem volt	14	87,50	
heterogén büntett halm.	volt	5	31,25	
	nem volt	11	68,75	
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	16	100,0	
	tsz	-	-	
Jogsértett	személye	ember	16	100,0
		jogi személy	-	-
	konfliktusok	lakás	-	-
		egyéb	16	100,0
		tsz	-	-
erros juris	volt	7	43,75	
	nem volt	9	56,25	
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	11	68,75
		jogsértett	5	31,25
	írásba-foglalás	igen	1	6,25
		nem	15	93,75
	leplezték-e	igen	7	43,75
		nem	9	56,25
	többes elköv.	igen	6	37,50
		nem	10	62,50
	szerződés-típus	adásvétel	16	100,0
		megbízás	-	-
vállalkozás		-	-	

B. A tilos gazdasági tevékenység

3. "Tilos belső kollektiva"

Esetszám: 8, személyek száma: 22, pozitív adat: 159

Főcsoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Jogsértő	neme	férfi	20	90,9
		nő	2	9,1
		ismeretlen	-	-
	foglalkozása	fogl. nélküli	-	-
		munkás	-	-
		keresk.; iparos	3	13,6
		egyéb	14	63,7
		ismeretlen	5	22,7
		Btk.szerint	üzérkedés	8
	teljesített-e	árdrágítás	-	-
		sajtóbüntett	-	-
		igen	8	100,0
	teljesítés	nem	-	-
		- 500	-	-
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	8	100,0
		ismeretlen	-	-
	homogén szerz.halm.	volt	8	100,0
		nem volt	-	-
	heterogén szerz.halm.	volt	3	37,5
		nem volt	5	62,5
heterogén büntett halm.	volt	7	87,5	
	nem volt	1	12,5	
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	3	37,5	
	tsz	5	62,5	
Jogsértett	személye	ember	1	12,5
		jogi személy	7	87,5
	konfliktusok	lakás	2	25,0
		egyéb	3	37,5
erros juris	tsz	3	37,5	
	volt	6	75,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	nem volt	2	25,0
		jogsértő	4	50,0
	írásba-foglalás	jogsértett	4	50,0
		igen	4	50,0
	leplezték-e	nem	4	50,0
		igen	6	75,0
	többes elköv.	nem	2	25,0
		igen	6	75,0
	szerződés-típus	nem	2	25,0
		adásvétel	4	50,0
megbízás		-	-	
	vállalkozás	4	50,0	

B. Tilos gazdasági tevékenység

4. Üzérkedés csempészáruval

Esetszám: 16, személyek száma: 85, pozitív adat: 311

Főcsoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Jogsértő	neme	férfi	18	21,06
		nő	33	38,61
		ismeretlen	34	40,33
	foglalkozása	fogl. nélküli	2	2,34
		munkás	3	3,51
		keresk.; iparos	5	5,85
		egyéb	10	11,70
		ismeretlen	65	76,60
	Btk.szerint	üzérkedés	16	100,0
		árdrágítás	-	-
		sajtóbüntett	-	-
	teljesített-e	igen	16	100,0
		nem	-	-
	teljesítés	- 500	-	-
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	16	100,0
		ismeretlen	-	-
	homogén szerz.halm.	volt	16	100,0
		nem volt	-	-
	heterogén szerz.halm.	volt	3	18,75
		nem volt	13	81,25
	heterogén büntett halm.	volt	16	100,0
		nem volt	-	-
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	16	100,0	
	tsz	-	-	
Jogsértett	személye	ember	16	100,0
		jogi személy	-	-
	konfliktusok	lakás	-	-
		egyéb	16	100,0
		tsz	-	-
	erros juris	volt	-	-
nem volt		16	100,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	16	100,0
		jogsértett	-	-
	írásba-foglalás	igen	1	6,25
		nem	15	93,75
	leplezték-e	igen	-	-
		nem	16	100,0
	többes elköv.	igen	13	81,25
		nem	3	18,75
	szerződés-típus	adásvétel	16	100,0
		megbízás	-	-
vállalkozás		-	-	

B. Tilos gazdasági tevékenység

5. Egyéb esetek

Esetszám: 5, személyek száma: 10, pozitív adat: 95

Főcsoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Jogsértő	neme	férfi	9	90,0
		nő	1	10,0
		ismeretlen	-	-
	foglalkozása	fogl. nélküli	-	-
		munkás	2	20,0
		keresk.; iparos	-	-
		egyéb	8	80,0
		ismeretlen	-	-
	Btk.szerint	üzérkedés	4	80,0
		árdrágítás	-	-
		sajtóbüntett	1	20,0
	teljesített-e	igen	5	100,0
		nem	-	-
	teljesítés	- 500	-	-
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	5	100,0
		ismeretlen	-	-
	homogén szerz.halm.	volt	4	80,0
		nem volt	1	20,0
	heterogén szerz.halm.	volt	1	20,0
		nem volt	4	80,0
	heterogén büntett halm.	volt	2	40,0
nem volt		3	60,0	
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	5	100,0	
	tsz	-	-	
Jogsértett	személye	ember	5	100,0
		jogi személy	-	-
	konfliktusok	lakás	2	40,0
		egyéb	3	60,0
		tsz	-	-
erros juris	volt	3	60,0	
	nem volt	2	40,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	5	100,0
		jogsértett	-	-
	írásba-fogialás	igen	5	100,0
		nem	-	-
	leplezték-e	igen	3	60,0
		nem	2	40,0
	többes elköv.	igen	2	40,0
		nem	3	60,0
	szerződés-típus	adásvétel	4	80,0
		megbízás	1	20,0
vállalkozás		-	-	

D. A közéleti puritás megsértése
- Összefoglalás -

Esetszám: 51, személyek száma: 75† pozitív adat: 817

Kérdés- csoportok	Kérdések	Számszerű adatok		
		szám	%	
Hivatalnok /üzér/	neme	férfi	59	87,31
		nő	9	12,69
	életkora	foglalkozás nélküli	3	4,23
		munkás	11	15,51
		keresk., iparos	1	1,41
		egyéb	45	66,47
		ismeretlen	8	11,28
	előélete	büntetett	10	14,11
		büntetlen	17	23,69
		ismeretlen	41	61,91
	teljesített-e	igen	32	72,74
		nem	12	27,26
	többes elköv.	igen	13	29,53
		nem	31	70,47
	homogén szerz. halm.	igen	35	77,47
		nem	9	22,53
	heterogén szerz. halm.	igen	13	29,53
		nem	31	70,47
	heterogén büntett halm.	igen	23	52,29
		nem	21	47,71
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	43	97,73	
	mg. tsz.	1	2,27	
büntetőjogilag	hiv. köt. szegés	19	36,28	
	hiv. köt. teljesítés	5	9,80	
	gazd. vesztegetés	11	21,56	
	befolyással üzérk.	13	25,48	
	nem büntett	3	5,88	
"Ügyfél"	személye	kisiparos	6	11,76
		többi eset	45	88,24
	teljesített-e	igen	45	88,24
		nem	6	11,76
konfliktusok	lakás	11	21,56	
	egyéb	40	78,44	
Közös kérdések	ajánlattevő	hivatalnok /üzér/	26	51,00
		ügyfél	16	31,36
		felváltva	4	7,84
		ismeretlen	5	9,80
	szerződések értéke	- 500	9	17,64
		501 - 1000	2	3,92
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	33	64,72
		ismeretlen	7	13,72
	írásbeliség	igen	3	5,88
		nem	46	90,20
		ismeretlen	2	3,92
	leplezték-e	igen	3	5,88
		nem	46	90,20
		ismeretlen	2	3,92
szerződéstípus	ajándékozás	12	23,52	
	megbízás	39	76,48	

+ = az alábbi bontásban a vesztegetést visszatartó hivatalnokok nélkül

D. A közéleti puritás megsértése
1. Befolyással üzérkedés

Esetszám: 13, személyek száma: 19, pozitív adat: 217

Kérdés- csoportok	Kérdések	Számszerű adatok		
		szám	%	
Hivatalnok /üzér/	neme	férfi	12	63,18
		nő	7	36,82
	életkora	foglalkozás nélküli	3	15,78
		munkás	3	15,78
		keresk., iparos	-	-
		egyéb	7	36,88
		ismeretlen	6	31,56
	előélete	büntetett	6	31,56
		büntetlen	1	5,26
		ismeretlen	12	63,18
	teljesített-e	igen	1	7,69
		nem	12	92,31
	többes elköv.	igen	3	23,08
		nem	10	76,92
	homogén szerz. halm.	igen	12	92,31
		nem	1	7,69
	heterogén szerz. halm.	igen	4	30,77
		nem	9	69,23
	heterogén büntett halm.	igen	6	46,15
		nem	7	53,85
	konfliktusok	lakás	-	-
egyéb		13	100,0	
mg. tsz.		-	-	
büntetőjogilag	hiv. köt. szegés	-	-	
	hiv. köt. teljesítés	-	-	
	gazd. vesztegetés	-	-	
	befolyással üzérk.	13	100,0	
	nem büntett	-	-	
"Ügyfél"	személye	kisiparos	1	7,69
		többi eset	12	92,31
	teljesített-e	igen	13	100,0
		nem	-	-
konfliktusok	lakás	8	61,54	
	egyéb	5	38,46	
Közös kérdések	ajánlattevő	hivatalnok /üzér/	12	92,31
		ügyfél	1	7,69
		felváltva	-	-
		ismeretlen	-	-
	szerződések értéke	- 500	-	-
		501 - 1000	1	7,69
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	8	61,54
		ismeretlen	4	30,77
	írásbeliség	igen	-	-
		nem	13	100,0
		ismeretlen	-	-
	leplezték-e	igen	-	-
nem		13	100,0	
ismeretlen		-	-	
szerződéstípus	ajándékozás	-	-	
	megbízás	13	100,0	

D. A közéleti puritás megsértése
2. Kötelességteljesítésért pénz

Esetszám: 12, személyek száma: 21, pozitív adat: 222

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Hivatalnok /üzér/	neme	férfi	19	90,48
		nő	2	9,52
	életkora	foglalkozás nélküli	-	-
		munkás	1	4,76
		keresk., iparos	1	4,76
		egyéb	18	85,72
		ismeretlen	1	4,76
	előélete	büntetett	1	4,76
		büntetlen	3	14,28
		ismeretlen	17	80,96
	teljesített-e	igen	12	100,0
		nem	-	-
	többes elköv.	igen	5	41,65
		nem	7	58,35
	homogén szerz. halm.	igen	10	83,33
		nem	2	16,67
	heterogén szerz.halm.	igen	5	41,65
		nem	7	58,35
	heterogén büntett halm.	igen	7	58,35
		nem	5	41,65
	konfliktusok	lakás	-	-
egyéb		12	100,0	
mg.tsz.		-	-	
büntetőjogilag	hiv.köt.szegés	-	-	
	hiv.köt.teljesítés	4	33,33	
	gazd.vesztegetés	6	50,0	
	befolyással üzérk.	-	-	
	nem büntett	2	16,67	
"Ügyfél"	személye	kisiparos	2	16,67
		többi eset	10	83,33
	teljesített-e	igen	12	100,0
nem		-	-	
konfliktusok	lakás	1	8,33	
	egyéb	11	91,67	
Közös kérdések	ajánlattevő	hivatalnok /üzér/	9	75,0
		ügyfél	3	25,0
		felváltva	-	-
		ismeretlen	-	-
	szerződések értéke	- 500	2	16,67
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	10	83,33
		ismeretlen	-	-
	írásbeliség	igen	1	8,33
		nem	9	75,0
		ismeretlen	2	16,67
	leplezték-e	igen	1	8,33
		nem	9	75,0
		ismeretlen	2	16,67
szerződéstípus	ajándékozás	12	100,0	
	megbízás	-	-	

D. A közéleti puritás megsértése

3. Kötelelesség-szegésért pénz

Esetszám: 19, személyek száma: 28, pozitív adat: 328

Kérdés- csoport- tok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Hivatalnok /üzér/	neme	férfi	28	100,0
		nő	-	-
	életkora	foglalkozás nélküli	-	-
		munkás	7	25,03
		keresk., iparos	-	-
		egyéb	20	71,40
		ismeretlen	1	3,57
	előélete	büntetett	3	10,71
		büntetlen	13	46,41
		ismeretlen	12	42,88
	teljesített-e	igen	19	100,0
		nem	-	-
	többes elköv.	igen	5	26,30
		nem	14	73,70
	homogén szerz. halm.	igen	13	70,13
		nem	6	29,87
	heterogén szerz. halm.	igen	4	14,28
		nem	15	85,72
	heterogén büntett halm.	igen	10	52,63
		nem	9	47,37
	konfliktusok	lakás	-	-
		egyéb	18	94,74
		mg. tsz.	1	5,26
büntetőjogilag	hiv. köt. szegés	13	68,44	
	hiv. köt. teljesítés	-	-	
	gazd. vesztegetés	5	26,30	
	befolyással üzérk.	-	-	
	nem büntett	1	5,26	
"Ügyfél"	személye	kisiparos	2	10,52
		többi eset	17	89,48
	teljesített-e	igen	19	100,0
nem		-	-	
konfliktusok	lakás	2	10,52	
	egyéb	17	89,48	
Közös kérdések	ajánlattevő	hivatalnok /üzér/	5	26,30
		ügyfél	5	26,30
		felváltva	4	21,10
		ismeretlen	5	26,30
	szerződések értéke	- 500	2	10,52
		501 - 1000	1	5,26
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	14	73,70
		ismeretlen	2	10,52
	írásbeliség	igen	2	10,52
		nem	17	89,48
		ismeretlen	-	-
	leplezték-e	igen	2	10,52
		nem	17	89,48
ismeretlen		-	-	
szerződéstípus	ajándékozás	-	-	
	megbízás	19	100,0	

D. A közéleti puritás megsértése

4. Vesztegetési kísérletek

Esetszám: 7, személyek száma: 7, pozitív adat: 112

Kérdés- csoportok	Kérdések	Számszerű adatok		
		szám	%	
Hivatalnok /üzér/	neme	férfi	6	85,72
		nő	1	14,28
	életkora	foglalkozás nélküli	-	-
		munkás	-	-
		keresk., iparos	-	-
		egyéb	7	100,0
		ismeretlen	-	-
	előélete	büntetett	-	-
		büntetlen	7	100,0
		ismeretlen	-	-
	teljesített-e	igen	-	-
		nem	7	100,0
	többes elköv.	igen	-	-
		nem	7	100,0
	homogén szerz. halm.	igen	-	-
		nem	7	100,0
	heterogén szerz. halm.	igen	-	-
		nem	7	100,0
	heterogén büntett halm.	igen	-	-
		nem	7	100,0
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	-	-	
	mg. tsz.	-	-	
büntetőjogilag	hiv. köt. szegés	6	85,72	
	hiv. köt. teljesítés	1	14,28	
	gazd. vesztegetés	-	-	
	befolyással üzérk.	-	-	
	nem büntett	-	-	
"Ügyfél"	személye	kisiparos	1	14,28
		többi eset	6	85,72
	teljesített-e	igen	1	14,28
		nem	6	85,72
konfliktusok	lakás	-	-	
	egyéb	7	100,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	hivatalnok /üzér/	-	-
		ügyfél	7	100,0
		felváltva	-	-
		ismeretlen	-	-
	szerződések értéke	- 500	5	71,44
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	1	14,28
		ismeretlen	1	14,28
	írásbeliség	igen	-	-
		nem	7	100,0
		ismeretlen	-	-
	leplezték-e	igen	-	-
		nem	7	100,0
		ismeretlen	-	-
szerződéstípus	ajándékozás	-	-	
	megbízás / jogügylet	7	100,0	

F. Elosztási viszonyok megsértése

- Összefoglalás -

Esetszám: 39, személyek száma: 150, pozitív adat: 695

Kérdés- csoport	Kérdések	Számszerű adatok		
		szám	%	
Jogsértők	neme	férfi	136	90,69
		nő	8	5,32
	foglalkozása	ismeretlen	6	3,99
		fogl.nélküli	2	1,33
		munkás	46	30,63
		keresk.; iparos	13	7,65
		egyéb	29	19,31
		ismeretlen	60	41,08
	előélete	büntetlen	4	2,66
		büntetett	10	6,66
		ismeretlen	136	90,68
	ajánlattevő	birtokos	25	64,10
		nem-birtokos	5	12,82
		ismeretlen	9	23,08
	birtokos teljesített-e	igen	36	92,30
		nem	3	7,70
	nem-birtokos teljesített-e	igen	37	94,86
		nem	2	5,14
	birtokosnál konfliktusok	lakás	2	5,14
		egyéb	37	94,86
		mg. tsz	-	-
	nem birtokosnál konfliktusok	lakás	5	12,82
		egyéb	34	87,18
mg. tsz		-	-	
error juris	igen	2	5,14	
	nem	37	94,86	
társ volt-e	igen	16	41,02	
	nem	23	58,98	
A szerződés	értéke	- 500	3	7,70
		501 -1000	3	7,70
		1001 -2000	-	-
		2001 -	21	53,84
		ismeretlen	12	30,76
	szerződés-halmozás	igen	27	69,24
		nem	12	30,76
	büntétt-halmozás	igen	31	79,49
		nem	8	20,51
	Btk.	orgazdaság	22	56,41
		sikkasztás	6	15,40
		hittlen kezelés	1	2,56
		üzérkedés	4	10,25
		devizabüntett	3	7,70
		ártalmas közfogy.c.	2	5,12
		ner büntett	1	2,56
		adásvétel	31	79,50
	Ptk.	csere	2	5,12
		bizomány	2	5,12
		társaság	3	7,70
ajándékozás		1	2,56	

F. Elosztási viszonyok megsértése

1. Idegen vagyon forgalma

Esetszám: 26, személyek száma: 122, pozitív adat: 503

Kérdés-csoport	Kérdések	Számszerű adatok		
		szám	%	
Jogsértők	neme	férfi	114	93,44
		nő	4	3,28
		ismeretlen	4	3,28
	foglalkozása	fogl.nélküli	-	-
		munkás	40	32,79
		keresk.; iparos	10	9,20
		egyéb	24	19,67
		ismeretlen	48	39,34
		előélete	büntetlen	4
		büntetett	8	6,55
		ismeretlen	110	90,17
	ajánlattevő	birtokos	17	65,38
		nem-birtokos	4	15,39
		ismeretlen	5	19,23
	birtokos teljesített-e	igen	26	100,0
		nem	-	-
	nem-birtokos teljesített-e	igen	24	92,31
		nem	2	7,69
	birtokosnál konfliktusok	lakás	1	3,84
		egyéb	24	92,32
		mg. tsz	1	3,84
	nem birtokosnál konfliktusok	lakás	1	3,84
		egyéb	25	96,16
		mg. tsz	-	-
	error juris	igen	-	-
		nem	26	100,0
társ volt-e	igen	13	50,0	
	nem	13	50,0	
A szerződés	értéke	- 500	1	3,84
		501 -1000	3	11,53
		1001 -2000	-	-
		2001 -	13	53,87
		ismeretlen	8	30,76
	szerződés-halmozás	igen	22	84,62
		nem	4	15,38
	büntétt-halmozás	igen	17	65,39
		nem	9	34,61
	Btk.	orgazdaság	20	76,92
		sikkasztás	5	19,24
		hütlén kezelés	1	3,84
		üzérkedés	-	-
		devizabüntett	-	-
		ártalmas közfogy.c.	-	-
		nem büntett	-	-
	Ptk.	adásvétel	20	76,92
		csere	-	-
		bírómány	2	7,69
társaság		3	11,55	
ajándékozás		1	3,84	

F. Elosztási viszonyok megsértése

2. Vegyes esetek

Esetszám: 13, személyek száma: 28, pozitív adat: 192

Kérdés- csoport	Kérdések	Számszerű adatok		
		szám	%	
Jogsértők	neme	férfi	22	78,58
		nő	4	14,28
	foglalkozása	ismeretlen	2	7,14
		fogl.nélküli	2	7,14
		munkás	6	21,42
		keresk.; iparos	3	10,71
		egyéb	5	17,85
		ismeretlen	12	42,88
	előélete	büntetlen	-	-
		büntetett	2	7,14
		ismeretlen	26	92,86
	ajánlattevő	birtokos	8	61,53
		nea-birtokos	1	7,69
		ismeretlen	4	30,78
	birtokos teljesített-e	igen	10	76,92
		nem	3	23,08
	nem-birtokos teljesített-e	igen	13	100,0
		nem	-	-
	birtokosnál konfliktusok	lakás	1	7,69
		egyéb	12	92,31
		mg. tsz	-	-
	nem birtokosnál konfliktusok	lakás	4	30,76
		egyéb	9	69,24
mg. tsz		-	-	
error juris	igen	2	15,38	
	nem	11	84,62	
társ volt-e	igen	3	23,07	
	nem	10	76,93	
A szerződés	értéke	- 500	2	15,38
		501 -1000	-	-
		1001 -2000	-	-
		2001 -	7	53,86
		ismeretlen	4	30,76
	szerződés-halmozás	igen	5	38,47
		nem	8	61,53
	büntett-halmozás	igen	8	61,53
		nem	5	38,47
	Btk.	orgazdaság	2	15,38
		sikkasztás	1	7,69
		hütlén kezelés	-	-
		üzérkedés	4	30,78
		devizabüntett	3	23,08
		ártalmatlan közfogy.c.	2	15,38
nen büntett		1	7,69	
Ptk.	adásvétel	11	84,62	
	csere	2	15,38	
	bizomány	-	-	
	társaság	-	-	
	ajándékozás	-	-	

G. Az egyéni élet erkölcsének megsértése.

- Összefoglalás -

Esetszám: 25, személyek száma: 70, pozitív adat: 364

kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Szerződő felek	neme	férfi	29	41,41
		nő	41	58,59
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	9	12,85
		munkás	10	14,28
		keresk., iparos	2	1,85
		egyéb	9	12,85
		ismeretlen	49	58,17
	előélete	büntetett	6	8,57
		büntetlen	3	4,28
		ismeretlen	61	87,15
	homogén szerz.halm.	igen	17	68,0
		nem	8	32,0
	heterogén szerz.halm.	igen	3	12,0
		nem	22	88,0
heterogén büntett halm.	igen	11	44,0	
	nem	14	56,0	
többes elkövetés	igen	8	32,0	
	nem	17	68,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	18	72,0
		jogsértett	3	12,0
		ismeretlen	4	16,0
	szerződések értéke	- 500	7	28,0
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	14	56,0
		ismeretlen	4	16,0
	teljesítés	igen	22	88,0
		nem	-	-
		egyoldaluan	3	12,0
	Btk. szerint	hamis tanuzás	2	8,0
		szobáztatás	2	8,0
		kerítés	4	16,0
		kéjelgés	3	12,0
		magzatelhajtás	6	24,0
		erőszakos nemi köz.	6	24,0
		nem büntett	2	8,0
		használat	2	8,0
	Ptk. szerint	adásvétel	1	4,0
		vállalkozás	1	4,0
		megbízás	14	56,0
		ajándékozás	2	8,0
vegyes		4	16,0	
munkaszerződés		1	4,0	
miből egyod. érdekvesz.		19	76,0	
"- turpis causa		13	52,0	
leplezték-e igen		1	4,0	
nem		24	96,0	
ismeretlen		-	-	

G. Az egyéni élet erkölcsének megsértése

1. Magzatelhajtás

Esetszám: 6, személyek száma: 6, pozitív adatok: 71

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Abortuszt végző	neme	férfi	3	50,0
		nő	3	50,0
	foglalkozása	foglalkozás nélküli munkás	-	-
		keresk., iparos	-	-
		egyéb	4	66,66
		ismeretlen	2	33,34
	előélete	büntetett	2	33,33
		büntetlen	2	33,34
		ismeretlen	2	33,34
	homogén szerz.halm.	igen	5	83,84
		nem	1	16,66
	heterogén szerz.halm.	igen	-	-
		nem	6	100,0
	heterogén büntett halm.	igen	2	33,33
nem		4	66,67	
Közös kérdések	ajánlattevő	magzatelhajtó	-	-
		terhes nő	6	100,0
	szerződések értéke	- 500	-	-
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	3	50,0
		ismeretlen	3	50,0

Egytagu statisztikai sorok

turpis megbizás	}	6	100,0
teljesítése magzatelhajtás			
mindkét fél teljesített			
szóbeli szerződés			
egyedüli elkövetés			

G. Az egyéni élet erkölcsének megsértése

2. Prostitúció

Esetszám: 9, személyek száma: 36, pozitív adat: 161

Kérdés- csoportok	Kérdések	Számszerű adatok		
		számok	%	
Jogsértők	neme	férfi	11	30,47
		nő	25	69,53
	életkora	14 - 18	1	2,77
		19 - 30	26	72,30
		31 - 40	-	-
		41 - 50	1	2,77
		51 -	-	-
		ismeretlen	8	22,16
	foglalkozása	foglalkozás nélk.	8	22,16
		munkás	6	16,62
		keresk., iparos	-	-
		egyéb	1	2,77
	előélete	ismeretlen	21	58,45
		büntetett	4	11,08
		büntetlen	1	2,77
	homogén szerz.halm.	ismeretlen	31	86,15
		igen	9	100,0
	heterogén szerz.halm.	nem	-	-
		igen	2	22,22
	heterogén büntett halm.	nem	7	77,78
		igen	3	33,33
	többes elkövetés	nem	6	66,67
		igen	5	55,55
konfliktus-ok	nem	4	44,45	
	lakás	3	33,33	
Közös kérdések	Btk. szerint	egyéb	6	66,67
		szobáztatás	2	22,22
		kerítés	4	44,45
	Ptk. szerint	kéjelgés	3	33,33
		használat	2	22,22
		megbízás	4	44,45
	ajánlattevő	vegyes	3	33,33
		jogsértő	5	55,56
		férfi	-	-
	szerződés értéke	ismeretlen	4	44,44
		- 500	1	11,11
		501 - 1000	-	-
1001 - 2000		-	-	
2001 -		8	88,89	
	ismeretlen	-	-	

G. Az egyéni élet erkölcsének megsértése

3. Vegyes esetek

Esetszám: 10, személyek száma: 32, pozitív adat: 132

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
Szerződésköti felek	neme	férfi	15	68,22
		nő	7	31,78
		ismeretlen	-	-
	foglalkozása	foglalkozás nélk.	1	4,54
		munkás	4	18,18
		keresk., iparos	2	9,10
		egyéb	4	18,18
		ismeretlen	11	50,0
		homogén szerz.halm.	igen	3
		nem	7	70,0
	heterogén szerz.halm.	igen	1	10,0
		nem	9	90,0
	heterogén büntett halm.	igen	6	60,0
		nem	4	40,0
	többes elkövetés	igen	3	30,0
	nem	7	70,0	
ajánlattevő	jogsértő	7	70,0	
	jogsértett	3	30,0	
	ismeretlen	-	-	
Közös kérdések	Btk. szerint	hamis tanuzás	2	20,0
		nem büntett	6	60,0
		csak a megakasztása	2	20,0
	Ptk. szerint	adásvétel	1	10,0
		vállalkozás	1	10,0
		megbízás	4	40,0
		ajándékozás	2	20,0
		vegyes	1	10,0
		mindből turpis causa	7	70,0
		munkaszerződés	1	10,0
		ismeretlen	1	10,0
	szerződés értéke	- 500	6	60,0
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	3	30,0
ismeretlen		1	10,0	
teljesítés	igen	7	70,0	
	nem	-	-	
	csak az egyik	3	30,0	
leplezés	igen	1	10,0	
	nem	9	90,0	

H. Család szerződések.
- Összefoglaló tábla -

Esetszám: 101; személyek száma: 106; kb. 1600 pozitív adat.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok		
			szám	%	
A jogsértő	neme	férfi	80	74,53	
		nő	27	25,47	
	életkora	14 - 18	3	2,75	
		19 - 30	18	16,51	
		31 - 40	12	11,01	
		41 - 50	8	7,34	
		51 -	3	2,75	
		ismeretlen	65	59,64	
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	28	26,41	
		munkás	13	12,27	
		keresk., iparos	9	9,49	
		egyéb	19	17,93	
		ismeretlen	37	34,90	
	előélete	büntetett	39	36,79	
		büntetlen	10	9,44	
		ismeretlen	57	53,77	
	teljesített-e	igen	11	11,70	
		nem	83	88,30	
	előny felhasználása	ital	13	13,83	
		más szenvedély	4	4,28	
		felélte	14	14,89	
		ismeretlen	63	67,02	
	homogén szerz.halm.	igen	73	77,65	
		nem	21	22,35	
	heterogén szerz.halm.	igen	18	19,14	
		nem	76	80,86	
	heterogén büntett halm.	igen	25	26,59	
		nem	69	73,41	
	alap-ok	lakás	4	4,26	
		egyéb	90	95,74	
		mg. tsz	-	-	
	többes elkövetés	igen	14	14,89	
nem		80	85,11		
A jogsértett	jogsértett	ember	82	100,0	
		jogi személy	-	-	
	a szolgál- tatás(ok)/ értéke	- 500	8	8,51	
		501 - 1000	10	10,63	
		1001 - 2000	5	5,32	
		2001 -	46	48,94	
	ismeretlen	25	26,60		
alap-ok	lakás	24	25,53		
	egyéb	70	74,47		
Közös kérdések	ajánlat- tevő	jogsértő	84	89,37	
		jogsértett	10	10,63	
	szerződés- kötés helye	lakás	16	17,02	
		üzlet	19	20,22	
		munkahely, kórház	6	6,38	
		utca	8	8,51	
		ismeretlen	45	47,87	
	írásba- foglalás	igen	4	4,26	
		nem	67	71,28	
		csak az ajánlat	6	6,38	
		ismeretlen	17	18,08	
	Ptk. szerint	adásvétel	adásvétel	38	40,43
			csere	3	3,19
			vállalkozás	5	5,31
			termelési szerz.	1	1,07
		bérlet	bérlet	1	1,07
			megbízás	26	27,65
			kölcsön	16	17,02
			biztosítás	1	1,07
		ajándékozás	ajándékozás	3	3,19
			közdíj	-	-
			csalás	-	-
árdrágítás stb.			85	90,43	
Ptk.szerint	zsarolás	6	6,38		
		3	3,19		

H. Csalárd szerződések.
1. Árdrágítás.

Beszám: 7; személyek száma: 8; pozitív adat: 96.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok		
			szám	%	
A jogsértő	neme	férfi	6	75,0	
		nő	2	25,0	
	életkora	14 - 18	-	-	
		19 - 30	-	-	
		31 - 40	-	-	
		41 - 50	-	-	
		51 -	-	-	
		ismeretlen	8	100,0	
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	-	-	
		munkás	-	-	
		keresk., iparos	-	-	
		egyéb	7	87,5	
	előélete	ismeretlen	-	-	
		büntetett	1	12,5	
		büntetlen	1	12,5	
	teljesített-e	ismeretlen	1	12,5	
		igen	6	75,0	
	előny felhasználása	nem	7	100,0	
		ital	-	-	
		más szenvedély felélte	-	-	
	homogén szerz.halm.	ismeretlen	-	-	
		igen	7	100,0	
	heterogén szerz.halm.	nem	6	85,72	
		igen	1	14,28	
	heterogén büntett halm.	nem	-	-	
		igen	7	100,0	
	alap-ok	lakás	4	57,16	
		egyéb	1	14,28	
mg. tsz		6	85,72		
többes elkövetés	igen	-	-		
	nem	1	14,28		
A jogsértett	jogsértett	ember	6	85,72	
		jogi személy	7	100,0	
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	-	-	
		501 - 1000	-	-	
		1001 - 2000	-	-	
		2001 -	-	-	
	alap-ok	ismeretlen	3	42,84	
lakás		4	57,16		
	egyéb	-	-		
		7	100,0		
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	-	-	
		jogsértett	-	-	
	szerződés-kötés helye	lakás	7	100,0	
		üzlet	-	-	
		munkahely, kórház	6	85,72	
		utca	-	-	
	írásba-foglalás	ismeretlen	-	-	
		igen	1	14,28	
		nem	1	14,28	
		csak az ajánlat	6	85,72	
	Ptk. szerint	adásvétel	ismeretlen	-	-
			csere	6	85,72
			vállalkozás	1	14,28
			termelési szerz.	-	-
		bérlet	bérlet	-	-
			megbízás	-	-
			kölcsön	-	-
			biztosítás	-	-
			ajándékozás	-	-
			közdíj	-	-
Ptk.szerint	csalás	-	-		
	árdrágítás stb.	1	14,28		
	zsarolás	6	85,72		

H. Csallád szerződések.
2. Szerződéskötési kötelezettség kihasználása.

Esetszám: 9; személyek száma: 11; pozitív adat: 162.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok		
			szám	%	
A jogsértő	neme	férfi	9	81,82	
		nő	2	18,18	
	életkora	14 - 18	-	-	
		19 - 30	5	45,45	
		31 - 40	-	-	
		41 - 50	-	-	
		51 -	-	-	
		ismeretlen	6	54,55	
		foglalkozása	foglalkozás nélküli	3	27,27
	munkás		1	9,09	
	keresk., iparos		-	-	
	egyéb		5	45,46	
	ismeretlen		2	18,18	
	előélete	büntetett	5	45,46	
		büntetlen	2	18,18	
		ismeretlen	4	36,36	
	teljesített-e	igen	1	11,11	
		nem	8	88,89	
	előny felhasználása	ital	-	-	
		más szenvedély felélte	5	55,56	
		ismeretlen	4	44,44	
		homogén szerz.halm.	igen	5	55,56
	heterogén szerz.halm.	nem	4	44,44	
		igen	2	22,22	
	heterogén büntett halm.	nem	7	77,78	
		igen	2	22,22	
	alap-ok	lakás	-	-	
egyéb		9	100,0		
mg. tsz		-	-		
többes elkövetés	igen	2	22,22		
	nem	7	77,78		
A jogsértett	jogsértett	ember	2	22,22	
		jogi személy	7	77,78	
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	2	22,22	
		501 - 1000	1	11,11	
		1001 - 2000	-	-	
		2001 -	5	55,56	
		ismeretlen	1	11,11	
alap-ok	lakás	-	-		
	egyéb	9	100,0		
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	9	100,0	
		jogsértett	-	-	
	szerződéskötés helye	lakás	-	-	
		üzlet	9	100,0	
		munkahely, kórház	-	-	
		utca	-	-	
		ismeretlen	-	-	
	írásba foglалás	igen	1	11,11	
		nem	5	55,56	
		csak az ajánlat	3	33,33	
		ismeretlen	-	-	
	Ptk. szerint	adásvétel	csere	4	44,45
			vállalkozás	-	-
			termelési szerz.	2	22,22
		bérlet	bérlet	1	11,11
			megbízás	1	11,11
			kölcsön	-	-
			biztosítás	-	-
			ajándékozás	1	11,11
			közdíj	-	-
csalás			-	-	
Ptk.szerint	árdrágítás stb.	9	100,0		
	zsarolás	-	-		

Keetszám: 33; személyek száma: 37; pozitív adatok: 493.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
A jogsértő	neme	férfi	29	78,39
		nő	8	21,61
	életkora	14 - 18	-	-
		19 - 30	5	13,51
		31 - 40	2	5,40
		41 - 50	4	10,81
		51 -	-	-
		ismeretlen	26	70,28
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	9	24,32
		munkás	8	21,62
		keresk., iparos	1	2,70
		egyéb	6	16,22
		ismeretlen	13	35,14
	előélete	büntetett	16	43,23
		büntetlen	3	8,11
		ismeretlen	18	48,66
	teljesített-e	igen	2	6,06
		nem	31	93,94
	előny felhasználása	ital	4	12,12
		más szenvedély	3	9,09
		felélte	1	3,03
		ismeretlen	25	75,76
	homogén szerz.halm.	igen	26	78,79
		nem	7	21,21
	heterogén szerz.halm.	igen	6	18,18
		nem	27	81,82
	heterogén büntett halm.	igen	9	27,27
		nem	24	72,73
	alap-ok	lakás	-	-
		egyéb	33	100,0
		mg. tsz	-	-
	többes elkövetés	igen	4	12,12
		nem	29	87,88
A jogsértett	jogsértett	ember	28	84,85
		jogi személy	5	15,15
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	1	3,03
		501 - 1000	7	21,21
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	12	36,36
		ismeretlen	13	39,40
	alap-ok	lakás	5	15,15
egyéb		28	84,85	
tsz.		-	-	
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	33	100,0
		jogsértett	-	-
	szerződés-kötés helye	lakás	10	30,0
		üzlet	3	9,10
		munkahely, kórház	1	3,03
		utca	2	6,06
		ismeretlen	17	51,51
		igen	1	3,03
	írásba-foglalás	nem	28	84,84
		csak az ajánlat	1	3,03
		ismeretlen	3	9,10
		adásvétel	15	45,45
	Ptk. szerint	csere	-	-
		vállalkozás	-	-
		termelési szerz.	3	9,09
		bérlet	1	3,3
		megbízás	13	39,40
		kölcsön	1	3,03
		biztosítás	-	-
		ajándékozás	-	-
		közdijs	-	-
csalás		-	-	
Ptk.szerint	árdrágítás stb.	33	100,0	
	zsarolás	-	-	
	-	-	-	

H. Csalárd szerződések.
4. Szánsalomkeltő családok

Esetszám: 15; személyek száma: 16; pozitív adat: 222.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
A jogsértő	neme	férfi	14	87,5
		nő	2	12,5
	életkora	14 - 18	-	-
		19 - 30	4	25,0
		31 - 40	3	18,75
		41 - 50	1	6,25
		51 -	-	-
		ismeretlen	8	50,0
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	10	62,5
		munkás	2	12,5
		keresk., iparos	-	-
		egyéb	-	-
	előélete	ismeretlen	4	25,0
		büntetett	7	43,75
		büntetlen	-	-
	teljesített-e	ismeretlen	9	56,25
		igen	-	-
	előny felhasználása	nem	15	100,0
		ital	5	33,34
		más szenvedély	-	-
		felélte	3	20,0
	homogén szerz.halm.	ismeretlen	7	46,66
		igen	14	93,34
		nem	1	6,66
	heterogén szerz.halm.	igen	-	-
		nem	15	100,0
	heterogén büntett halm.	igen	4	26,64
		nem	11	73,36
	alap-ok	lakás	1	6,66
		egyéb	14	93,34
mg. tsz		-	-	
többes elkövetés	igen	1	6,66	
	nem	14	93,34	
A jogsértett	jogsértett	ember	15	100,0
		jogi személy	-	-
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	4	26,64
		501 - 1000	1	6,66
		1001 - 2000	2	13,32
		2001 -	4	26,64
		ismeretlen	4	26,64
alap-ok	lakás	-	-	
	egyéb	15	100,0	
Közös kérdések	ajánlattevő	tsz	-	-
		jogsértő	15	100,0
	szerződés-kötés helye	jogsértett	-	-
		lakás	5	33,33
		üzlet	-	-
		munkahely, kórház	5	33,33
		utca	1	6,66
		ismeretlen	4	26,68
	írásba-foglalás	igen	-	-
		nem	14	93,34
		csak az ajánlat	-	-
		ismeretlen	1	6,66
	Ptk. szerint	adásvétel	-	-
		csere	-	-
		vállalkozás	-	-
		termelési szerz.	-	-
		bérlet	-	-
		megbízás	1	6,66
		kölcsön	14	93,34
		biztosítás	-	-
ajándékozás		-	-	
közdijs		-	-	
Ptk.szerint	csalás	15	100,0	
	árdrágítás stb.	-	-	
	zsarolás	-	-	

H. Csallád szerződések

5. Színleges lakáseladások

Betszám: 16; személyek száma: 18; pozitív adat: 242.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok		
			szám	%	
A jogsértő	neme	férfi	12	66,70	
		nő	6	33,30	
	életkora	14 - 18	-	-	
		19 - 30	-	-	
		31 - 40	4	22,22	
		41 - 50	2	11,11	
		51 -	2	11,11	
		ismeretlen	10	55,56	
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	4	22,20	
		munkás	1	5,55	
		keresk., iparos	1	5,55	
		egyéb	7	48,95	
		ismeretlen	5	27,75	
	előélete	büntetett	7	38,90	
		büntetlen	4	22,20	
		ismeretlen	7	38,90	
	teljesített-e	igen	1	6,25	
		nem	15	93,75	
	előny felhasználása	ital	3	18,75	
		más szenvedély	1	6,25	
		felélte	3	18,75	
		ismeretlen	9	56,25	
	homogén szerz.halm.	igen	11	68,75	
		nem	5	31,25	
	heterogén szerz.halm.	igen	7	43,75	
		nem	9	56,25	
	heterogén büntett halm.	igen	4	25,0	
		nem	12	75,0	
	alap-ok	lakás	1	6,25	
		egyéb	15	93,75	
		mg. tsz	-	-	
	többes elkövetés	igen	2	12,50	
		nem	14	87,50	
A jogsértett	jogsértett	ember	16	100,0	
		jogi személy	-	-	
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	-	-	
		501 - 1000	-	-	
		1001 - 2000	1	6,25	
		2001 -	15	93,75	
		ismeretlen	-	-	
alap-ok	lakás	16	100,0		
	egyéb	-	-		
	tsz.	-	-		
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	16	100,0	
		jogsértett	-	-	
	szerződés-kötés helye	lakás	1	6,25	
		üzlet	1	6,25	
		munkahely, kórház	-	-	
		utca	-	-	
		ismeretlen	14	87,50	
	írásba-foglalás	igen	1	6,25	
		nem	2	12,50	
		csak az ajánlat	1	6,25	
		ismeretlen	12	75,0	
	Ptk. szerint	adásvétel	adásvétel	13	81,25
			csere	2	12,50
			vállalkozás	-	-
		termelési szerz.	termelési szerz.	-	-
			bérlet	-	-
			megbízás	-	-
			kölcsön	1	6,25
			biztosítás	-	-
			ajándékozás	-	-
			közdíj	-	-
Ptk.szerint	csalás	csalás	16	100,0	
		ádrágítás stb.	-	-	
		zsarolás	-	-	

H. Csalárd szerződések

6. Házasszerződés

Esetszám: 6; személyek száma: 6; pozitív adat: 87.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok		
			szám	%	
A jogsértő	neme	férfi	5	83,34	
		nő	1	16,66	
	életkora	14 - 18	1	16,66	
		19 - 30	1	16,66	
		31 - 40	2	33,36	
		41 - 50	1	16,66	
		51 -	-	-	
		ismeretlen	1	16,66	
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	1	16,67	
		munkás	1	16,67	
		keresk., iparos	-	-	
		egyéb	1	16,67	
		ismeretlen	3	50,0	
	előélete	büntetett	1	16,66	
		büntetlen	-	-	
		ismeretlen	5	83,34	
	teljesített-e	igen	-	-	
		nem	6	100,0	
	előny felhasználása	ital	-	-	
		más szenvedély	-	-	
		felélte	1	16,66	
		ismeretlen	5	83,34	
	homogén szerz.halm.	igen	4	66,66	
		nem	2	33,34	
	heterogén szerz.halm.	igen	1	16,66	
		nem	5	83,34	
	heterogén büntett halm.	igen	-	-	
		nem	6	100,0	
	alap-ok	lakás	-	-	
		egyéb	6	100,0	
		mg. tsz	-	-	
	többes elkövetés	igen	-	-	
nem		6	100,0		
A jogsértett	jogsértett	ember	6	100,0	
		jogi személy	-	-	
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	-	-	
		501 - 1000	-	-	
		1001 - 2000	-	-	
		2001 -	5	83,34	
		ismeretlen	1	16,66	
alap-ok	lakás	3	50,0		
	egyéb	3	50,0		
	tsz	-	-		
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	6	100,0	
		jogsértett	-	-	
	szerződés-kötés helye	lakás	-	-	
		üzlet	-	-	
		munkahely, kórház	-	-	
		utca	1	16,66	
		ismeretlen	5	83,34	
	írásba-foglalás	igen	-	-	
		nem	4	66,67	
		csak az ajánlat	1	16,66	
		ismeretlen	1	16,67	
	Ptk. szerint	adásvétel	-	-	
			-	-	
		csere	vállalkozás	-	-
			termelési szerz.	-	-
			bérlet	-	-
			megbízás	6	100,0
			kölcsön	-	-
			biztosítás	-	-
			ajándékozás	-	-
			közdíj	-	-
	Ptk.szerint	csalás	6	100,0	
		ádrágítás stb.	-	-	
zsarolás		-	-		

H. Csalárc szerződések
2. Jólalás

Esetek száma: 5; személyek száma: 7, pozitív adat: 75.

Kérdés- csoportok	Kérdések		Számszerű adatok		
			szám	%	
A jogsértő	neme	férfi	1	14,28	
		nő	6	85,72	
	életkora	14 - 18	-	-	
		19 - 30	-	-	
		31 - 40	-	-	
		41 - 50	-	-	
		51 -	1	11,28	
		ismeretlen	6	85,72	
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	-	-	
		munkás	-	-	
		keresk., iparos	-	-	
		egyéb	-	-	
		ismeretlen	7	100,0	
	előélete	büntetett	1	14,28	
		büntetlen	-	-	
		ismeretlen	6	85,72	
	teljesített-e	igen	-	-	
		nem	5	100,0	
	előny felhasználása	ital	1	20,0	
		más szenvedély	-	-	
		felélte	-	-	
		ismeretlen	4	80,0	
	homogén szerz.halm.	igen	4	80,0	
		nem	1	20,0	
	heterogén szerz.halm.	igen	2	40,0	
		nem	3	60,0	
	heterogén büntett halm.	igen	2	40,0	
		nem	3	60,0	
	alap-ok	lakás	1	20,0	
		egyéb	4	80,0	
		mg. tsz	-	-	
	többes elkövetés	igen	2	40,0	
		nem	3	60,0	
A jogsértett	jogsértett	ember	5	100,0	
		jogi személy	-	-	
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	-	-	
		501 - 1000	1	20,0	
		1001 - 2000	2	40,0	
		2001 -	1	20,0	
		ismeretlen	1	20,0	
alap-ok	lakás	-	-		
	egyéb	4	80,0		
	mgtsz	1	20,0		
Közös kérdések	ajánlattevő	jogsértő	2	40,0	
		jogsértett	3	60,0	
	szerződés-kötés helye	lakás	-	-	
		üzlet	-	-	
		munkahely, kórház	-	-	
		utca	1	20,0	
		ismeretlen	4	80,0	
	írásba-foglalás	igen	-	-	
		nem	5	100,0	
		csak az ajánlat	-	-	
		ismeretlen	-	-	
	Ptk. szerint	adásvétel	csere	-	-
			vállalkozás	-	-
			termelési szerz.	-	-
			bérlet	-	-
		megbízás	megbízás	5	100,0
			kölcsön	-	-
biztosítás			-	-	
ajándékozás			-	-	
közdíj			-	-	
csalás			5	100,0	
Ptk.szerint	árdrágítás stb.	-	-		
	zsarolás	-	-		

II. Csalárd szerződések

8. Erőszakolt szerződéskötések

Esetek száma: 3; személyek száma: 3; pozitív adat: 50.

Kérdés-csoportok	Kérdések		Számszerű adatok	
			szám	%
A jogsértő	neme	férfi	3	100,0
		nő	-	-
	életkora	14 - 18	2	66,67
		19 - 30	-	-
		31 - 40	-	-
		41 - 50	1	33,33
		51 -	-	-
		ismeretlen	-	-
	foglalkozása	foglalkozás nélküli	1	33,33
		munkás	-	-
		keresk., iparos	-	-
		egyéb	-	-
	előélete	ismeretlen	2	66,67
		büntetett	1	33,33
		büntetlen	-	-
	teljesített-e	ismeretlen	2	66,67
		igen	-	-
	előny felhasználása	nem	3	100,0
		ital	-	-
		más szenvedély felélte	-	-
		ismeretlen	1	33,33
	homogén szerz.halm.	igen	2	66,67
		nem	3	100,0
	heterogén szerz.halm.	igen	-	-
		nem	3	100,0
	heterogén büntett halm.	igen	1	33,33
		nem	2	66,67
alap-ok	lakás	-	-	
	egyéb	-	-	
	mg. tsz	3	100,0	
többes elkövetés	igen	2	66,67	
	nem	1	33,33	
A jogsértett	jogsértett	ember	3	100,0
		jogi személy	-	-
	a szolgáltatás(ok)/értéke	- 500	1	33,33
		501 - 1000	-	-
		1001 - 2000	-	-
		2001 -	1	33,33
alap-ok	ismeretlen	1	33,33	
	lakás	-	-	
Közös kérdések	ajánlattevő	lakás	3	100,0
		jogsértő	-	-
	szerződés-kötés helye	jogsértett	-	-
		üzlet	-	-
		lakás	-	-
		munkahely, kórház	-	-
		utca	-	-
	írásba-foglalás	ismeretlen	3	100,0
		igen	-	-
		nem	-	-
csak az ajánlat		3	100,0	
Ptk. szerint	Ptk. szerint	ismeretlen	-	-
		adásvétel	-	-
		csere	-	-
		vállalkozás	-	-
		termelési szerz.	-	-
		bérlet	-	-
		megbízás	-	-
		kölcsön	-	-
		biztosítás	-	-
		ajándékozás	-	-
Ptk.szerint	Ptk.szerint	közdijs	3	100,0
		csalás	-	-
		árdrágítás stb.	-	-
		zsarolás	-	-
			3	100,0

TUDOMÁNYOS MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁG

MTA KÖNYVTÁRA

Budapest.

A Tudományos Minősítő Bizottság 1969. április 24-re tüzte ki Gáspárdy

László: "A tilos szerződések" című kandidátusi

értekezésének nyilvános vitáját.

Mellékelten megküldöm az értekezés egy példányát és kérem, szíveskedjék a Könyvtárban elhelyezni és az érdeklődőknek átadni.

Megvédés után a dolgozat a Könyvtárban marad.

Budapest, 1969. március 24.

Simon Péterné dr.

főelőadó